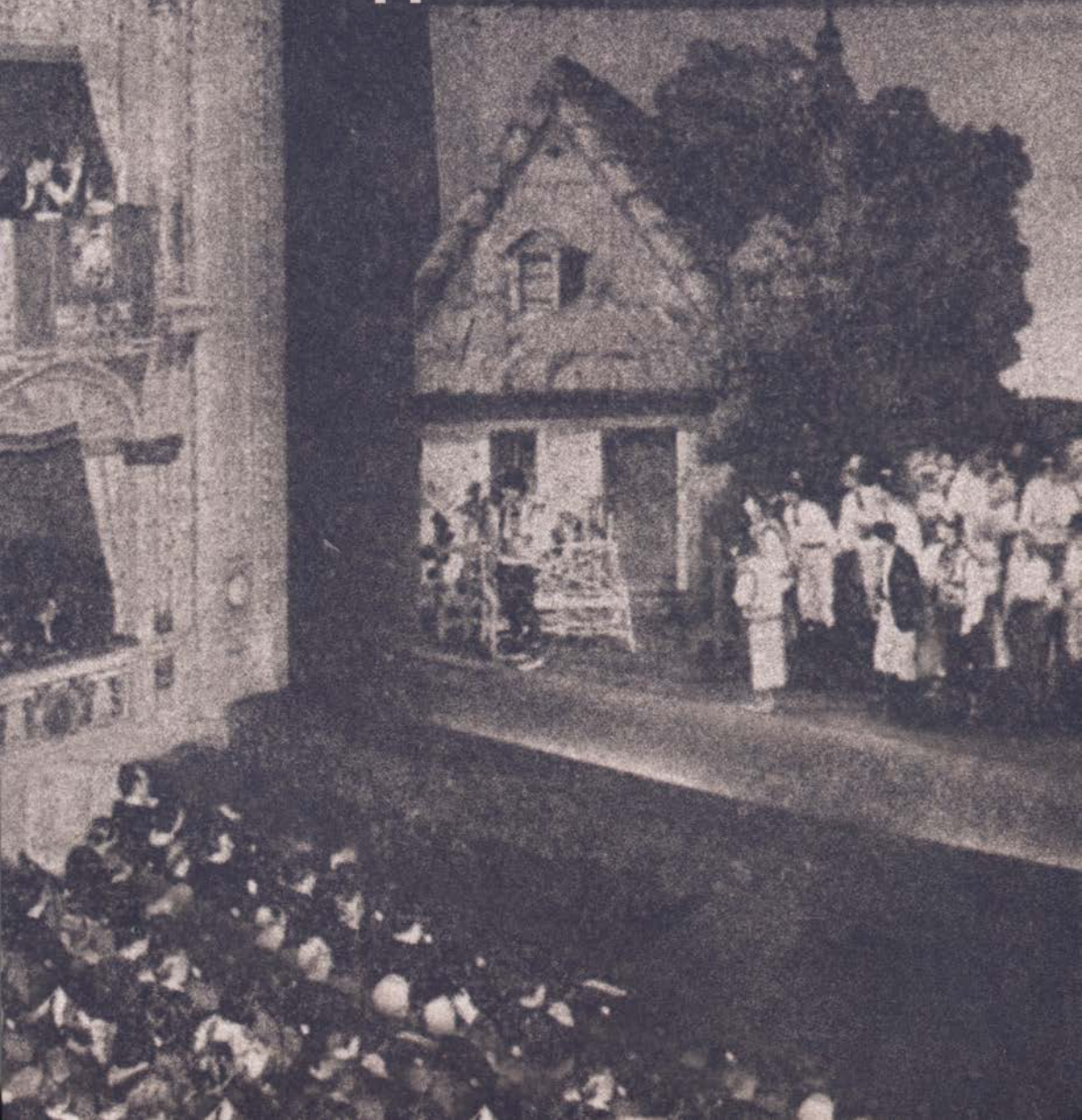

Валерій ПАДЯК

ІСТОРІЯ КАРПАТОРУСИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРА И ДРАМАТУРГІЇ

**ІСТОРІЯ КАРПАТОРУСИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТЕАТРА И ДРАМАТУРГІЇ**

Valerij Paďak

**DEJINY KARPATORUSÍNSKÉHO NÁRODNÉHO
DIVADLA A DRAMATURGIE**

Vysokoškolská učebnica

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

Prešov
2018

Валерій Падяк

**ІСТОРІЯ КАРПАТОРУСИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ТЕАТРА И ДРАМАТУРГІЇ**

Высокошкольський учебник

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

Выдавateľство Пряшівського універзитета
Пряшів
2018

**Vysokoškolská učebnica je určená pre študentov odboru
Učiteľstvo akademických predmetov –
učiteľstvo rusínskeho jazyka a literatúry**

Vysokoškolská učebnica sa zameriava na dejiny karpatorusínskeho národného divadla a dramaturgie. V jednotlivých častiach sa zaoberáme vývojom dramatickej tvorby od pohanských obradov (lopatka) a kresťanských foriem (betlehem) cez tak zvané Školské divadlo v XVIII. st. až do formovania národnej dramaturgie v polovici XIX. storočia, vzniku národnostného divadla v medzivojnovom období a po jeho obrodenie v súčasnosti – po polstoročí totalizmu.

Recenzenti:

prof. Dr. **Paul Robert Magocsi** (Torontská univerzita);
prof. Dr. **Elaine Rusinko** (Merilendská univerzita)

**Высокошколський учебник предназначенный про студентів фаху
Учительство академічних предметів –
учительство русинського языка и літературы**

Высокошколський учебник вінує ся проблемам історії карпаторусинського національного театру и драматургії. В окремих розділах иде за етапы еволюції драматичной творчости – од дохристіанських обрядів («лопатка») и христіанських форм (бетлегем) через так называний «школьський театр» у XVIII столітю и до формованя національной драматургії у середині XIX столітя и закладин національного театру у період меживойня, аж по ёго возрожєня в сочасности – по півстолітю тоталітаризма.

Рецензенты:

проф. Д-р **Павло Роберт Магочій** (Торонтський університет);
проф. Д-р **Елайн Русинко** (Мерілендський університет)

ОБСЯГ

Спередслово	9
-------------------	---

ВСТУП	11
-------------	----

ПЕРВЫЙ РОЗДІЛ

ДОХРИСТІАНСЬКІ И ХРИСТІАНСЬКІ НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ДРАМАТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ

«Лопатка», авадь театрална забава при мерці	14
Текст: Жидъ продавецъ: Сцена изъ «Лопатки»	23
Текст: «Овчаръ»: Вырывок из пьесы	27
Бетлегем як престонародна драма	33
Текст: Рождественна игра	51

ДРУГОЙ РОЗДІЛ

НАЧАТОК КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТИ (XVIII – ПЕРВА ПОЛОВКА XIX СТОЛІТЯ)

Література часу Просвітенства. Два пруды	60
Андрей Вальковський. «Дойник, Козлик, Сыродав» (1807)	63
«Росправа руснака з поляком» (1834)	68
Текст: Андрей Вальковський. «Дойник, Козлик, Сыродав»	73
Текст: «Росправа. Русин из Ляхом»	77

ТРЕТИЙ РОЗДІЛ

ЯРЬ СЛАВЯНСЬКИХ НАРОДІВ, ДОБА БУДИТЕЛЬСТВА И ФОРМОВАНИЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДРАМАТУРГІЇ (1848–1918)

1. ЗАКЛАДИНЫ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	
Політична характеристика doby будительства	86
Літературне двигання у підкарпатських русинів	89

Театер як форма національного будительства	98
Драма як літературний род	102
2. ДУХНОВИЧ ЯК ЗАКЛАДАТЕЛЬ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ	
А. Духнович. «Добродѣтель превышает богатство» (1850)	103
А. Духнович. «Головный тарабанщик» (1852)	113
3. КАРПАТОРУСИНСЬКА ДРАМАТУРГІЯ:	
ПУТЁМ НАЦІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМА	
И. Данилович (И. Корытнянский). «Семейное празднество» (1867)	118
Є. Фенцик. «Покорение Ужгорода» (1879)	124
4. ДРАМА НА ЛЕМКОВИНІ	130

ЧЕТВЕРТЫЙ РОЗДІЛ

КАРПАТОРУСИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕАТЕР ЧАСУ МЕЖИВОЙНЯ (1918–1938)

1. АМАТЕРСЬКЕ ТЕАТРАЛНЕ ДВИГАННЯ І ЗАКЛАДИНИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРА	
Історіографія питання	138
«Русский театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ» (1921–1929)	143
Аматорське театралне двигання часу міжвоєнної	148
Розцвіт підкарпаторусинської драматургії	153
«Земський Підкарпаторусинський народний театр» (1936–1938)	166
2. ЕВОЛЮЦІЯ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ:	
ОД ЛЕГКИХ ВОДЕВИЛІВ ДО СКЛАДНИХ ДРАМАТИЧНИХ ФОРМ	
А. Бобулський. «Нѣмая невѣста» (1926)	171
С. Сілвай. «Маруся» (1930)	173
Й. Кизак. «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» (1937)	176
И. Мураній. «Тарасович» (1936)	177
Г. Костелник як зачинатель войводинойорусинської літератури і його пєса «Єфтаєва дзівка» (1924)	181

ПЯТЫЙ РОЗДІЛ
КАРПАТОРУСИНСЬКИЙ ТЕАТЕР ДОБЫ
ДРУГОЙ СВИТОВОЙ ВОЙНЫ
(1939–1944)

Театер doby Другой світової війни як об'єкт історіографії	192
Карпаторусинська культура и мадярська іредента	194
«Угро-руський національний театр» (1939–1942)	197
М. Лугош, В. Грабарь. «Овчарь» (1940)	200
«Руський народный театр» (1942–1944)	209

ШЕСТЫЙ РОЗДІЛ
ІСТОРІЯ ТЕАТРАЛЬНОГО ЖИТТЯ КАРПАТОРУСИНІВ США
(КОНЕЦЬ ХІХ – СЕРЕДИНА ХХ СТОЛІТЯ) .

Еміграція карпаторусинів-заробників до США	220
Главні культурні и видавельські центри	221
Літературне життя у США як об'єкт історіографії	223
Розвивання театралного життя и драматургії	227
Е. Кубек. «Olga» (1916)	232
В. Горзо. Драма «Fedorishinovu» (1925)	235
С. Варзалій. «Selska svad'ba»	237
Аматорське театралне двигання у США	240
Аматорське двигання и театрална критика	249
Лемківська драматургія у США	250

СЕМЫЙ РОЗДІЛ
ДОБА СОВЕТСЬКОГО ТОТАЛИТАРИЗМА И НИЩЕНЯ
КАРПАТОРУСИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРА
(1945–1989)

Політична ситуація по 1945 році	266
«Народный театр Закарпатской Украины» (1945)	270
Експорт советської драматургії и театра	273

ЗАКЛЮЧЕННЯ277

ГЛАВНІ ЖЕРЕЛА281

ПРИЛОГЫ	291
1. Ілюстрації	292
2. Список опублікованих оригінальних пес и перекладів, діточых пес підкарпаторусинської драматургії часу меживойня	328
3. Список оригінальних пес и перекладів, діточых пес підкарпаторусинської драматургії часу меживойня, што обстали (ци довшый час обставали) у рукопису	337

Спередслово

Інститут русинського языка и культуры Пряшівського університета на сочасній етапі сповняє важну місію. Їму припало рішати многі глобалні проблеми егізістенції карпаторусинської гуманітарной науки. Изглядованя історії літературы и культуры – важна складова сёго процесу. И хотяй в Европі суть дакілко центрів карпаторусиністики, дотеперь лем Пряшівський університет бере ся сістемно и многопланово изглядовати процеси розвиваня карпаторусинської літературы.

У рамках студійной програмы «Учительство русинської літературы» інститут приправляє комплет високошкольських учебників про акредітовані учебні предмети, обы заповнити лакуны у процесах изученя культурного наслідства карпаторусинського народа.

Новый учебник «Історія карпаторусинського національного театра и драматургії» вінує ся проблемам поступнёвого формованя драматургії: од народных дохристіанських и пак народно-христіанських традицій через драму часу Просвітенства аж до формованя національного театру doby Будительства и май значущых ёго досягнень часу меживойня. Нитку літературно-історичного изглядованя автор протягнув до сочасных процесів оновлення (по паді тоталітаризма) карпаторусинських театралных традицій.

Объектом изглядованя в учебнику суть ушиткі регіоны історичной Карпатської Руси – Підкарпатська Русь, Пряшівська Русь, Лемковина и одчасти Войводина. До того, учебник первый раз в научній и учебній літературі широко проясняє історію театралного життя карпаторусинської діаспори у США.

Учебник у повній мірі застачат студентам матеріал про магістерський курс «Kapitoly z dejín rusínskej dramatickej tvorby a divadla». До того, одділні ёго розділы добрі ся придадут почас изученя других, так магістерських, як бакаларських курсів – докы не суть написані про тоты курсы одділні учебники. Напримір, почас студіюваня бакаларських дисциплін в рамках изученя курса «Starša rusínska literatúra» студенты можут начеряти доста інформацій из *Другого розділа* атсёго учебника, в рамках курса «Rusínska národnobuditeľská literatúra (1848–1918)» – из *Третёго розділа*, а «Rusínska literatúra medzivojnového obdobia (1918–1939)» – из *Четвертого и Пятого розділів*. Матеріал за театралне життя карпаторусинської діаспори в США (*Шестый розділ*) може лячи в основу магістерського курса «Přehľad svetovej rusínskej literatúry». Также на годинах етнографії в рамках літнёго університету («Letná škola rusinskeho jazyka a kultury») легко ся даст поужити матеріал за «лопатку» и «бетлегем» (*Первый розділ*).

Сесь учебник є майповнов верзієв історії драматургії и театра у русинів. Ищи май важным про научників є то, же иде, фактично, за перву сінтетичну працю подля законів обективности и історичной правды. Через вшелиякі періпетії політичного жита до днесь ниhto из научників не написав історію карпаторусинської драматургії и театра. Межи тым, од дакілко авторів вшелияких політичних орієнтацій (русофілы, «буржуазні» украинофілы, советські українські научники, закарпатські советські и постсоветські історики), котрі ся легко приспособлєвали ид правлячому політичному режиму, маєме дакілко регіональных сінтез. Тоты авторы, не жебы ся старали обективно оцінити літературне двигання, айбо, нарубы, ігноровали природне право русинів на свою історію, фалшовали факты, превозносячи чужое. Так ся появило читавой число історій за український ци пак закарпатоукраїнський театр, за театры Срібной Земли (?!), театры Карпатської України, український театр Закарпатської України, Український народный театр, українсько-руський театр etc.

Жебы обективно оцінити театралне двигання Карпатської Руси, нам требало по архівах и бібліотеках однайти скоро стовку драматичных творів, напечатаных ци й таких, што обстали у рукопису. Тота робота выдтак ся ростягла на роки. Барз ціннов туй стала поміч професора Торонтського універзітета Павла Роберта Магочія, на запрошенія котрого нам ся подарило чєтыри раз (у 2014–2016 рр.) робити у научній бібліотеці карпаторусиністики Торонтського універзітета, де ся сохрєняє унікатна зберька книжок русинської літературы и културы, котру, при слові, многі роки збирав проф. Магочій.

Также хочєме подяковати невидимым помочникам карпаторусинської історії и літературы. Иде за фанатиків новых технологій, котрі удержувут веб-сайты (од *англ.* website – площадка, плацик в інтернеті). На тоты веб-сайты вни капчавут доста історичной літературы. Сякі скан-верзії днись значущо полегшувут роботу изглядователя-русиніста. Иде туй у первім ряді за американського лємківського діятеля Владека Максимовича (Walter Maksimovich), на веб-сайті котрого (<http://www.lemko.org>) до діспозіції суть стовкы книжок, журналів и новинок лємківської літературы, а также за ужгородський веб-сайт «Русинская Библиотека - Rusyn's Library» (<http://rusyns-library.org/>), на котрому «висит» унікатна колекція книжок из бібліотеки Штефана Бендаса.

Наконець, хочєме подяковати Пряшівському універзітету, котрый у свому видавательстві довів до путя сесь результат нашой работы, котрый маєме честь представити на суд любителів карпаторусинської історії, літературы и културы.

ВСТУП

«Театр есть душа цивилизации...»

А. Духнович, 1863 р.

У славянських народів важну місію из середини ХІХ столітя сповняв театр. Быв то про народы централной Европы час формованя драматургії! Карпатські русины не стали выимков из того правила.

Народный будитель и закладатель карпаторусинської драматургії Александер Духнович у 1863 році (у свому письмі галицькым старорусинам и русофілам) убернув увагу на стратегічну функцію театра в ділі націоналной консолідації народа и важну місію у тому моложавы. Подля А. Духновича, молоді русины («наше юношество, рускіи молодцы и дѣвушки») собі на хосен красно ся розвивавут у театрі. Ищи май важно, же молоді театралы на сякий способ «двигают народность». Бо, – писав А. Духнович, – «театр есть душа цивилизации...»!

Говорячи за театр, А. Духнович мав на гатці славянські народы ци, май конкретно, – «руський» народ, то значит – русинів. Театер у русинів може не аж так успішний, як у даякых других европейських народів (французів, німців ци, приміром, росіян), але ипен театр выразив душу карпатського русина, выказав ёго емоції, повів у світ културы, дав імпульс містній драматургії, а народну театралну стіхію, што од давна давен є частёв духовной природы русина, завів у лоно културы світського театралного діяня. Тоту популярность театра у русинів перевышає хыбаль народна співанка.

Формованя у середині ХІХ столітя карпаторусинської драматургії и пак театралне діятельство стали частёв културно-націоналной оброды, двигателём котрої акурат був А. Духнович. Иншак повісти: театр став «душов <карпаторусинської> цивілізації», то значит душов карпаторусинського народа.

И хотяй помпезні будовы варошських театрів усе ищи служили тітуловому народу и лем ёго язык мож было учути на сцені почас гостёваня вшелиякых артистів, карпаторусинський театр жив на аматерській сцені – помеже гімназісты, студенты, семінарісты, жив по наших селах и тішив публіку своёв народнов бесідов, и жив тужбов раз выйти на велику сцену.

Місія театра бути душов (и знаком!) національной роботы ищи раз ся повторила почас геополітичных трансформацій по Первій світовій війні. Сесь період був доста плодний так про театралне двиганя, як про карпаторусинські національні процеси. У добу Другого культурно-національного возроженя русинський театр изась став «душов <нашой> цивілізації». Веце як 120 новых пес од містных драматиків... 460 аматерських театрів на Підкарпатській Руси и скоро 90 – на Пряшівській Руси, 15 – у Войводині и поверх 50 – в США! Аж наконець – професіональний театр в Ужгороді! Сесе культурне двиганя и ёго результаты мож означити як извершений факт формованя національного театра у карпатських русинів.

ПЕРВЫЙ РОЗДІЛ

ДОХРИСТІАНСЬКІ И ХРИСТІАНСЬКІ НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ДРАМАТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У КАРПАТСЬКИХ РУСИНІВ

«Лопатка», авадь театрална забава при мерці

Текст: **«Жидь продавець»**

Текст: **«Овчарь»: Вырывок из пьесы**

Бетлегем як простонародна драма

Текст: **Рождественна игра**

«Лопатка», авадь театрална забава при мерці

«Лопатков» называвут єден доста специфічний (до кінця, страхотный и містичный про всякого чужинця!) давный карпаторусинський обычай. Хотяй самі русины тримавут го за дашто цалком природное, ци, ліпше уповісти, за выказ людяности и милосердія. Ниякой містичной силы за ним русины не признавут.

Днесь по селах «лопатку» уже не практикуют; є то пережитый обряд, вартый того, обы теперішні и будучі генерації людей знали, як біда издружовала карпатських русинів и як в рокаши знали вни пережити горе. Є то также красный образчик архаїчного народного театралного дійства, дашто специфічное лем про культуру карпатського регіона.

Коли у селі дахто умер и тіло усопшого через дві-три ночі обставало у хыжі, а фамілія старала ся за погріб, близька и далека родина, сосіды, селська челядь горнули ся ид родині небіжчика, обы перебыти ведно из ними тоты ночі и кус розвіяти опечалену родину. На тото, як ся смеркне (по читаню псалтырі) до хыж, де лежав небіжчик, заходила также селська моложава и зачинала веселі забавы. Были то раз рухливо-забавні игры, што пак поступно переходили у театралной дійство. Акурат сесь милосердный учинок моложавы має назву «лопатка». И то зато, бо зачинавут забавов из деревлянов лопатков (лопарьков), котров хлопці, што ся забавлявут, єдного из своїх бют по пяті, а він має уганути, же хто го бив.

Каждая річкова долина ци й село має свою назву того обычая. Десь го называвут «лопаткы», «лопарькы», «лубок», «грушка», десь «посіжене», а десь «ходити світити», «свічення», ищи десь – привеї, привете (од волоського *priveghire* – сторожити, мерьковати).

Театралні игры-забавы при мерці беруть свій зачаток ищи у дохристіанську епоху¹. Зато церква усе годнотила їх як провказ поганського духа, богохулство и зловык. Але село тримало свій стародавний обычай. На селах «били лопатку» («ходили на лопатку», «лопатковали ся»), хотяй скрыто, обы ся не наражити на конфлікт из церковнов владов. Зато чужому чоловікові – ци уряднику а ци й научнику (етнографу у первім ряді) – доста тяжко было трафити на такой дійство. Лем тісно при кінци XIX столітя (а формованя етнографії у русинів припадає на другу половку XIX столітя!) містна будительська інтелігенція, скоро самі священослужителі, постарала ся, обы сесь обычай зафіксувати як цінный етнографічний матеріал. И то дякувучи етнографам монаху А. Кралицькому, о. Є. Фенцику, о. Ю. Жатковичу, учителю Василю Петрецькому и другим, котрі анонім-

¹ У Давнєму Римі, наприклад, екзистовало заказаня плакати почас погребя. Погребову процесію обычайно спровоховали актеры, котрі співали веселі співанкы, танцєвали и играли гуморні сценкы из житя усопшого.

но опубліковали свої записи «лопатки» (приміром, за обычай сел Дубове и Терешул Мараморошського комітата). У ХХ століттю за обычай «бити лопатку» писали Євгеній Недзелський, Лука Демян, Анна Куртанич, Гнат Ігнатович, Юрій Чорі, Йосиф Вархол и другі².

Забава при мерці як важну часть русинського погребя у сочасности русины не практикуют. Тоты обычаї по Другій світовій войні поступно пощезали. Днесь за «лопатку» мож говорити уж як за пережитый обряд. Хотяй ищи у 60-70-годы ХХ столітя подагде по оддаленых селах мож было трафити на тоту забаву. Приміром, «лопатку» ищи практиковали на селах Снинської округи на Пряшівській Русі³. Приблизно у тім самім часі фолклоріста Юрій Чорі записав сценарій лопатки у рідному селі в Мукачевськім районі на Підкарпатській Русі⁴.

Годно быти, же акурат етнографічні статі протоегумена Мукачевського монастиря на Чернечій горі о. Анатолія Кралицького (1835–1894) выкликали у містных етнографів інтерес до игры-забавы «лопатка». Ищи у році 1865 А. Кралицький (котрый ся записав до історії як первый карпаторусинський етнограф!) опубліковав у зборнику Галицько-руської Матиці у Львові етнографічний матеріал під титулом «Русины Лаборскіи въ Угорщинѣ». Говорячи за духовну культуру карпатських русинів долины річки Лаборець (у Земплинській жупі), автор ци не первый межи русинами убертає увагу читателя на обычай «ходити свѣтити» над «выстертымъ мертвецомъ». Автор пише: «Якъ смеркнется, приходитъ дякъ читати надъ покойникомъ псалтирю, а за нимъ сторнется вся молодежь. Тутъ между временемъ, когда для отдыха прерывается чтение, поють жалостныи пѣсни: о судьбѣ души по смерти, о Лазарѣ и проч., послѣ чего родственники посылають присутствующихъ за кождымъ разомъ горѣлкою. Около полунощи забирается дякъ до дому, а молодежь – вѣроятю, чтобы опечалену родину развлечь – принимается за игры, так званныи «лопатки» и «дѣда»⁵.

Єднодумник А. Кралицького, ревнивый збератель и популаризатор

² *Позирай публікації*: Лука Демян. Похоронні обряди і вірування із Веричанського округа // Подкарпатска Русь. – 1926. – №№ 2, 4-5, 7; 1929. – №№ 7-8; Куртанич А. «Лопатки» в Смерековій // Наш родный край. – 1933. – ч. 6; Недзельський, Е. Угро-руський театр. – [Ужгород]: [Уніо – Г. Миравчикъ], [1941]. – С. 14-24; Ігнатович Г. «Лопатки» на терені Закарпаття // Народна творчість та етнографія. – № 5. – Київ. – 1970. – С. 81-84; Чорі Ю. Звичаї рідного села. – Ужгород, 1993. – С. 148-150; Вархол Й. Лопатки // Дружно вперед. – Пряшів. – 1995. – № 9-10. – С. 26-27.

³ Вархол Й. Лопатки // Дружно вперед. – Пряшів. – 1995. – № 9-10. – С. 26-27.

⁴ Чорі Ю. Драматургія Закарпаття (Шляхи історичного розвитку). – Ужгород: Карпати, 1996. – С. 20-28.

⁵ Кралицький А. Русины Лаборскіи въ Угорщинѣ // Науковий збірник, издаваемый литератур. обществом Галицко-русской Матицы. Вып. II. – Львов, 1865. – С. 107-108.

карпаторусинського фольклора, редактор и выдаватель ужгородського духовно-літературного журналу «Листокъ» о. Євгеній Фенцик (1844–1903) на зачатку 1890-х років дав нові імпульси до записованя сценаріїв гри-забави «лопатка». Редактор мав звик од часу до часу обявляти у «Листку» (1885–1903) фольклорні конкурсы, обы посиловати інтелігенцію записовати на селах народно-поетичні твори – співанкы, казкы, заговори а т.д. 15 новембра 1891 года часопис обявив конкурс про записовачів народного обычая «лопатка». Умовы конкурса редактор выніс на обкладинку журналу. Обявляючи конкурс, редактор писав: «Одинъ ревнитель угро-русской письменности чрезъ редакцію «Листка» обявляеть конкурсъ для описанія угро-русского народного обычая «Лопатка», отбываемаго въ простонародѣи в тѣ ночи, когда въ домѣ находится мертвецъ. «Лопатка» должна быти описана вѣрно, точно такъ, какъ она у угро-руссовъ отбывается, со всѣми бесѣдами и представленіями. Предисловіемъ можетъ служити описаніе побудительной причины, для которой вошла у насъ в обыкновеніе «Лопатка». Трудъ долженъ быти присланъ въ редакцію до конца м. февраля 1892. Наилучшее описаніе «Лопатки» удостоится преміи, состоящей изъ 20 гульденовъ. Конкурировать можетъ каждый угроруссъ»⁶.

На конкурс свої етнографічні матеріали загнали четыре авторы. Як за то пише редактор, лавреатами стали авторы, котрі описали «лопатку» у селах Дубове и Терешул, а также – Росушка; «... въ третьемъ трудѣ описана «лопатка» въ Свалявскомъ округѣ Бережского комитата; въ четвертомъ находимъ кое-какія черты «лопатки» изъ окрестностей Терембли»⁷.

Скоро по тому журнал «Листокъ» опубліковав без покуртань матеріали двох лавреатів конкурса. Раз Є. Фенцик помістив великий матеріал на продовження (у чотырѣх числах) од автора, котрый не назвал свое имня. Сесь матеріал выграв перву премію обявленого конкурса. Статя під титулом «Лопатка. Игры угрорусского народа в Мараморышскомъ комитатѣ, въ Терешулѣ и Дубовомъ»⁸ у деталях описує обычай долины річки Тересвы – у селах Дубове (*мадярськ. Домбó*) и Терешей (*мадярськ. Teresely*, русины выгваряли назву села як Терешул, днесь – Тарасовка). Автор по-дробно пише так за рухливі забавы (Лопарька, Грушка, Головенька, Ниточка), як за театралні игры («Мельница, дід и баба» и «Жид, коза и цап»).

⁶ Новости, смѣсь // Листокъ: Духовно-литературный журналъ. – Унгваръ. – Годъ VII. – 1891. – № 22 (15. ноября). – [обкладинка, не нумерована]. Сесь текст (условія конкурса) редактор пак повторив у 1-3 числах «Листка» за 1892 год.

⁷ Новости, смѣсь // Листокъ: Духовно-литературный журналъ. – Унгваръ. – Годъ VIII. – 1892. – № 11 (1. юнѣя). – [обкладинка, не нумерована].

⁸ Лопатка. Игры угрорусского народа в Мараморышскомъ комитатѣ, въ Терешулѣ и Дубовомъ // Листокъ: Духовно-литературный журналъ. – Унгваръ. – Годъ VIII. – 1892. – № 16 (15. августа). – С. 184-185; № 18 (15. сентябрю). – С. 209-211; № 19 (1. октября). – С. 220-221; № 20 (15. октября). – С. 234-235.

Другов премієв на конкурсі была оцінена театрална игра під назвов «Жид продавец», што ї записав у с. Росушка (*мадярськ. Roszuska*) Марамо-рошської жупы (днесь – Раховський район) учитель В. Петрецький. Редактор Є. Фенцик у 1893 році дав сесь сценарій опубліковати у так называному «Додатку» до «Листка»⁹. Туй треба зазначити, же Фенцик видавав прилогу из 1891 рока. На одміну од «Листка», прилога («Додатокъ») выходила народнов бесідов. Читала «Додатокъ», главно, проста селська челядь. Интерес Є. Фенцика помістити текст «Жид продавец» у «Додатку» потовмачує ся акурат качеством записаного етнографом языкового матеріала. Учитель В. Петрецький не лем записав повный текст сценарія театралного дійства, як го играли на селі, нич од себе не додавучи и нич не вымітувучи, айбо додержав ся народной бесіды свого регіона. Ціле, мож говорити за аутентичность текста театралного дійства, живый народный язык и експресивность бесіды дієвых особ, што робит сесь текст красным образцём народной театралной културы карпатських русинів и живо передає чудну атмосферу посиження при мерці.

Священик Юрій Жаткович (1855–1920) из села Стойне Березькой жупы у свому великому нарисі «Етнографическій очерк угро-русских» (він го написав по мадярськы у році 1895, а дале – на просьбу галицького научника В. Гнатюка – перевів на «угро-русский язык») также лишив інформацію за обычай «лопатки». По мадярськы праца (доста курта верзія) увиділа світло світа у журналі «Budapesti Szemle» (1895), а по украинськы урывкы під назвов «Замітки етнографічні з Угорської Русі» В. Гнатюк дав до другого тома львівського «Етнографічного збірника» (1896). И лем у наш час (2001) тот аорігінална праца Ю. Жатковича вийшла без даяких покуртань ци поправень¹⁰.

Говорячи за давный карпаторусинський обычай, етнограф підчеркнув, же «на лопатках дуже забавни народни игры бывають», зато «на лопатки не лиш молодеж, но и уверстна челядь радо иде»¹¹. Мало ниже Ю. Жаткович зазначив, што «на лопатках туюлько бывають сяких забавок, ож цілу книжку мож бы из нима списати»¹². На потверження своїх слів етнограф подав два сценарії забавного театралного дійства – «Баба и дідо» и «Опровуд»¹³.

9 Жидъ продавецъ: Сцена изъ «Лопатки» (Якъ забавляються въ Росущѣ вечеромъ при смерти) / Списалъ Василій Петрецькій, доч[асный] учитель // Додатокъ къ 4-му Нумеру «Листка» 1893. – 1893. – С. 26-31.

10 Жаткович Ю. Етнографическій очерк угро-русских // О. Мазурок. Юрій Жаткович як историк та етнограф. – Ужгород, 2001. – 292 с.

11 Там же. – С. 215.

12 Там же. – С. 217.

13 Там же. – С. 215-217.

Як за то пишут скоро вшиткі записовачі, у забаві при мерці розпознавут дві части. Перва – то рухливі ци силові забавы. Друга часть – то театралне дійство. Забаву зачинавут из дозволом домашніх. А по забавах, пізно вночи, молоді люде ся молят за душу усопшого – трич Отче наш и трич Богородице Діво; и так одходят домів.

Рухливі забавы (так паробоцькі, як мішані – паробоцько-дівоцькі) числят великое множество тем. Туй можна розпознати вшелиякі мотивы: свадьбяні, воєнські, аграрні, соціално-бытові, зооморфні, демонічні.

Паробоцькі игры пропаговали култ силы, терпезливости, витрималости. Май поширенов таков игров была игра «лопатка», авадь «лопарька». У селах Дубове и Терешул Мароморошської жупы був записаний варіант той игры, котрый ниже подаєме в оригіналі:

«Присутствующіе выбираютъ изъ между себя одного мужа за бирова (судью), который занимаетъ свое мѣсто на приуготовленномъ для него стулѣ, гдѣ садясь, выговариваетъ судъ слѣдующимъ образомъ:

Я якъ бировъ тото сужу,
что Петро (либо иной кто) еще не малъ нужду,
зато муситъ туй лѣгати,
нашу бавку починати!

Теперь начинаютъ дручати (толкати) осужденнаго, чтобы на колѣна бирова кланялся, что когда сдѣлалъ, бировъ голову его подъ крыло гуни (петека) завіетъ так, чтобы той ничего не видѣлъ, а еденъ изъ присутствующихъ ногу осужденнаго поднимаетъ, другій же взявши на сіе приуготовленную лопатку (лопарьку) и ею подошву ноги его ударяетъ, якъ только хочетъ. И ударивши, скоро даетъ другому біющее средство, чтобы осужденный, который теперь встаетъ, не замѣтилъ, что кто его ударилъ. Теперь осужденный встаетъ и говоритъ бирову: «Побили мя, Пане!». Бировъ: «Найди собѣ, Иване!». Побитый: «Что буде за яндикъ (подарокъ)?»¹⁴. Бировъ: «Что собѣ знайдешъ».

Теперь онъ угадываетъ, кто его ударилъ, но угадати нужно за первымъ разомъ, ибо вопреки дотолѣ онъ будетъ осужденнымъ и опять побитымъ, доколѣ не угадаетъ, кто есть ударившій его. Коли же угадаетъ, тогда той, на котораго угануль, як осужденный муситъ на колѣна бирова кланяться, и такъ по прежнему продолжаютъ

¹⁴ Из мадярського: *ajándék* – дарунок.

далѣ игру¹⁵. Когда уже рядъ чрезъ всѣхъ играющихъ перешелъ, тогда бирова встаетъ изъ мѣста съ изъявленіемъ, что честна громада тутъ отъ давна дѣйствуетъ (робитъ), часъ бы дачто и съѣсти, но бѣда: въ селѣ (валалѣ) есть мельница, но мельникъ померъ...» [дале переходят до театральной игры «Мельница, дід и баба»]¹⁶.

У мішаных паробоцько-дівоцьких забавах переважав еротичный запал. Приміром, игра Ниточка, записана у с. Дубове и Терешул (днесь Тячевський район):

«Играющіе посѣдаютъ на означенныя имъ мѣста, между которыми есть мужчины и дѣвицы. Одинъ счислитъ играющихъ и числомъ беретъ въ руки ниточки, которыхъ такъ раздѣляетъ и раздаетъ изъ руки своей, чтобъ каждой ниточки кончики єдин мужчинѣ, а другой женщинѣ въ руки впался. Теперь раздавающій ниточки пуститъ ихъ изъ руки – и держащіе концы цѣлуются. И сякъ продолжаютъ игру и дальше»¹⁷.

Элементы еротики мож видіти и в игрі, записаній у с. Руське (Снинський округ).

«Быв такой, як пан¹⁸ ци шо. Но та подавав каждому мено: ты будеш фасоля, ты – бук, ты – пшениця, ты – горох, ты – жыто, ты – татарка, ты – овес, ты – ярец, ты – капуста, ты – коноплі, ты – лен, каждому подавав мено. А вун сам пак гварив так: «Мав єм два голубкы, пушли ми до ярцу». А тот, хто був ярец, та шиковно мусив повідати: «У ярцу не были, пушли до капусты». А тот, хто був капуста, та мусив такой водповідати шиковно: «В капусті не были, пушли до конопель». А хто був коноплі: «В коноплях не были, пушли до вувса». А дакотрый хлопчиша з дівков ся забісідовали, забылися на тото,

¹⁵ Бити деревлянов лопатков по пяті як способ покараня стрічаєме также у карпато-русинській літературі. Писатель Анатолий Кралицький у своєму оповіданню «Федор Петрюк» (1862) показує, як кримські татари, што заходили на Підкарпатя на зачатку XVIII столітя, обы рабовати містной населеня, карали людей лопатков. Герой оповідання Кублай-ага в єдному епізоді дав розказ: «Селім, возми-но лопатку и дай єму на пяты, собаці, триста ударов».

¹⁶ Лопатка. Игры угрорусского народа в Мараморышскомъ комитатѣ, въ Терешулѣ и Дубовомъ // Листокъ: Духовно-литературный журналъ. – Унгваръ. – Годъ VIII. – 1892. – № 16 (15. августа). – С. 184-185.

¹⁷ Лопатка. Игры угрорусского народа в Мараморышскомъ комитатѣ, въ Терешулѣ и Дубовомъ // Листокъ: Духовно-литературный журналъ. – Унгваръ. – Годъ VIII. – 1892. – № 20 (15. октября). – С. 234-235.

¹⁸ Пан – перед забавами моложава мала выбрати собі «бірова» /«старосту» / «пана».

же треба водповісти, а хто не водповів шиковно, заз вод нього залуг брали... Пак за тоты залугы треба было ціловати: дівка хлопчиша, хлопчиш – дівку, та лем такой было»¹⁹.

Поступно рухливі ці силові игры у хижі переходили на словесно-театралну забаву. Народне театралне дійство было позначено наївно-комічними діалогами и фіглярськими сценками у простонародних традиціях. Є то, фактично, єдноактова песа из своїм фіглярським сужетом, дієвими особами и своїм реквізитом. Її мож также тримати за веселу народну комедію, ці інтермедію. Каждый участник того театралного дійства (подля сітуації, веселой реакції зрителів) міг из експромту додавати репліки ці міг міняти авадь доповнєвати мізансцену. Перві ролі у такіх комедії усе грали добрі фіглярі – тоты хлопы, што за словом до чужого жеба не полізут. Тіснота у хижі нияк не заважала участникам играти свої ролі. Нарубы, близькість актера до зрителя была закладена у сценарій єдноактовкы, коли зритель міг из міста вставити свою репліку ці (скоро все!) ставав прямим участником того веселого дійства. Сяку форму театра (и одночасно способ контактной игры) подля теперішньої театралной термінології знавут называти «малов сценов». То значит, театром, што ся появив на зачатку XX столітя як реакція на указні філістерські театры.

Забава при мерці, ці «лопатка» акурат была тов «малов сценов». И сесь теаер карпаторусинське село тримало за природну потребу, на протывагу «комедії», у котру ся перевчинив панський погріб – указный и чічкатый. Коли галицько-український етнограф Володимир Шухевич (1849–1915), автор книги «Гуцульщина», ходив помеже гуцулы у карпатським регіоні, раз завів бесіду за «лопатку». «Нашто вы робите такі комедії коло покойника?» – зазвідав він. «Та тото не комедія, мы робиме ушитко зато, обы домашнім было не аж так тяжко самым, абы нихто не спав коло мерця, бо, позирай, посходили ся люде из всіх далеких кутів, ніколи їм вертати домів, а домашніх не мож полишити самых. У нас се обычай од-давна, а не комедія; то у вас комедія: як понакладавут людам, што идут коло мерця, якісь кумедні чака²⁰ на головы, повберавут у курті ногавиці, што ганьба из таким чоловіком ходити, а на коні понашпилювут якихсь хвостів, што люде ся сходят як на комедію»²¹.

Пар слів яло бы уповісти за прибераня участников комедійной забавы при мерцю. Сесе также знак театралности игры. Актеры мали ся

¹⁹ Вархол Й. Лопатки // Дружно вперед. – Пряшів. – 1995. – № 9-10. – С. 26.

²⁰ Чака, чакowy (из мадярськ.) – єдин. ч. «чаков» – высокый воєнський калап (шапка); также – калап бетлегемеша.

²¹ Цітуєме подля виданя: Гнатович Г. Від гасниці до рампи: Нариси історії українського театру на Закарпатті: Книга перша. – Ужгород, 2008. – С. 27-28.

комедійно-гротескно облечи у старого діда, бабу, козу, цапа, чорта, жида а т.д. Причѣм не ишло за шитя професіонального театралного облеченя. Вшиткой ся мало взяти из спідручных матеріалів. Приміром, у ремарках до «лопатки» «Жид, коза и цап» дає ся порада, як прибрати учасників. Туй ся пише атсяк: «Пока бировъ въ хижѣ такъ разговариваетъ, вонка изберутъ и приберутъ одного мужа за жида, одного за козу, а одного за цапа. Жида париберутъ въ чорну плахту, якъ бы въ кафтанъ, и препояшутъ его якимъ-то ремнемъ, борода изъ клоча, а пейсы оставляютъ изъ долгихъ волосовъ мужа (какъ извѣстно, в Мараморошѣ носятъ и мужчины длинные волосы), прочее же подъ клѣбанъ (шляпа) загнутъ и дадутъ въ руки бигаръ (кій), а на другій тоншій бигаръ наложатъ трубочку и дадутъ въ уста жидови. – Козу и цапа уберутъ въ бѣлыя гуни, которыхъ такъ приспособляютъ, что въ еденъ завдѣйникъ (рукавъ гуни) вложатъ кривый деревянный держакъ, который играющему дадутъ въ руку; гунею же прикроютъ голову и плечи его, а такъ той рукавъ съ гуни поверхъ себе носить на рукояткѣ, на которой приспособлена козья голова; на головѣ же изъ копачей роги, а изъ ложекъ (kapál) уха, бороду же изъ клоча учинятъ»²².

На теперішній час научники пописали дакілко десятків сужетів таких народных комедій. У додана до тых, за котрі ишла бесіда выше, як то «Мельница, дід и баба», «Жид, коза и цап», «Жид продавец», «Дідо и Баба», «Опровуд», мож назвати далші народні комедії – «Мелница», «Жандаръ», «Сусіда бавиться», «Везти сіль», «Печи гусака», «Судія-начальник» и др. Каждый регіон, каждой село мало свій любимый сценарій. У сужеті доста часто ся переплітавут два-три мотивы. Приміром, игра «Печи гусака» ся повторює у забаві «Дід и баба», а «Дід и баба» – у игрі «Мельница, дід и баба» а т.д.

Днесь наживо театралні забавы при мерці не увидиш – є то уж історія. Штоправда, вообразити тото чудной и веселой (дахто скаже – сюрреалістичной!) дійство може помочи пѣса Михайла Лугоша и Владимира Грабаря «Овчаръ», написана и выдана на зачатку року 1940 и перевыдана в Ужгороді у 2017 році²³. Такой нараз тоту драму в режії Павла Алексеева (главного режисера) заграв на своїв сцені в Ужгороді «Угро-руський національний театр» – єдиний на той час професіональний театр на Підкарпатській Руси. Далші два роки пѣса была у репертоарі театра, доколи М. Лугош

²² Лопатка. Игры угрорусского народа в Мараморышскомъ комитатѣ, въ Терешулѣ и Дубовомъ // Листокъ: Духовно-литературный журналъ. – Унгваръ. – Годъ VIII. – 1892. – № 19 (1. октябръ). – С. 220.

²³ Грабаръ В., Лугош М. Овчаръ: Драма из сельскаго житя подля сужета Сіона Сильвая на 4 дії / Изглядовательный центр карпатістики; позадслово В. Падыка. – Факсиміле выдана подля: Грабаръ В., Лугошъ М. Овчаръ: Драма изъ сельской жизни по сюжету Сіона Сильвая въ 4 дѣйствіяхъ. – Ужгородъ: Лито- и типографія «Ламъ», 1940. – Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2017. – 112 с.

быв ёго діректором (*позирай* Пятый розділ: «Карпаторусинський театр doby Другой світової війни (1939–1944)»). Тогочасна критика оцінювала песу «Овчарь» як майзначиму, котров ся зачинат нова етапа карпаторусинської драматургії. По Другій світовій війні и анексії Підкарпатської Руси Советським Союзом національність «русин» была заказана, видтак од того часу (и до днесь) ниякі театры (ци аматерські, ци професіональні) тоту русинськоязычну песу не играли.

Авторы М. Лугош и В. Грабарь у песі «Овчарь» выхосновали не фрагменти, але нараз три цілі сужеты карпаторусинської забавы при мерці. Карпаторусинські драматики усе знали черяти, и то плодно, народный обрядовый матеріал про свої драматичні творы. Приміром, находиме го у песах Антонія Бобулського «Нѣмая невѣста», «Пастырская игра», «Мессія» и «Въ Святый вечеръ». Также находиме у «Ворожбі» Ніколая Упоринця, у сценічній обробці (песа на 1. дію) етнографічного матеріала Фомы Легуна «Над Юрою Коржом псалтырь читают», в інсценізації народного обряду «Свадьба» Варвары Лакатош, Марії Пілцер и Владимира Грабаря, у песі Александра Сливки «Святий Миколай», у веселій игрі «Коваль Вакула» Марії Шіллер и В. Грабаря, у драмі Еміліана Калабішки «Тиса тече» и др.

Забава при мерці органічно вплетена у сюжет драмы «Овчарь». Ціла трета дія представляє собов професіональну інсценізацію обряду «лопатки». Суть то сужеты «Дідо и баба», «Мелниця» и «Жид, коза и цап». Мож повісти, же сесе песа у песі (інтермедія), авадь театр у театрі. Герої драмы «Овчарь» хотя-нехотя ставут участниками той функціональной про селський соціум забавы, котра має свій раціональний (гуманный) смысл – розвіяти опечалену родину и молодого овчаря-покойника Ивана «похоронити по старому нашему русскому обряду и обычаю».

Нижє подаєме два тексти традиційной карпаторусинської забавы «лопатка». Первый образец – то театрална забава при мерці «Жид продавец», котру у році 1892 у селі Росушка (Мараморошська жупа, днесь – Раховський район Закарпатської області) записав селський учитель Василій Петрецький. Сесь текст тримлеме за єден из майліпшых записів «лопатки» на Підкарпатській Руси, котрый живо передає чудну атмосферу посиження при мерці. Даєме го туй без покуртань.

Другый текст – то професіональна інсценізація обряду «лопатки». Є то вырывок из драмы М. Лугоша и В. Грабаря «Овчарь» (1940). Авторы выхосновали у песі три сужета забавы при мерці. Туй подаєме первый сюжет – «Дідо и баба».

Оба тексти подаєме в оригіналі. Язык, графічна система и стилістика текстів обставут без змін. Межи тым повыправляли сьме явні хибы и опечатки.

ЖИДЪ ПРОДАВЕЦЪ:

Сцена изъ «Лопатки»

(Якъ забавляются въ Росущѣ вечеромъ при смерти)

Списалъ: Василій Петрецькій, доч[асный] учитель

Когда посходившіеся помолилися, поспѣвали и ударили по подошвахъ нѣсколько «Лопатокъ», не о долгій часъ является жидъ съ продажовъ, и закричитъ подъ хатовъ:

– Ряндые! ряндые! ряндые!

– Што тамъ за бѣда? – звѣдаются люде еденъ другого.

Жидъ учувъ, что его за бѣду почитаютъ въ хатѣ, вступитъ въ хату и каже:

– Гы! дай Боже!

– Дай Боже! – отвѣчаютъ ему. – Еденъ ся звѣдае отъ жида:

– Якъ ты смѣешь такъ дуже голосно кричати подъ чужовъ хатовъ, ге?

– Гы, чомъ, – отвѣчае жидъ, – гы, нѣвроку, я глухій, та емъ думавъ, што и вы глухи, та зато емъ, нѣвроку, такъ закричавъ, обисте чули, што, нѣвроку, рондыошъ тутъ.

– Ай ци маешь ты, глухій жиде, изъ чимъ такъ кричати, ге? ци маешь пасъ²⁴?

– Гы! – отвѣчаетъ жидъ, – я вандровный чоловѣкъ, якъ бемъ не мавъ пасъ? я не отъ кишъ джурата²⁵, ай отъ нодъ джурата²⁶ маю пасъ, айбо што вамъ до мого паса, ге? Я лишь бировови маю указати, не такому Иванъ штинкъ²⁷, якъ ты.

– А я што! – обоззався еденъ чоловѣкъ, – ты мене не познаешь за бирова, еденъ дрантивцю, ге?

– Ну! ну! нѣвроку, перебачте, чесный бирове! – отвѣчае жидъ. – Я на истѣ не пузнавъ васъ, бо тамтого году ци памятаете, коли емъ бывъ у васъ, та вы тогды были у чоботѣхъ, у паньскумъ платю убратѣ, а теперь, нѣвроку, вижу, што и постолы не дуже добри маєте, сами заплаты на нихъ.

²⁴ Пас – паспорт.

²⁵ Киш джурат – из маляр. языка (kis – малый), то значит: малый журат, авадъ: малый урядник.

²⁶ Нодъ джурат – из маляр. языка (nagu – великий), то значит: великий журат, авадъ: важный урядник.

²⁷ Штинк (англ. stink) – смердячий.

– Што тобѣ до моихъ заплатъ? – каже бировъ, – ты не дивися, цуравый пархо²⁸, на мои заплаты, ай дивися на мое лице и на мой розумъ!

– Ну! ну! нѣвроку, – отвѣчае жидъ, – ваше лице лишь такое якъ у другого чоловѣка, а розумъ може быти, нѣвроку, такой, якъ у курицѣ.

– Та ты такъ говоришь нечесный пархо, ге! – каже бировъ. – Хочь, обемъ ты повязавъ?

– Я нѣвроку, не хочу, обесте мя повязали, я уже старый жидъ, мене никто не вязавъ, лишь коли емъ ся уродивъ, та моя мама ня вязала, бо гадала, што я учинюся ангеломъ и удъ ней утечу, ци розуміете бирове? а другій ня еще ниhto не вязавъ.

– Но не бреши, ты старый псе, тулько много, – каже бировъ, – ай указуй скоро собѣ пасъ, бо доразъ будешь играти ровка танецъ!

– Ну! ну! якъ тото играти ровка танецъ?

– Я тобѣ доразъ укажу, лишь не проукажи собѣ пасъ!

– Гы, якъ васъ болитъ череве за муй пасъ! Ну, нѣвроку, туй е. Адде прочитайте, та отдайте ми го назадъ!

Бировъ возьме пасъ и читае. Читае и на жида позирае, ци е жидъ такъ на особу, якъ у пасѣ изображенный, не о долгій часъ отозвеса бировъ:

– Гей ты пархо! роньдѣошу! Твуй пасъ недобре свѣдчить; бо у твоюмъ пасѣ стоить, што у тебе чорна борода и доста велика, а я, якъ вижу, у тебе не чорна ай бѣла борода, и мала якъ у цапа, тай на одномъ оцѣ бѣльмо маешь. Изъ якимъ ты пасомъ ходишь, ге?

– Гы, прошу васъ, услухайте ня, якъ тото было, нѣвроку! То правда, што коли емъ бывъ молодой, нѣвроку, та тогда у ня была чорна, и велика борода и на оцѣ ми не было бѣльмо, айбо, нѣвроку, якъ емъ ся постарѣвъ, та побѣлѣла и облѣзла, та правда, што лишь така, якъ у цапа; а на оцѣ ми зато бѣльмо ся учинило, бо емъ ся изъ пчолами задиравъ, та ня у самое око укусила, та, нѣвроку бѣльмо маю. Вы дурни безумни, вы незнаете што и вы теперь добре видите, а на заутра можете ослѣпнути и вы, ци правда, нѣвроку?

– Неправда, ты дурный жиде, правда давно пропала, – каже бировъ, – ай дай собѣ другій пасъ изробити, на твое теперішнее изображение, бо иначе у бѣду упадешь, ци розумѣешь пархо?

– Гы, нѣвроку, розумію! ба у яку бѣду? ци уже ми не доста бѣды, што лишь изъ тыхъ онучъ жію, што вы уже и у постолы не хоснуете, та што вамъ давъ Богъ, ге? ци еще ми булшу бѣду желаете? ай, прошу васъ чесный бирове, не докучайте ми тулько много, бо якъ ня розсердите, та такое вамъ намечу на очи, што и у Тисѣ изъ ся не изъмыете,

²⁸ Парха (переносн., вулгар.) – жид.

то вамъ кажу чесно! Ай прошу васъ еще разъ чесно, позволѣтъ ня въ село, най дашто продамъ, бо доразъ изъ голоду ми буде кампець²⁹, та якъ умру изъ голоду, та то буде на вашу суфлету (душу), бо черезъ васъ мушу голодовати у сьомъ селѣ! Ай, вай, еще емъ таке не гостивъ; уже ми сто годовъ, обы я голодовавъ, най вамъ Богъ заплатитъ! Та кажѣтъ, ци йти у село ци нѣтъ, бо ажъ нѣтъ, та бѣгъ ме, што иду до васъ, та забюся за кушъ, та не уйду утѣ, доку ми не дасте хоть фонтъ солонины, тай миску брынды, обем ся погодовавъ разъ!

– Угу, пропавъ бесъ, ты дрантивцю! та ты такій жидъ, што и солонину бись изѣвъ, тай трафну брынды, ге?

– Ге! ни ге! коли чоловікъ у суетѣ, та шабышъ койдышъ³⁰ не дивуй, коли видишь клопоть муй, я голодень, нѣвроку, нема ни птѣты (хліба), ни цибулѣ, та што изѣмъ? а минѣ други руснакы казали, што нѣвроку, солонина дуже добра, я голоднѣю, та де ся я дѣю? Я туй буду сидѣти за вашимъ кошомъ, доку ми не дасте їсти, такъ собѣ думайте!

– Гурький тобѣ буде кушъ, – отвѣчае бировъ, – лишъ не заберися чесно утѣ!

– Ну! ну! я готовый, лишъ ня позволѣтъ у село, обемъ штось продавъ, та я ся обыйду про вашу хату, тай про вашу солонину.

– Но та бѣда тя бери, та иди у село, лишъ чесно продавай крамщину, обись не почаловавъ³¹ людей!

– Нѣтъ! Бѣгъ ме, чесный бирове, Боже боронь людей чаловати, я, нѣвроку, лишъ жінки по малы буду чаловати.

– А шлягъ бы тя трафивъ, та ты такій голодень, што тобѣ женьска чаловба на гадцѣ ге? проклятый пархо, то не дурный казавъ, што пусти пса пудъ стулѣ, а онъ лѣзе на стулѣ. Я тебе дозволивъ, обы ты чесно ходивъ по селу, и ты якое говоришь, нехарный пархо, доразъ ты запрю!

– Ну! запрѣтъ ня, не збамъ³², лишъ ми їсти дайте!

– їсти! – каже бировъ, – дамъ ти дѣдка, обы ты узявъ, не їсти, а соломы ячмѣнной, якъ коневи, коли ты такій чесный.

– Ай, вам! бирове! Я не емъ кунь солону їсти, я лишъ таке їмъ, што и други жиды люблятъ, нѣвроку, мало халы³³, мало гикля³⁴, мало мняса и на послѣдъ мало цибули, и я такъ люблю, нѣвроку.

– Но чуешь, ты пархо, недоговорюй ся туюлко изо мновъ! ажъ есь

²⁹ Кампець, авады капець (бесідн.) – конець.

³⁰ Шабышъ койдышъ – (на языку ідиш) свята субота.

³¹ Чаловати – обманути.

³² Збати – перечити; не збам – ний буде так.

³³ Хала – (на языку ідиш) плетеник, хліб на дріждях.

³⁴ Гикля – годно быти, же іде (на языку ідиш) за печіниковый паштет.

чесный парха, та пантруй собѣ дорогу и чесно ходи по селу!

Ну! ну! чесный бирове, я ся признаю, што чесно буду ходити, ай ци можъ бы и туй ся розкласти изъ крамщиновъ, може бы дахто дашто купивъ?

– Можъ, ану буду видѣти, якъ будешь продавати.

– Я добре буду продавати, – отвѣчае жидъ, и сяде середъ хаты и розкладае: изъ терня иглы, изъ дроту обручки, клочанѣ ниткы, то у него ушитко золото и шовкъ, то дорогое, ни хто не годенъ отъ него купити; погнѣвалися купци, силовъ розобрали отъ него ушитко, и жидъ ревучи, ледвы могъ изъ хаты утѣкнути, бо еще и у плечи дуставъ натулько, што принужденъ бывъ жидовское платя сверечи и стався русиномъ, выкрестився.

ОВЧАРЬ
Вырывок из пьесы
(фрагмент третьей дй)

[Дйство перебгае у хижі Запотоцьких. Двері наліво (отворені) ведут до избы, де у труні лежить покойник Иван Дуб]

Я в л е н і е 4.

(Баба Олена, Олена и Анна сидятъ во время игръ на той-же лавицъ, нѣсколько отодвинувъ ее направо авансцены. Запотоцкій, Палинчакъ, дѣдъ Василь, Запотоцкая и Палинчакова располагаются въ глубинѣ сцены. На сценѣ участвуютъ въ играхъ Андрій, Гафа, I-й и II-ой паробки, I-ая и II-ая дѣвки и ряженые, входящіе со двора)

Андрій: Но та якъ газда та газдыня дозволяютъ, та можеме ся мало побавити... Та кто голосится за бирова?

I-й паробокъ: Та якъ ты почаль, Андрію, рѣчь о бирові, та самъ и будь бировомъ!

Дѣвки: Андрію быти бировомъ! Починай, бирове!

Андрій: Но, та я не збаю!... Якъ не маєте иншого – я буду бировомъ... Та кажить, якъ будеме ся бавити?

Играющіе *(столпившись у двери направо):* Въ лопотки! Ни, насампередъ въ обзеранки! Въ жандаря! Та ты, бирове, самъ рѣшай! *(Дверь открывается и черезъ толпу пробирается «дѣдъ» съ «бабою», которая держитъ на рукахъ «дѣтину», т. е. завернутую въ одѣяло кошку).* Йой, та кто тамъ лѣзе? Та не штурхайте!

Дѣдъ: Шибы вонъ! *(машетъ палкой)* Шибы вонъ! У мене така палица, что каждого бье!

Играющіе *(подъ натискомъ дѣда отступаютъ):* Та кто то такій? Та роби дачто, бирове!

Дѣдъ *(выйдя на середину съ бабой):* Честны людкове, пріймить ня на нучь!

Играющіе: Утки-съ?

Дѣдъ: Тадъ, честны людкове, я, – видите, – человѣкъ съ бабою... Я у Чорномъ Потоцѣ родился, у Небрешфалвѣ бываль, а уть меже Цукигазу иду...

Играющіе: Дѣду, та ци маешь утлапась?³⁵ Укажи!

Дѣдъ: Мау, тамъ е убабы... *(беретъ у бабы бумагу, несетъ къ столу)* Тутъ е...

Играющіе: Та иди до бирова! Тамъ стоитъ!

³⁵ утлапась – заграничный паспорт. Сесе слово мож означити як явленя тавтології – искапчання двох слов-сінонімів: «útlevé!» (заграничный паспорт – мадяр.) и «pas» (паспорт – чеськ., словац.).

Дѣдъ: Панъ бировъ най менѣ перечитають утлапась...

Андрій (*указываетъ на I-го паробка*): Адде, маю писаря, най перечитае!

I-й паробокъ (*беретъ бумагу и читаетъ*): Сеся книга дармотыка, читаль ю попъ и владыка, и тутъ е написано, что ты, дѣду, стара псино... Отче нашъ ги брандасъ, пасъ чотыри лѣта коровы, запасъ собѣ римского, купилъ коня за римского... Дѣдъ коня ремнемъ, кунъ му жменевъ... Але, встанъ небоже Михайле, встанъ небоже, встанъ... Ледва онъ ся пуднялъ на божихъ помышляхъ, понесли го тамъ, де сѣно косятъ. Исказаль онъ свою горьку незгodu, тамъ го лапъ за бороду. Ходилъ онъ по драбинѣ та упаль межи свини. Кобы была не свинска серстина, умерла-бы сеся безчестна дѣтина...

Играющіе: Йой, дѣду, та тото правда? Дѣду, та добрый маете утлапась! Та ци не играль-бысь, дѣдику, мало изъ бабою?

Дѣдъ (*идетъ къ бабѣ и заигрываетъ съ нею подѣ общій смѣхъ. Баба, наконецъ, даетъ дѣду по пыску*): Йой, бабо, ци ты сдурѣла?

Баба: Тутъ машъ за свои глупства!

II-й паробокъ: Пой, дѣдику, игратися на пецъ! Согреѣшься мало!

Дѣдъ (*лѣзетъ на печь, но играющіе его стаскиваютъ*): Ой, люде честны, гати не снимайте! (*влезитъ на печь*) Тутъ емъ!

II-й паробокъ: Бери, дѣду черепъ! (*Подаетъ черепокъ съ водою и сажею и палицу, обвитую мочалой*) Та будеме ся мало грати – а? Страшь, дѣду!

Дѣдъ: У-у-дррр! Та менѣ и самому мало страшно. Ци не будутъ бити?

I-й паробокъ (*бьетъ палицей по герендѣ*): Дѣду, гремитъ! Стися! (*т. е. крестися*)

Дѣдъ: Йой-йой-йой... Отца ворота, у мене чулка золота!

I-й паробокъ: Что тамъ печешь?

Дѣдъ: Гусака!

I-й паробокъ: Чего ся не пече?

Дѣдъ: Бо съ него масть не тече!

I-й паробокъ: Коли буде течи?

Дѣдъ: Коли поцѣлуе Марійка дѣда Василя!

Играющіе: Йой! Дѣду Василю, цѣлуйтеся! Марійко! Ходи, мусишь цѣловати! (*Дѣдъ Василь отстраняетъ поцѣлуй*)

Дѣдъ (*Кричитъ*): Кайся, дѣдо не турбуе!

Баба Олена: Я тебѣ укажу, старый легине, якъ цѣловати молодыхъ!

Играющіе: Цѣлуются! Слава дѣду Василю!

Дѣдъ: Такъ быстеса мали, обыстеса горѣ стѣнами драли! (*Смѣхъ*)

I-й паробокъ: Ой дѣду, зновъ гремитъ, стися! (*Бьетъ палицей по герендѣ*)

Дѣдъ: Сына николи, никуды, у мене калапъ рудый!

I-й паробокъ: Что тамъ варишь?

Дѣдъ: Кашу!

І-й паробокъ: Чему ся не варить?

Дѣдъ: Бо огонь воду не парить.

І-й паробокъ: Коли буде парити?

Дѣдъ: Коли Гафа нашего бирова поцѣлуе!

Играющіе: Йой! Ты, бирове, счастье маешь! Ходи, Гафо! Цѣлуйтесь! Юй, якъ солодко! Ц... Ц... *(подражаютъ поцелую)*

Дѣдъ: Такъ быстеся мали, обысте себѣ очи повынимали *(Смѣхъ)*

Андрій: Такъ ты того желаешь, дѣду! Чекай, чекай... *(даетъ знакъ 2-му паробку, тотъ подкрадывается къ бабѣ и начинаетъ ее цѣловать)*
Дѣду, а де твоя баба?

Дѣдъ: Та тамъ съ дѣтиною бавится...

Играющіе: Йой, яка велика дѣтина! Та якъ солодко цѣлуе бабу! Ц... Ц...
Еще!

Дѣдъ: Ци на старости уже не любишь ня, а молодыхъ глядашь? Я тебѣ!
Я тебѣ! *(бѣжитъ за бабой, та удираетъ во дворъ, гонится за паробкомъ и мажетъ ему лицо сажею. Потомъ бѣжитъ въ двери направо, а за нимъ молодежь. Все это сопровождается криками и смѣхомъ, которые постепенно смолкаютъ во дворъ. Вслѣдъ за тѣмъ молодежь снова возвращается съ шумомъ въ комнату, но безъ дѣда и бабы).*

Я в л е н і е 5.

Андрій: Якъ уतिकли намъ дѣдо та баба, будеме бавитися въ мельницу!

Играющіе: Айно, въ мельницу! Та кто буде мельникъ?

Андрій: Но, та кого дѣдо похрестилъ сажею, тотъ и буде!

Играющіе: Айно! Иди, Стефане, сѣдай! Та дайте му купу та крутый бигарь! *(2-й паробокъ садится на табуретку, голову ему покрываютъ плахтою и сверху ставятъ решето, а въ руки даютъ мѣрку [купу] и палку [бигарь])*

І-й паробокъ: Но, та мельница уже готова, айбо кто буде на ней молоти?
(Стукъ въ дверь) Ой, тамъ кто-съ дуркоче...

Я в л е н і е 6.

Тѣ-же и дѣдъ.

Дѣдъ *(входитъ съ горбомъ на спинѣ, подходитъ къ мельницѣ и кланяется всѣмъ)* Дай Боже, что може, честны газдове!

Играющіе: О, та то дѣдо! Най буде и тебѣ, что просишь себѣ!

Дѣдъ: Я уже себѣ выпросилъ!

Играющіе: А что такое?

Дѣдъ (*показываетъ на горбѣ*): Торбу!

Андрій: А на что тебѣ дѣду просити было торбу?

Дѣдъ: На то, бо я емъ мельникъ, та на торбѣ добре мѣхи носить!

Играющіе: Та ты мельникъ! Та ци будешь молоти?

Андрій: Но, дѣду, коли ты мельникъ, та тебе тутъ потреба, бо мае мельницу. Та кажи на правду, ци годенъ ты молоти?

Дѣдъ: Ой буду, буду! Муку намелай, а пшеницу на овесъ измелю – чемунѣтъ?

Андрій: А что за мѣрку будешь брати, дѣду?

Дѣдъ: Я? Изъ вѣка — мѣрку, изъ двоихъ — двѣ...

Играющіе: Йой! Та такъ не можъ! То дуже много!

Андрій: Ты, дѣду, великій фигляръ, бо лишь фигли показуешь, а мельница стоитъ. А людямъ треба муки!

Дѣдъ: Стоить? А де есть тота ваша матица, — эгэ, забывъ емъ — мельница?

Играющіе: Но, ты, дѣду, слѣпый! Передъ тобою мельница, а ты не видишь!

Дѣдъ: Идить! Я не слѣпый, а слѣпа ваша мельница, что мене не видитъ!
(*Бигаремъ ищетъ мельницу и сваливаетъ съ мельницы решето*)

Играющіе: Но, дѣду, слѣпый! Что ты наробилъ?

Дѣдъ (*бѣжитъ къ дверямъ въ испугъ, его ловятъ*): Кому голова отпала?

Играющіе: Та дѣ не голова отпала! Дѣду, то ты мельницу показилъ!

Дѣдъ: Показилъ? Но, я ю поправлю! (*Разматриваетъ решето*) Ой-ой, та дѣ сесь камень мыши поѣли! Якъ хотите молоти!?

Андрій: Не бреши, дѣду! То ты сесь камень показилъ, теперъ полади его!

Дѣдъ: Но, та добре, добре... (*направляетъ решето, а сидящій подъ плхтою ударяетъ бигаремъ о посудину и гучитъ, какъ мельница*)
Тутъ мае! Меле! (*Сыплетъ зерно въ решето*) Заразъ намелю муки!

Играющіе (*пока дѣдъ мелетъ – поютъ*):

Мели, мели, мельница,
мели, мели зерно! (2 раза)

Пшеницу та жито,
Чтобъ жилося сыто
Русскому народу!

Дѣдъ (*отъ радости скачетъ на одной ногѣ*) Меле! Меле! (*Стукъ въ дверь*)

Играющіе: Кто тамъ? Можъ!

Я в л е н і е 7.

Входитъ баба тоже съ горбомъ и на рукахъ кошка-дѣтина.

Дѣдъ: Йой, та то моя стара! (*Бѣжитъ навстрѣчу и ведетъ бабуна середину*)
Дай Боже гораздъ, честны людкове!

1-й паробокъ: Най дастъ и тебѣ полный мѣхъ муки, бо видиме маешь и дѣточки!

Дѣдъ: Тадъ такъ, честны людкове... Я, видите, человекъ съ дѣтьми. На старость ня дѣти присѣли. Баба лишь еденъ мѣсяць, якъ дѣтину мала... Айбо не дивуйтеся, она не стара, лише покривилася! (*къ Андрію*) Прошу пана бирова, дайте ми квартиру бабѣ и дѣтинѣ...

Андрій: Тамъ въ углу на припечку маешь!

Дѣдъ: Дякую дуже красно! (*Бабѣ*) Ходи, моя солодка...

Баба: Солодка! Ты, старый хрѣне, тутъ бавишься, а то забылъ, ожъ дѣти-на вонка!

Дѣдъ: Де бы забылъ! Тутъ маешь мѣсто, будешь куделю прясти та дѣтину доглядати, а я заразъ муки намелю та принесу, а ты колача спечешь...

Играющіе: Та ходи ходи, дѣду, бо мельница чекае! Дѣтина голодна!

Дѣдъ: Но та мелеме, мелеме! (*Бросаетъ зерно*)

Играющіе (*поютъ*):

Мели, мели, мельница,
мели мели зерно! (*2 раза*)

Пшеницу та жито,
Чтобъ жилося сыто
Русскому народу!

Дѣдъ (*суется, спотыкается*) Тутъ маешь, стара, муку... Та доразъ навари ѣсти... (*переворачиваетъ жбанъ, кошка-дитя кричитъ „мяу“*) Йой, та что ся стало?

Играющіе: Дѣду, та что ты наробилъ? Йой, что съ дѣтиною?

Дѣдъ: А что дѣтинѣ, бабо?

Баба: Ты, дурню, жбанъ перенернулъ, дѣтину попарилъ! (*Кошка кричитъ – мяу!*)

Дѣдъ: Йой, йой, солодка моя дѣтинко, попарила тя бѣда! (*Бьетъ бабу по горбу*)

Баба (*отбивается дѣтиною*): Йой, люде, умираетъ дѣтина! (*Убѣгаетъ, за нею дѣдъ и молодежь съ крикомъ и смѣхомъ*).

Я в л е н і е 8.

Старшіе и Елена.

(*По мѣръ того, какъ крики смолкаютъ, слышно чтеніе псалтыри*)

Палинчакъ: Та файно то у нихъ иде! Человекъ сидитъ и не думаетъ, ожъ страшлива та немилосердна смерть до каждого прійде! (*Дѣду Василю*) Дѣду, та, якъ видко, и вамъ ся любить, якъ бавлятся?

Дѣдо Василь: Въ давни часы еще не такъ бавилися! Йой! Якъ померла у насъ бировка та сойшлися хлопцы съ цѣлого села (*Задумывается*)...

Олена: Якъ тихо ... Та чему не бавлятся? Вѣтеръ ходитъ по комнатѣ...

Баба Олена: То не вѣтеръ ходить ... Може душа небощика съ нами радуется.

Анна: Иване мой, Иване, и тебе бѣда попарила...

Палинчакъ: Якъ ся каже, ни богатого, ни бѣдного смерть не жалѣе...

Запотоцкая: Смерть смертью, а вы, куме, коли будете сѣно косить?

Палинчакъ: Отъ нового тыждня почну...

Запотоцкій: Сесь рокъ, сдается, сѣно буде дорого стояти...

Запотоцкая: А коли оно было дешево?

Дѣдо Василь: Оденъ разъ – за Йоужки то было...

Палинчакова: Но, пошелъ за своего Йоужку! Мы, дѣду, про сѣно кажеме, а не про Йоужку! Сесь рокъ такій засушливый...

Запотоцкая (*подойдя къ Оленѣ*): Ты, доньцю, не ишла-бы мало отпочинути?

(конецъ вырывка)

Бетлегем як простонародна драма

Бетлегем у Карпатах – то красне різдвяно-театралне дійство из своїм оригінальным сценарієм. Бетлегем, авадь иншак повісти – рождественна игра, ци пастырська игра, ци вертеп є важным елементом народной театралной културы карпатських русинів. Різдяне дійство славит рождество Ісуса Христа у Віфлеємі. Ходят колядники из рождественнов игров лем раз у році – на сято Різдва Христового.

Жерелами бетлегема / пастырської игры суть дві западнхристиянські традиції:

- а) вертеп як бабкарський театр;
- б) містерія, авадь духовна драма.

Традиція вертепів прийшла у Карпати, годно быти, лем у часы пізнього Середньовіку. Зато не мож сяку театралну игру капчати до групи обрядово-звичаєвих игр-забав. Бетлегем є конарєм западнхристиянської традиції вертепів. Кидь говорити за семантику слова «*вертеп*», тото слово має дакілко значень. У первім ряді слово означає яскыню, ци пещеру. За традицієв, у сяків пещері ся родив Ісус Христос. Одтак, популарізованя западнхристиянськов церковв свята Різдва Христового заклало традиції маріонетного театра – ладичкы у формі пещеры. Сяка ладичка из фігурками-маріонетками также дістала назву «вертеп». Наконець, християнська тематика пес маріонетного театра привела ид тому, же сякі спектаклі также стали называти «вертепами».

Западна християнська церква попоширєвала традиції «вертепів», то значит бабкарських театрів (на єден/два штокы), де суть **бабовкы** (ляльки) на шпаргах, котрі водив **бабкарь** (бавиля). Из вертепом ходив также хор, што своїм різдяным піснопінієм знав сопроводити дійство. Вертепы популарізовали християнський репертоар.

Русинська народна театрална култура, годно быти, на зачатку XIX столітія підпала під вплив западнхристиянської церкви. За даякый час традиційный вертеп (из бабовками) у Карпатській Руси переріс у «живый вертеп». То значит, же на середину XIX столітія намісто бавилі и бабовок прийшли живі дієві особы – пастырі, янголы, дідо, царєве-королі и чорт, а дале и дієві особы бытового дійства – жид, вояк, овчарь, гусярь, гудак а т. д.³⁶. Од образчика Западной церкви у русинськім бетлегемі обстав лем християнський дух репертоара и сімволичный вертеп (макета містной церкви), котру почас театралізованого дійства од хыж до хыж несло двоє авадь четверо бетлегемешів у строях янголів. Театер дістав назву «бетлегем» од міста Віфлеєма в Іудеї, де ся родив Ісус Христос; иншака назва того міста – Бетлегем. На івриті: Бейт-Лехем; по мадярськы: Бетлгем.

³⁶ За історію бетлегемів также *позирай*: Е. Недзільскій. Угро-русскій театр. – Ун-гвар, [1941]. – С. 25-29.

По карпатських селах починають колядувати по святій вечері, а докінчують на Різдво – 25 грудня. У часи по році 1944 тоталітарний радянський режим наказав на Підкарпатській Русі (у Закарпатській області України) греко-католицьку церкву, переподчинив вірників православній церкві Московського патріархату, котра завела традицію (як то є у православних славян) тримати Різдво 7 лютого, то значить подля старого Юліанського календаря. Того роздвоєння датуму сята Різдва Христового обстає про карпатських русинів смутнов реалієв и днесь: русини мимо України тримають Різдво 25 грудня; в Україні и на далшых пострадянських територіях перший день Різдва у православних христіан припадає на 7 лютого.

Карпаторусинський етнограф Юрій Жаткович (1855–1920) у своїм нарисі «Етнографическій очерк угро-русских» (скончив го писати у році 1895 по мадярськи, а по русинськи потовмачив у році 1896) доста курто, айбо живо описує народні традиції русинів на Різдво. Він пише (подаєме в авторськім оригіналі):

«Грудня 25-го Руздво, на котре уже тыжнямы переже готовится и учится молодежь колядки. Святый вечер за тот час держать, коли ворожки и баяня найбульшу силу мають. На вечерю тогди 7 или 9 страв має быти, як то: пасуля на дзьобачки и из капустов, ленча, горох, печениці, грибы, буб, крумплі и паленята из оліом. На святый вечер пекуть «Керечун» – єден великий житный или тенгеричаный хліб, на поверхни котрего примастят мало жита, вуса, тенгериці, пасулі и пр. А се насія изріжут, изпрячуть и часом худобі дають, обы тучна была и плодилася.

Из «Керечуна» так ідять, обы до нового року держав. Из тістом ут «Керечуна» правлять кресты на дверях стайни, обы нечистый дух не годеи шкодити худобі. Сперед вечери добрі нагодують так худобу, як и дробля, бо як вірують, тяжкий гріх має тот, кого худоба и дробля на святый вечер голодна є. Также сперед вечери не лиш землю застелять у хыжі сіном или соломов, но и стул, котрый лиш по сьому закривають ид вечери. Сіно или солома до нового року обстане у хыжі, коли єи розвішають по деревлю, обы ся садовина добрі родила. На многих містах тот є обычай, ож як уйдуть по пувночи из церкви, мало порзной стравы ідять и лиш так лігаютьспати.

Колядники по вечери почнуть ходити. Легиням и хлопцям оріхи и тенгерични «перепічки» дають, а мущины запрошують до хыжі и погостять. Колядники за три дны ходять и велика ганьба є, кидь яку хыжу обыйдуть. Из Бетлегемом лиш близ коло товтув ходять, а на чистых русских містах лиш за саму чисту колядку дустають подарунки. Кидь на Руздво ясно, добрый рук буде. Кидь на святый вечер звіздяно, буде ся худоба плодити и много буде ягуд и гороху»³⁷.

³⁷ Жаткович Ю. Етнографическій очерк угро-русских // О. Мазурок. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, 2001. – С. 199-200.

Як за того пише етнограф Ю. Жаткович, колядники ходят колядовати «за три дні». Подля того, хто и як колядовав, розличавут чотири файты колядників. Раз ишли колядовати (попід оболокы) малі сасідські діти из тайстрами – з єднов церковнов колядков. Май організовано ишли колядовати селські ошколаші; тоты уж знали зладити звiзды на палицях, што ся обертали довокола своєї осі. Звiздарі заходили до хыж, співавучи церковні колядки. Ищи май організованов колядов были старші ошколаші (ватага из 4-8 осіб), котрі ходили из «вертепом» – маленьков церковцїв, удну котрой были вшиткі атрибуты вертепа – ясла из Ісусиком, Марія, Йосиф, царєве, звiзда, пастырі, Ирод, янголы, віл, осел а т.д. Колядники мали май богатый репертоар колядок, а у «вертепі» дало ся (подля сужета) вымінєвати фігуркы, и рухати нима из помочїв спеціального діска.

Аж наконець ишов селом бетлегем. Бетлегем (на одміну од індівідуалных колядників) колядовав під покровительством церкви и мав богатый сценарій. Бетлегемеші довго ся ладили до сята під веденєм містного священника, дяка ци учителя. Як писав у 1929 році за приправы бетлегемешів школський інспектор Иван Мигалка у статі «Вифлеемські игры в роках 1870–1910 в Тересвянской долині», «учитель, або кто-то другой зарядитель має 12-15 добрых учеников высших клас скоро по Филиповом запусті собрати, zorganizovati, сим каждому задачу розділити і сих каждого тыждня в 2-3 вечерах в школі на сю забаву и спів научити. Старшого выбрати за бача, т.е. за надзора и касіря, котрый буде одітый у велику мантию, з палицею, великою клебанею и міхом на плечах. И сесь бачо май быти мало и гумористом и забавным, щобы по співі учеников мало и розсміялися, но сам щобы не сміявся. За ним мають быти 3 пастырі з палицями и сопілками, 4 ангелы, убрані в біле платя из позолочеными крылами, котрі несуть межи собов и Вертеп. А к сим еще 2-4 співных хлопців, а 1-го бавиля, котрый має орудовати ляльками»³⁸.

Из 1890-х років покровителями вертепів/бетлегемів были также позволєні властїв Общества тверезности. А як знаєме, иппен тоты общества на Підкарпатю, што ся заміряли одтягти народ од корчмы, розпозирали інтерес моложавы до театралной забавы и спомагали селські бетлегемы як аматерські народні театры.

Бетлегем не обминав ани єдну хыжу на свому пути – обы надходячий рік про каждого челядника и єго родину був май щедрым. А газдове чекали на приход бетлегема и колядників. Кидь село было доста великой, так могли ходити и два бетлегемы. До того, бетлегем, идучи селом, сповняв ищи єдну важну соціалну функцію – старший ватаг зберав од каждой

³⁸ Сеся статья была опублікована у журналі «Подкарпатска Русь» в Ужгороді у році 1929. Цитуєме подля виданя: Мигалка И. Вифлеемські игры в роках 1870–1910 в Тересвянской долині // Вседержавный Русинський Вісник. – Будапешт. – Рочник III. – 2001. – Ч. 12 (децембер). – С. 11.

хыжі гроші «на церкву»). Важным атрибутом бетлегема усе є «вертеп» – макета церкви, котру несут два янголы. Вертеп (макета церкви) туй ся хоснує лем сімволічно, гейбы проказувучи, же тото живої дійство удбыват ся у пещері на краю вароша Віфлеєм/Бетлегем.

Традіції бетлегема майскорі перебрали собі тоты русинські села, котрі суть у контактній зоні із западнохристиянськов славянськов ци неславянськов людностів. Веце раз за тото писали русинські етнографы ищи у середині ХІХ століття – иппен у ті часы, коли у русинів на бетлегемы прийшла мода. Приміром етнограф Ю. Жаткович із села Стройне Берегського комітату у своїм нарисі «Етнографическій очерк угро-русских» (1896) пригадавав, же «...із Бетлегемом лиш близ коло товтув ходять...». То значит, овін ясно указовав на словацько-русинську контактну етнографічну зону. («Товтами» по мадярськы знали называти словаків).

Ищи до того, у януарю 1868 рока, о. Ілія Романій із Марамороша дав до унґварської (ужгородської) новинкы «Свѣтъ» статю за бетлегемы «Объ играхъ Вифлеемскихъ и о скудости пѣсней народныхъ», де пригадує, же русины на притисянських територіях звык ходити із бетлегемом перебрали собі од мадярів. Овін пише: «Приближается праздникъ Рождества Спасителя нашего, на канунѣ и во время котораго между вѣрниками нашими, особенно въ околицахъ, мѣшанныхъ съ мадярами, и между русскими обыкли ходити колядовать съ Вифлеемомъ; и это не злый обычай, если происходитъ чинно и безъ соблазновъ, и если этотъ родъ колядъ отправляетъ школьное юношество»³⁹.

Мало ниже автор статі веде бесіду за одповідне християнській моралі вихованя бетлегемешів-колядників. І. Романій підчеркує, же церковникам по селах яло бы контролювати сяких колядників, не дати, жебы ся «невинный родъ подражанія ангелского привѣтствія испортил», бо тото, што видиме «на околицахъ мадярскихъ, но и въ русскихъ селеніяхъ имъ сосѣдственныхъ», тото «противится наукѣ християнской». Далє автор потовмачує тоты свої слова, указувучи на факты непристойного дійства, коли «вифлеемщики, ходящіє безъ надсмотра, пищу, деньги, рожъ и иныя, собранныя часто безчиннымъ насиліємъ, въ корчму относятъ и тамъ невинную радость о рожденіи Спасителя пянствомъ оскверняютъ, бьются и самого Спасителя проклинаятъ. Это такъ бываетъ на околицахъ мадярскихъ, но и въ русскихъ селеніяхъ имъ сосѣдственныхъ, куда изъ иныхъ селеній приходяють эти [мадярські – В. П.] вифлеемщики или самыє русскіє парни, изучившіє эти мадярскіє вифлеемскіє стихи, пагубнымъ и безнравнымъ образомъ распространяють мадярскій языкъ между своими»⁴⁰.

³⁹ Романій І. [кріптонім: І. Р.]. Обѣ играхъ Вифлеемскихъ и о скудости пѣсней народныхъ // Свѣтъ. – Унґваръ. – Годъ І. – 23. дек. 1867 / 4 янв. 1868. – Ч. 26. – С. 3.

⁴⁰ Там же. – С. 3.

Фабула пастырської гри у середині XIX століття була доста простов; туй мож видіти три дії-часті: 1) приход пастырів из отаров; 2) сон пастырів и приход янголів (из вертепом/церквов), котрі прозвіщавут рожество Спасителя; 3) поклони пастырів новороженому Ісусу Христу. По представі старшый пастырь просив од газдів собі и своїм бетлегемчикам даякі дарчики и / авадь «на церкву гроші». У такій сужетно простій грі свої ролі грали четверо пастырів, а четверо янголів співали колядки.

Сужета як такого пастырська игра не мала, вшиткой ся тримало на комічних діалогах и фіглярських сценах. Жерелом комічного усе був старый пастырь (дале – Дідо), глухий и недуйдавий, из котрого робили сміхи маймолоді и майшіковні пастырі. Сітуативно сякі діалоги выкликали сміх. Приміром:

Вівчарь. Ходи до вертепа Богу ся молити.

Дідо. Де? У Дебрецен дошки возити?

Каждой село поступно доповнѣвало свій сужет віфлеємського дійства; бетлегемеші и їх наставники (півцеучителі, селські дяки, селські старосты) придумовали штось новой. Інформації черяли из літературных, біблійных и народнопоетичных жерел. Штось файного припозирали у со-сідів, а штось додумовали од себе. Так поступно у бетлегемі ся появили ролі чорта, жида, вояка, цигана авадь циганки, царів, Ірода, черемуського (купця спід Черемоша) и т.д. Бетлегемеші (старші хлопці, сільска інтелігенція, аматерський кружок) рядили ся у відповідні своїй ролі лахы – чорта, діда, янголів, пастырів, цигана а т.д.

Так у вопросі одіянія бетлегемешів, як у вопросі сценарія мож видіти конфлікт церкви из простонародныма традиціями. Церква провбовала наязовати конзервативно-патріархалні цінноты и христіанську аскезу. Из сценарія мусай было выгумовати хоть-якой пригадованя за чорта; сценарій мав строго наслідувати біблійну легенду⁴¹. То значит, же у бетлегемі позволені были лем ролі пастырів, янголів и царів.

И шатя хоть-якоє не мож было на себе дати ци маски усякы, обы не выпозіровати гейбы страхопуды. Приміром, янгол мав мати на собі білої шатя из прироблеными крыльцями. Пастырь также мав мати на собі чисті білі холошні (ногавиці), чисту білу сорочку и чисту білу гуню. Старші пастырі можуть собі наліпити бавуса. На палицях пастырям не слобідно было мати звоночки. Хыбаль лем єден пастырь міг го мати на палиці, обы

⁴¹ За сесе писав історик о. Степан Пап у своїй статі за віфлеєм. Цітуєме подля видання: Різдво на Лемківщині: Фолклорно-етнографічний збірник / Вшорила М. Горбаль.– Львів, 2004. – С. 172.

звоном, стоячи на порозі хыжи, дати ґаздам знак за надходячу ватагу. Три царіє из коронами на головах мали ся вдіти у дашто фарбистой⁴².

Але по селах бетлегемші не усе ся додержовали сяких правил. Приміром, Осиф Ялч у своїх мемоарах описує традиції свого села Чабалівці на Лабірщині. Він пише (цітуєме подля оріґінала): «Тоты колядници – молоды парібці ... мали на собі облечены довгы білы сорочки (кошулі), якы мали переплетены через плечі і пас шырокума фаребным паптыкама, а на головах мали прекрасны ручно роблены пестрофаребны чаковы (шапкы), котры были зроблены з рисунків або з даякого твердого папіря (картону) на міру каждой головы. Высокы были аж до 40 центіметрів, округлы, горі закінчены до шпіця (доостра), а на кінцю была зроблена катайка (трачкы з фаребного златка). Чаковы были обліплены блискачім фаребным папірём а оздоблены вшелякыма звіздочками, хрестиками і святыма фігурками. Пастырї мали в руках ручно выроблены лісковы паліці, тыж шумні опараджены, а на верьху мали приправлены дзвончкы (спіжакы). Першы пастыр мав штири дзвончкы, а другый і третій по два. Ангелы не мали паліці, бо несли – еден з єдного боку а другый з другого – віфлеємик, у котрім мали ясличкы, де ся родив Ісуско. Дідо мав на собі грубый нарубы обернутый вівчій кожух і маску з вівці, а в руках карадулю (криву паліцю). Через пас був перевязаны грубым ремінём або ланцком, за котрым мав прихоплены холем два великы дзвінкы, якы ґаздове давали коровам на шыї, кідь їх выганяли в яри на пашу. На голові мав бараніцю (шапку). Чорт був облечены в чорнім або в червенім шматю, на голові мав зроблены два ріжкы а взаду хвіст. На твари мав або маску, яка зображала чорта, або був помалёваны саджов з комина. І руки мав од саджі, а в них тримав деревяны вилы, з якыма страшив тоты діти, о котрых знав, же суть недобры. Жыд мав на собі даякый обдерты мантель, впереді і фартух а під руков кошарик. Жыд собі «вайкав» (робив вай-вай-вай). Коляды учів приправлєвав священик і учитель»⁴³.

Повсемістна еволуція сценарія бетлегема, заведеня ролі чорта и далшых дієвых особ, хосновані маски и т. д. (што мож видіти также у сочастну епоху) є свідчєням компроміса церкви из престонароднымы традиціями. Прийшло ид тому, же, приміром, у сочастнім лемківськім бетлегемі суть дієві особы Лемко и Лемкыня, котрі просят Іуса Христа помочи лемкам ся вернути на рідну землю из Выселєня. А янгол перед Богом стає заступником отцюзнины лемків – Лемковины (цітуєме подля оріґінала):

⁴² Там же.

⁴³ Ялч О. Чабалівска рождественна коляда // Народны новинкы. – 2008. – № 49-52. – С. 4.

Ангел:

О Боже, Творче наш єдини
Не дай пропасти Лемківщині.
Підойми з попелу й руїни
Барвисты села Лемківщини⁴⁴.

Церква од самого зачатку бетлегемського двигання была неспокійна так из фіглярським контекстом пастырських драм, як неконтрольованостев того процесу, а также віком бетлегемшів, помежі котрі доста было особ старшого віку. (Церква приставаля на то, же лем моложава може ходити из бетлегемом). Священики тримали на своїм: рождество Спасителя як важное у християнським світі явлення яло бы играти патетично и вознесено, хоснувучи возвышену лексику и провказувучи у дійстві пастырської игри правила християнської моралі. Приміром, священик Ілія Романій у статі «Объ играхъ Вифлеемскихъ и о скудости пѣсней народныхъ» (1868 р.) остро критиковав образ старшого пастыря як усе недудавого. Він писав: «представление смѣшивается грубыми, неуклюжими шутками, особенно старого пастыря какъ неуклого и глупаго, молодые пастыри обыкли научати и его пустыя изречения высмѣвати, что противится наукѣ християнской, учащей почитати старшихъ...»⁴⁵.

Обы дати русинській моложаві образчик правильного («нравственного») текста, о. Ілія Романій сочинив свій сценарій рождественной игри и додав го до своей статі у новинці «Свѣтъ»⁴⁶. (Язык пєсы доста характеристичный про тогочасну карпаторусинську будительську інтелігенцію; є то языкова мішанка, авадь так называне язычіє). Ищи єдна заувага: ідеально позитивні дієві особи, моралні и цнотливі (без хоть лем маленького грішка!) стали голов декларацієв християнської моралі; у тексті ся стратив живий дух народного дійства – так як го собі представляли прості селяне – из веселостєв дійства, інтригуючими сужетными перипетіями и фіглярством. Моралізаторство и цнотливость суть слабов сторов сякого сценарія.

Вершована вифлеємська драма о. І. Романія ся зачинат, як и звыкло ся зачинати у колядників, коли єден из бетлегемчиків попросит ся од газды позволія зачати игру:

⁴⁴ Хомик В. Вертеп у Бєскидах: Народна драма у 3-х діях (Відтворення лемківського говіркою, скорочення і обробка тексту Ігоря Дуди) // Різдво на Лемківщині: Фолклорно-єтнографічний збірник / Вшорила М. Горбаль. – Львів, 2004. – С. 130. Автор того сценарія Василь Тырпак (1933–2002), што писав під псевдонімом «Василь Хомик», родив ся у с. Мысцова Яселського повіта на Лемковині. Выселений у році 1945 на Донбас. Сценарій написав на еміграції.

⁴⁵ Романій І. [кріптонім: І. Р.]. Обѣ играхъ Вифлеемскихъ и о скудости пѣсней народныхъ // Свѣтъ. – Унгварь. – Годъ І. – 23. дек. 1867 / 4 янв. 1868. – Ч. 26. – С. 3.

⁴⁶ Там же. – С. 3-4.

Прославляю Бога и васъ перепрошу,
Что безъ дозволенья чрезъ двери вохожу,
Я не токмо самъ тутъ, и братьевъ имѣю,
Якихъ найти не можъ во всякомъ кутику.
Вопросите же, что я? И дошелъ откуда?
Пастырь, а что больше – съ краю Вифлеема.
Мы принесли съ нами вертепъ вифлеемскій,
Который оставленъ долго лежалъ пустой.
Но на конецъ былъ онъ прославленъ отъ Бога,
Пріемши въ себе Спасителя міра.
Если изволите, и больше говоримъ,
Какъ Іисусъ родился – все то вамъ исповимъ.

У бетлегемі о. И. Романія ролі играють старый пастырь и четверо молодых пастырів, а также янголы (автор не означив число янголів, але, годно быти, є їх также четверо). Янголы до хыж заносят вертеп, по тому ставут на коліна и співають церковні колядки. Выдтак, старый пастырь будит молодых пастырів, обы їм выяснити смысл янгольських голосів из небес:

Старый пастырь

Сыновья пастыри скоро возставайте
Ангелы бо пришли, вѣщаютъ веселье
Что родился теперъ во ночи Мессія,
черезъ кого весь міръ съ пекла освободился.

4-ый пастырь

Возможно ли то, что слышаны гласы
Съ неба донесли къ намъ Божіе Ангелы?

Старый пастырь

Так есть, мой любезный! Из неба ангелы
Пришли къ намъ бѣднымъ радость возвѣщати,
Что в Вифлеемѣ найдется Месія
Кого люди чають ужъ пять тысяч лѣта.

Дале (у сценарію о. Романія) вшиткі пастырі підходять до вертепа и величают у яслях новорожденного Ісуса Христа. Аж наконецъ старый пастырь убертає ся до газды из просьбов:

Старый пастырѣ

Колачи, ковбасы и гроши бы ѣла
Велика наша убога тайстрина,
Дайте намъ, дайте въ нашу тайстриночку
Мы гроши отберемъ и отдадимъ въ школу,
Бо въ школѣ нашей суть убоги дѣти,
Котори не мають не чоботъ, ни книги,
Дайте также, дайте крайцары, дукаты,
Чтобы не сгрызли вамъ мыши банковочки,
Извольте даровать на убоги дѣти,
Зато помолятся за васъ всѣ школьники.

Треба признати, же из старших (од XIX столітя) оригінальних сценаріїв пастырської гри ни ч ся не всокотило. Русинська етнографія, што ся зародила лем у середині XIX століття, не зафіксувала сякі тексти. Зато про розумення так еволюції аматерського театралного двигання, як пути збогачення сужета бетлегема важной значення мавут хоть-які публікації из того часу. За доста важну туй тримлеме статью підкарпатського літератора, видавателя ужгородського (унгварського) духовно-літературного журналу «Листокъ» Євгенія Фенцика (1844–1903). Публікацію під назвов «Мистеріи, или духовныя драмы» автор умістив (без підписа) у 1891 році на сторонках свого «Листка»⁴⁷.

Є. Фенцик выясняє історію так называних «містерій» як єдну из важных церковных традицій Западной Европы часу Середнєвіку. Католицька церква из часу папы римського Григорія Гільдебранда (родив ся коло 1020 р. авадь у році 1025) популяризувала вшеліякі твори, котрі «у лицах» изображовали біблійні события. Сякі біблійні драмы ставали частєв літургії (обідні). Приключеня містерій до літургії придадо католицькій церковній службі шарма драматичного діяня. Без духовных драм уж тяжко было собі представити сяточну службу у церкви, а містерії Різдва Христового, поклоніня вовхів и поклоніня пастырів у середнєвічній Европі стали важным атрибутом католицької літургії. За даякий час містерії из церкви мігровали до школы и стали образчиком школської драматичной творбы. Поступно містерії также перейшли «на Русь».

На додання Є. Фенцик опублікував єден из образчиків сякой містерії під назвов «Рождественская драма». Подля заключеня научників, сесь текст є куртов верзієв духовной драмы «Ночь в окрестностях Вифлеема» из тогочасного російського релігійного журналу «Русскій путникъ», до котрого вно потрафіло из даякого европейського видання.

⁴⁷ Фенцик Е. [без підписа]. Мистеріи, или духовныя драмы // Листокъ. – Унгваръ. – Годъ VII. – 1891. – № 23 (1 декабря). – С. 267-274.

У «Рожественській драмі», видав, сам редактор-видаватель «Листка» Є. Фенцик читаво покуртав міфологічну часть. То значит покуртав вступ, де дію творят сякі сімволічні вособеня як то Человічеська натура, Надежда, Любов, Кротость, Незлобіє, Радость, Смерть и т.д. Обстав лем епізод бесіды Неба и Землі. Нарубы, дінамичні события рожества Ісуса Христа у Віфлеємі Є. Фенцик рішив не куртати; дію туй творят пастырі (Борис, Аврам, Афоня), вовхы (царь 1-й, царь 2-й, царь 3-й), янгол и Ирод.

Діяння містерії «Рожественская драма» перебігає у двох планах. Первый план – то вертеп недалеко Віфлеєма, де ся родив Ісус Христос, до котрого прийшли поклонитися пастырі. Другый план – то царські палаты правителя Іудеї Ирода, до котрого прийшли трое вовхів – царі из Востока, што идут до Віфлеєма поклонити ся новорожденному Спасителю – царю Іудейському Ісусу Христу и несут му дары. Ирод хоче вызвідати од царів, де ся знаходит Ісус, зато пустив їх, обы, вертавучи ся, вни му прозрадили тоту тайну. Вовхы щастливо однайшли вертеп и поклонявут ся новорожденному. А царь Ирод, коли порозумів, же волхы ся ид нёму не вернут, дає розказ забити у Віфлеємі вшиткых дітваків віком до двох років. Ироду приносят головы забитых дітваків; выдтак він супокійно спочиват на свому троні. Межи тым, Невинность убертає ся до Бога из просьбов покарати дітоубивцю, а Истина выносит вердікт – тіран має умерти на страшну хвороту. Послідна дія переносит зрителя у бездну ада, де у муках конає Ирод, котрому нигда уже не буде спасіня.

Сужеты містерій добрі прояснявут вопрос за жерела, выдкы бетлегем черяв свої так сценарні ходы, як драматичні ролі. Направду, западноевропейські містерії суть важным жерелом про формованя театралной културы карпатських русинів и вытвореня своєї унікатной простонародной драмы. И кидь у западнохристіанській традиції драматичне дійство читаво ся капчало до літургії, а дале стало частёв образовательных процесів в універзітетах и школах, то у русинів сяке «живе» драматичне дійство ся перенесло на народный ґрунт – акурат у гущаву простонародных традицій и віровань.

Сякой запознання русинами западнохристіанської традиції містерій и вертепів припадає, видав, на період Просвітенства, коли про карпаторусинську моложаву (як быванців Австрійської державы Габсбургів) были отворені широкі можности учити ся в уніерзітетах, колегіях и гімназіях раз Трнавы и Ягера, а дале – Відня, Пешта, Львова, Левочі, Кошиць, Великого Варадина, Сатмара и др. Се были нові просвітенські ініціативы и реформы у духові просвіщеного абсолютизма; красным образчиком туй было реформаторської діятельство австрійських імператорів Марії Терезії и її сына Йосифа II.

На конець XIX – зачаток XX столітя бетлегем у карпатських русинів став єдным из искравых публічных атрибутів греко-католицькой

церковной традиції стрічі Різдва Христового. Мода на бетлегемы избігла ся из процесами формованя по селах аматерського театралного двиганя. Стовки сяких аматерських кружків по карпаторусинських селах ставали участниками бетлегемського дійства.

Тоты процеси зачали спомагати также літераторы. Діточа писательница Марійка Подгорянка написала різдвяну игру «Вертеп» на три дії⁴⁸. Ищи май важнов подієв стало публікованя сценарія віфлеємської игры писателём-драматиком Антонієм Бобулським. У 1925 році овін позберав («собралъ») церковні колядки и єдну віфлеємську игру и выдал отділнов книжочков під назвов «Коляды съ рождественной игрой для колядниковъ»⁴⁹. Сесе книжка, што выйшла у видавательстві Юлія Фелдешія, є зберьков популярных колядок, а до того туй уміщений єден богатый сценарій вершованой драматичной игры під назвов «Рождественна игра». Шкода, айбо у зберці не є зазначеной, де автор записав коляды. Тото самое маеме из «Рождественнов игров» – А. Бобулський не зазначив, од кого и коли записав вершовану пастырську игру и ци є то автентичный текст авадь автор додав дашто свого? Штоправда, народна бесіда «Рождественной игры» (а писатель Бобулський у своїх творах хосновав язычіє!) є, скорі, важным свідченням автентичности народного текста. До того, позиція церкви, котра благословила сесю книжочку («с благословеніємъ Архипастырскимъ»), додаточно свідчит, же текст селського бетлегема є автентичный.

За пар років А. Бобулський назад ся вернув ид темі віфлеємської драмы. У 1930 році він выдал отділнов книжочков віфлеємську забаву «Пастырская игра». Сесе драматична игра на 1 дію. Книжка выйшла у серії русофілського «Культурно-просвѣтительного общества имени Александра Духновича в Ужгородѣ»⁵⁰. Кидь порівнати сесь текст из [автентичный?] текстом «Рождественна игра» од року 1925, мож увидіти авторські переробки текста. Ціле, хотяй дієві особи туй обстали тоты самі, што были у «Рождественній игрі» (три пастырі, два янголы, дідо и чорт), и вершованый текст обстав тот самый, и сужетні періпетії нукус ся не поміняли, айбо дашто у тексті є новой. По первах, автор переробив сценарій акурат про діточу аудиторію. Далє – драматізовав дійство, изробив го май дінамичным, завів до текста даякі игрові сцены, главно – росширив ролю

⁴⁸ Марійка Подгорянка. Вертеп: Різдвяна игра на три дѣѣ. – Издавательство Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ, 1921. – 23 с.

⁴⁹ Коляды съ рождественной игрой для колядниковъ / Собралъ Антоній Бобулський ; Съ благословеніємъ Архипастырскимъ. – Ужгородъ: Издање Юлія Фелдешія, 1925. – 40 с.

⁵⁰ Бобулський А. Пастырская игра: [драматична игра на 1 дію] / Издање Культурно-просвѣтительного общества имени Александра Духновича в Ужгородѣ: Выпускъ 95; Приложєніє къ журналу «Карпатскій свѣтъ». – Ужгородъ: Типографія «Школьной помощи», 1930. – 10 с.

чорта. Він також додав до тексту нові вершовані фрагменти. Також автор поправив язык текста – приблизив го до так названого «язычія». Як того позначеної на зачатку книжки, текст «по желанію автора печатается на карпаторусскомъ нарѣчіи». Сесь текст уж мож тримати за образчик сценічної штуки про діти:

Чортъ (вбѣгаетъ):

Вы мене зовете?

Навѣрно присутнымъ представить хотите.
Не трудитесь больше, я самъ то сдѣлаю,
Вѣдь я ловкій чортикъ, красный хвостикъ маю.
Куда я явлюся, тамъ меня витають,
Дѣвчата за мною крестика метаютъ,
И здѣсь вижу одну, вотъ якъ позираетъ!
А якъ красивое она лицо маетъ!
Бѣгу обнять ее!
(Хочетъ бѣжать, но І. пастырь не пуститъ).

І. пастырь:

Постой, иди съ хаты!

Не дозволю тебѣ дѣвчатъ обнимати.
Мы не тебе звали, но старого дѣда!⁵¹

Аналізуючи сценарій «Пастырской игры» А. Бобулського мож видіти елементи політературнення текста. До того, автор націлений актуалізувати текст драмы, приязати го до сочастности. Сякой політизованя, годно быти, у реаліях тогочасной Чехословакії мало даякой оправданя, айбо, як ся нам видит, політичний ци патріотичный контекст гет понизив естетичный уровень біблійной драмы, у фіналі котрой читаеме сякой:

Дѣдо:

<...>

Божая Дѣтино, услыши и дѣда,
Недопусти, чтобы постигла насъ бѣда,
Отдали непокой, раздоръ, злобу, войны,
Дай карпатороссам пожити спокойно.

<...>

Удѣли, Мессія, всѣмъ твоего свѣта,
Дай россамъ миръ, счастье на многая лѣта⁵².

⁵¹ Там же. – С. 5.

⁵² Там же. – С. 10.

Ищи май переробив и росширив А. Бобулський сесь текст, коли ладив песу «Мессія». У 1930 році у книжній серії «Культурно-просвітительного общества имени Александра Духновича в Ужгородѣ» драматик видав «Рождественскую игру в 3 дѣйствіяхъ съ 2 перемѣнами»⁵³. Песа під назвов «Мессія» написана про діточый репертоар професійных театрів. Автор гет росширив сценарій. Теперь иде за повноформатну театралну штуку. Свої ролі туй бавлят веце як 24 персонажі; у песі тыж мож видіти масові сцени. Автор додав до пережого текста драмы «Пастырская игра» нові дієві особы. Суть туй Ісус, Йосиф и Марія, а также три царѣве из Востока (Каспарь, Мелхiorь, Балтазарь). На другім боці, суть также Ирод из своїма адютантами и царь ада Мефістофель из помочными чортами. Характерні ролі драматик написав также про пастыря Ивана, ёго сестру Параскеву и невісту Катерину.

Сесь драматичный текст выходит за рамки сценарія вертепа / бетлегема, зато аналізувати го яло бы у контексті діточой драматургії часу меживойня на Підкарпатській Руси. Туй лем додаме, же песа «Месія» є свідченням того, як поступно престо народне бетлегемське дійство прийшло на професійну сцену и захопило увагу зрителів. Хыбит нам інформація за вто, як часто селські театры давали до свого репертоара песу «Месія» ци песу «Пастырская игра». А. Бобулський, жеи тым, у 1930–1940-ві роки став єдным из майпопулярных драматиків Карпатської Руси. Професійні театры веце раз брали ся играти ёго песьы. Также помеже карпаторусинські емігранты у США песьы А. Бобулського были доста популярні. На Пряшівській Руси часу меживойня хоть лем два аматерські кружки грали «Мессію» – у селі Мавшковці (6 януара 1931 р.) и у селі Великий Липник (1 януара 1934 р.). А селський театер села Валашковці на Пряшівській Руси 11 януара 1931 р. загрив песу А. Бобулського «Пастырская игра»⁵⁴. У селі Великий Липник «Пастырская игра» прижила ся натілко, же стала своїм домашнім сценарієм про містных бетлегемешів⁵⁵.

⁵³ Бобулський А. Мессія: Рождественская игра в 3 дѣйствіяхъ съ 2 перемѣнами / Русское культурно-просвітительное общество имени Александра Духновича в Ужгородѣ: Выпускъ 96. – Ужгородѣ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1930. – 32 с.

⁵⁴ *Позирай*: Šelepec J. Rusinsko-ukrajinské ochotnícké divadlo na Slovensku (1919–1949). Русько-український аматорський театр на Словащині (1919–1949). – Prešov, 2012. – 96 s.

⁵⁵ *Позирай*: Віфлеємська коляда // Шмайда М. А щі вам вінчую : Календарна обрядовість русинів-українців Чехо-Словащини. – Т. І. – Братіслава – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво у Братіславі; Відділ української літератури у Пряшеві, 1992. – С. 193-199.

Бетлегемське дійство під назвов «Віфлеємська коляда» з села Великий Липник (окрес Стара Любовня) записала участниця фолклорно-етнографічных експедицій на Пряшівській Руси Анна Таптич. Далє сесь сценарій увів до своєї книги народных звичів и традицій «А щі вам вінчую» познатый на Словаках фолклорист

Лемківські літераторы также писали рождественні драмы. Єден из майпознатых лемківських поетів Иван Русенко (1890–1960) у 1833 році написав про аматерські кружки театралну песу в 3-х актах «Вертеп в Карпатах». Свої твори автор доста часто заганяв до США, де лемківська діаспора из великов охотов брала їх до печатаня. То самое было из драмов «Вертеп в Карпатах», котру редактор и літератор Дмитрій Вислоцький (знамый у літературі під псевдонімом “Ваньо Гунянка”) опубліковав у своему рочнику «Карпаторусский календар Ваня Гунянки на 1934»⁵⁶. Песу позітивно прийняла так інтелігенція в діаспорі, як домашні любителі театра на Лемковині.

По Другій світовій війні дав за себе знати любитель лемко-русинського народнопоетичного слова Василь Тырпак (1933–2002), што ся родив у с. Мысцова Яселського повіта на Лемковині, пак був выселеный у році 1945 в Украину, де скончив Львівський універзітет и довгі роки робив учителем у школі⁵⁷. Свої твори из советської Украины до редакції варшавської новинки «Наше слово» у 1960-ті роки фолклоріста заганяв під фамілієв свого отчима – Хомик. Василь Хомик написав на еміграції народну драму у 3-х діях «Вертеп в Бескидах»⁵⁸. По смерти автора тота рождественна драма была опублікована у Львові⁵⁹. Помеже сочасні писателі мож

Михайло Шмайда, котрый веце раз керовав фолклорными експедиціями на Пряшівській Руси. На с. 489 своей книжки, што видана по українськы, він зазначив: «Запис Ганни Таптич, Чабини. Запам’ятане з дитинства». Из тых коментаріїв нияк ся не дає узнати, коли записала тот сценарій Г. Таптич, з якої причини записала го не у В. Липнику, а у селі Лабірської долины – Чабинах. Ужгородський фолклоріста И. Хланта завів текст великолипницького бетлегема из Шмайдовой книги до своей книжки «Закарпатський вертеп» (1995). Він зазначив (с. 39), же сценарій Г. Таптич тямиле из свого дітства и записала го у 1969 році. Из котрого жерела И. Хланта начеряв тоту інформацію, не знати. Ищи раз текст «Віфлеемська коляда» из Шмайдовой книги як образчик різдвяных традицій на лемківських селах Восточой Словакії опубліковала Марія Горбаль из Львова у зборнику «Різдво на Лемківщині» (2004).

⁵⁶ Вертеп в Карпатах (На Лемковині): Театральна пьеса в 3-х актах // Карпаторусский календар Ваня Гунянки на 1934. – Год издания IX. – Кливленд, О. – 1933. – С. 66-75. *Позирай также тоту песу у виданю 1945 рока*: Иван И. Русенко. Вертеп в Карпатах: Сценичный образ в 3-х актах // Наша книжка / Под редакциом Д. Ф. Вислоцкого; Ленко-Союз в США и Канаді. – Юнкерс, Н. Й., 1945. – С. 162-182.

⁵⁷ Хомик Василь // Красовський І., Челак І. Енциклопедичний словник Лемківщини. – Львів, 2013. – С. 648-649.

⁵⁸ Хомик В. Вертеп в Бескидах // Колядки / Коляди Русинів, Руснацох, Лемків. Koledy Rusinov, Rusnakoch, Lemkov. Christmas carols of the Rusins, of the Rusnaks, of the Lemkos / Зоставил І. Чижмар. – Свидник – Svidník, 2014. – С. 123-126.

⁵⁹ Хомик В. Вертеп у Бескидах: Народна драма у 3-х діях (Відтворення лемківською говіркою, скорочення і обробка тексту Ігоря Дуди) // Різдво на Лемківщині: Фолклорно-етнографічний збірник / Вшорила М. Горбаль. – Львів, 2004. – С. 125-131.

ищи спомянути на лемківського поета Петра Мурянку (Петра Трохановського), котрый написав рождественну игру «Вертеп 2000»⁶⁰.

Карпаторусинська еміграція у США змагала ся сокотити народні традиції на чужині. Емігранты через братські організації и церковь підпорили розвой національного театралного двигання. Было тых аматерських театрів по варошиках, де русины-заробники vytvorили свої міцні національні громады, дакілко туцетів. Театры усе мали у свому репертоарі пастырську игру. Также при кожній карпаторусинській церкви в Америці священники и учителі (півцеучителі) каждорочно брали ся організовати помеже моложаву бетлегемські общества. Русинська моложава перенесла до США традиції колядования и пастырської игры. Общества бетлегемчиків на Різдво сприймівали праздник десяткам тысяч русинських родин и тым заробникам, у котрых дома обстали родичі, жоны, діти. Сесе пригадовало їм отцюзнину у Карпатах и красну народну традицію славити рождество Ісуса Христа.

Мали карпаторусины в Америці свої оригінальні ци приспособлені сценарії пастырської игры. Приміром, Иван Е. Петах (Joann E. Petach), главный редактор (у 1922–1935 рр.) новинки «Восток – The East» (Перт-Амбой, Нью-Джерзі) як офіціального органа братської організації «Свобода» мав дяку до перекладацькой работы. Він переклав дакілко пес од галицьких авторів, то значит из (як він знав зазначити на титулній сторонці) «halicko-ukrainskoho jazyka na naš karpato-ruskij vyhovor». У рочнику «Kalendar' Organizacii «Svobody»» на 1927 рік, котрый раз на рік выходив при новинці «Восток – The East», И. Петах умістив віфлеемську игру «Roždestvo Christovo» на 4 акты од автора, котрый туй позначений кріптонімом «L...». Годно быти, же сесе авадь переробка сценічної ораторії ігумена Єрофтея Луцика (І. Я. Луцика) «Вифлеемська ніч» (Львів, 1926), авадь переробка драматичного образа Исидора Трембицького «Рождество Христове» (Колымыа, 1907) – сесь вопрос ищи треба буде изглядовати.

Также поет и драматик, духовный управитель братської організації «Соединение Греко-Кафтолическихъ Русскихъ Братствъ» о. Орест Коман (1894–1988), што ся родив у с. Біловежа на Пряшівській Русі и як священник прийшов до Америки в 1921 році, опубліковав пастырську игру у 3-х актах «Viflejemskaја пощ». Сесе переробка пєсы, годно быти, же даякого малопознатого (словацького?) автора Й. Бартунека, за котрого не суть ниякі інформації. Пастырська игра од о. Ореста Комана «Viflejemskaја пощ» напечатана у рочнику «Kalendar' Sojedinenija ... na rok 1934». (Сєся рождественна пєса у Восточній Словакії помеже словацькі католики є популярнов ай днесь).

⁶⁰ Петро Мурянка. Вертеп 2000 // Колядки / Коляди Русинів, Руснацох, Лемків. Koledy Rusinov, Rusnakoch, Lemkov. Christmas carols of the Rusins, of the Rusnaks, of the Lemkos / Зоставил І. Чижмар. – Свидник – Svidník, 2014. – С. 118-123.

Оригінальну п'єсу («сценічний образ») написав драматик Георгій Гуланіч (Georgij Gulanich) у 1948 році. Тоту пастырську гру під назвою «Родороз'і в Вифлеєм» («По дорозі в Вифлеєм») напечатав «Kalendar' Sojedinenija ... na rok 1949».

Даякі фотографії у русинській пресі США говорять за театральне життя емігрантських громад и представи пастырських игр на Різдво. Приміром, у 1920 році театральний кружок при угро-руській церкві у Роблінгу, штат Нью-Джерзі (Roebing, N.J.) играв п'єсу «Viflejemska Noč» під веденням учителя Георгія Горны. А в році 1942 театр при греко-католицькій церкві вароша Макаду, штат Пенсільванія (McAdoo, Pa) дав представлення «Viflejemskij verter»; священник – о. Ніколай Елко, півцеучитель і діригент – проф. Андрей Парвенскі.

* * *

Традиції бетлегема суть актуальні поміж карпатські русини ай днесь. На Різдво мож видіти як село колядує, а молоді хлопці-бетлегемеші ходять из бетлегемом. Также популярними стали вшелякі фестивалі бетлегемів почас новорічно-різдвяних свят. Ватагы бетлегемешів виступавут на імпровізованих сценах из своїми оригінальними сценаріями. Сесь давня народна традиція днесь переживає ренесанс.

Ниже подаємо єден образець оригінальної пастырської игры / забавы. Сесе – «Рождественна игра» из зборника «Коляды съ рождественной игрой для колядниковъ» (1925), записана Антонієм Бобулським, за што ся говорило выше. И хотяй автор не лишив ниякой інформації, де и коли записав сесь сценарій бетлегема, язык игры (доста близький до народной бесіды) указує на простонародный ландшафт єго бытованя. Межи тым, у тексті дає ся чути вплив на народну бесіду так церковнославянської языковой традиції, як тогочасного літературного стандарда (авадь стандартів).

Сценарій пастырської игры є сюжетно розроблений и доста оригінальний. Оригінальність узнає ся за біблійнов оповідков за Єлісавету и Захарія – родителів Іоана Крестителя. Подля Біблії, старый бездітний сященослужитель Захарія, котрому ангел Господній Гавриїл у єрусалимському храмі сповістив, же скоро жона му народит сына и нарече він свого дітвана Іоаном, не повірив у благу вість. И так Господь наказав Захарія німотов; и было то так аж до часу, коли Захарія нарік свого народженого сына Іоаном. Тота біблійна історія гейбы приготавляє зрителя увіровати правду дійства и предвіщає главну подію – рождество Ісуса Христа.

Сесь біблійный сюжет бетлегемеші взяли из Євангелія од св. Луки, котре ся зачинат акурат історієв за Єлісавету и Захарія и продовжає ся історієв благой вісті, коту Бог послав діві Марії через архангела Гавриїла: «почнеш в утробі, породиш сына и даш йому имя Ісус». Доказом правдивости слів, што їх учула діва Марія од ангела Гавриїла, буде історія з Єлі-

саветов, што як старша и неплодна жона уж «почала сына у своїй старобі а є уж у шестім місяці»⁶¹.

Число дієвих особ забавы «Рождественна игра» є характерной про лемківські бетлегемы; усе то суть три/четыре пастырі, два/четыре янголы, дідо и чорт. Роль янголів у бетлегемі – то співати колядки. Чорт усе драматизує дійство. Центральні персонажі бетлегема – то усе первый пастырь и дідо. Вони на собі тримають дійство.

Рітмізує дійство вершований текст. Систему вершованя туй мож означити як сілабічну. Про сілабічне вершованя не є принципіальной, ци рівномірно ся чергуют надголошені и ненадголошені склады. Мож повісти, же иде за їх невшореноє, слобідное розположеня. Каждый шор верша забавы «Рождественна игра» искладує ся из 12 складів, хотяй рітмічна сіметрія розміра не усе ся додержує. На середині каждого шора (межи шестым и семью складами) стоить цезура, то значит – рітмічно-інтонаційна павза. Про верш є характерной парне рімованя.

У 1990 році фолклоріста Иван Хланта зафіксував «Рождественну игру» як домашній сценарій містных бетлегемешів великого верховинського села Ставне на Підкарпатській Руси, што ся розлігат під горів Черемхов у долині річки Уж (днесь – Великоберезнянський район Закарпатської области України). Текст драмы овін записав од ставенського жителя В. Чумы, а дале дав го до своєї зберьки «Закарпатський вертеп»⁶². Штоправда, текст бетлегемського дійства у варіанті И. Хланта гет поукраїнений.

Не так давно научник В. Падык помеже папіря свого прадіда Михайла Падыка (1886–1964) – вецерічного старосты (у 1920–1944 роках) села Ставне однайшов рукопись – школьську тейку. Годно быти, же рукопись походить из середины 1940-х років. Суть то шість пожовклых листів из сценарієм бетлегема, ци як то позначеноє на титулі, забавы «Рождественна игра»⁶³. Аналіз текста свідчит, же він є переписаний (из хыбами) из зборника «Коляды съ рождественной игрой для колядниковъ» (1925) Антонія Бобулського. Тото указує на жерело, выдкы ставенські бетлегемеші перебрали собі сценарій бетлегема. Сценарій доднесь ся уживат у Ставному.

⁶¹ Цитуєме подля виданя: Тетраевангеліє: Євангеліє од святого Матфея; Євангеліє од святого Марка; Євангеліє од святого Луку; Євангеліє од святого Йоана / З церковнославянського языка на язык русинський переложили о. Фр. Крайняк, Й. Кудзей. – Світовий конгрес русинів, 2009. – С. 234.

⁶² Закарпатський вертеп / Вшорив тексты Иван Хланта. – Ужгород, 1995. – 237 с.

⁶³ Позирай: Падык В. Незнамый сценарій русинського бетлегема из села Ставне на Підкарпатській Руси и ёго одповідник из села Великий Липник на Пряшівській Руси // Studium Carpato-Ruthenorum 2013: Штудії з карпаторусиністікы. – Пряшів, [2013]. – С. 152-162.

Текст пастырської забави. «Різдвенна гра» із збірника «Коляди съ різдвенної грою для колядниківъ» (1925) подаємо без покуртань.

РОЖДЕСТВЕННА ИГРА

(для колядников)

Особы:

I-ый пастырь
II-ий пастырь
III-ий пастырь
Дѣдо
I-ый ангел
II-ий ангел
Чорт

I-ый пастырь. *(входит в хату поклоняется всѣм и говорит).*

Славу Спасителю хочете отдати,
Пресвятое имя Его величати,
Дозвольте Рождество Его представить,
Чтоб мы могли вечер сей розвеселити.
Кто игрой, пѣснями Спаса прославляет,
Того Всемогущій во всем спомагает,
Прото, любый газда, вы нам мѣсто дайте,
Рождественну игру нашу послушайте.

*(Если газда согласится игру послухати, пастырь дает знак,
чтобы II-ый и III-ий пастырь вошли в хижу).*

I-ый пастырь.

Люби мои братья, вокруг поставайте,
И мою казочку добре послушайте,
Великое чудо не давно сталося –
Захаріи ангел в церкви появился.
Благовѣстил ему: «Твоя стара жена
За неодолюгій час сродит тебѣ сына».
Он то не вѣровал, прото нѣмый стался,
На днях – як говорят – от той бѣды спасся,
Бо Елисавета сына породила
И тѣм то рождеством кару отдалила.

II-ий пастырь.

Мы о том слышали...

III-ій пастырь.

А сесе значеніе
Думаю, принесет народу спасеніе.

I-ый пастырь.

О том найлѣпше дѣдо будет знати,
Треба его сейчас к нам прикликати.

II-ій пастырь.

(кличе)
Гей, дѣдо, ступайте!

Дѣдо.

(входит)
Вы мене кличете?
Может вином, пивом гостити хочете?
А не шкодило бы, ибо мое горло
От красного пѣнія, як кожа, высохло.
Як нѣт вина, дайте паленку сожжену,
Колача, печинку, колбаску смажену.

I-ый пастырь.

Не о том есть слово.

II-ій пастырь.

Мы хочемо знати,
Что в широком свѣтѣ новаго слышати.

III-ій пастырь.

И ци правдою есть весела новина,
Что Елисавета породила сына.

Дѣдо.

То есть истна правда, Сына породила
И тѣм от Захарія кару отдалила.
А сесе рождество имѣет значеніе,
Ибо сближается народа спасеніе.
Сын Елисаветы прото ся народив,
Чтоб нас на пришествіе Спаса приготовил.
И то пророчество истно исполнится,
Не задолго Спас наш свѣту народится.

Хочете от мене еще больше знати?

I-ый пастырь.

Нѣтъ, ибо уж позно.

II-ий пастырь.

Полѣгаѣмъ спати.

(лѣгаютъ а за малу минуту слышати спѣв):

Дивная новина,
Нині Дѣва сына
Породила в Віфлеемѣ
Марія едина.

I-ый пастырь.

Сон то или правда, что красно спѣвали,
Дивную новину пѣніемъ заявляли.

(За дверьми повторяют.)

Породила в Віфлеемѣ
Марія едина.

I-ый пастырь.

(будитъ других).

Гей, братья, ставайте! Радость возвѣщаютъ,
Новорожденного пѣніемъ прославляютъ.

II-ий пастырь.

Что тебѣ сталося? Розума не маешъ,
Что в глубокой ночи спати нам не даешъ?

I-ый пастырь.

Ци не слышишъ пѣніе?

II-ий пастырь.

Ничего не слышу.

I-ый пастырь.

С великой радости уже ледва дышу.

(за дверьми дале спѣвають):

Не в царской палатѣ,
Но между быдлѣты,
Во пустынѣ, во яслинѣ,
Нужно всѣм то знати.

I-ый пастырь.

Ци правду я сказал?

II-ий пастырь.

Се чтось означает...

Тряси старым дѣдом, най скоро ставает,
Най нам потолкует, кто красно спѣвает?
Кто из глубокого сна всѣх нас возбуждает?

III-ий пастырь.

Я уж пробудился.

I-ый пастырь

(будит діда).

Гей дѣдо, ставайте!

Дѣдо.

Иди гет до бѣса, менѣ покой дайте.

II-ий пастырь.

Ставайте, бо радость всѣм нам возвѣщают!

Дѣдо.

Что кажеш? Печену колбасу нам дают?
Тогда поднимуся... Но дайте мнѣ кусок,
Най нею утѣшу голодный желудок.
Скоро, бо лѣгаю.

III-ий пастырь.

Чудо возвѣщают!

Дѣдо.

Кто такій?

III-ий пастырь.

Не знаю...

Дѣдо.

Розума не мают.

(Ангелы с Вифлеемом входят).

Дѣдо.

Ангелы из неба!

(Пастыри на коліна падають).

Ангелы

(спѣвають).

Радуйтесь пастыри, пастыри
Спаситель родился,
Которого вы ждали.
Славно днесь воплотился,
От Дѣвы пречистой
Маріи Пресвятой
В красной Вифлеемѣ
Аллилуіа!

Дѣдо.

Что они спѣвали? Бо я не срозумѣл...

I-ый пастырь.

То, что в Вифлеемі Спаситель ся родил.

II-ій пастырь.

Веди нас дѣдочку в город Вифлеему,
Би мы совокупно поклонились Ему.

III-ій пастырь.

Что будет с овцами?

Дѣдо.

Тут их залишите,

А як ся вернеме, снова их найдете,
Тот Сам будет на них теперь уважати,
Котораго идем днесь привѣтствовати.
Теперь, любы братья, мене послушайте,
Радостну колядку со мной заспѣвайте.

(співають).

Божій Сын днесь народился,
С выше ко нам понизился,
Из Дѣвы нетлѣнны
И принепорочны
Воплотился!

Чорт.

(вбѣгает).

Чтось чрезвычайнаго на земли сталося,
Ибо в ночи пекло страшно потряслося,
Я хочу то знати! Тут суть и ангелы,
Царства небесного вѣрны служители?
Что то означает? Они пѣснь спѣвали,
Котрой рожденнаго Спаса прославляли!
А где тот Спаситель? Менѣ треба знати,
Не дозволю покой пекла нарушати.

(Сближается к Вифлеемъ, но I-ый ангел вознесенною рукою задержует его).

I-ый ангел.

Сокрушенной есть уж, чорте, твоя сила,
Ибо днесь родился всѣм Спаситель міра.

(Чорт отходит на сторону, а пастыри приступают).

I-ый пастырь.

Сладчайшій Иисусе, мы Тя долго ждали,
Мы Тя туй на земли видити желали,
Дай мнѣ убогому счастливо пожити,
Чистым сердцем, душей все Тебѣ служитьи.

II-ий пастырь.

Любый Спасителю, Тебѣ ся кланяю,
Всю мою надежду лише в Тебѣ маю,
Благослови прошу, овцы, землю, лѣса,
Спаси христіанов от напада бѣса.

III-ий пастырь.

Прійми Спасителю, и мое моленіе
Дай в мирѣ пожити, дай душам спасеніе,
Дай, чтобы мы могли Тебе величати
И рождество Твое во вѣк прославляти.

Дѣдо.

О Божа дѣтино, услыши и дѣда,
Не допусти, чтобы мучила нас бѣда,
Отдали несчастья, злобу и ненавѣсть,
Дай всѣм христіанам чистенькую совѣсть.
Дай, чтобы и земля богато родила,
Своим урожаем народ веселила.
Дай счастья, здоровья живущим в той хатѣ,
Котры согласились игру послухати.
Теперь, братья мои, разом поклон дайме
И тоту колядку красно заспѣвайме.

(спѣвают).

Небо и земля, небо и земля
Нинѣ торжествуют,
Ангелы людям, ангелы людям,
Весело празднуют.
Христос родися,
Бог воплотися,
Ангелы спѣвают,
Царіе витают,
Поклон отдают,
Пастыріе грают,
Чудо, чудо повѣдают.

Чорт.

Рождественну игру мы уж dokonчили,
Забавой и пѣніем вас розвеселили,
А за тото дѣло вы нам дачто дайте,
Щиру вашу жертву до пушвы мѣтайте.
Смотрите, борода дѣда посивѣла,
Для него треба нам купити чорнила,
Да мастит чорнилом, чтобы чорна была,
Чтобы его еще дѣвчина любила.
О других выдатках шкода говорити,
Бо треба бы было туй годину быти,
Прото лиш коротко всѣм вам заявляю,
Что для товаришей всю жертву збираю.

(По собранію жертвы спѣвают еще одну коляду и с поклоном отходят).

ДРУГОЙ РОЗДІЛ

НАЧАТОК КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМИ (XVIII – ПЕРВА ПОЛОВКА XIX СТОЛІТЯ)

Література часу Просвітенства. Два пруды

Андрей Вальковський. «Дойник, Козлик, Сыродав» (1807)

«Росправа. Русин из ляхом» (1834)

Текст: Андрей Вальковський. «Дойник, Козлик, Сыродав»

Текст: «Росправа. Русин из Ляхом»

Література часу Просвітенства.

Два пруды

Епоха Просвітенства стала важнов віхов ширеня світської культури и школства помеже карпатські русины. Штоправда, кидь порівнати тоты процеси из Западнов Европов, мусай признати, же русины туй припоздили. Фактично, лем од часу імператоркы Марії Терезії, котра велё за-служила собі вдячности од русинів, vznikли серенчливі условія про ширеня ідеалів Просвітенства. Из тов імператорков (и ї сыном імператором Йосифом II) поязани скоро ушиткі важні реформи того часу; суть то три главні реформи:

1) реформа церкви: Декрет за автономію Мукачевської грекокатолицької єпархії (1771 р.);

2) аграрна реформа: так называний «Урбарій» (*лат. urbarium* – урожай). Реформа обявлена маніфестом 26 априля 1766 року. Помеже карпатські русины Урбаріум завели у 1772–1778 рр. Ціркулар-извідалник «Урбаріум» цісарська влада дала опубліковати ушиткыма языками народностных меншин, тыж ай в карпаторусинськым языку;

3) реформа просвіты: «Ratio educationis» (1777 р.).

Реформи 1770-х років у дусі просвітенського абсолютизму, хоть помалы, але поступно захопили вшиткі соціальні групы карпаторусинского жительствова. Церковна реформа вывела грекокатолицьку церкву из підпорядкованя римокатоликів. Найбівша єпархія на теріторіях карпатських русинів – Мукачевська – выдтак дістала церковну независимость од римокатолицької Егерської єпархії, што значно помогло реформованю грекокатолицької церкви и исперло політику латинізованя русинських / руських вірників. Отворила ся тым путь на школованя священиків. У Мукачеві у 1744 році отворили богословску школу, де ся вчили діти грекокатолицьких священиків. У державі, як голосив декрет «Ratio Educationis», завели систему общого прімарного (закладного) школованя. Тому наслідовала система середнього школованя – гімназії и академії, котрі готовили моложаву, абы могла штудовати дале на університетах. Вышшу освіту забезпечовала Трнавська єзуїтська колегія св. Адалберта, яка ся утримала до 1773 року.

У 1774 році за великой старостливости імператоркы Марії Терезії отворили при Віденському університеті централну семінарію «Барбареум» про грекокатоликів Австрійської імперії. За десять років але Барбареум перестав ествовати; выдтак (подля новой реформи Йосифа II) русины

Австрійської імперії мали можливість сяучити у мадярській семінарії Егера чи у львовській семінарії. Наконєць, при Львовському університеті про ушитких русинів Австрійської імперії также ся подарило отворити высшу учебну інституцію – Studium Ruthenum (1787–1809). Ищи єдна можливість – відєнський Штадтконвікт (1803–1848). Ясне діло, подаєкі студєнты ся учили в Трнаві, Сігеті авадь Великому Варадині (Nagyvárad).

Інтелектуальный и культурный уровень русинської інтелігенції (зато, же вна могла слобідно штудовати на європських університетах и дістати ся ку майвысшій європській культурі) дозволив їм здобити высокий статус в сполочности. Многі представителі русинського світа у XVIII столітїу были доста успішні фахманы. Ушитких їх, без звеличованя, мож назвати «дітьми» терезіансько-йосифінських реформ.

У XVIII столітїу літературный процес у карпатських русинів зачинає быти пєстріший. На єднім боці, продовжувут єствовати, згасавучі до кінця столітя, сілабічні вершы, написані народнов бесідов. На другім боці, у часі терезіансько-йосифінських реформ доступність просвіты, знатя світових языків, рахувучи и латинь, дає можливість спознати творы світової літературы. Ошколованість одкрыває русинам творы так класичной давногрєцької и давноримської літературы, як сочасных літературных творів європських авторів. То вшитко позітивно впливає на розвой літературной творчости, мотивує авторів до здоконалєваня и профєсїоналізма. В поезії ся розвиває нова (сілабо-тонічна) сїстема вершованя.

Світська народна поезія розширює свій діапазон тем: од історичных до соціально-бытовых, розвиває проблемы соціальной несправедливости и нерівности соціальных станів, не хыблят туй и ліричні співанкы, елегії и т.д. Як приклад мож пригадати вершы «Пѣснь о злыхъ панахъ», «Пѣснь о руснакахъ», «Мѣзерія на семъ свѣтѣ мене понудила...», «Пѣснь свѣцка», «Пѣснь на корчму», «Упусть, упусть даремную тугу...» и др.

Межи тым, эпоха Просвітєнства роздвоила карпаторусинську літературу. И то за языковов одзнаков! Первый пруд є традиційный про карпаторусинську літературу XVII–XVIII століть. Суть то писателі, котрі близько стояли ид народу, про котрых народно-поетична творчость была оснований їх літературных інтересів, котрі хотяй не зажили вплива європейської культурной традиції, але писали свої творы, хоснувучи, переважно, народный язык.

Другый пруд – схоластична література, што ся сформовала в эпоху Просвітєнства. Єстетика бароко (што мало вплив на літературу и культуру) популяризовала насоложеня дарунками житя и искуства, вна жадала од особы одказати ся од «низькой» дійсности и од народного языка. Сякі писателі, одорвані од реального житя, під впливом класіцизма / псевдокласіцизма / ложнокласіцизма и єго теорії двох стилів глядали про свою

творчость новий літературний язык. Сесь «умелецький» язык (авадь високий стіл, што екзистовав у тільки варіантах, кілько было писателів!) выпестовали у просторах академічних авл. Зато го назвали терміном «схоластичный» (од *лат. schola* – школа), то значит занурений у схоластику, одорваний од жия.

Галицькоукраїнський писатель и історик літературы Иван Франко, аналізувучи феномен карпаторусинської літературы (про котру він хоснує термін «карпаторуська»), испровбовав означити причину ігнорованя народного языка и формованя схоластичной літературы у XVIII столітю. Причину він видів у шкодливому впливі высшой просвіты. И. Франко выдтак писав: «Фаталным способом высша просвіта намісто приближити русинів до живого жерела розвиваня народа и ёго языка, оддалила їх од нёго, повела інтелігенцію у рамена поляків, мадярів, а простый народ зохабила в темноті... Лем менше школовані авадь выймково зорганізовані єднотливіці из-помеже той інтелігенції не перервали изъязь из простым народом и ёго языком»¹.

Подля нас, тото заключеня И. Франка (за згубность впливу высшой просвіты) мусай конкретізовати. Доступность до якісного школованя на європейських універзітетах (кидь порівнати из пережыма епохами) и спознаня світової літературы – то, предці, не могло быти причиною дістанцованя од свого народа и языка, а лем слідством даяких процесів удну карпаторусинської сполочности. Причина туй ся крыє у становій и класовій розлуці. Даколишне одностайне (єднокласове) карпаторусинське жительство почас терезіансько-йосифінських реформ підлягло змінам на дакілко соціальних станів. Главно, иде за грекокатолицьке сященство. Многі привілегії и матеріалні блага, котрі церковна реформа дала духовенству, привели ид тому, же сесь верства (соціальний стан) карпаторусинського общества поступно ся оддалила од простого народу. Їх діти и онуки (акурат вони выжили тоту можность – ити ся учити до універзітетів и жити у чужых великих варошах!) нияк не язали себе до традицій и културных потреб карпаторусинського села, вни поступно ся дістанцовали од простого народа, а народна карпаторусинська бесіда про тоту соціалну ґрупу перестала быти прімарнов (перворяднов) у їх естетичных и літературных потребах. Нові генерації духовенства, наділені значныма привілегіями, поступно ся оддалили од простого народа, перестали жити проблемами своїх вірників и претерпіли аж такі зміны, же конець XIX столітя зачали масово переходити на мадярський язык у каждоденных потребах. Біда лем у тому, же акурат тот соціална верства – духовенство – подля традиції у XVIII и XIX столітях формовала про карпаторусинську

¹ Франко І. Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв. // Ёго ж. Франко І: Зібрання творів: У 50 томах: Т. 32: Київ, 1981. – С. 228.

сполочность представителів літератури, науки и просвіты. У ті часи авторами літературних творів было влучно духовенство.

Кидь говорити за ідейно-тематичне направеня творів схоластичной літератури, значный вплив туй на карпаторусинських авторів мав класицизм / псевдокласицизм – єден из умелецьких напрямів того часу. Філософія псевдокласицизма ся тримле на ідеології підчиненя особи державі (монархії, імперії). Вона, властно, „ослободила“ особу од служеня простому народу и підчинила ї служеню монархії и монархови. А героїзація літератури (подля канонів класицизма) была предположительно підходячих умовій сконцентровати ся у літературі на великі події, котрі мали своїх важных героїв. Высокий стіл у літературі ся изреалізовав вдяка таким жанрам як ода, кантата, кантілена, драма, трагедія и др. Жанры высокого стілу, самособов, выжадовали істый тип наднесеной лексики. Перевага ся давала, як уж сьме говорили, не живій народній бесіді, як то было из часу Реформації, але неприродному языку, обтяженому лексиком и граматичныма формами церковнославянського языка, образностей античной літератури и т.д.

Схоластична лірика у XVIII столітю представлена творами Грігорія Тарковича, Андрея Вальковського, Арсенія Коцака, Петра Лодія и множеством творів, авторство котрых не мож оприділити. А в народнім карпаторусинськім языку, хоць лем часточно, написані твори Іоана Пастелія, Василя Довговича, а также популярный в народі «Катихісць малый» (1801) Іоана Кутки и многі другі твори, авторство котрых не дає ся оприділити.

Протиставеня схоластичной літератури творах народної традиції мож видіти тыж у драматургії кінєць XVIII – першої половини XIX столітій. Туй яло бы поровнати два твори, котрі акурат представляють два пруды карпаторусинської літератури. Иде за образчик, на єднім боці, школьської драмы «Дойник, Козлик, Сыродав» и, на другім, драматичной штуки «Росправа. Русин из ляхом» (1834).

Андрей Вальковский. «Дойник, Козлик, Сыродав» (1807 р.)

Як знаєме, перші образчики карпаторусинської драмы мож уздрити в епоху Просвітєнства. Десь кінєць XVIII столітя бере свій зачаток схоластична школьська драма и школьський театр. Вони поязані из формованям системы школьства. У період Просвітєнства школы были центрами декламаторства и стихописаня. Короткі пєсы ставали частєв методики школьованя: на годинах поєтики, ораторського умілства и т. д. під ведєнєм учителів студєнты ся учили складати сякі твори, а пак тоты пєсы играли на аматєрській школьській сцені. Так поступно vznikла школьська драма.

Школські драми усе были начасовані на даяку подію – Різдво, Великдень, інші урочистости. Годно быти, же школські драмы карпаторусинські студенти также писали и играли в латинськiм языку, обы приучовати студентів до языка европської науки и культуры. Авторы школських драм мали указати своє знатя многих направень – історії и культуры, знати античну літературу, грецьку и славянську міфологію, знати основы стихописаня, ораторського умілства и т. д.

Образчиком школської драмы є стих-орація «Дойник, Козлик, Сыродав» (1807 р.), котру написав студент третёго рочника Трнавської єзуїтської колегії Андрей Вальковський (за роки ёго житя нич не знати). Рукопис той штуки помеже папіря поважного чеського и словацького будителя П. Й. Шафарика у Чеському національному музеї у Празі однайшов російський славіст-карпатознатель Володимир Францев и опубліковав го в Ужгороді у 1929 році². Ведно из тым рукописом В. Францев обявив далший документ од того самого автора – оду «Возсіяй щастно с Неба Хасонь алый...» (1807) и также опубліковав ї в Ужгороді³. Оба тексты мож оцінєвати як літературні цвічення молодого чоловіка – студента-русина, – котрый провбує себе в літературній творчости. Из того можеме судити, у первiм ряді, за методику ошколованя и форми наукованя студентів в єзуїтській колегії. У другiм ряді, – за образованость студентів, котрі приходили из Угорської (підкарпатської) Руси. Ясною діло, мукачевський єпископ Андрей Бачинський (1732– еп. 1773–1809) – важна постава епохи Просвітенства – контролєвав сесь процес и міг позволить ити до Трnavы лем тым майліпшым ученикам.

Из того часу маєме гет мало літературных памняток. Ани не знаєме, яков была доля самого А. Вальковського и ци ищи дашто написав у свому житю? За нёго маєме лем курті інформації. Тоты відомости находиме під текстами оды «Возсіяй щастно...» и драматичной штуки «Дойник, Козлик, Сыродав». Годно быти, же особа (даякий словак?), котра передала П. Й. Шафаріку ученичі тексты А. Вальковського, додала од себе даякі інформації за нёго – тото, што знала! Оба тексты написаны єднов руков по словацькы; вни уміщувут сякі інформації за автора. Під одов читаєме: «Zložil a písal Ondrej Walkowszký klerik Munkáčský. Roku 1807 w trnavskem seme-nišči». Під драматичнов шуток читаете: «Zložil a písal Ondrej Walkowszký w Trnawe Bohoslawá na tretí Rok Poslucháč Roku 1807. Učil kdesi medzi Rusnáci Farár a V. A. Diakon». З тых двох коментарів можеме ся дознати

² Францев В. А. Изъ истории письменности Подкарпатской Руси XVIII–XIX ст. (Посвящается о. архидиакону Е. Сабову) // Евменій Ивановичъ Сабовъ. Критико-біографическій очеркъ жизни и дѣятельности, изданный ко дню 70-лѣтняго юбилея писателя, критика и публициста. – Ужгородъ: Типографія «Школьной помощи», 1929. – С. 41-48.

³ Там же.

лем то, же «Ондрей Валковский» прийшов ся учити до Трнавського «семи-нища» из Мукачевської єпархії. Тоты свої літературні твори він написав у 1807 році, як був студентом третього рочника богословія («Богослова»). Закладну школу (и богословську семінарію?) выходив дома («десь межі русинами»), а за учителів мав містного священика и дьяка.

Легко ся здогадати, же свої твори студент-русин написав на честь славных 75-ых именин єпископа Мукачевської єпархії, визначной по-ставки межі русинами и реформатора-просвітителя Андрея Бачинського. За сесе він прямо пише в оді:

Сей день есть право велик Угро-Россом
Их бо днесь Добрый Свой Имянины
Празднует Пастырь, Благодѣтель АНДРЕЙ.

Автор завів до оды «Возсіяй щастно с Неба Хасонь алый...» образ Сатурна, и то у дакілко значенях (планета, божество), что може дивным способом свідчити за інтерес студента до астрономії-астрології. Сесь об-раз має підчеркнути величественность Бачинського-Сатурна, бо Сатурн є другов за розмірами послі Сонця («світа Творця») планетов Сонічної сі-стемы и майискравов звїздов на небі. Подля автора, житя и плоды труда А. Бачинського є «золотым віком» карпаторусинської історії. «Золотый вік» (*грец.* Χρυσόν Γένος Chryson Genos, *лат.* aurea aetas) в античній міфології означає даякий період, коли люде вели супокійне житя, не было рабства, люде не знали за войны и народы ся межі собов не вадили. Зато конєць оды автор ся убертає до Всевышного – «свѣта Творця» – продовжити русинам золотый вік и додати роки єпископу: «Да живетъ здравый многолѣтно Андрей, наша Уютность!».

У сёму контексті образ Сатурна также ся яже из античнов міфоло-гіїв, бо и давні латиняны честовали бога сівбы и покровителя землероб-ства Сатурна. Так само честувут днись русины ладыку А. Бачинського:

Твой Вѣк есть схожій со Сатурна вѣком
И как оный был золотый Латином,
Твой так есть Россом, и Потомству
Росскому будет.

Внуки от Предков Твое Имя возмут,
И отец помнет Твою Честь радиво
Пред своим слухным сыном, о Владыко
Нам с Неба данный!

Скорше Мункачово премѣнит Латюрку,

Скорше на Бескѣд струи Уг повернет,
Как Ты весь помрешь... Твоя слава Андрей
Вѣчно пребудет!

Семантично непрозрачним у першому шорикі оди є слово «Хасонь» – «Возсі́й щастно с Неба Хасонь алый». Мы не находиме логічного объяснения того слова. Ёдной, што бы мож узяти на увагу, є слово «*haszon*», котре русины пожичили собі из мадярського языка и хоснувут днись як «хосен». У сёму контексті словозлуку «Хасонь алый» мож бы потовмачити як «Красна благодарность». Иншакой (другой) объяснения слова «Хасонь» мож бы поязати из французько-таліанським астрономом и астрологом, професором Болонського університета Джованні Кассіні (Cassini; 1625–1712), чиї одкрытя в астрономії акурат поязані из супутниками и каріками Сатурна. Годно быти, же прозвище астронома в Угорському корольстві дахто міг выговорёвати як «Хасоні» авадь «Хасонь». Выдтак у поетичному лексіконі А. Вальковського, котрый (обы ся добити искравой образности) широко хосновав слова у переносному значеню – алегорії и алузії, – реченя «Возсі́й ... с Неба Хасонь алый» мож бы прочитати ги «Возсі́й ... с Неба Сатурн алый...», авадь «Возсі́й ... с Неба красна звізда Хасонія». Але то лем – гіпотеза.

В основу сужета школської драмы «Дойник, Козлик, Сыродав» А. Вальковский поклав факт слабого здоровля А. Бачинського у 1807 році. И хотия автор у свому стиху-орації не назвав істинне прозвище єпископа, намісто нёго подав имня «Духодан» (даны́й нам Духом), сочасникам автора не тяжко было ся здогадати, же иде акурат за мукачевського владыку Андрея Бачинського.

Автор провказує зрителю красный пасторальный образ – дійство на фоні чистой іділичной карпатської природи. Троє веселых пастырів (Дойник, Козлик и Сыродав), што весело проводят вліті час из отарами на полонинських пасовиськах Верьховины, пригадуют своє бываня в Ужгороді (Угграді), коли вітцёве дали їх там до школы. В Ужгороді вни мали щастя учити ся од Духодана и чути ёго поученя: «Чада, во пастырской пребывайте наукѣ усильны». Каждый из пастырів сердечно пригадує на Духодана – вірного пастыря нашей «сладчайшей земли».

Дійство перебігає безконфліктно, а дієві особи на полонині ся тішат у невинных забавах. Из тым іділичным образом контрастірує лем чутка, же Духодан є тяжко хворый. За ёго выздоровлення усі тріє заспівали му «любительный стих» «Многая лѣта». Сяк ся скончит драма, фрагмент из котрой туй ниже подаєме:

Козлик.

Свѣтовид ся праві проглянул. Ну, почни, Дойник, будем тя до вечера слухать.

Дойник.

Пѣть же буду я сам?

Козлик.

То никак.

Сыродав.

Нравится взаимно.

Дойник.

Нежели прежде почать что нибудь хочешь, от Бога почни;
От Бога есть создан весь мір: он вѣчно владѣет,
Людскаго лѣта вѣнец в руках его: слабы овечки
Он блюдит; и предает Пастырю полѣзному стадо.
Еще живой Духодан, виждь, идти далеко не нужно:
Верховный Пастырь Духодан, Пастыря на земли
Добраго (такое удостоил Спас зваться) Намѣстник.
Под ним наша паства цвѣтет, под ним пастыри прибыли:
Под ним наша свирѣль жалким престала наполнять
Холмы, долины стоном. Словом, благоденствіе под ним.

.....
.....

Сыродав.

О седьм раз под ним щастливая наша покорность!
От него вѣрно его пасть стадо мы учмесья, друзи.

Дойник.

Ах! друг мой, Сыродав, нас только превосходит он всѣх,
Кустарник низкій кедр колько превосходит горный,
Наша любовь – Духодан, Пастырь наш, наша уютность.

Козлик.

Сладкое: цвѣты – пчелам, нам – мед, луга жирны – стаду,
Овцѣ беременной – соляный корм, сосца – сосуну;
Мнѣ же отец Духодан, Пастырь наш, наша уютность.

Сыродав.

Жалкое: овчарням – хищный волк, волку – левица,
Кровлѣ – огень, дубравѣ – порыв, трус – зданію, мнѣ же –
Чуть Духодана болѣзнь. Ах! дабы ты, молва, минула.

Дойник.

Друже, не смущай нас, может быть, молва минула;
Паче во время его давной радости ликуйме,
Купно поюще любительный стих: Многая лѣта!

Песа написана у традиціях ранішнього сентименталізму. Тыж дає ся чути вплив російського псевдокласицизму – творів Василя Тредіаковського и Михайла Ломоносова. Характерным про схоластичну поезію є также язык драмы, на котрому ся ищи позначує вплив западноевропейської літературы эпохи бароко. Знаками бароко у літературі суть уто-нчені епітеты, панегірики, намагы писателя испестрити язык, котрый має быти искравым, мати много чічкастых словоформ. Природа бароко жадає собі одказати ся од «низькой» дійсности и од народного языка. «Велёречивость» стає главнов ознаков сякого текста. Зато у схоластичній драмі А. Вальковського домінує церковнославянська лексика и цілі церковнославянські фразы, синтаксично гет скомпліковані. Автор также хос-нує образы из давнёславянської поганської міфології – суть то, наприклад, Свѣтовид – бог сонця и огня; Волос – бог домашнього статку и покровитель народной поезії.

Автор написав свою орацію поширеним розміром античного вершования – гекзаметром (*грецьк.* hexametros – шестимірник). Штоправда, иде за ученичий текст, автор ищи слабо владіє системов вершования. Він не годен выдержати ритмічну сіметрію розміра (пять дактилів и еден хорей). Также цезура (ритмічна павза) у шорикові не усе ясно назначена.

Літературный процес часу Просвітенства выпозірує про сочасного літературознателя як образ, котрый мав бы ся складати из пазлів, але мно-гі тоты пазлы нам хыблят. Маєме лем одділні творы од даяких писателів авадь творы анонімных авторів, авадь одрывки творчости без даты и іс-торичного контекста, як то мож видіти на примірі А. Вальковського. Ци маєме тримати ёго творы лем за факты літературных цвічень русинської моложавы, што ся ошколовала на універзітетах, ци, може, маєме їх брати як доказ культурного житя и розвитость (авадь нерозвитость) літературно-го процесу у карпатських русинів у первій половці XIX столітя?

«Росправа. Русин из ляхом» (1834)

Из первой половкы XIX столітя обстала у рукописі (на восьми листах великого розміру, написана єднов руков) ищи єдна драматична штука. На титулній стороні рукописа (стор. 1) подає ся її назва – «Росправа. Русинъ изъ Ляхомъ» и рік написаня твора – «1834». Дашто иншака назва сёго тво-ру є зазначена на зачатку основного текста (стор. 2) – «Розправа. Руснакъ з Полякомъ». Се даякый діалог авадь інтермедія. Рукопис ся находит у фондах Державного архіву Закарпатської области (ДАЗО) в Ужгороді⁴, а

⁴ ДАЗО, ф. 64, оп. 2, од. зб. 744, арк. 1-7.

до 1945 рока ся хранив у Мукачевському монастирі на Чернечій горі. На одміну од образчика схоластичной поезії А. Вальковського, інтермедія написана народным языком и представляє собов образчик сілабічного вершованя из парным римованям шориків. Лем же автор не усе ся додержує єдного розміра – суть ту дванадцятьскладові, а пораз тринадцятьскладові ци єденадцятьскладові вершы. За автора ниякой інформації неє. Однайшов текст літературознатель Василь Микитась, котрый за даякий час изробив історично-літературный аналіз той штуки⁵.

Героями той штуки суть два прості хлопы – русин и поляк. Вони полемізуют межи собов – у гумористичному стилі єден єдному доказувут, чиє житя, чия віра, чиї традиції, чиї обряды, чиє... панство суть ліпші. Коли бесіда зайшла за віру, поляк звідає русина, чом службу Божу у русинів правлят не «по-латині» и чом не суть «органы» у церкві? Из достоинством и гумором веселый руснак отвічає, же вни хоснувут у церкви доступный людём язык, а полякы у храмі лем музыку слухавут, бо латынь не розумівут:

Поляк

Якои вы виры есте Русине,
Коли по руську, а не по латине,
Во своих церквах с попом спивате,
Что болше, ани органов на хорушу не мате.

Русин

Так треба, же бы сьме по руску спивалѣ,
Же бы сме то, что спивали, зналѣ.
А бес органов мы ся обыидеме,
Коли спиваемо, Бога хвалити будеме.
У вас на органах, коли зась заграют,
Ляхове, як цапы, очи вытрѣщают.
Что вам пип спиват, правда, же слухате,
Але, як быдлята, что таке, то не знате.

Русины, хотяй живут у достатку, як за тото (мало прибріхувучи!) приказує наш русин, але твердо ся додержувут правил церковного житя, вони тримаवут пост, не же полякы:

Поляк

Вы, Русине, ани посту навет не мате
Бо в субботу солоніну поидате.

⁵ Микитась В. Галузка могутнього дерева: Літературний нарис. – Ужгород, 1971. – С. 172-176.

Ото так жыете, як дакы быдлыта,
Не тримате навет разом з нами свята.

Русин

Вы, Ляхы, тогды лем постити знате,
Коли з ляхавками жерти что не мате.
Яйця, сыр, масло – то у вас есть постом,
Наостатку бы сте зилѣ и пса з хвостом.
Мы в суботу зато масне, Ляше, име,
Бо на то мисце середы постиме.
Мы колѣ постиме, масла не идаме
Мы посты навет сухотами маме.
Мы свята тримаме, як давно трималѣ,
Але вы инший Календарь соби обрали.
Григори Папа – есть то ту причина,
Же межи нами зо святами есть отмина.
Але ты, Ляшку, то не розумиеш
Бо ты так, як осел и як баран, жыеш.

У тів розправі двох селяських хлопів-простаків не хыбили вопро-
сы політичні авадь етнічної приналежности, авадь філософські, авадь
христіанської моралі – хлопы знавут ушитко розсудити своїм хлопським
розумом. Поляк гоносно підчеркує, же руснакы живут у «полскім краю»,
хотяй знавут урвати честь поляку. На то му русин одвічає, же неє што по-
ляку ся кланяти, бо мавут русины «Францишка – монарху свого», и під мо-
нархом русинам омного ліпше ся живе, чим полякам під своїми панами,
бо польського бідака «слебодно... пану из села выгнати». И кидь дале бесіда
перескочила на тему «панства», поляк провбує вытыкнути свому опонен-
ту, же русин (рускій) – то усе лем простак, а помеже полякы суть и паны,
и королі, и архімандриты. И туй русин допик поляка своїм знатям історії
Полщі: Всевышний «Полщу укопал, як треба», бо не было порядку у дер-
жаві, и теперь полякы живут під руськими, а російський «князь Констан-
тин – Варшаві голова»:

А тото брешеш, Ляшку, як собака,
Же нигда пана нема з руснака.
Знаш, же Москва – рускій край все называют,
Тать руснаци царя Ніколая мают;
Москва – край великий, там сут міністрове:
А не такы, як в Полщі панове.

У тексті діалога «Росправа. Русин из ляхом» русин пригадує за даякі

історичні поставы. Наприклад, він каже, же російський князь Константин Павлович (1779–1831; рідний брат імператорів Александра I и Ніколая I) є – «Варшаві голова». Фактично, Константин Павлович жив у Варшаві и був именованый на намістника (у роках 1826–1830) прикапчаного ид Росії Царства Польського. Далшов історичнов поставов, на котру пригадає русин, є російський царь Ніколай I, котрый зачав правити Росієв у році 1825. За дві тоты поставы русин каже у теперішньому часі. Што то значит? Видав, «Росправу...» автор міг написати лем у часовому промежку межі 1825 и 1830 роками, а не у 1834 році, як то позначено на титулі рукописа. Годно быти, же у році 1834 сесь стих лем переписали из орігінала до той тейкы, котру однайшов В. Микитась.

Автор «Росправы...», як можеме видіти из текста, є симпатизантом політичної ідеї єдиного руського народа. Угорських русинів він тримле за конарь того народа. Тоты ідеї образованый русин міг легко начеряти из творів сочасників, котрі (скоро ушиткі!) у свому лексіконі етнічного самосмыслення хосновали сяку лексику. Наприклад, – у автора граматикы Арсенія Коцака (угророссіане»), професора Петра Лодія («оугро-россы», «россіане»), доктора Ивана Орлая («Карпато-Россы», «карпато-россійский»), автора граматикы Ивана Фогорашія-Бережанина («угро-россіане», «Угро-россія») и др. Зато автор-русин (подля етно-націоналнної традиції того часу) щиро вірит же «руснаци царя Ніколая мають». Сесь факт также вказує на образованость анонімного автора, ёго інтелектуалный потенціал и высокый соціалный став. Видав, сесе не дозволило му назвати своє справне прозвище.

Кидь говорити за систему вершованя драматичной штуки «Росправа. Русин из ляхом», туй иде за сілабічне вершованя (*грецьк.* syllabe – склад) из парным римованям. Але автор не усе ся додержує єднакого числа складів у кождому шорику. Шор може мати тринадцять складів, але суть и десять- авадь дванадцятьскладові вершы.

Хотяя автор драматичной штуки «Росправа. Русин из ляхом» («Розправа. Руснакъ з полякомъ») є чоловіком школованым и високого соціального става, у своїй творчости він ся, як видиме, додержовав народной традиції. Є то про епоху Просвітенства скорше выимков из правила, чим самым правилом. Бо народна бесіда была характернов про творчость селських дяків и других самоуких селян, котрі не мали за плечима універзітетів и обставали жити на селі. Образность їх літературных творів тыж усе ся операла на лексичні и стилістичні можности народного языка. Зато днись изглядователям и другим любителям карпаторусинської літературы легко дає ся читати сякі творы; семантично вони прозорачні.

Межи тым, епоха Просвітенства принесла у літературу карпаторусинів поетику схоластичного направеня. Амбітні, орієнтовані на арістократичне общество, високошколовані авторы – репрезентанты схоластичной

умельцькой літературы – спровбаловали вытворити высокый стіл на доказ того, же карпаторусинська література є частёв европейської културы, а не лем выявом селської традиції. У свому розуменю того, што мусай тримати за языкову норму, вни ся операли лем на свій опыт. Зато сяка «норма» екзистовала у тільки експресивно-стілістичных варіантах, кільки было писателів. Выдтак, авторы схоластичной поетикы зігноровали народні поетичні жерела и язык села як дашто низькое, невалушноє про високу місію літературы. И се тот випадок, коли мож видіти, як в епоху Просвітенства карпатські русины-літераторы поступно ся одгрібали од селської бесіды, втрачавучи інтерес до народной поетичной традиції, што мала на тот час хоть лем 250-річну історію.

Нижє подаєме оба образчика драматичной творбы карпатських русинів первой половкы XVIII столітя. Стих-орацію «Дойник, Козлик, Сыродав» (1807 р.) од А. Вальковського подаєме подля первой публікації В. Францева («Изъ истории письменности Подкарпатской Руси XVIII–XIX ст.», 1929 р.). Язык, графічна сістема и стилістика текста обстає без змін. Текст подаєме в оригіналі и без покуртань. Букву «єр» (ѣ), котру у першопублікації В. Францев перепустив, до текста сьме не вертали. Межи тым повыправляли сьме явні хыбы и опечаткы.

Другый текст – інтермедія «Росправа. Русин из ляхом» (1834 р.) – є першопублікаційєв. Текст подаєме без покуртань. Даякы слова того скорописа тяжко было распознати; намісто сяких слів, значеня котрых не дало ся распознати, поклали сьме три точки. Букву «єр» (ѣ) сьме перепустили.

АНДРЕЙ ВАЛЬКОВСЬКИЙ

ДОЙНИК, КОЗЛИК, СЫРОДАВ

Дойник.

Еще не дал Свѣтовид прощай зори, воспать идущей,
Уже рядив⁶ скотовождь Козлик волнистое стадо –
Из овчарни сгонил мураву пастъ жирную рано.
С ним же сосѣд – вѣрный Сыродав совокупно коровы:
Козлик овец, Сыродав же коров вождь – бодрые оба:
Оба годов цвѣтных, того сверхъ же – ровесники оба:
Оба свирелью поют: балалайщики оба знакомы.
(Сам же удостоил Волос⁷ их, совокупно поющих,
Скрывся не раз в густой лѣщанѣ⁸, согласіе слухать).
Исподоволь слѣдом предиидущаго стада прибыли
Даже до мѣста, коим Карпатскіе хребты протяглись,
Аустрію от нашей сладчайшей земли дѣливши:
Здѣсь под покровом развѣслаго древа я медлил,
Раннюю⁹ пѣснь тишком пастырей славы поющій.
Мир вам! друзи, участно, реку, так тройну совершим¹⁰.
Ваше я трудно един давно небытіе терплю.
Травчета се пестредь¹¹, здѣсь можете мало садиться:
Стадо молоч¹² тучный близ нас безопасно задержит,
Нас же взаимна любовь: вы любовь пѣть мудро взаимно.

Козлик.

Красное дѣло живот проводить во забавѣ невинной.

Сыродав.

Краснѣе еще имѣть во забавѣ побочнаго друга.

Дойник.

Една душа же во трех тѣлах най лучше, особных...

⁶ В оригіналі: *радив*.

⁷ Волос, Велес; у давньославянській міфології – бог домашнього статку и покровитель народної поезії.

⁸ *Лѣщана* – ліщина.

⁹ В оригіналі: *раннюю*.

¹⁰ *Тройну совершим* – трієме, тріє.

¹¹ *Травчета се пестредь* – годно бути же: *Трава ся пестрить*.

¹² *Мо'лоч* – купа'ва, май, пупава, жабник; *рос.* одуванчик, *укр.* кульбаба.

Сыродав.

Между тѣм, о Дойник, твое нам стихопѣніе любо,
Котрое сам лѣтось ты чинил. Не забыл ли я, внемли:
«О востань, Свѣтовид златозарній...», – пуще не знаю.

Дойник.

«...Щастно севодни».

Сыродав.

Тото.

Козлик.

Свѣтовид ся праві¹³ проглянул.
Ну, почни, Дойник: будем тя до вечера слухать.

Дойник.

Пѣть же буду я сам?

Козлик. То никак.

Сыродав.

Нравится взаимно.

Дойник.

Нежели прежде почать что нибудь хочешь, от Бога почни;
От Бога есть создан весь мір: он вѣчно владѣет,
Людскаго лѣта вѣнец в руках его: слабы овечкы
Он блюдит; и предает Пастырю полезному стадо.
Еще живой Духодан, виждь, идти далеко не нужно:
Верховный Пастырь Духодан, Пастыря на земли
Добраго (такое удостоил Спас зваться) Намѣстник.
Под ним наша паства цвѣтет, под ним пастыри прибыли:
Под ним наша свирѣль жалким престала наполнять
Холмы, долины стоном. Словом: благоденствіе под ним.

Козлик.

Еще я как малчик послан для науки во Уград¹⁴,
Здѣсь радостно его примѣчал превелебну осанку:
Рослаго Умки потом позывали во иные града.

¹³ В оригіналі: *право*.

¹⁴ *Уград*; має быти: Угград (стара назва вароша; днись – Ужгород).

Что же имѣл дѣлать? не забыл бо я еще о Узѣ¹⁵,
Воспать иду (бо тянет за собой нас наша любовность).
И Сыродав там был: Духодан же ко обом умильно:
«Чада, во пастырской пребывайте наукѣ усилены;
Се бо¹⁶ моим стадом пространное поле бѣлѣет,
Словно, как и мой вѣк: вѣрных приставлю ко стаду».

Сыродав.

О седьм раз под ним щастливая наша покорность!
От него вѣрно его пасть стадо мы учмесь, друзи.

Дойник.

Ах! друг мой, Сыродав, нас только превосходит он всѣх,
Кустарник низкій кедр колько превосходит горный,
Наша любовь – Духодан, Пастырь наш, наша уютность.

Козлик.

Сладкое: цвѣты – пчелам, нам – мед, луга жирны – стаду,
Овцѣ беременной – соляный корм, сосца – сосуну;
Мнѣ же отец Духодан, Пастырь наш, наша уютность.

Сыродав.

Жалкое: овчарням – хищный волк, волку – левица,
Кровлѣ – огонь, дубравѣ – порыв, трус – зданію, мнѣ же –
Чуть Духодана болѣзнь. Ах! дабы ты, молва, минула.

Дойник.

Друже, не смущай нас, может быть, молва минула;
Паче во время его давной радости ликуйме,
Купно поюще любительный стих: Многая лѣта!

Козлик.

Сим рощам, сим горам, сим опонам нашу сообщать
Пѣй, моя желта свирѣль, пѣй сладко; прилично бо нынѣ
Радость: ты же по сим радость, отзывка конурам
Раздаш, дабы потом Карпат чул полную радость.

¹⁵ Уз – назва рікы. Днесь – Уж.

¹⁶ В оригіналі написано: Себо.

Сыродав.

Пѣй, моя смутна свирѣль, жалость; смущайтесь, друзи;
Еще бо никто ко нам не несет вселюбезную молву:
Ваша Любовь, Духодан – здоровый, пастыри, не плачте.
Поле по сушѣ не столь жаждет дождь, колько я жажду
Вѣсть радостну пріять; небо жалость нынѣ годится.

Дойник.

Друже, не смущай нас, может быть, молва минула;
Паче во время его днешней радости ликуйме.
Купно поюще любительный стих: Многая лѣта!

Так спѣвали пастыри не по художествѣ, но природѣ.

РОСПРАВА. РУСИН ИЗ ЛЯХОМ

Поляк.

Кляням, як ся тоби мат, муй Русинку,
Бо я жадам с тобов давно видѣтися,
Мой Боже, сынку
Бо я с тобом хочу днесь бесиду провадити,
Кедь бы съ не схотѣл, то ся буду вадити.

Русин.

Здоров бутъ, Ляху, я ся добри маю,
же выт вад Божім зо сердца желаю,
Бо на то мене крестити давали,
И от диявола мене отрикалѣ.
Ты коль не хочеш того імя Боже мати,
То тя буду Ляхом чортовским волати.
Свады непотреба может розправлати –
Я ти буду зась на вшытко отповидати.

Поляк.

Якои вы виры есте Русине,
Коли ... по руську, а не по латине,
Во своих церквах с попом спивате,
Что болше, ани органов на хорушу не мате.

Русин.

Так треба, же бы сьме по руску спивалѣ,
Же бы сме то, что спивали, зналѣ.
А бес органов мы ся обыидеме,
Коли спиваемо, Бога хвалити будеме.
У вас на органах, коли зась заграют,
Ляхове як цапы, очи вытрѣщают.
Что вам пип спиват, правда, же слухате,
Але, як быдлята, что таке, то не знате.

Поляк.

В атих церквах дякы як позасидают
Най вещеи *Господи помилуй* спивают,
Подай Господи тым на вшыткы страны,
З дяками кричат дѣвки и жены.

Русин.

Гди помилуй мы всѣ все спивае,
І того зо сердца мы вси пожадае,
Подай Господи зо женами кличеме,
Бо вси ласки Божой все потребуе,
Бо кого Господь зась не помилуе,
Того чорт во свои желѣза окуе,
Коль ся Ляхим тото брытке слово здае,
Повнѣ их помалу Чорт всих позаберае.

Поляк.

У вас рускы попы также жены мают,
Та и зато ми ся тыж не подабают,
А у нас того зась, заховай Боже,
Жаден пип полски женити ся не може.

Русин.

Знаю я, Ляшку, что ты повидаеш,
Але ты тоту розлуку не знаеш,
Апостолове были и зо женами,
Попы зась попих сут наслѣдниками.
В нас котрыи хоче, може ся женити,
Албо бес жены ся так посвітити,
Каждый най липше натуру сву знает,
Каждый з розумом знает, что дѣлает,
Я зась так мышлю, же липше жену маті,
Як людем злый приклат давати.
У вас, правда, же попы, хоц жены не мают,
Але газдынѣ з дѣтми [в] своих домах годуют.

Поляк.

Что ми то говориш так дуже, блюдарю,
Знаш, же мешкате в нашім Полскім краю,
Откаль еси сте зашлѣ, и ту ся множите,
І ищи соби з нас Полякив смихы робіте.

Русин.

Мы, правда, же рекоме и в Полци бывае,
Але Краля Полского жадного не маме,
маме Францишка, монарху своего,
Ему служиме, мы подданы его –

вы [в] своим краю а панскый ролѣ мате,
Ис своего дому панске панови отрабляте,
А коли сте не встанѣ панске отрабляти,
Слебодно вас пану из села выгнати,
А мы зась ролѣ свои, коли хочеме,
Ай другому продати можеме.

Поляк.

Ци видѣл ес ты даколѣ пана з Руснака,
Архимандриты, комисарове суть ... с Полака,
Поляцы велкы архимандрите и панове,
С Поляків были колѣс и краліове.

Русин.

Бог всемогущій знае, что дѣлати,
Не дал Краліови в Полщи пановати.
Струтил Ангелов пышных в пекло з неба,
Так и вашу Полщу укарал як треба,
Бо сте порятка жадного не малѣ,
За сто золотых люди сте стрѣлялѣ.
А тото брешеш, Ляшку, як собака,
Же нигда пана нема з Руснака,
Знаш же Москва – Рускій Край все называют,
тат Руснаци царя Ніколая мают,
Москва – край великыи, там сут міністрове,
І не такы, як в Полщи панове,
Войска полскаго, что сте мало мали,
Под панованя Руска ся досталѣ,
Бо княсь Константин Варшави голова,
Тихо будь, Ляшку, не гварь ани слова,
Ай ту Руснаци суть значны панове,
... Конзиліарове, орас баронове.

Поляк.

Русина нее нигде ученого,
Ани на урядѣ человека постивого,
Як жыди, грубых литер ужывате,
Ба тых шкил русских высоких не мате.

Русин.

Шкода ми, Ляше, с тобом розправляти,
Все таке плетеш, же уж нѣт что слухати,
В руским языку есть филозофія,
Есть ай право и фіологія,
А в полских книгах гисторикы мате,
Або непотребны байки читате.
Руснак вчений зна руске й иншы науки,
В языку нѣмецким ай латінским штуку,
Йди до Лвова – там професорове,
Там комисаре и конзиліарове,

Так з Нѣмця, з Чеха, яко из Руснака,
З Моравца, Венгрѣна – скорей як с Поляка.

Поляк.

Мы наи крашых мистах свои села маме,
И як панове в ривнях бываме,
Вы зась най вецей по высоких горах,
По долинах, лѣсах, по найгиршых вертепах, дѣрах.

Русин.

И то брешеш ты, чортовский Ляше,
Хоць [в] горах дома, але в купи наше,
Вы так розвеклѣ свои хыжы мате,
Же в еднім селѣ о соби не знате.
А по тим, бер тя дѣтко из хижамы,
Разом бывате з быдлѣтами, из свинѣми,
В нас особно хыжы, особно стодолы,
Особно конѣ, коровы и волы.

Поляк.

Як у вас паскуднѣ танцуют Руснаци,
Не так, як нашы зась полскы парипци,
Весвяло з молодыми дѣвками,
И крешут огня соби потковками.

Русин.

Ой, видѣв я, Ляше, як вы танцуете,
Як ся потишате, то лем ся снуєте,
Може бы сте липше дакус танцовали,

Кобы сте брихів великих не мали.
А Руснакови, коли гудак заграє,
Креше, цифрує и ищи соби заспіває,
Ци вербуванця, ці то венгерского,
Краковяка, мазурка, або и полского,
Козака як зачнут наші дівки тяти,
То не жаль ся на их танец подивіти.
Танцюют штаер тыш наші дівчата,
Парипци и вшитки красны невестята.
Вашы Ляхавици зась то не знають,
Бо шыроky гузици як ... мають.

Поляк.

Вы ани спивати краснѣ не умиете
Тилко як глупы по горах кричіте.
Мы соби спиваєм з вечора и з рана.
Краснѣ весело дана моя, дана.

Русин.

Ты, глупый Ляше, не гвар ани слова.
Як мы спиваєм, не твоя то голова.
Вы не знате инакше Ляшкове спивати,
тилко дана, дана, як дуны кричати.
А наші дівчата як соби заспивають,
То аш ся горы, лисы розлѣгають.
Руске, полске, венгерске и хоц як співають.
А паріпци краснѣ на фуярах пискають.

Поляк.

Вы, Русине, ани посту навет не мате
Бо в суботу солоніну поидате.
Ото так жыете, як дакы быдлята
Не тримате навет разом з нами свята.

Русин.

Вы, Ляхы, тогды лем постити знате,
Коли з ляхавками жерти что не мате.
Яйця, сыр, масло – то у вас єсть постом,
Наостатку бы сте зилѣ и пса з хвостом.
Мы в суботу зато масне, Ляше, име,
Бо на то мисце середи постиме.

Мы колѣ постиме, масла не идаме
Мы посты навет сухотами маме.
Мы свята тримаме, як давно трімалѣ,
Але вы иншый Календарь соби обрали.
Григори Папа – есть то ту причина,
Же межи нами зо святыми есть отмина.
Але ты, Ляшку, то не розумиеш
Бо ты так, як осел и як баран, жыеш.

Поляк.

Якими ваши рускы суть одежды
Гунка, холошнѣ и на ногах керпци.
Мы зась, Поляци, пречи скирнѣ маме
И питкишками при тых соби черкаме.

Русин.

Иди дѣтка с твоима Ляхами,
И по кисткы с твоима сорочками,
Ци Лях, ци Ляшок, ци то Ляхавица,
Вси уберы на нѣм суть полотняніца,
В зими и в лѣтѣ шапка на голови,
Так ти в ний, ладнѣ, як сови.
Брих зась соби реминцом подвязуеш,
Бы сь го не стратіл, як ся опакует.
Мы Руснаци всяке зась одѣня маме,
Под час потреби ся в то пребераме,
В зими холошнѣ, чога и хопачок,
В литѣ ногавици, гунка и крисячок.
Я на полю керпци, в церкви скирнѣ мают,
Ногавиц, лайбика волно ужывають,
Зась нашы рускы дѣвки и невестята,
Так соби ходят, як дакы панята,
Все чисто поряднѣ так, як гуска било,
Же аш нам на них позерати мило.
Жолты скирнѣ на ногах, на шыи перлы,
Хусткы, спидници, картоны и перкалы.
А вы все з Ляшками ай з Ляхавками,
Як сова на гнѣздѣ зо совятами.

Поляк.

Вы вивсяны ошипкы все лем идате,

И до них киселицу покус хлѣпате,
Не ужыете так, яко мы хлѣба,
Ай до него, что зась есть потреба.

Русин.

Вы Ляси, правда, же на то ужывате,
А на остатку ости не мате,
Все брих Ляхи ... хлѣбом покуете,
Бо по правдѣ иншого нич не мате.
До пиврока вам стае, то соби позволяте,
От пиврока уж ся запинате,
Як ся зо вшытким юж выпорожните,
По русских селах ся поросходите,
До них в доновинки так ся нам кланяте,
Же нас мало з отих не попревестате,
А як ся нового хлѣба дохрапете,
То нас Руснаків за ніч не маєте.
Мы Руснаци втели
До жыта и вивса соби примитае,
Часом ощипок, часом кеселица,
Коль треба, то буде баник и ягыница,
Йідае бандуркы, крупы и капусту,
Часом найдеме солонину тлусту,
Сыра, масла, даколѣ и колбасы скоштуеме,
Часом палюнкы, часом вару ся напіеме.
Каждый ужыват, что сам дома мае,
А то так жыеме, як нам Пан Бог дае.
А Ляхим ся нигды не напрікраме,
Ани им ся до нох не кляняме.

Поляк.

Мий любый Руснаку, пилнѣ ты слухал ем,
И барс твою бесиду соби уподобал ем,
Ой, правда, правда, што ты ту повидал,
Але сь мя терас добри исповидал,
И то ти терас вшытко признаю,
И на твою вѣру гу тоби пристаю,
Рад бы м знати гваріти *Отче наш* рускій,
Але тот буде так тяжкый, як коли бы французскій.

Конец росправы.

ТРЕТИЙ РОЗДІЛ

ЯРЬ СЛАВЯНСЬКИХ НАРОДІВ, ДОБА БУДИТЕЛЬСТВА И ФОРМОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ДРАМАТУРГІЇ (1848–1918)

1.

ЗАКЛАДИНЫ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Політична характеристика доби будительства

Літературне дивгання у підкарпатських русинів

Театер як форма національного будительства

Драма як літературний род

2.

ДУХНОВИЧ ЯК ЗАКЛАДАТЕЛЬ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ

А. Духнович. «Добродѣтель превышает богатство» (1850)

А. Духнович. «Головный тарабанщик» (1852)

3.

КАРПАТОРУСИНСЬКА ДРАМАТУРГІЯ: ПУТЁМ НАЦІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМА

И. Данилович (И. Корытнянский). «Семейное празднество» (1867)

Є. Фенчик. «Покорение Ужгорода» (1879)

4.

ДРАМА НА ЛЕМКОВИНІ

1. ЗАКЛАДИНЫ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Політична характеристика доби будительства

Французька революція 1848 року викликала в Європі геополітичні трансформації. Її національні і соціальні ідеї гет ся позначили на далшых важных подіях, як то Мартова революція 1848 р. в Німещині и Мадярьська революція 1848 р. в Австрійській імперії. Централна Европа занурила ся у процеси, за котрі дотеперь не знала, айбо котрі ся давало чути в атмосфері нового політичного часу. Се были процеси консолідації за націоналнов ознаков, што грозило імперіям неминучими наслідками, онь до вытвореня на ї руинах (моно)національных держав.

Як лем Німецькый національний парламент, скликаний у Франкфурті-на-Майні (май 1848 р.) зачав діскусії за споєня ушиткых населеных німцями земель, такой нараз вызріло (ги контр-ідея) аналогічне двиганя у славян; и то так, же споєню «ушиткых німців» противостояло двиганя за «споєня ушиткых славян», што задекларовав Первый славянський конгрес у Празі (2-12 юнія 1848 г.). Сесе двиганя конфедерації знаєме означовати ги Ярь славянських народів.

Многонаціонална (німецько-мадярьсько-славянська) Австрія не подпорила франкфуртську ідею єдиной великой німецькой державы у Европі як державы «ушиткых німців». Австрія обстала Австрієв. Межи тым, изближення Габсбургів из Росієв почас мадярьского крізіса стало важнов причинов трансформацій внуторнополітичного житя подкарпаторусинського регіона (так называной історичной підкарпатської Руси) и Лемковины. Тоты процеси інспіровала притомность вліті и на осінь 1849 року на підкарпаторусинських етнічних теріторіях (на просьбу Відня) 200-тысячной усмиряющей російської армады генерала Івана Паскевича.

Важно знати, же до 1919 року назва «підкарпатська Русь» (фактично, з малой буквы: підкарпатська Русь) была в Угорськیم корольстві неофіціалнов самоназвов. (Офіціалнов тота назва стала у 1919–1939 роках на означеня автономного края Підкарпатська Русь бывалой Чехословакії). Означовати теріторію бываня русинів в Угорському корольстві на южных схыхах Карпат (то значит під Карпатами) русинська націонална інтелігенція зачала лем из середины ХІХ столітя. Выдти ся бере назва – *підкарпатська Русь, підкарпатські русины, підкарпаторусинський* а так дале. Подля офіціальной (історичной) мадярьской традиції каждый регіон мав назву подля домінувучого топоніма и не міг мати назву за етнічнов ознаков... То значит, же условна теріторія «підкарпатська Русь» мала у собі дакіл-

ко населеных русинами (ведно из другыма народами) адміністративных округ авадь їх частей. Главно іде за жупы (иншак: комітаты) Мараморош, Угоча, Берег, Унг, Земплин, Шаріш, Спиш и др. Подля считаня людности, у 1869 році в Угорському корольстві было 448 040 підкарпатських русинів. Угадуєся, же ищи скоро 120-130 тысяч русинів-лемків жило на підавстрійській Лемковині.

Період другой половкы XIX – зачатку XX столітя знають означувати як добу **Первого карпаторусинського культурно-національного возрожєня**. Помеже події, котрі у тім часі мали вплив на внутронополітичне житя підкарпатських русинів, май важні суть такі:

- 1) Мадярська революція 15 марта 1848 року. Соціалні гасла той революції русины нараз підпорили и витали ліквідованя урбаріальной повинности. (Поет Александр Павлович, до слова, поетично оспівав революцію). Важным для розуменя далшых трансформацій є то, же за даякый час ся выказали противорічності межи мадярськов и русинськов політичныма елітами. Причинов были принціпы хыбной національной політики лідрів мадярської революції (Л. Кошут), котрі признавали результаты революції лем за мадярськов громадov. Через сесе у 1849 році лоялна Австрії русинська людность не підпорила вербованя русинів до мадярського революційного войська, а дале нияк не завадила російській армоді перейти через карпатські верхы на мадярську ровінь, коли Австрія попросила Росію помочи придусити Мадярську революцію.
- 2) Рішеня офіційного Відня позволити (за націоналнов ознаков) еден русинський адміністративный край – так называний Руський дістрікт. Стало ся то 19 октября 1849 року по успішній авдієнції у цісаря Франца Йосифа русинської делегації на челі из віденським дохтором Михайлом Вісяником и молодым політиком Адолфом Добрянським. Руський дістрікт (из центром в Ужгороді) поширєвав свою власть лем на чотири комітаты: Мараморош, Угоча, Берег и Унг, важнов але была політична компонента: підкарпатські русины в Австрійській імперії дістали автономію. На дістрікт ревниво позирала мадярська політична еліта у Будапешті, котра пояснєвала тото провбов Віденського двору послабити по неуспішній революції Угорське корольство и одтяти часть історичных угорських теріторій. (Руський дістрікт став лем куртым фрагментом політичного житя підкарпатських русинів, бо Відень у марті 1850 року почас далшых адміністративных реформ одмінив своє політичне рішення и зліквідовав Руський дістрікт).

- 3) Важнов віхов став 1854-й рік, коли почас Крымської війни (1853–1856) ледве ся не одбыв дипломатичный розрыв ищи вчера підчеркнуто міцных и теплых междержавных односин Австрії из Росіїв. Доста скоро по тому Відень зачав критично позирати на русофілство, што ся поширѣвало помеже русинську інтелігенцію.
- 4) Доста негативный вплив на далші десятилітія історії підкарпатських русинів мали події 1867 року. Іде за політичну трансформацію Австрійської імперії Габсбургів и вытвореня дуалістичной (двоединой) Австро-Мадярщины. Русинсько-мадярські односини у новій політичній ситуації наладити ся нараз не дало. Провказовали ся противорічія из часу Мадярської революції и пореволючных часів. До того, у політичному житю Мадярського корольства верьх брали націонал-шовіністичні партії, котрі підпорили політику помадьярення національных меншин. И то за шовіністичнов схемов! Подля считаня людности 1869 року шість міліонів мадярів у Мадярщині и Трансільванії (6 207 298 чол.) мали помадьярити майже два міліоны німців (1 816 068 чол.), веце як два міліоны румын (2 321 906 чол.), майже два міліоны словаків (1 825 723 чол.), півміліона сербів и хорватів (284 529 чол. + 208 529 чол.) и майже півміліона русинів (448 040 чол.). Доведна людности у Мадярщині и Трансільванії было 13 192 051 чол.¹. При чім, треба повісти, май гурьков была доля карпатських русинів – їм нывыдкы было чекати на поміч.
- 5) Мусай тыж говорити за російський вплив на ушиткых карпатських русинів и ширеня панславистської ідеології. Первый раз русины близько ся стрітили из росіянами, коли у 1849 році на Мадяры через Лемковину зайшла російська армада. Контакты из вояками (помеже офіцеры было много інтелігентных особ из аристократичных родин) исправили доста позітивный впечаток. И то зато, бо помеже славянські народы лем росіяны мали свою державность, а до того суть адептами (русины тыж) церкви Восточного христіанського обряда.

Закладателём панславизма был историк Михайло Погодин (1800–1875), который поширѣвав ідею російської гегемонії «на Дунаю». У 1854 році він радив російському імператору вчинити окупацію Австрії. Йому также ся виділо, же російську армаду в Австрії може спомочи тамтешне славянське населення². У далшу історичну епоху ширеня ідей русофілства помеже

¹ Падяк В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ» (1871–1872): Анотована бібліографія матеріалів та історичний нарис. – Ужгород, 2006. – С. 156.

² Падяк В. З історії діяльності Слов'янських комітетів поміж русинів: невідоме лис-

русины застачали закладені у Росії так називані «Славянські комітети» (1858–1876). Вони продовжали політику російської гегемонії в Європі³.

Літературне двигання у підкарпатських русинів

Літературне двигання у карпатських русинів, на котре гет великий вплив мали выше означені політичні трансформації, у другій половці XIX – на зачатку XX століття перейшло дакілко важных фаз ідейных и естетичных глядань. Центром літературного життя стали території підкарпатських русинів. Лемківське літературне життя поступно ся перенесло до Львова. За традицієв, котру завели літературознателі-русофілы, тоту добу у літературі (1848–1918) звывкли означовати як період будительства, не фалатувучи го на менші історичні одрізки. Але, кидь ся припозирати, мож увидіти три окремішні етапы еволуції. Про вшиткі три было характерістичное будити через літературу свій народ, але ціль каждого такого двигання усе была иншака. Суть то такі етапы:

- 1) **етапа австрославізма** (1848–1853);
- 2) **етапа радикального русофілства** (1854–1859–1867). До того, у часы баховського абсолютизма до 1959 року літературно-просвітне діятельство было заказаное, так же сесь період, фактично, кидь говорити про час, розпочинає ся лем на зачатку 1860-х років;
- 3) **етапа народництва** (1867–1918).

Мусай порозуміти внуторну логіку тых двигань:

— у 50-і роки (хоть лем у 1849–1953 рр.) літературно-културні здвигы провказовали изближення австрійської и русинської політичных еліт у рамках австрославізма;

— у 60-і роки нова русинська політична еліта, обернута лицями до Росії, наробляла русофілські ідеї, одмітувучи претензії мадярської політичної еліты;

— по австро-мадярському Вирівнанню 1867 року часть містной інтелігенції, видячи хыбашность русофілства, зачала наробляти ідеї народництва (русинської національной ідеї). Русофілство межи тым перестало быти продуктивнов силов общества; конфронтования радикальных русофілів из мадярськов політичнов елітов привело їх до ренегатства (едным мусай было емігровати у Росію, а радикальні політичні елементы тайно підпоровали ідею даякой російської анексії Мадярщины).

тування А. Кралицького з М. Раєвським 1865-1866-го років // Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX – XX ст.: Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі, Ужгород, 1999. – С. 62-78.

³ Там же.

Кидь говорити за мовні орієнтації русинської інтелігенції, мож повісти, же літераторы часу австрославизма (часу народництва тыж) мали за орієнтир літературный стандарт на основі народной бесіды, тогды як писателі часу радикального русофілства мали дяку перейти у свій творчости на основы чисто російського писемного стандарда.

Ниже попозирайме, чим ся характеризовала у літературній творбі каждая етапа и які писателі ї заступали.

Перва етапа позначена домінованям ідей австрославизма. Иншак повісти, ідей консолідації славянських народів Австрії під скіпетером імператора Франца Йосифа. Тоты ідеї домінуват у творчости закладателя новой карпаторусинської літературы Александра Духновича, ци й писателів творчого союзу «Литературное заведение Пряшевское», закладеного Духновичем у 1850 році (общество діяло до 1853 року, випустило 12 выдань, было ліквідоване у часы баховського абсолютизма). Помеже члени «Литературного заведенія Пряшевского» мож видіти таких літераторів як поет Микола Нодь (1819–1862), поет Александер Павлович (1819–1900), публициста Микола Михалич (Орел Татранський, 1816–1875), поет Иван Віслоцький, публициста Георгій Шолтес, прозаїк Петро Янович (1828–1864), літераторы Антоній Рубій (1828–1909), Александр Лабанц (1804–1877). Общество также репрезентовали поетки як то Анна Крігер-Добрянська, Тереза Подгаєцька, Марія Невицька (1822–1888; дівоче прозвище – Подгаєцька).

Домінантов творчости членів «Литературного заведенія Пряшевского» стала ідея національного и културного возроження карпатських русинів. Як писав А. Духнович, возроження «новорожденной народности нашей» діє ся в границях Руського дістрікту під веденєм молодого імператора Франца Йосифа у часах, коли твердо кріпне політичний союз двох великих держав – Австрії и Росії. Автор спровбовав тоту думку передати через біблійний мотив, хоснувучи епізод, коли Мойсей выводив свій народ із єгипетського рабства через Червоне море. А. Духнович писав: «Вседержитель, силою десницею, расдвинул перед нами море на двѣ стѣны, то есть: Австрійскую и Россійскую, и мы, – о радость велика! – идем живы по средѣ, идем в крѣпкой надеждѣ жизни народности нашей, во обѣщанный и сладкій покой»⁴.

Баховський абсолютизм доста скоро став причиною загаснення літературного двигання ушитких карпатських русинів. Сесь період пережили лем два ёго майзнамі представителі – А. Духнович и А. Павлович, котрі продовжили літературне діятельство у далшу епоху.

⁴ Духнович О. Твори. В 4-х тт. Т. 3 / Упоряд. О.Рудловчак. – Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1989. – С. 161-162.

Друга етапа позначена домінованням ідей русофілства. (Розлоге визначення русофілства подає «Енциклопедія історії та культури карпатських русинів»)⁵. На зачатку 1860-х років дало за ся знати нове політично-культурно-літературне двигання, што ся бізовало на Москву. Часову промежку од 1861 до 1867 року русофілська крітика тримле за «золоті про двигання угорських русскіх» часи⁶. Русофілы на челі из Адолфом Добрянським наязали карпаторусинській інтелігенції теорію, же «русскій» авадь «руський» народ уже сотворив собі культуру – культуру Пушкіна, Гоголя, Достоевського, и неє што русинам – «русским» у Карпатах – творити окремішну (од росіян-«русских») літературу и культуру, а до того и окремішний літературный язык.

За важні причини, чом часть русинської інтелігенції готова была перебрати собі російську культуру, писав еден из апологетів русофілського двигання Петро Феєрчак. У 1868 році він в еміграції пригадовав: «Таким образом, замѣтно было и у нас некоѣ духовноѣ брожение после [18]48-ых событій, только трудно было начало. **Нам ясно было, что мы не в состоянии сотворить литературу, а должны перенять уже готовую** (выділеное масным – В. П.). Но наше положение было неотрадноѣ: недостаток и в духовных, и в материальных пособіях, а поддержки ниоткуда. Галицію вол-

⁵ «Енциклопедія історії та культури карпатських русинів» (Ужгород, 2010) дає сяке товмачення русофілства: **«Русофіли** – особи русинського етнолінгвістичного походження, які переконані в тому, що їх народ є гілкою російської нації. Теоретики русофілства – представники русинського народу, а також автори з колишньої Російської імперії – часто посилаються на існування «загальноруського» («общерусскій») народу, який складається з трьох основних етнолінгвістичних груп: великоросів, білорусів («белороссы») та малоросів. Одну з підгруп малоросів становлять «карпатороси» («карпатороссы»), до яких, на думку деяких авторів, належать усі східні слов'яни колишньої Австрійської імперії (Східна Галичина, Північна Буковина, Підкарпатська Русь і Пряшівщина), а на думку інших – лише східні слов'яни Карпатської Русі (Підкарпатська Русь, Пряшівщина та Лемківщина). Ідеологи русофілства вважають, що русини належать до малоросійської гілки «загальноруського» народу, в той же час вони заперечують, що «малоросів» слід називати сучасним терміном «українці». Автори-русофіли, по суті, відкидають саму ідею чи можливість існування окремої української національності, як і окремої русинської. Внаслідок цих переконань вони заперечують необхідність створення літературної мови на основі русинських діалектів, оскільки русини, на їх думку, повинні користуватися російською літературною мовою як «власною» мовою культури і «високого стилю» спілкування. Щодо етнонімів «русин» і «руснак», русофіли стверджують, що вони є просто регіональними варіантами «всенародної» назви «русскій»».

⁶ Феєрчак П. Очеркъ литературнаго движенія Угорскихъ Русскихъ. – Одесса, 1888. – С. 17.

новала хохломанія, а из Россіи видеть книгу было дѣло неслыханное, а к этому окружали нас со всѣх сторон враждебные элементы»⁷.

Из тов теорієв прийшло розумення престижа быти частков «російсько-й-русской» культури, котра домак одвітує ушиткым канонам естетики. Штоправда, прийшло и розумення противприродности сяких декларацій, бо карпатськым «репрезентантам» (велико)руської культури нияк ся не давав російський язык. Ипно за сесе уповів у 1871 році дописователь «Нового Свѣта» (№29) писатель Александер Павлович. Він визнавав: «Пишем, как знаем; пусть почтенные грамматики исправляют наши ошибки... Многие из старшей братии нашей, богатые опытами жизни, оттягиваются из литературного поприща, потому что они, не имея способности обучиться правилам русской словесности, ужасаются критики молодых писателей»⁸.

Русофільська політична ідея тримати російську культуру за свою дала за ся знати у літературній творчості будителів, главно тых, котрі ся орієнтовали на російський язык. Приміром, у російськоязычній комедії «Семейное празднество» (написана у 1865 році, видана у 1867 році) ужгородського драматика Ивана Даниловича (Корытнянського) русофільські ідеї декларує главна героїня пєсы Олена – патріотка, котра ведно из своїм вітцєм и сестрами почитає А. Духновича и любит співати єго гімн «Я русин был, есмь и буду». Кидь ся сважає из молодым паном – космополітом Чумаковым, котрый гоносно позират на своє – руське, так Олена гордо му обявляє: **«Я русская и вы здѣсь перед глазами моими оскорбляете любимое мое племя!»**, а дале силує ся му доказати: «... вы мыслите, что русские не имѣют литературы, школ, университетов? Да, знайте, русские имѣют даже и славнѣе, как вами прославлены чужіе народы. **То не наше, говорят враги, но российское! Да, наше. Ибо хотя мы разлучены от сих братьев, но что русским называть можно в словесности, то все и наше, ибо и мы русские»**⁹ (выділеное масным – В. П.).

Не мож твердити, же по 1867-м році не обстали адепты русофільської ідеї. Так ци иншак тоты ідеалы своєв творбов живили Иван Раковський, Віктор Кимак, Кирил Сабов, Александер Павлович, Иван Сілвай, Анатолій Кралицький, Євгеній Фенцик, Юлій Ставровський-Попрадов и другі. Из своїх ідейних позицій вони продовжали крітиковати ци то мадярські націоналістичні партії, ци пак містных конформістів из числа так называемых

⁷ Феерчак П. И. Письмо Петра Ивановича Феерчака Василию Ивановичу (?), от 30 янв. 1868 г. [Отрывок из статьи об Угорской Руси] / Российская государственная библиотека (Москва), Отдел рукописей, фонд 239, картон 23, ед. хр. 51, л. 1-6.

⁸ Падык В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»... – С. 76.

⁹ Корытнянській-Даниловичъ И. И. Семейное празднество / Издательская секція Общества А. Духновича въ Прешовѣ «Родное слово». – Прешовъ, 1943. – С. 40-41.

«мадяронів». Поступно русофілство зникло, перестали виходити їх новинки «Свѣтъ» (1867–1871), «Сова» (1871). На кінець 1870-х років русофілська ідеологія виказувала симптоми «клінічної смерті» (малий круг єдномисників, катастрофічно малі тиражі єдиної на цілу підкарпатську Русь новинки и неохота місного читателя брати до рук російськомовні видання). Айбо главнов чертов слабкости русофілства став недостаток ідейних наслідників. Єден из послідных русофілів, видавець російськомовного журналу «Листокъ» (1885–1903) Євгеній Фенцик из 1891 року зачав видавати «Додатокъ» до «Листка» – для народа и по русинськы. А из 1904 року Фенцик плановав видавати народнов бесідов и самый «Листокъ»¹⁰, лем же ёго смерть завадила изреалізувати того діло. Фактично, навернення послідного русофіла на народну бесіду мож тримати за капітуляцію русофілства.

Третя етапа позначена домінованям ідей народництва. Русофілство межи тым на кінець 1860-х років перестало быти продуктивнов силов общества. Из єдного боку, російські орієнтації не штімовали тым ідеям, котрі иши за А. Духновича дало на свою фану будительське двиганя, то значит спомагати народну просвіту. Из другого, радікалізація русофілства была причинов конфронтації из мадярськов владов, котра тримала адептів панславизма за «п'яту колону» (проросійську агентуру). Противодіяня народників и русофілів викликало розкол помеже інтелігенцію. Єдна часть інтелігенції («умірена партія») спровбовала ити на компроміс своєї національной меншини из мадярськов владов. Будапешт акурат виказовав дяку застакчити права меншин и подля констітуції декларовав право каждого народа уживати и розвивати свій рідный язык. Закон 1868 року «За націоналну рівноправність» мав би вирішити межинаціональні проблеми у мадярській части Австро-Мадярщини помеже русини.

Менше-більше ясно цілі народництва розяснила у 1871 році новинка «Новый Свѣтъ». Анонімный автор (видав, редактор Віктор Гебей) у редакційній статі підчеркнув, же Общество св. Василя Великого не має быти «поприщем ширеня політичных агітацій, на котрых під подобов літературного діятельства панславизм и російщина ся припрятали». Далє автор пише: ««Общество св. Василя основано для нас, для подкарпаторусского народа нашего, а не для братьей наших в Москвѣ, Киевѣ и Петербургѣ. Нам слѣдует иметь ввиду не европейское образование (оставим это мечтаніє тѣм, у которых есть сила и деньги), мы же низойдем к нашим ежедневным потребностям – к элементарным требованіям нашего народа. А требует ли последній, начиная с интеллигенції и кончая последним селянином

¹⁰ Tichý F. Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi. – Praha, 1938. – s. 98.

в Бурустурѣ и Каменкѣ литературы по стилю «Биржевых Вѣдомостей» [петербургська новинка – В. П.]? Народ не требует от общества св. Василия высокой политики; ему нужны только книжки для обучения, написанные на понятном ему языкѣ»¹¹.

Народничество по році 1871 (коли збори Общества св. Василия Великого 28 септембра засудили своїх членів – радикальних русофілів!) было двиганям без даякой ясной и конкретной програмы. Быв то скорі стихійный и хаотичный рух. Инак повісти: народничество пригадовало «броуновський рух». Участники того двиганя скорше ся здогадали за вто, што їм не треба, чим за вто то, што робити мусай. Поступно двиганя (руське – угроруське – тутешняцьке) выкрішталізовало концепцію окремішности, дале – концепцію карпаторусинства. Народники сполігали на свою інтуїцію и логіку еволюції сусідних літератур, за котрі добрі знаєме, же из часу національного двиганя (так называна «Ярь народів») вони наробляли ідею кодифікації свого літературного стандарда на основі народної бесіди.

Через діскусії (на сторонах новинок «Свѣтъ» и «Новый Свѣтъ») хотя не нараз, але двиганя визначило свої цілі, перейшло через ограничення, поязані из австро-мадярськов політичних угод 1867 року, антиросійським настроєм мадярської політичної еліти, націонал-шовіністичнов ідеології твореня «мадярської нації». Концепція окремішности, авадь карпаторусинства поступно стала домінувучов у научных роботах Євменія Сабова, Гіядора Стрипського, Александра Бонкало, Антонія Гординки, Ивана Муранія и др. А Є. Сабов, до того, у 1893 році у своїй знамій «Христоматії...»¹² читаво поклав надголос на окремішний історичный розвиток карпатських русинів и, як прояв того розвитку, продемонстрував твори «угро-русской» літератури.

У далшу епоху (1880-і роки) народничество / карпаторусинство было успішне у вопросі языковой політики. В основу карпаторусинської літературной нормы воно поклато народну бесіду. Тота епоха была поязана из имням лексикографа Василя (Ласло) Чопея. У 1883 р. В. Чопей выдав у Будапешті первый словник русинського народного языка. Быв то «Русько мадярский словарь» на 20 тысяч слов, котрый одзначили цінов Фекейшгазі од Мадярської корольської академії наук.

У тот самый час Л. Чопей написав и выдав дакілко первых русинскоязычных учебників про русинські школи¹³. По поручительству Мі-

¹¹ Падык В. Ужгородський тиждень «Новый Свѣтъ»... – С. 53.

¹² Сабовъ Е. Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ. – Унгваръ, 1893. – 236 с.

¹³ Ниже подаєме неповный исписок учебників про тогочасні русинські школи: «Чопей Ласловъ. Руська азбука и первоначальна читанка для первого кляса народныхъ школъ. Ведля мадярской Азбуки Павла Генція, переложивъ Ласловъ Чопей» (Будапешт, 1881; второе издание – Будапешт, 1883); «Кишшъ Аронъ, Маіеръ Мик-

ністерства освіти він перевыдав учебники мадярських авторів (Янош Гашпар, Арон Кішш, Мікша Маєр, Пал Генц, Вілмош Гроо), котрі ся хосновали у тім часі про школи из мадярським языком ученя. Переже (хоть лем часть тых учебників) про підкарпатську Русь приготовляв, але у російським языку, писатель Євгеній Фенцик¹⁴.

У спередслові до учебника «Руська читанка» (1891 р.) В. Чопей выяснив ціль реформованя учебной літературы: «Мадярско-корольскій министер народного просвѣщеня опредѣлив на ново передѣлати всѣ тоты книги, котрѣ доселѣ во руснацких школах лиш употребляли ся. Причинов сього розказа была тота вина, што дотеперѣшнѣ книги не на руснацкѣм ай на русскѣм языцѣ были написанѣ, за то их не лем дѣти, но мѣстома и самѣ учителѣ не могли точно порозумѣти»¹⁵.

В. Чопею, творячи писемный стандарт підкарпаторусинського языка, на практиці ся подарило вирівноважити два главні підкарпаторусинські діалекти – мараморошський и берегський (*кунь* – *кйнь*). Він увів надшоровый діакрітичний знак – *ѡ* (так называне *о* з лівым надголосом), и так дало ся вирішити проблему, за котру ся дискутовало ищи за А. Духновича.

Наконець, інспіроване мадярськов владов народництво, авадь карпаторусинство у просвітній, научно-публіцистичній, літературній творчости дало на зачаток ХХ столітя красні інтелектуалні и естетичні плоды. Научник Гіядор Стрипський, оцінювучи тото двиганя у статі «Москвофілство, украинофілство и наші домашні русины», у 1913 році писав: «Як лем вони [русины] одшмарили мішаний язык [язычіє], што убивав ідеї, быв мертвый, и покладали в основу своєї культуры каждому порозумитель-

ша. Водительна книга ко учѣню исторіѣ у народныхъ школахъ [Книга перва] : По руськи передѣлавъ Чопей Ласловъ» (Будапештъ, 1884); «Кишшъ Аронъ, Маєръ Микша. Водительна книга ко учѣню исторіѣ у народныхъ школахъ [Книга друга] : По руськи передѣлавъ Чопей Ласловъ» (Будапештъ, 1884); «Чопей Ласловъ. Читанка для народныхъ школъ. Ведля мадярской Азбуки Павла Генція, приспособивъ идѣ говору берегскому, угочанскому и мараморошскому» (Будин, 1889); «Руська читанка дѣля другої класы народныхъ школъ. Написавъ и составилъ Янош Гашпаръ. Приспособлено идѣ говору берегскому, угочанскому и мараморошскому. [Часть перва]» (Будапештъ, 1891); «Руська читанка дѣля другої класы народныхъ школъ. Написавъ и составилъ Янош Гашпаръ. Приспособлено идѣ говору берегскому, угочанскому и мараморошскому. [Часть друга]» (Будапештъ, 1891).

¹⁴ Были то, приміром, «Русская первая читанка для школъ народныхъ вУгорщинѣ» (1867), «Иванъ Гашпаръ. Русская книга для чтенія на часть второго класса народныхъ школъ. Перевел Е. А. Фенцик» (Будин, 1870), «Народоучебная книга для чтенія. Томъ второй» (Будин, 1870).

¹⁵ Руська читанка дѣля другої класы народныхъ школъ. Написавъ и составилъ Янош Гашпаръ [Часть перва]. – Будапештъ, 1891. – С. V-VI.

ний селський язык, перед широков общинов народа ся отворила книга науки и путь прогреса. Днесь, по 60 роках, руснацький народ має солідну літературу, искусство, науку и веце культурных організацій»¹⁶.

У другій половці XIX – на зачатку XX століття народництво репрезентували многі культурно-політичні діятелі и організації вшелякой політичної орієнтації. У 1870-і роки були то «тутешняки» редактор «Нового Свѣта» В. Гебей (1838–1896), новинарь Микола Гомічков (1833–1886), політик, депутат Александер Негребецький, драматург, церковный функціонер И. Данилович (псевд. Корытнянський, 1834–1895), єпископ Мукачевської єпархії Стефан Панкович (1820–1874). У далші десятиліття представителями народництва були лексикограф, автор школьських учебників Василь (Ласло) Чопей (1856–1934), етнограф Юрій Жаткович (1855–1920), історик літератури Євменій Сабов (1859–1934), історик культури Гіядор Стрипський (1875–1946), редактор новинки «Недѣля» Михайло Врабель (1866–1923), зберателі фолклору Михайло Немеш и Лука Демян (1894–1968), поети Иван Мигалка, Іоан Кизак (1856–1929), Ісидор Біля(а)к (1889–1944), писателі Петро Кузмяк (1816–1900), Иван Поливка (1866–1930), Михайло Поливка (1868–1944), Михайло Мудрі (1874–1936), Юлій Чучка, Іриней Легеза (1861–1929), Федор Легеза (1846–?), Александр Новак, драматики Иван Мураній (1881–1945), Йосиф Кизак (1898–1966) и Антоній Бобулський (1877–?), історик Антоній Годинка (1864–1946), літературознаватель Александер Бонкало (1880–1959), історик Василь Гаджега (1864–1938), редактор новинки «Наука» и рочника «Мѣсяцословъ», перекладач та драматик Августин Волошин (1876–1945), редактор новинки «Русское слово» Ст. Гойдич и многі другі.

Вершинов ідеї народництва (уже у 10-20 роки XX століття) стала творчість нараз двох писателів, што репрезентували два регіони карпатурсинського світа и мали значний вплив на далше розвивання карпатурсинської літератури. Вбоє представили читателю високоякісні, естетично витончені твори. Вбоє свої творчості завершили процес глядана русинами угро-рутенського, угро-руського, дале – карпатурсинського языкового стандарда. Одмітувучи російський язык и язычіе, у свої творчости вони ся оперли на народну бесіду и так вытворили літературні стандарди про свої регіони. Были то воєводи́норусинський писатель Гавриїл Костелник и підкарпатурсинський писатель из Пряшівської Руси, котрый жив и писав у США, Емілій Кубек.

Гавриїл Костелник – зачинатель (по Первій світовій війні) воєводи́норусинської літератури и автор граматик воєводи́норусинського літературного языка (1923). Є він автором многих поетичных, драматичных

¹⁶ Sztrpsky Hia dor. Mos kophilism us, ukra inism us és a hazai rusznákok // Budapesti Szemle, 153 köt., 1913. – 279-280 old.

ай прозаїчних творів, писаних на тім літературнім стандарті. Первов про-
вбов стала поема «З мойого валала» (1904). Важный вплив на становле-
ня воеводинорусинської літератури мала тыж трагедія «Єфтаєва дзівка»
(1924).

Емілій Кубек – автор многих оповідань, пес и первого романа у
карпаторусинській літературі; він доказав, же русинський язык валушний
про великі прозаїчні форми. Ёго тритомный роман «Marko Šoltys» (напи-
сав у США у 1915 р., напечатав там же у 1922-1923 pp.) мож означити як
сагу, то значит твір, котрый повістує за россяглый період житя літератур-
ного героя. Писательська робота навела Е. Кубека на вопрос стандардизації
літературного языка; він вытворив писемный стандарт на основі єдного з
маковицьких діалектів. Штоправда, тот стандарт не дало ся из Америки
поширити на Карпатську отцюзнину. (Тото изробив Иван Гарайда, коли
написав и выдал в Ужгороді у 1941 році «Граматику руського языка»).

Выдання русинськоязычной пресы обговорёвало ся ищи на зачат-
ку 1870-х років, але перві новинкы зачали выходити лем під кінець ХІХ
столітя. Были то дві новинкы. Перва – «Недѣля», што выходила у Буда-
пешті (1898–1919; редактор Михайло Врабель). Газету подпоровав уряд
Угорського корольства. Друга – «Наука», што выходила в Ужгороді (1897–
1914; 1918–1922; редакторы: Юлій Чучка, Василь Гаджега, Августин Воло-
шин). Выдавало новинку Общество св. Василия Великого, из 1903 р. ёго
правонаступник – акціонерне общество «Унію».

По Первій світовій війні нова політична сітуація грозила гет посла-
бити народництво. Так то ся одчасти и стало. Вічна розопря українських
и російських націоналістів, занесена на Підкарпатську Русь емігрантами
из Російської імперії, што ся роспадувала по Первій світовій війні, авадь
из Галичини, што підпала під Польщу, породила в сполоченськім житю
цалком новий політичний яв – «украинофілство». При чім російські емі-
гранты и галицькі русофілы реанімовали «русофілство». У сітуації нероз-
витого чехословацького лібералізма, а главно стратегічної лінії чехосло-
вацької політики, заснованой на изближеню из Советським Союзом, а
значит на признаню русинів «українцями», народництво / русинство на
своїй земли обстало під трояким ідеологічним тиском: 1) украинофілів,
2) русофілів и 3) чехословацької етнонаціональной політики (до половкы
1930-ых років; дале держава признала хыбашность дотогдышньої націо-
нальной політики). Підпоровані владов Чехословакії украинофілы и русо-
філы негативно позирали на розвой національной културы, літературы и
языка аборігенів – карпатських русинів.

Позиція украинофілів на народництво, авадь карпаторусинство
копіровала вонкашну політику комуністичного Советського Союза і
советської України, котрі пропаговали тезу, же вшиткі восточні славя-
не карпатського ареала, як бы вони себе не ідентіфіковали за націоналнов

означов, ай так суть украинцями¹⁷. Іщі менше логічно ся видит украинофілська концепція за літературу карпатських русинів. На єднім боці, украинофілы голосят, же русинська народна бесіда цінна у процесі росквіта літератури. Зато література бы ся мала дале розвивати якраз на основах... народной бесіды. На другім боці, украинофілы ратовали за переход русинських писателів... на основы украинського (!) народного языка. Галицький емігрант Володимир Бірчак, єден із апологетів украинофілства на Підкарпатю, любив надганути, же: «...український напрям [на Підкарпатській Руси – В. П.] опирається на природнім праві, що народ має творити літературу в мові, якою говорить, яку розуміє. Оце природне право, щоб мова літературних творів була зрозуміла найширшим верствам народа...»¹⁸.

У лексіконі русофілів снагы русинів вытворити собі літературный стандарт были потовмачені як калічення російського языка («калечить русский язык»). Русофілська новинка «Карпато-русскій вѣстникъ» у 1923 році в єдній із редакційных статей (за 15 апріля) писала: «Имя Духновича есть понятием истинной русскости, выражением русского патриотизма и культуры... Важно это теперь, когда поодиноким блудным сыном нашего народа искалѣчат язык наш, русский язык Духновича и хотѣли бы создать никому не нужный новый литературный языкъ. Однако этого не допустит сам карпаторусский народ»¹⁹.

Украинофілы и москвофілы одтягвали на себе молоді інтелектуалні сили русинів. Обєктом інтереса про них было также підкарпаторусинське народництво. Часть учорашніх народовців (А. Волошин) по Первій світовій війні перейшли на позиції украинофілства, часть – на позиції русофілства (Є. Сабов).

До кінця, народництво не переставало бути актуалнов національно-політичнов и ідейно-просвітнов концепцієв током цілого ХХ століття. Воно не стратило свою актуальность и на зачатку ХХІ століття. Ідеї народництва стали ідейними жерелами днешнього карпаторусинського двиганя!

Театер як форма національного будительства

Фактично, формованя карпаторусинської драматургії припадає на середину ХІХ століття и читаво ся яже из творчостєв Александра Духно-

¹⁷ Скрипник М. Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України// Прапор марксизму. – Харків. – 1928. – № 1 (2). – С. 229-230.

¹⁸ Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси. – Ужгород, 1937. – С. 156.

¹⁹ Дуличенко А. Письменность и литературные языки Карпатской Руси (XV–XX вв.): Вступительная статья. Тексты. Комментарии. – Ужгород, 2008. – С. 457.

веча. Далші містні драматики, як то Иван Данилович (Корытнянський), Иван Сілвай, Євгеній Фенцик и др. свої драматичні твори написали током другой половкы XIX столітя. Фактично, ушиток сесь період (1848–1918) літературознателі волівут означовати як Період будительства. То значит, же в тім періоді літераторы (што репрезентовали многі ідейні направеня) тримали за главну місію збудити народ до національно-просвітної роботи.

Далшов важнов чертов будительской літературы было то, же (первый раз в історії карпаторусинів) писательське діло стає професіоналнов роботов містной інтелігенції. По 1848 році маєме нові професії: новинарь, писатель, редактор новинок и др.

Хронологічно сесь історичный період обключає дві важні віхи, котрі означувут ёго зачаток (1848) и конець (1914–1918). Перва – Французька революція 1848 року, ідеї котрой спричинили розуменя того, як бы ся мали у Европі вытворити нові державы – за націоналнов ознаков. А то розуменя, фактично, стало обвинительным вердіктом імперіям и причинов їх обчекованой політичной смерти. Друга важна віха – Перва світова война 1914–1918 років, котра стала результатом заострення антагоністичных межинаціональных одношень и задекларовала політичну смерть імперій, до труны котрых послідный клинець дали забити бездержавні нації.

По революції 1848 року двиганя бездержавных націй (читаве число туй складали славянські народы!) звыкли означовати як «Ярь народів». У тых часах на тых землях націонална інтелігенція зачала будити свій народ до національно-культурной работы, подагде – до національно-ослободительной боротьбы. Каждый народ Центральной Европы декларовав своє право на націоналну консолідацію. Національні здвигы у рамках Австрійської імперії Габсбургів дає ся добрі видіти через поетичні декларації національной ідеї. Говориме за поетичні маніфесты, то значит патріотичні співанкы (гімны). Вызначні поеты, котрі скорше за других вчули дух слободы, національной оброды и час обновеня, у кождей літературі задекларовали націоналне кредо свого народа. Попозирайме на поетичні маніфесты (што пак стали державными гімнами!) у других літературах того часу.

Полський гімн. **«Jeszcze Polska nie zginęła»** («Ищи Полща не погыбла») Генрік Домбровський написав співанку у 1797 р., вона стала гімном у часы Полського восстаня 1830 р. Популярнов співанка стала у 1848 р. почас революції; співали ї студенты и польська інтелігенція.

Мадярьський гімн. **«Isten áldd meg a magyart»** («Боже, благословь мадярів»), написав Ференц Кёлчеї (1823); музыку написав Ференц Еркель (1844).

Чеський гімн. «**Kde domov můj?**» (1834), офіційна версія сповняла ся по німецьки – «Wo ist mein Heim?». Популярнов патріотична співанка была у 1850–1918 рр.

Словацький гімн. «**Nad Tatrou sa blýska**» (1834), автор Ян Матушка написав го на знак солідарности из Людовітом Штуром, котрого дали до арешту. Співанка стала популярнов у 1848–1849 рр.

Хорватський гімн. «**Liepa naša domovino**» («Красна наша отцюзнина»; иншака назва – «*Horvatska domovino*»), слова Антона Міхановича (1835), музыка из 1846 рока.

У тому контексті неє што ся чудовати, же и карпатські русины туй не припоздили. Устами А. Духновича вони задекларовали своє національне кредо:

Я Русин был, есмь и буду,
Я родился Русином,
Честный мой род не забуду,
Останусь его сыном.

Русин был мой отецъ, мати,
Русская вся родина,
Русины сестры, и браты
И широка дружина.
(«Вручаніе»).

Первый раз стих «Вручаніе» (текст не датованный) автор опубліковав у календарю «Поздравленіе Русиновъ на новый годъ 1851». Нараз по тому дахто из містной інтелігенції (за котрого до днесь не знати нич!) написав музыку. Доста скоро карпаторусинська громада признала стих за народный гімн. Сам А. Духнович пригадовав: «Я радовался, что наши забытые русины ожили духовно; я трудился день и ночь, боролся с препятствіями и устроил литературное общество, издавшее много книг для начальнаго образованія. Я могу с радостью сказать, что русины пряшевской епархіи воодушевились національной идеей, и молодежь стала дѣйствовать в народном духѣ. Дѣвицы уже не стыдились пѣть русскія пѣсни, и мой народный гимн «Я русин был, есть и буду» повсюду распѣвался. Даже евреи стали учиться по-русски. В пряшевской гимназіи я преподавал русскій язык, и мои уроки посѣщали не только русины, но и словаки и мадяры»²⁰.

Ищи еден патріотичный стих А. Духновича – «Подкарпатскіи Ру-

²⁰ Цитуєме подля видання: Феерчак П. Очеркъ литературнаго движенія Угорскихъ Русскихъ. – Одесса, 1888. – С. 17.

сины, оставте глубокий сонъ» – став національним гімном у карпаторусинів по Першій світовій війні, коли постав автономний край Підкарпатська Русь (1919–1939).

Загальний шорик *«подкарпатские Русины, оставте глубокий сонъ»* из стиха А. Духновича став символом епохи будительства. Ще раз го (ищи за жита Духновича!) переспівали ци й перефразовали русинські поети-будителі. Скоро каждый літератор увів тот шорик до свого поетичного лексикона, приміром:

1. «Кто там клопкат, сыне, / Выникни вон, / Кто ми перерыват / **Глубокий сонъ?**»; «Вас ем прийшла посѣтити, / Русских братій **от сна** возбудити» (Ніколай Нодь. «Русскій соловѣй», Вѣдень, 1851);
2. «Вся подкарпатская Русь спала **глубоким сном...**»; «По сем громко отпѣл **русскую народную пѣснь...** пѣснь сія през незабвеннаго батька нашего, **Александра Духновича** ... появилась для одушевленія хладнокровной Руси...»; «Настанет время, когда радостным восторгом воспоем: **«Свѣтись подкарпатская Русь, оставившая тьму невѣжества и пріобрѣвшая образование, соотвѣтное требованіям вѣка!»** (Феодосій Злоцький. «Духъ вѣка», 1871).
3. «...ограничуся только на так званный «округ Лаборскій, Пряшевской епархіи» – околицу, розложившуюся у самой подошвы Бескидов, мѣсто моего рожденія, где первый раз я **узрѣл свѣт** Божій!» (Анатолій Кралицький. «Русины Лаборскіи в Угорщинѣ», 1865).

Из тима поетичныма шориками приходит розуменія того, же альфов и омегов doby другой половкы XIX – зачатку XX столітя є національний вопрос. Література стає єднов из майважных форм національного будительства. Містна інтелігенція активно бере ся до літературной творбы и культурно-просвітной работы. Обы через літературу збудити народ! Література перестає быти образчиком «камерного умілства». Авадь умілства про выбратых естетов. Література перестає сповняти функцію лем естетичной категорії. Нарубы, атрибутом, характерістичнов чертов карпаторусинської будительської літературы стає дідактичне ци й політичне наповнення текстів. Література стає ділом інтелектуалів, котрі ся професіонально заоберавут тима проблемами. Література бере ся до проблем освіти, декларує помеже русины ідеї гуманізма, прогреса, просвітительства, пробує дати лік, як бы ся мали самоорганізовати громады и пак окультурівати, жеби ся люде лишили пияцтва, а на село прийшла цивілізація, прогрес, обы ся ищезло жебрацтво, бідність, гунцутство.

Поступно інтелігенції ся подарило сповнити три главні цілі, обы донести національні ідеї до каждого окремого челядника. Суть то цілі: 1) оживити літературный процес, закласти літературні общества; 2) вытворити форми ширеня ідей будительства, як то літературні зборники, алманахы, журналы, газеты, выдавательські центры, новинарьські редакції; театралні кружки; 3) закласти властні тіпографії.

Театер мав стати єднов из активных форм «живой» (устной) агітації, способом (через выставки) чимскорі донести до русинів (не каждый знав читати!) ідеї національной оброды и просвітенства. Обы сповнити тоту задачу, А. Духнович первый убернув ся на драматургію. Він написав дві пєсы – сатіричну драму «Добродѣтель превышает богатство» и сатіричну комедію «Главный тарабанщик».

Драма як літературный род

Драма як літературный род має під собов три виды (трагедію, комедію і властно драму):

Трагедія (од грецьк. *tragōidia*, то значит *козлина співанка*) – се драматичный твір, што ся тримле на острому непримиримому конфлікті, де вызначна особность (личность) націлена максіمالно воплотити свої духовні потенції, але обективно не може реалізовати свої ідеї.

Драма (од грецьк. *drama*, то значит *дія*) – пєса соціального авадь бытового характера из острым конфліктом, котрый фурт а прудко ся розвиває. Герої – то переважно обычайні прості люде. Автор провбує розкрити їх психологію, дослідити еволюцію характерів, мотивацію їх вчинків и дій.

Комедія (од грецьк. *kōmōidia*, де *kōmos* – забава, весела процесія и *ode* – співанка) – драматичный твір, у котрому через гумор и сатіру одкрыє ся правда на негативні сусполні и бытові явеня, провказує ся смішное у довколашній реальности ци й чоловікові.

Сатіра, сатірична драма / комедія (од лат. *satira*, то значит *мішанина, вшелияка всячина*) особенный способ умельцького одтвореня реальности, што спомагає остро высміяти негативні явеня. В узкому розуменю – се твір разоблачительного характера. Сатіра націлена против соціально шкодных изъявлень, котрі здержувут розвой общества. На одміну од гумору, сатіра має острый непримиренный характер.

2. ДУХНОВИЧ ЯК ЗАКЛАДАТЕЛЬ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ

По Духновичу обстали дві пєсы – драма «Добродѣтель превышает богатство» и комедія «Головный тарабанщик».

А. Духнович. «Добродѣтель превышает богатство» (1850)

Своєв песов «Добродітель превышает богатство» А. Духнович задекларовав закладання карпаторусинської драматургії (1850 р.). Была то повноформатна драматургічна гра – пєса на три дії. Вона была напечатана у Перемишлі; автор додав підзаголовок: «Игра в трехъ дѣйствіяхъ по простонародному изреченію въ пользу Народа Карпато-Русского отъ Александра Духновича». У 1851 році одбыла ся премєра пєсы – драму загравав аматерський школський театр під ведєнєм Александра Лабанца, намістника Михайловецького и пароха Лаборець-Волянського Земплинської жупы. А. Лабанц тыж був членом «Литературного заведенія Пряшевского».

Обстали доста інтересні інформації за тоту премєру. Відєнська новинка «Вѣстник: повременное письмо посвященно политическому и нравственному образованию Русинов австрийской державы» дала на продовження велику статю псевдоніма Лаборського «Юніалес и Русскій театр в Земплинѣ» (1851, №№ 89-90, 92-93). (Мож поважовати тоту публікацію за перву театрално-літературну рецензію у карпатських русинів!) Як за тото ся дозвідала научниця Олена Рудловчак, годно быти, же під псевдонімом Лаборський ся припрятав тополяньський літератор и новинарь Михайло Лихварчик²¹.

Лаборський доста детално пописав приправу до премєры, як и саму гру. Він пише, же пєсу заграли під открытым небом 2 (14) юнія 1851 року ошколаші из двох сел – Тополян и Странян. На даякій поляні межи тыма двома селами на честь закончення школського року вчинили забаву (юніалес), туй ся позберало доста быванців сосідных сел. Домінантов сята стала премєра пєсы «Добродітель превышает богатство». Як пише Лаборський, пєсу діти указали «цѣлком от начала до конца, як изданна есть. И на превеликое удивленіе всѣх присутствующих хорошо и добрѣ предложили. Ролю

²¹ Рудловчак, Олена. Невтомний оратай закарпатоукраїнського журналістського поля // Духнович Олександр. Твори. В 4-х тт. Т. 3 / Упоряд. О.Рудловчак. – Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1989. – С. 86.

свою дуже добре знала кожна дїтина, не требовали так шептача, як мнози вандровніи театралісты. И хотїи нїгда еще театр не видїли, однакожь нїгде не схибили» (№ 90). «За кождим явленїем музика была, доколи хїжа [сцена – В. П.] не премїнилася... Посредї игры два раз дуже краснї спївал цїлый хор, а за ним тихо музика, то нам под свободным небом слухати под дахом играющих и весело спївающих дуже мило было. И самое небо радовалось над невинными сердцами, хмары мимо ишли, цїлое естество и самая природа веселились. Блїстающая заря солнца ясно и тепло свїтила чрез цїлый день... Боже благїи! якое премїненїе! – еще был дахто пред 1849 годом дерзнул русскїй театр играти, озда были его высмїяли. И теперь нїцїи мадяры Унгоградскїи казали: стыд и брїдота в Угоршїнї русскїй театр играти. На что една 60 рочна панї отповїла: «не требуют здравїи врача, но болящїи». Правї русскїй театр есть потребный русинам, бо угорскїй все играется (что русскїй народ не разумїет), а русины еще нїгда не видїли и не чули по сих странах русскїй театр» (№ 90).

Лаборскїй у свому рефератї дав за ся знати як за доброго рецензента и любителя театралного жїтя. Він добрі ся знає на мадярскїм театрі и потребах русїнїв мати свїй театр. Він также критично розобрав пєсу «Добродїтель превышает богатство», за котру каже, же є вна доста ростягнута. Але и так рецензент добрі видит важні заслуги драматика: «Всечеснїйшїй сочинитель однакожь театральною [премеров – В. П.] сея игры первую получил и заслужил в народї честь. Господь да подаст ему силу и ревность ко произданїю больших подобных и иных народных книг. Нїнї бо уже и русины видїли театральную жїзнь, еже первый степень есть к познанїю себе и к нїжнему составу челоувїчества» (№ 93).

Мож повїсти, же пєса має доста серенчливе сценїчне жїтя. Як за то писав театралный крїтик Євгенїй Недзельскїй, за перві сто рокїв драма выдержала веце як тысячу представень²², хотїи иде за представеня аматерскых театрїв, бо свого професїонального театра русины не мали аж до середины 1930-х рокїв. У другїй половцї ХХ – на зачатку ХХІ столїтя театры также пораз знали ся убертати ид пєсі «Добродїтель превышает богатство». Послїднов таков важнов стала постановка пєсы (під назвов «Покаяня») Закарпатскым музично-драматичным театром в Ужгородї у 2003 році – на честь двасто рокїв од нароженя Духновича. Ищи до того, у 1992–1993 роках, режїсер Ярослав Сїсак вецей раз ставив тоту пєсу на сценї Театра А. Духновича у Пряшеві.

Автор написав пєсу «низьким» стилїм. Духнович твердо вірив, же літературні творы про русїнїв мусай писати (подля аудиторїї, котра то буде читати), высокым авадь низьким літературно-языковым стилїм. Фактично, Духнович выголосив теорїю за два стилї. Хотїи мав сперед

²² Недзельскїй Е. Угро-русскїй театр. – Ужгородь, 1941. – С. 94.

себе предходників у літературі, котрі доказали на тот час, же націонална громада мала бы літературный (писемный) стандарт закласти на основі народно́й бесіды. За тых предходників мож поважовати писателів пер-вой половкы XIX столітя, як то Іоан Кутка, Василь Довгович авадь ідейні єднотомники Духновича як то Іван Ріпа, Ніколай Нодь ци Александер Павлович. Страхи Духновича лежали у нерозуменю природы письменного стандарда языка. Подля него, перейти у літературі на народну основу значило бы зусити сферу ширеня конкретного літературного твору на рівні єдного села ци єдного діалекта. Завто Духнович радив діла літературных и наукових творів хосновати «высокий» стиль, авадь язычіє. Адсяк – Духнович твердо стояв на свому! – «матеріал языка» [народный язык – В. П.], «живущій в устах» «народа», треба «учити народ... выдѣлывати, утончати, усовершеншати»²³.

Літературні твори, написані «низьким» стилём, А. Духнович адресовав про малошколованого (народного) читателя. Песа «Добродітель превышает богатство» тыж написана «низьким» стилём. Тым самым драматик підчеркнув, же свої ідеї він хоче поширѣвати помежы простый народ.

Песа стала популярнов уже лем зато, бо указала житя не даякого панства, а простых жителів тогочасного карпаторусинського села. Герої на сцені бесідуват по русинськы – и то так, як ся бесідує у хотьякім русинськым селі. Практика доказала хыбашность теоретичных позирань Духновича односно языка: акурат «народна» песа (а не твір, писаний язычієм!) стала самов популярнов літературнов штуків писателя. По смерти Духновича драма ся перевыдавала на Підкарпатській Руси дакілко раз – у 1893, 1921 и 1923 роках. У радянські часы русинську літературу давало ся поширѣвати лем у Пряшеві (Чехословакія), так же драма туй была напечатана у 1964, 1968, 1976 и 1990 роках. По паді тоталітаризма песа двич была опублікована в Ужгороді, айбо у гет покрученому (поукраиненому) варіанті – у 1993 и 2003 роках. У 1994 році у Нью-Йорку песа вийшла в англоязычнім перекладі Елайн Русинко. На честь 210. роковин народження драматика в Ужгороді у 2013 році вийшло факсимільне видання песы. (Цітації дале подаєме подля видання 2013 року)²⁴.

А. Духнович у драмі доста реалістично зображає острый конфлікт межи русинськов інтелігенцієв и містными буржоа, котрі суть індіферентні у вопросі національного самоосмысленя. Тоту проблему автор пак подойме у своїв далшів песі – сатіричній комедії «Главный тарабанщик»

²³ Духнович О. Твори. В 4-х тт. Т.3 / Упоряд. О. Рудловчак. Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1989. – С. 284.

²⁴ Духнович А. Добродітель превышает богатство : игра на три дії : на честь 210. роковин народження А. Духновича.– Ужгород : Выдавательство В. Падыка, 2013. – 68 с.

(1852 р.), а далє сесь конфлікт ищи раз заострит драматик Иван Данилович (Корытнянський) у комедії «Семейное празднество» (1867 р.).

Духнович у песі наслідує традиції французького класицизма, ци, ліпше повісти, псевдокласицизма як важного напрям європейської літератури и умилства.

Псевдокласицизм (ложнокласицизм) дав за ся знати як літературний напрям у Франції и пак ся поширив по цілів Європі. Закладателями псевдокласицизма суть Пер Корнель [выговорювут: Корней] (1606–1684), отець французької трагедії и Жан Батіст Расін (1639–1699) – єден из майпопулярных – ведно из Жаном Батістом Молером (1622–1673) – французьких драматиків. Наслідовали грецьку ци римську трагедію. Хотяй то бив час домінованя латинського языка, герої на сцені играли в французькім языку и декларовали сочасні ідеї, што мож тримати за прогресивне явеня. Додержовали ся канонів класицизма: пять дій, єднота міста и часу (то значит события перебігають током єдного дня и суть приязані до єдного міста) а т. д. Главна ідея драматиків псевдокласицизма – вказати одношення межи особов и абсолютистичнов державов. На первій етапі (Корнель) авторы ся схыляли до возвеличення державы; її домінованя в одношеню до особы, котра сякій державі усе ся має підчинити. У такім разі симпатії автора были на боці державы. У далші часы драматикы (Расін) зачали провказовати людське чувство, приміром – чувство любви, формувучи сяким способом нову традицію – неокласичну. Інтерес авторів до людських чувств (сентиментів) у літературі викликав розвой нового літературного напрям – сентименталізма. При чім, ишло не лем за чувства аристократії, а скорше за чувства простого челядника, душов май открытого, котрый не є звикнутый прятати свої чувства за масков етікета.

Своїх героїв (начерканных за схемов псевдокласицизма) А. Духнович поділив на бідных и богатых, честных и гамішных, добротливых и скупых. Из своєв концепцій автор дашто припоздив – він ся силує пропавати ідеї Просвітенства: добродітель у песі бере верьх над гамішностєв. Автор хоче выкорчєвати соціалні біды села, як то пянство, злодійство, гунцутство. Як лік од того понукне освіту и христіанську мораль. Айбо захоплений дідактичным моралізаторством він не выпозирає главні причини, чом ся нивочат етичні норми и моральность селської громады и чом ся одбыват богаченя єдних и збіднення других – то значит, не выпозирає зародок капіталізма у карпаторусинському селі.

Не позиравучи на доста просту роз'язку конфлікта, песа ся прижила на театралнів сцені и має свого позирателя, котрый симпатизує селянам Богумилі и Честноживу, учителю Мудроглаву и жебраку Богобою и осужає хитрого корчмаря Чмуля, гоносливого богача Федора Многомава и єго сына Федорця, котрый морально деградовав – з нєго ся став злодій и убивця.

Дахто из научників подчеркує, же А. Духнович був надихнuty творами російських драматиків – В. Капніста, В. Лукіна, Я. Княжніна, А. Сумарокова и Д. Фонвізіна. В. Микитась, до кінця, говорить за наслідування у песі А. Духновича комедії російського драматика Дениса Фонвізіна «Недоросток» («Недоросль»)²⁵, а анонімний автор «Исторії подкарпаторуськой литературы» – за наслідування твору «Лінгард и Гертруда» Песталоцці²⁶.

Межи тым, главный драматичный конфлікт (межи інтелігенцієв и буржоа) вказує на централноевропейський контекст проблематики. Туй очевидным є вплив на Духновича драматургії сусідних народів. За тов самов схемов, приміром, закладатель словацькой драматургії Ян Халупка написав свої пєсы «Коцурково, авадь як бы то нам не обстати у ганьбі» (1830 р.), «Вшитко нарубы, авадь Тєсношілова Анічка ся женит, а Гонзік ся оддає» (1832) и др.

Подля законів ложнокласицизма, добротиливость бере верьх над гамішностєв, а бідность и честность над богатством. То самое гроші: вони переставут быти мірилом людських ціннот и авторитета, кидь общество ся додержує християнських чеснот. Сила и власть богатства мерькнут. Ёго перевишувут такі чесноты як богобойность, християнська любов, милосердіє.

У песі іде за селського богача Федора Многомава, котрый характеризує ся як марнотратный чоловік. Федор из тых селян, котрі лем вчера-позавчера розбогатіли. Се класичный нуворіш – продукт буржоазных революцій и приходячого капіталізма. Є він чоловік неошколований, малокултурный, грубый. Зато не гожден дати раду тому капіталу, котрый нечесно заробив. Він ани не має інтерес даяк послужити своїй селській громаді, у котрій жиє. Ани інвалід Богобой (котрый стратив ногу на войні, боронячи отцюзнину) од Федора ся не дочекав милостині, ани на церкву він не дав. Гроші стали мірилом не лем про нєго, але про цілу ёго родину – жону Олену и сына Федорця. Власть капітала изробила їх пыхатыми, гоносными и злочестивыми:

Федор (*иде напитель*). Так не дам – хоть го дораз чорт возьме. – Жєно свѣти, посмотрю мою маєтность. (Олена запалит каганец. Федор отворит ладу, выбирає мѣшки єден за другим, и пугилар великій). Ту суть тысящ, ту два тысящи золотых, сами талляры, ту пять сто, а ту тысящ пять сто, сами двадцятники, а на контрактах три тысящи. –

²⁵ Микитась В. Л. О. В. Духнович : Літературно-критичний нарис. – Ужгород, 1959. – С. 75-76.

²⁶ История подкарпаторуськой литературы / Издание Регентского Комиссарията. – Унгваръ, 1942. – С. 38.

Ой ци я не Федор, ци я не богач? А хто ми розкаже, ге? Я не боюся никого, видиш Сыне, то вшытко твое, не треба тобѣ школы, твоя мудрость адде (указує на мѣшки). Маєш ты дукаты, талляри, рубли, двадцятники, што ти душа забagne, лем дай ти Боже здоровля, а вырасти скоро, я тебе уженю, панѣчку возьмеш, а я ти куплю село, будеш ты паном прото, а жебрачина все остане жебрачинов, хоть и сто раз Ярмолой переучит.

Автор доста правдиво указав світ богачів и фінансовых паразитів. Доки Федор мав гроші, ушиткі дробні злодії лестити му – и сосід Василь Лестобрат, и хитрый корчмарь Чмуль. Богатство Многомава робит го в очах тых самых злодіїв потенціалнов жертвов. Корчмарь Чмуль ведно из ворожилёв Юрком Незохабом цинично обкрадавут Многомава, а пак наводят слідство на невірну путь. У фіналі песь обчалованный Федор провидів. Він розумит, же пропив свої богатства у корчмі, а што не пропив, так му злодій Чмуль поступно прибрав до своїх рук. Розумит, же и сын му Федорце пішов тов путичков. Він кидає в очі корчмарю Чмулю правду:

Чмуль. А як ты ми смѣешь так брехати, ты простый, смердячий Русначе, ты глупый Русин, ты простак! ци ты не знаешь, же я панський Арендарь? ци я тя не учив: о Федоре не пій так, пошкодит ти на здоровлю, Федоре, што ты чинишь, ты на нивоч выйдешь? – так я ти все гварив, и просив ем тя, абысь не пив, а ты мене не слухав. Я мусѣв ти давати; – о, я про тебе не тысящ золотых шкодовав, бо много раз забыв списати; но але то уже пропало, хоть лем заплати што записано! **Федор.** Ой пропав бесь зводителю, ты забыв записати, познаю я твое дѣвольское перо, оно десять раз пише; збавив есь мя худобы, збавив обыстья, чести, здоровля и розума, мое богатство пересунолося до тебе; Юрко ти помагав; теперь уже и сына мого до товариства есь пріав. Нйя ти Бог заплатит!

Чмуль. Увижу я, научу я тебе пяницу, дай гуню, и вон из дому, то мое, то менѣ честна громада отсудила!

Несправедливость и збой, што їх чинят богачі и злодії, посиленое образ продажного суду. Друга дія песь є сатіричнов карікатуров на того-часный суд присяжных. Суд засудив простых богобойных селян, бо вони не годні доказати свою невинность. Суд присудив колесарю Чесноживу и вдові Богумилі оддати свою худобу и майно на выплаченя шкоды богачу Федору и корчмарю Чмулю. При тім ани богачі, ани суд ся не журят, же дітям Чесножива и Богумилы неє што їсти и мусай ити до вароша ся найняти робити.

Вихова моложавы є важнов проблемов просвітенської літературы

XIX століття. Як того требає традиція класицизму, автор противопоставив дві концепції. У розумінню Федора Многомава і його жони Олени, їх сину школи не треба. То саме мож уповісти за корчмаря Чмуля, котрый волів бы выгнати из села учителя Мудроглава и священника.

Учитель на селі – се образ народного просвітителя. Мудроглав – інтелігентный чоловік. Він боронит інтереси селської громади, виховує людських діточок у традиціях гуманізму и християнської моралі, прискіпляє ошколашам інтерес до честной работы и усиловности. Мудроглав сполігає на нову сільську генерацію. Ошколовані и виховані діти Богумили, Чесножива и Лестобрата годні навести лад у свому селі. Селська громада (а ведно из нёв автор!) високо поціновує нову епоху, котра завела ідеї просвітенства до каждого карпаторусинського села. Як пригадає Богобой, у давнину русини того не мали:

Богобой. О давно того у нас не было слышано, давно дѣти бѣгали, все лем игралися, камѣньом метали, по поли пастухами были, там сваволили, грѣшили, кляли, едно от другого училося скарѣдно говорить, красти, шкоду робити, словом: давно дѣти росли як быдлята в лѣсѣ, як дики люде, а Бога мало познавали...

Селська громада високо тримле подвижництво учителя. Він знає дати селянам добру пораду, одговорює їх од корчмы, без страху заступає інтереси Чесножива и Богумили на суді. Добрий учитель Мудроглав досігає свого: у фіналі песь мож видіти важні плоды його подвижництва – село оживає.

Роз'язка песь благодатна – люди честного труда, християнської моралі выиграли, правда торжествує, путичка у будучность намічена. И то через ошколованя, споможні ремесла и промысел.

На тому фоні автор контрастно начеркав образ Федорового сына. Обы дослідити еволюцію характерів, автор одступив у пєсі од важного прінципа класицизму – єдноты часу. Межи первов и третєв діями часова промежка у десять років. Зритель видит на сцені не лем домак збіднілого Многомава. Він набуодає процес, як ся розпадає Федорова сім'я и видит результат недоброй виховы сына. Сын Федорцє, котрого родичі не силовали ходити до школы, перебрав од вітця и матери їх негатиwні черты. Сын богача, він гоносно позирав на бідных людей. Безділник и марнотратник, він ненавидів селян, звикнутых робити тяжко, жити чесно и поступати по християнськы. Наконєць, його вихову завершив Чмуль, котрый не лем «приязав» го до своей корчмы, але напрямив го на збой. По селах діяла банда збойників. Організатором збойництва став корчмарь Чмуль, котрый позберав довкола себе иппен таких, ги він злодіїв – Юрка Незохаба, різника и Федорця. Выкрадену од селян худобу вони потихы продавали

за Бескидом – аж на Лемках, коровы різник пуцав на мнясо, а Чмуль го поступно перепущав через свою корчму на закускы посітителям. Напо-слідь збойники Юрко из Федорцём порабовали и забили дротаря. За тоты злодійства влада засудила Федорця и других злодіїв на смерть.

Мож повісти, же автор передужив образ Федорця, він изробив из учорашнёго неука забивцю. Еволюція характера антигероя туй не одпові-дає канонам тіпового у літературі. То самое мож повісти за других героїв. Главно, драматику нияк ся не вдали позітивні образы. Вони доста статич-ні, без внуторной логікы и дінамікы. Часто вони напинавут покорну жертву, котра не годна ся боронити и сполігає лем на вышні силы. До кін-ця, спаситель заниклого за десять років села прийшов извонка – в образі воєнного офіцера Храбростроя, котрый сімволізує централну державну владу. Из сужета твору нияк не вдає ся порозуміти, чом на то, жебы лік-відувати банду збойників, владі мусай было чекати веце як десять років.

Май реліфно автор выписав негати́вні образы. Федорова жона Оле-на стає жертвов сліпой любови до сина. Вона пыхато одмітує порады селського священика и учителя, коли ті просят, жебы дала позір на Фе-дорця, бо селські діти терплят од него сваволю. Намісто того, жебы дати дітвака до школы и ходити из ним до церкви, Олена сполігає лем на силу богатства, котре тримле у ладі: «...мому Федорцьови твоей школы не треба, бо его школа адде! (указує на ладу)».

Богачка Олена из пыхов позирала на бідных селян; вона ся збыт-ковала из бідной вдовиці Богумилы, нагваряла на ню, же та босорканя. А у фіналі песы не годна переступити через то, же вдовиця по христіан-ськы спомагає ї хлібом-молоком, жеби не умерла из голода. Але остаточно Олену надломив арешт сына. Федорцё грубо оддрылив од себе матір, коли вона хотіла го зашитити од вояків, што прийшли на село дати го до ареш-ту. Сын у своїх провинах засудив Олену; він выголошує гнівну тіраду:

Федорцьо. (дрылит ю от себе) Иди, пропадь, ты не моя мати, ты вин-на моего несчастья; о ты несчастна мати, ты отповѣдати будеш за мене на страшном судѣ; ой ты мене привела на безчесть, на злодѣй-ство!

Олена. Федорцю, сыночку! Вѣдь я тебе любила як голубка, любила як мою душу; я загибала за тобов, а злomu вѣтрикови на тебе не дала дунути, я тебе годовала як соколика!

Федорцьо. Ваша любовь для мене злость была. Вы мене оттягли от школы, вы мене не пустили учиться, вы мене за сваволю и безчесть не покарали; я ходив як блудный, людям чести урывав, с дѣтьми ся надерав, головы провальював, учителя высмѣяв, с вами по корчмах ходив, бився, вадився, скарѣдно лаяв, кривды, шкоды чинив; – а вы все мене защищали, мене хвалили, менѣ бодрости додавали, все из

дукатами, из богатством косорили. Прото я теперь злодѣй! – о мамо, мамо дурна, ты мою участь заложила, а Чмуль с Юрком совершив; и паленочка, ой тотя пекольна смола помагала ми, из тов заморочили мене, як рыбу маслагом! Ты мамо причина мого несчастья; иди, не хочу тя видѣти больше!

Олена не годна ся приспособити ид новым обставинам житя; вона навсе іде гет из села. И лем Федор Многомав силує ся даяк зачати своє житя наново. И хоть влада, што конфісковала маєтности Чмуля, присудила му компенсацію за викрадені од него збойниками коні и корову, то слабенька утіха про Многомава, котрый у свому житю ушитко стратив.

Цалком у традиціях будительской літературы выписаний образ жида. Жид є потенційным злодієм уже лем зато, же прийшов на землю русинів. У тому мож видіти страхи карпаторусинської інтелігенції, котра мала можність лем пасивно позирати на поступне и масове переселеня жидівської громады из австрійської Полщі на землі Угорського корольства помеже русины. Из часу заведеня цісарем Йосифом II Толерантного патента (1781 р.) жида мали сякой право; доста скоро вони займили важну соціалну нішу як управителі на маєностях мадярських статкарів и аристократичного панства, перебрани на себе другі важні функції у капіталістичнім обществі. Старе патріархалне общество из страхом позирало на межиетнічні процеси, заведені капіталізацієв у державі, подля котрых «от Пресбурга до Марамороша днесь-завтра один Іерусалим будет»²⁷. Подля статистики 1869 року, у комітаты, де русины числили великий перцент своего жительствова, уже ся читаво попеределёвали жида, а то: на Спиш 3932 особы, у Шариш – 13 374, у Земплин – 30 957, у комітаты Унг – 14 356, Угочу – 6688, Мараморош – 26 295, Берег – 17 574 особы²⁸. Мож порівнати: помеже русины жидів было: у 1785 році – 2 тысячі особ, у 1850 році – до 40 тыс. особ, у 1880 р. скоро 80 тыс. особ²⁹.

И кидь карпаторусинська інтелігенція виділа проблему своего села у пянстві простых людей, котрі підпадали впливу нечестного на руку селського корчмаря (майже усе то був жид!), чомісьго жида (а не корчмарьство!) ставали причинов острой крітики у творах карпаторусинської літературы. Подля традиції, закладеної Духновичом, скоро вшиткі містні русинські писателі-будителі лишили по собі творы антижидівського направеня.

Хыбаль лем (ищи до Духновича) Михаїл Мануїл Олшавський (1700–1767), єпископ Мукачевської грекокатолицької єпархії и поважный кул-

²⁷ Падяк В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»... – С. 103-104.

²⁸ Падяк В. Ужгородський тижневик «Новый Свѣтъ»... – С. 155.

²⁹ Магочій П.Р. Євреї // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І.Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій. – Ужгород, 2010. – С. 220.

турный діятель епохи Просвітенства, котрый добрі знав, што ся діє у ёго єпархії, бо у роках 1751–1752 на розказ імператора Карла III исходив из фары на фару всю Мукачевську єпархію, причини пянства видів кус иншак – у закоренілых извыках общества. М. Олшавський тримав русина за чоловіка, слабого на паленку, бо має «слабу отпорну силу». У бесідах из єпископом селські священники часто ся гнівали на жиючих помеже русинами жидів, котрі у неділю продавут паленку и тым «днѣ сяточнѣ уражають», а оречні паны не дуже ся до того доникувут. М. Олшавський на тото отвічав: «Я скажу ясно, что не склонный я жидовъ глядати, но я убѣжденный, что не жида самѣ виннѣ въ пянствѣ русиновѣ. Не таю, что жидовска хапчивость была туй великою причиною, однако спричинялася до того и жорстока тамошня погода, слаба отпорна сила русина и за часы оречныхъ пановъ закоренѣлый звычай, панское право на вымѣръ напоя»³⁰.

Жид-корчмарь – центральный негативный образ будительської літературы. У Духновича Чмуль на селі має статус «панського арендаря». Він не лем хитрый злодій, котрый обберає слабых «на паленку» людей. Се чоловік, котрый поязує успішне ширеня свого «бізнеса» из збідненєм малограмотных затуманеных людей. Зато він є націлений на то, жебы вынищити у селі жерела освіты и културы доміантного етноса. И так жид, што прийде жити у русинське етнічне оточеня, через свій соціалный статус має стати врагом ушиткого русинського. Чим дале, тым майотворено Чмуль декларує русинофобські гесла: «смердячий Русначе», «глупый Русин», «ты простак». Зато у Духновича до покаяня може прийти лем «свій» богач Федор Многомав, але нияк не русинофоб Чмуль, котрый є не лем соціално-класовым врагом карпатського села, але и врагом русинської національной общины.

При чім автор ідеалізує селську громаду намісто того, жебы показати трагедію карпатського села, ідеалный світ котрого и надале будут розбивати реалії капіталістичных одношень. А то значит, же корчмарьство (лем ситуативно поязане из жидівськов громадів!) и надале буде важнов причинов збіднення села, што уж ся долучило до капіталістичного світу.

Подля авторської концепції и подля традицій псевдокласіцизма, добродітель у песі побіждає зло и превышає богатство. Песу мож оцінєвати як образчик ідейных глядань цілої генерації карпаторусинської інтелігенції. Будителі мали дяку помочи патріархалному русинському селу. Але їх рецепт – то доста часто лем абстракції, позберані из тужбы и мечтань будителів. Реалное житя у горах гет одстояло од тых авторських ідеалів и фантазій. Писателі не годні были распозирати процес капіталізації обще-

³⁰ Цитуєме подля виданя: Годинка А. Єпископъ Мих. Ман. Олшавский о религійномъ положеніи своей діоцезіѣ // Годинка А. Час гурше ги вода... Русинські тексти / ушорив М. Капраль. – Ніредьгаза, 2005. – С. 79.

ства, што приніс на село товарно-грошові одношення и гет много неґативных соціальных наслідків. Невалушні потовмачити се вшитко, писателі не годні были своїм ділом дати обществу рецепт спасіня.

А. Духнович. «Головный тарабанщик» (1852)

Проблема індиферентности містной буржоазії у вопросах національного самоосмыслення стала темов пєсы А. Духновича «Головный тарабанщик». На сєсь раз конфлікт буржоа из русинськов інтеліґенцієв автор рішає у сатірично-комічному плані.

Сатірична комедія за формов є єдноактовков. Вона написана «язычієм» дєсь на зачатку 1850-х років. Літературні критики (подля рукописі пєсы, котру Духнович подарив Народному Дому у Львові, де на титулній стороні зазначений рік – «Пряшовъ 1852») за час написаня пєсы зато тримавут 1852 рік. Веце сто років пєса обставала у рукописі. Коли писатель загнав ї конець 1850-х років у Львів до Народного дома, він ся, легко, надіав на її сценічне житя у Галичині. У 1863 році А. Духнович у письмі до редакції львівського «Слова» ищи раз пригадує, же єго комедія (котру туй пригадує під назвов «Верховный Тарабанщик») придала бы ся лівівській інтеліґенції про оживленя театрального двиганя. Він писав: «Радостно мнѣ слышать, что Вы Галичане думаете о театрѣ – того истинно нам и Вам потрѣбно. Но у нас не возможно, бо тут нѣт русской публики, а Вам во Львовѣ, Перемышли и пр. прежде всего нужно театр. Во первых, пока еще не много своих народных дѣл, можно бы употреблять переводы из российских и нѣмецких, да и французских. Они мастера в том. – Между прочими находится в Народном домѣ и мое одно дѣльце: «Верховный Тарабанщик»; оно, с исправленієм выражений, послужило б также... Театр есть душа цивилизации, есть эстетика... Что же тыкается игроков, тому послужит доброе и бодрое наше юношество...»³¹.

Первый раз пєса была напечатана (під назвов «Головний бубнар») у книзі выбратых творів Духновича у 1963 році у Пряшеві³². Але сєсе виданя вийшло не в оріґіналі, але у гет покаженому (поукраиненому) варіанті од Юрія Бачі. По тридцяти роках тот самый пряшівський ушоритель в Ужгороді ищи раз перевыдав тоту поукраинену верзію пєсы (теперь під назвов

³¹ Духнович, Олександр. Твори. В 4-х тт. Т.3 / Упоряд. О. Рудловчак. Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1989. – С. 338.

³² Духнович, Олександр. Вибране. / Упорядкування Бача Ю. Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1963. – С. 113-153.

«Головний тарабанщик»³³. У 1968 році ушорителі первого тома выбратых творів А. Духновича Олена Рудловчак и Василь Микитась опубліковали песу «Головний тарабанщик» подля львівської рукописі³⁴. (У нашій публікації цитуємо уривки из песы подля видання 1968 року). Песу лем дакілко раз играли на професіоналній сцені; иде за Украинський народный театр у Пряшеві (днесь – Театер Александра Духновича). Первый раз песу заграли на честь 160 років народження будителя (27 априля 1963 р.), режисер Й. Фельбаба. Ищи раз тоту саму постановку театр указав 27 марца року 1965, на сто років од дня смерти А. Духновича. Главні ролі у песі сповняли: Я. Сісак (Владимир Нравович), Т. Симко (Любица), Й. Корба (Празноглавський)³⁵.

Фабула у песі доста проста: дворянин Артур Празноглавський хоче удержати и примножити своє богатство. Він мислит по старому: треба купити собі даякый високий чин, хоть лем «правительного совітника», жебы мати и гроші, и власть, и нич не робити. Реформаторські зрушеня у державі (по 1849 році) межи тым потребувут націонално орієнтованого урядника, котрый може и хоче послужити державі, без того, ци має він авадь не має дворянський сан. (Конституція ушиткых прирівнала у правах). Нові прогресивні демократичні урядники-патріоты (годно быти, же иде за автономный край – Руський дістрікт!) выставили Празноглавського на сміх – вони му «провізорно» «устроїли новый чин» – начальника бубнарів, авадь головного тарабанщика. Не валушний похопити комічності свого положеня, Празноглавський наівно вірит, же досяг важного положеня в обществі.

Драматичный конфлікт у песі тримле ся на боротьбі молодой національной інтелігенції из корумпованым старым обществом. У песі лем пять персонажів; суть то богач Празноглавський, ёго онука Любица и молодой честный урядник Владимир Нравович. В епізодах на сцені мож видіти вітця Владимира – Федора Нравовича, бідного, айбо честного старшого чоловіка, а также Подлизовського, управителя у родині Празноглавських.

Подля традицій псевдокласіцизма, герої носят фамілії, котрі суть їх главными характеристиками. Дієві особы розділені на позитивных и негативных героїв. Дія перебігає у домі Празноглавського, де Владимир Нравович арендує єдну хыжку. Туй він пораз може ся стрічати из молодов

³³ Духнович, Олександр. Твори / упорядкування та підготовка текстів О. Рудловчак; вступна стаття Ю. Бача. – Ужгород, 1993. – С. 143-179. Хотяй на титулі книжки О. Рудловчак зазначена як ушоритель текстів, через свою хвороту сесю роботу вона не скончила. Фактично, языкову редакцію текстів изробив Ю. Бача.

³⁴ Духнович О. Твори. В 4-х тт. Т. 1/ Упоряд. О. Рудловчак, В. Микитась. – Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1968. – С. 627-655.

³⁵ Олександр Духнович: Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня смерти (1865–1965). – Пряшів, 1965. – С. 380-384.

дівков Любицов, котра по смерті своїх родичів жиє у свого стрыка Празноглавського, котрый є распорядителем її наслідства.

Конфлікт ся локалізує в одношеннях Празноглавського и В. Нравовича. Майвеце увагы автор уділив образу богатого дворянина Артура де Еадем Празноглавського. Се чоловік старых традицій; він жиє подля традицій корупції. И отець му то самое робив – коли выпала така возможность, він ся «подворянив», то значит підробив папіря, подля котрого му признали дворянське похоження – де Еадем. Теперь Артур Празноглавський, сын того злодія, гоносно може заявити: «Я древнаго рода, от 300 годов дворянин, великія фамиліи от Празноглавских член... я Совѣтником буду...». Празноглавські давно ся породичали из такими самими злодіями «дворянського» происхождения – Дураковськими, Ословичами, Надутовськими.

Артур Празноглавський – містный буржоа, котрый добрі ся нажив почас Угорської революції 1848–1849 років. Шефтарь и злодій, ненасытний комбінатор и махлярь, він ся не ганьбив заробляти гроші на бідах людей. Сам він ся признає, же не потребує днесь грошей, бо має їх доста: «... во время Кошутовой мятежи, – о, несчастной мятежи, – я кровавым потом набыл грошей і купил добра. Ширятся моя имѣнія по четырех столицах, бо знаеш, коль Леви ловитвою занимаются, тогда мудра лись най больше добывает. О Господи! сколько я трудился! я лифровал [засобовав – В. П.] всячину и Мадьярам, і Нѣмцам, і Россіанам, и каждому, я на всѣх сторонах находился, і из всѣх сторон грошеньки приходили, як дождь...».

Артур Празноглавський – гоносна особа, честолюбива и возносила; ёго нова ціль – купити собі в обществі «честь». То значит, мати статус и положеня, жебы ушиткі ся го бояли и сановали. Празноглавський хоче стати «правительным совѣтником», обы мати и гроші, и власть («... за чинами и гроши слѣдуют, а мнѣ всѣх нужно»). А до того Празноглавський хоче мати од державы награду – «Ордер» (орден – В.П.), бо ... «во время мятежи вѣрным был Правительству ... и много, о, дуже много трудился, нечисленно много грошей выдал, и много тысящей жертвовал..., много стратил».

Автор описує комічну ситуацію, як Празноглавський представляє собі свою нову урядову службу:

Празноглавскій. ...коль придут Тайники, Писари, принесут громаду писмен, я тогда ganz elegant, но с дворянскою кротостію вопрошу: что такое? Они поднесут на подпись бумагу, перо в персты ми дадут, покорно сказавши: «Извольте, Ваше Высокопревосходительство!». А я сей час подпишу: Artur Ritter von Praznohlawskij, дѣйствительный правительный совѣтник і Шеф і пр., и пр. manu propria.

[ganz elegant – доста елегантно; Ritter – рыцарь; manu propria – властноручно. – В. П.].

Празноглавський знає, же титул «правительного совітника», котрый він вихожує, може дістати майскорі через урядника Нравовича, котрого поважний главный чиновник на міністерстві має за свого авторітетного главного секретаря («правительного Тайника»). Зато він хоче підкупити Нравовича вшелякими подарками. Кидь то му ся не подарило, так готовый оддати за Нравовича сестрину дівку Любицу, котру Нравович давно любить. Од Празноглавського зависит, ци Любица буде мати наслідство, ци ніт. Ціник и шефтарь, він готовый дати за Любицов наслідство лем так, кидь Нравович споможе му стати «правительным совітником».

Празноглавський презирно позират на бідних людей. Песа пересыпана ёго вулгарными репліками за простых людей: «простый народ без чести, крадежею лиш добывает все», «простый человек из крадежи живет» а т. д. То самое, ёго репліки за русинів: «он одного подбескидского русина сын, а сей род потуплен и стыдится с ним честный человек дружествовать», «убогій ткач, а что больше – русин», «убогій и честный, и то еще русин».

Антиподом Артура Празноглавського у комедії выступає урядник Владимир Нравович. Се молодой, честный, разумный, морально чистый чоловік. Владимир – амбітний урядник; ведно из Радославовичем, Добровичем, и другими урядниками репрезентує нову генерацію національно орієнтованой русинської інтелігенції, котра хоче помочи свому народу. Він служит по совісті, змагає ся, абы ся послужити свому народу, не чекає од работы великих статків. Владимир розбиває корупційні схеми Празноглавського, хотяй того закрыває му путь до серця Любиці.

Владимир Нравович походит из соціальних низів; отець му – простый работник. Нравович ся не ганьбит свого не аж так высокого соціального статуса. Не ганьбит ся и русинського кореня, він гордо заявляє: «Я свѣт узрѣл под Бескидом!». Сесі добродітелі изближувут го из добропоряднов Любицов, котра як сирота ся одказує од наслідства бездітного Празноглавського, обы ся ослободити спід ёго опіки и мати право стати жонов Нравовича.

Про Празноглавського добропорядный урядник Нравович – то лем безродный «голотарь», через котрого він провбує здобыти чин «правительного совітника». Але коли визнає, же высокопревосходительство высоко цінит свого тайника и тримле за властного сына, він міняє свої плани и провбує оддати Любицу за молодого урядника Нравовича. Бо за сесе высокопревосходительство (хотяй не дав «правительного совітника») пообіщав Празноглавському придумати на міністерстві «одну нову, и только для вас устроемую ... почтеную службу»:

Празноглавскій. Вы ... будете имѣти прекрасный униформ, с золотыми эпулетами и высокій рогатый шепак с бусковыми перьями

и велику серебряну палицу с золотою бозулею; служба ваша будет при дворѣ токмо о том, что подасте знак серебряною палицею, коли музыка зачинатися имѣет... Теперь вы, Высокоблагородный Придворник, Тарабанщиков и Трубачей Началник.

Празноглавський не похопив, же титулований урядник легко ви-позирав у нѣму пустоголового чоловіка и гоносного пустослава. Празноглавський наївно вірит, же го тримавут за серйозного кандидата на службу. Ведно из тым, Празноглавський ся мусит породичати из сыном «убогого ткача». Він розумит тото як свою жертву. И зато Празноглавський нашептує Нравовичу, жебы тот ся даяк «постарав» застачити собі папірь за грофське похоження, на што Нравович не пристає.

Кулмінацієв комедії стала новина из дворянського маєтку Празноглавських, из котров у варош прийшов управитель Подлизовський: княгиня Празноглавська смертельно хвора, маєток вынищили восстаники, а драгоцінності и гроші забрали злодії. Фактично, се кінець карєры Празноглавського. Не годен пережити сяке пониження, він хоче накласти на себе руки: «О Господи! моя драгоцінності! о, як я их тяжко набыл во время прежних войн!... я и сам повѣшуся, або скочу у воду! о, мой любезный скарб, а 30 тысяч талларей!».

Богатство и карєра важат про Празноглавського вещей як добрі одношення межи людьми. У момент пониження він думає лем за себе и за свої страчені драгоцінності. И цалком забуває за свою жону княгиню Празноглавську, котра лежит «на смертельном одрѣ».

Роз'язку у комедії автор вирішив двопланово. Федор Нравович, котрому драгоцінності Празноглавських ненароком трафили до рук, по рыцарськы вертає їх пониженому Празноглавському. Любица одказує ся от наслідства бездітного Празноглавського и так стає жонов Нравовича. Послїдна репліка Любиці звучит оптимістично: «Мы убогіи, но сторицею щастливи».

Фактично, автор ищи раз випробовав на своїх героях ідейну концепцію главных цінностей в обществі. И на сесь раз у Духновича добродітель перевышила богатство. Лем же на сесь раз (намісто ідеальных селян) автор показав ідеальный світ урядників. Сяка ідеалізація провказує авторський замысел – через ідеї Просвітєнства зробити село и варош центрами добродітелі. Сяким добродітельным хотів видіти Духнович русинське общество – и селян, и державных урядників.

3. КАРПАТОРУСИНСЬКА ДРАМАТУРГІЯ: ПУТЁМ НАЦІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМА

Песи Духновича заклали основи драматичного умітства у карпатських русинів. Тими ступаями пішли далші автори. Были то И. Данилович (И. Кoryтнянський) и Є. Фенцик.

И. Данилович (И. Кoryтнянський). «Семейное празднество» (1867)

У 1867 році драматик, што выступив під псевдонімом И. И. Кoryтнянський, видав у Коломьї окремов книжочков патріотичну комедію під назвов «Семейное празднество». Песа мала підзаголовок: «Оригинальная, прямо изъ житія Русскихъ въ Венгріи взятая комедія в трехъ дѣйствіяхъ». Автор («сочинитель») віновав свою песу «дѣйствительному Императорско-Царскому надворному совѣтнику Адольфу Ивановичу Добрянському, за котрого туй пише як за «теплого покровителя народныхъ дѣл». Песа написана по російськы; драматик провказав односно добре знатя російського языка. Фактично, тема штуки, ї язык, главні ідеалы, котрі автор означив у песі, и то, як він рішає поставлені народно-будительські задачі – ушитко свідительствовало, же у карпаторусинській літературі появил ся ищи еден репрезентант радикального русофілства. Того направеня, котре признавало себе частѣв російської («русской») культуры и творило свою умелецьку літературу на Підкарпатській Руси в російськім языку.

Штоправда, автор написав песу омного скорше. У львівській новинці «Слово» за 1865 рік суть дві кореспонденції. Из первої (за 17 апріля) дає ся взнати, же премера песь «Семейное празднество» пройде 30 апріля у залі ужгородського готелю «Коруна» (на тоты часы еден из майпрестижных готелів Унгвара /Ужгорода). Друга публікація у новинці «Слово» (за 10 мая) – се восторжена рецензія неизвѣстного літератора на премеру. Автор підчеркнув, же «наші русины дотеперь давали представеня лем у сиротинцю ци у семінарії, а теперь выступили у залі готелу, у котрому до днесь не было чути руське слово, што поразило даяких недоброжелательных мадярів». Песу заграли під керованям учителя гімназії Кирила Сабова.

Театралне житя комедії «Семейное празднество» не мож назвати успішным. Песа за сто років была дакілко раз перевыдата, але нее точных інформацій, де ї грали на професіоналній авадь аматерській сцені. Даякі інформації мож начеряти из публікації Степана Гойдича: грали ї

на аматерській пряшівській сцені. Майуспішнов была представа 11 юнія 1933 року на одкрытію памнятника А. Духновичу в Пряшеві. Національний театр (?) тыж заграва песу (у чеському товмаченю Франтішка Тіхого) на гостёваню у Празі³⁶. Подля дослідів Йосифа Шелепця, котрі доповнюють слова С. Гойдича, комедію «Семейное празднество» на Пряшівській Руси аматерські театры грали трич: 11 юнія 1933 року у Пряшеві силами студентів Учительської семінарії, 16 мая 1935 року (під керованям Ф. Тіхого) у Празі силами русинської моложавы из Словакії, а также аматерськым кружком на зачатку 1947 року у Межилабірцях.

Песу «Семейное празднество» перевыдав (на продовження) у 1896 році у свому журналі «Листокъ» Є. Фенцик. У 1923 році комедію одділнов книжков перевыдав Союз Руських Жен в Пряшеві. Оригінальність пряшівського видання у тому, же у видавательстві потовмачили текст комедії по русинськы, хотяй и не вказали имня товмача³⁷. Послідний раз песу публіковали (в оригіналі: по російськы) почас Другой світової войны у Пряшеві: у 1943 році песу выдали одділнов книжков силами Общества А. Духновича³⁸. (Цітації далє подаєме подля русинськоязычного видання 1923 року). Фактично, песа написана на чєтыри дії, хотяй на її титулі за 1867 рік мож увидіти хыбу: там позначєное, же комедія «в трех дѣйствіях».

Автором пєсы «Семейное празднество» став тридцятьєднорочный свящєник (родом из Стражського Земплинської жупы) Иван Данилович (1834–1895). Коли автор писав «Семейное празднество», він стояв на позиціях радикального русофілства, лідєром котрого на підкарпатській Руси був А. Добрянський. За даякый час (по 1868 році) автор одходить од того ідейно-політичного двиганя и ведно из многыми ідейниками автохтонного направєня закладає так называнє народницькє двиганя, котре поступно стало основов карпаторусинства. Написав также песу «Обманщики» (1873), за котру мало што знаєме: песа обстала у рукописі, котра не знати де ся хранит. Также написав драматизовану гуморєску «Мачкагазі атеїста» (1866), опубліковану лєм раз – у 1964 році у Пряшеві³⁹.

³⁶ Гойдич Степан. Предісловіє. // Кoryтнянскій-Данилович, И. И. Семейное празднество. Прешовъ: Издательская секція Общества А. Духновича «Родное слово», 1943. – С. 8.

³⁷ Кoryтнянскій, И. И. Семейное празднество: Оригинальна изъ житя Русиновъ Подкарпатскихъ взята: Комедія въ чєтырохъ дѣйствіяхъ. – Пряшевъ: Выданіє Союза Рус. Женъ, 1923. – 64 с.

³⁸ Кoryтнянскій-Данилович, И. И. Семейное празднество. Прешовъ: Издательская секція Общества А. Духновича «Родное слово», 1943. – 62 с.

³⁹ Хрєстоматія нової закарпатської української літератури. (Друга половина XIX сторіччя): Посіб. для студентів вищих учб. закладів, учнів старших класів середніх шкіл, учителів та працівників культурно-освітніх установ / Упоряд.: Ю. А. Бача, О. М. Рудловчак. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1964. – С. 163-169.

Степан Гойдич визнавав песу «Семейное празднество» єднов из ліпших наших комедій, так подля содержания, як подля формы и языка⁴⁰. Из тым можна ся согласити. Автор бере ся указати на сцені національно осмыслене житя русинської інтелігенції. Годно быти, же автор хоть лем знав за песу А. Духновича «Головный тарабанщик», бо доста часто в обох текстах мож видіти літературні паралелі. Ідеї, носителєм котрых у песі Духновича были Владимир Нравович и Любица, у комедії И. Даниловича (Корытнянського) декларує Олена – дівка Петра Холмецького.

Перо сатіры автор направив на містных буржоа, котрі уже не раз были представлені у карпаторусинській драматургії. Раз то був Федор Многомав, котрый ищи ся тримле свого етнічного кореня. Также тото Артур Празноглавський, котрый не лем же ся не чує частєв свого етносу, але, нарубы, презирно позират на урядників русинської народности. Наконець, Кирилл Чумаков из комедії «Семейное празднество» занимає промезну позицію. Сын русинського дяка, у новых політичных реаліях він легко ся одкаже од свого етнічного кореня и пристає до чужых етнокультур. Але пак ся наvertsає на своє русинське.

Автор провбує придати своїм героям так позитивні характеристики, як негативні. У тому плані мож видіти, як псевдокласіцизм, што на зачатку 1850-х років був моделом про А. Духновича, уж неє платным про нову генерацію драматиків, котрі сповідувут май реалістичні традиції у літературі. Кирилл Чумаков – чоловік свого часу. Автор гейбы хоче показати, же симпатичный молодой хлоп, інтелігентный и высокошколованный, из аристократичными манірами, из многими талантами може стати жертвов космополітичної виховы, кидь русинське національне начало не буде стояти при колісці каждого русина.

Тоту саму ідею автор повторив на других своїх героях. Комплексом неповноцінності страдає учитель Коропкин, котрый хоче изробити карєру гімназіального професора. На єдному боці, учитель робит важну будительську роботу – збирає по селах русинські народні співанкы. Коропкин уже вшорив єдну таку рукописну зберьку – «Пѣсни народныя», котру подарив своїй пасії – Амалії. На другому боці, Василь Коропкин – чоловік слабодушный и приспособник; він не знає постояти за народну ідею. Коропкин єден у руському обществі (Олена, Амалія, Євдокія), хто ся не рішив осудити скарідні мысли Чумакова за руський народ, єго культуру и язык. У фіналі песы мож видіти, як Коропкин стає гімназіальным професором из добров платнєв. Негативне одношеня до такого учителя автор указав через любовну історію Коропкина и Амалії. Амалія не хоче быти жонов успішного, але слабодушного учителя.

⁴⁰ Гойдич Степан. Предісловіє // Корытнянскій-Данилович, И. И. Семейное празднество. Прешовъ: Издательская секція Общества А. Духновича «Родное слово», 1943. – С. 8.

Автор выношує концепцію народної вихови у родових гніздах. (Набізувно, драматик списав сесю ідею из шляхетного роду Добрянських). У песі мож видіти родове гніздо поміщика Петра Ивановича Холмецького. Їго дом є бастионом руськості, а діти (трьома сестри) вироставут патріотками русинського народу. Централнов фігуров авторської концепції межи тым стає середушня сімнадцятьрічна Олена. Красна молода дівка, як на свої роки, вона выпозірує гет активнов пропагандістков руської національної ідеї. Пересвідчена у правоті народних ідеалів, Олена дає перед своїй руській культурі. У дискусіях из Чумаковым за народ вона твердо и остро одстоює позиції руськості. И хоть Олена залюблена у Чумакова, своє чувство вона скриває, докы ся не пересвідчит, же Чумаков готовый ся на-вернути на своє руське.

Фабула песь така. Молодой пан, вдовець Кирилл Чумаков на даякий час прийде у своє село мало ся розвеселити. По сусідству – родове гніздо поміщика П. Холмецького. Космополіт Чумаков залюблює ся у його дівку Олену. Він хоче доказати, же молода дівка через любов годна ся лишити своїх національних воззрінь. (Як він за того каже, треба «новым вихованьєм одорвати Олену од фанатичной болязни и привести ку здоровым идеям»). Обы доказати своє, він іде на спор из Коропкиным на тристо золотых, же докаже своє взяти – перевыховати Олену. Чумаков стає домашнім учителем Олены и провбує її потихы одгваряти од народного самоосмыслення, вказовати перевагы иншакых народів и їх культур. У тых намагах Чумаков програє. Він розуміє, же своєв інтригов фактично розбив своє и чужое щастя. Обы виправити хыбу и доказати свою любов, Чумаков стає русинським патріотом. И лем так він заслужив любов Олены.

Комедія націлена на вто, обы высміяти нову генерацію космополітів – людей из русинського окруженя, котрі выйшли из народа и сягли високого соціального положеня в обществі, айбо своєв екзистенцієв нияк не подпорувут народне двиганя, не хочут знати за проблемы простых людей, ліпше ся чувут у чужородному окруженю, зато перебиравут собі чужый язык и чужу культуру.

Од самого зачатку поміщик Чумаков тримле поміщика Холмецького за свого ідейного противника. Чумаков готовый замішати ся (як за то просила ищи його покойниця мати!) до титулной мадярської нації и одречи ся свого прозвища:

Чумаков : Ну и поправдѣ, что то за имя Чумаков? Брр... Не звучнѣйше Чумакови Csomakövy? Дѣдови, котрый дячком был на Маковицѣ, те назвиско дуже добре пристало – но менѣ?! – Менѣ помѣщикови – панови!.. уже то зовсѣм не годится.

Поміщик Чумаков утаює своє русинське похоженя. Ани не знає читати и писати «по руськы». Він ся ганьбит признати, же має у селі далеку

родину – селського дяка Нікіфора. Чумаков, як за то каже Олена, кидь дати му волю, ушитких русинів перевчинив би у мадярів, турків ци й французів. Доста негативно космополіт Кирилл (Карл) Чумаков оцінює родину русинського народолобця Холмецького:

Чумаков : Домъ Холмецкихъ смердитъ от русняцтва – не любѣ тотъ простый, глупый народъ, ты уже утратилъ цѣну свою перед нима; – не говори по-руськи, и недождешся отвѣта. Глупость, а яка глупость! – ци то такій языкъ, чтобы могъ на немъ говорити въ интеллигентныхъ образованныхъ кругахъ – то непонятне!?

Кулмінацієвъ пєсы став діалог Олєны и Чумакова. Се своєродна дуєл ідейных воззрїнь. Житєві позиції, носителями котрых вони суть, привели героїв до радикальних декларацій и выясненя одношень. Але діалог є также крахом ілузій Чумакова и Олєны. Обадва мусят признати своє поражєня: залюбленость и взаимні сїмпатїї не переросли у сїмейне щастя:

Чумаков : Дальше, я человек образованный, как мѣшались менѣ между народ, который съ выѣмком пару фанатиков лишенный цѣлком без учености а состоит только из священников, учителей и грубой массы простого народа?!

< ... >

А берме и сам тот народ, якбы хотя был храбрый, смѣлый а способный на что-нибудь; но тот народ просто полудикій, неомытый, неодѣтый, глупый, даже недостойный имени людского, только давай паленки и просто прягай его в ярмо.

Олена : (пустит голову на руки).

Чумаков : ... як позволите менѣ представить едно сровнания, – то тутешный народ має правѣ таке мѣсто в числѣ других народов, як между земными рослинами бурян – коприва и други травы, нѣ на нич непотребны; уже самоохотно добровольно придержоватися ку тому потупленому сорту рослин, и то без всякой славы держатися сюда, когда один шаг на перед и пахучих цвѣток а плодоносных деревцев обширны вѣтвы обнимают нас и дружно зовут нас в свое товариство, – то втодѣ говорю причислятися к тѣм ничтожным рослинам, то по моей думцѣ (но надѣюсь что уже и по вашей) є суровый фанатизм, а лучше казавши слѣпое дурачество.

... Ради Бога, что с Вами Олено?

Олена : Что зо мною, еще ся просите? Страшное страданя, которое тисне грудь мою вышемѣрно... Я руська! а Вы днесь перед моима

очима оскорблюете той народ, любиме мое племя, до которого и Вы сам принадлежате, Вы днесь необразованным, глупым, ба диким называєте той народ, о которого просвѣтѣ – хотя ку нему принадлежите – нѣ понятя не маєте. Вы церковь, теперѣшньому вѣку не отвѣтною кажете, которой Вы сын... О часы! як можно на только зопсутися – як можно натолько слѣпым быти? Вы пане мой ошыбаєтесь, а Ваш суд несправедливый, но я с вами в спор непущаюся, бо Вы о народной цивилизації дуже мало читали, а хоть и читали, то вѣроятнo с таких журналов, которых задачею е нас оскорбляти, або вы думаете, что мы немаєме литературу, школы, институції? Маєме, ба еще славнѣйши як Вами так прославлены чужѣ народы. То не наше, говорят вороги, но Россійске або украинське – но то е наше, бо хотя мы разлученны от тых наших братов, что в словесности можеме называти руським, е наше, бо и наш народ называєся русскій. Я женщина, и я не для науки, но я должна Вас напомнути за Вашу легкомысленность, что Вы со всѣм споневажуєте своих, а служите чужим идолам, славите и служите таким, которые Вас оскверняют (*ослабующим голосом*) хочете быти сыном чужого народа, который Вас неокресаным, барбаром называє (*и показує рукою, чтобы отишол*).

Чумаков : Боже мой! Что ся ту стало? Олена розжалилася, а я образил ю выражаючися остро в своем жарѣ... О я несчастный, коли думал дойти до близкой побѣды, я поранил себе смертельно... Я причиною тѣм слезам (смѣе ся горко), они лѣются, они ранят сердце мое (хватаєся за чоло). О горе мое, я не вставѣ, жити без ней, а ту все ... все ... на вѣки... пропало!
<...>

Олена : Ж-а-л-ѣ, о б-ѣ-д-а (намѣряє отити).

Чумаков : <...> нѣт, с мѣста сего вы не можете так отити! но простите менѣ Олено (падає на колѣна) або ту скончусь...

Олена (через слезы) : Я отпустила Вам...

Чумаков : Вы опускаете вины и врагам – я хочу ласки и желаю быти рабом Вашим, что прикажете учинити менѣ?

Олена : Любити свой народ! (отходит).

Набізувно, драматик не міг угледіти сякий конфлікт у реалному карпаторусинському окруженю – ёго не было! Се, скорі, авторська фан-

тазія, поязана из народно-будительськов концепцієв впливати через літературу на національне самоосмыслення русинів. Ищи май фантастичнов, алогічнов видит ся нам далша дія. Розъязка у комедії нияк не вытікає ани из логікы характерів, ани из конкретно-історичных реалій той doby.

Зрителю доста тяжко порозуміти блискавичні метаморфозы у житю Кирилла Чумакова. У кліп ока (позад скарідной тірады, котру Чумаков позволив собі касательно русинської народности!) він ся перевчинив у національного патріота карпаторусинського народа. Одтеперь він сам стає носителєм тых позитивных качеств, котрі у русинській драматургії декларовали на сцені Мудроглав («Добродитель превышает богатство»), Владимир Нравович и Любица («Головный тарабанщик») и родина Холмецких.

Чумаков навертає ся на своє руське. Він пересвідчений, же уж «никто не вырве мене из лона твоего, бѣдная ты матѣнка моя... Подкарпатска Русь!». Не знавучи читати по нашому, він ся бере за народну освіту, як богатый чоловік, полівляє ошколованю. Свою корчму отдає під селську школу; назначає платню школському учителю — залюбленость до Олены змінила го цалком. Фінал комедії про них двох оптимістичный. Але позиратель видит дашто иншакоє – безмірне ідеалізования карпаторусинського соціуму.

Є. Фенцик. «Покорение Ужгорода» (1879)

Доста резонанснoв на Підкарпатю была тема прихода мадярських племен у Тисо-Дунайську низовину. Подля мадярської історіографії, на пути из Азії у Европу через Кієвську Русь мадяры привели из собов выдти даяку часть славянського населеня. Русинська романтична історіографія, нарубы, доказовала, же мадяры прийшли у Карпатську область не на пустое місто, а стрітили туй славян-аборігенів – високоорганізовану державу карпатських русинів. На доказ того містні писателі свої ідеї реалізовали у дакілко творах. Се – романтична повість А. Кралицького «Князь Лаборець» (1863), повість Александра Гомічкова «Покорение Ужгорода» (1864) и трагедія Євгенія Фенцика «Покорение Ужгорода» (1879). У рукописі также довгі роки обставала поема літератора doby будительства Ивана Сілвая «Львоборець».

Жерелом, з котрого авторы черяли інформації, была мадярська хроніка Аноніма. Анонім – неизвiстный автор хронікы «Gesta Hungarorum» («Діяння мадярів»). Як тайник мадярського короля Бейлы III (правив у 1172–1196 рр.), Анонім лишив по собі твір за похоження мадярських племен и їх діяння током X столітя. Тота хроніка як єдина історична памятка споминат тыж на ужгородського князя Лаборця, войсько котрого боро-

нило од малярів Ужгородський град. Анонім не жив у тих часах, за котрі пише (хроніку написав у промежку межі 1196 и 1203 рр.), зато Анонім мав хосновати майстарші літописні жерела авадь устні легенды; не знати лем, накілко вони были правдиві.

Євгеній Фенцик (1844–1903; літературний псевдонім – Влади-мір) є добрі познаний поет, писатель, новинарь, літературознаватель и общественный діятель. На закладі націоромантичних воззрінь Є. Фенцик спровбовав написати класичну трагедію за історію русинського народу. (Штоправда сам автор означив свою песу як «драму» на пять дій). Песа «Покорение Ужгорода» повістує за приход малярських племен у Карпаты и оборону дружинов князя Лаборця Ужгородського замка. (Фенцик хоснує у песі автентичну форму прозвища князя – Лаборц, як то подає хроніка «Gesta Hungarorum». Аналогічну назву річки автор подає у женському роді – Лаборца).

Жанр твору мож означити як героично-романтичну (иншак як історико-патріотичну) трагедію. Автор показав русинське общество у момент трагічних суспільно-політичних и економічних трансформацій.

Драматик у традиціях ідейного двигання радикального русофілства написав твір по російськи. Доста часто у тексті мож видіти доказы слабого знатя автором російського языка. Йому хибит запас лексики, синтаксичні конструкції доста искусственні, неприродні.

Первый раз песа была напечатана на продовження у львівській русофільській новинці «Слово» у 1879 році (№№ 11-20). Довгі роки за песу нич не писала критика, її не брали до уваги містні драматичні кружки, її не грали на сцені. Лем у середині ХХ століття на тоту літературну пам'ятку убернули увагу літературознаватель Петро Лінтур⁴¹ и ушорителі пряшівської хрестоматії літературы другой половки ХІХ століття Олена Рудловчак и Юрко Бача, котрі напечатали покуртану верзію песьы⁴². У наш час повный текст песьы напечатав пряшівський літературознаватель и лексикограф Юрій Панько у доста оригінальному виданю «Князь Лаборець в художній літературі»⁴³.

За анахронізм мож тримати уже тот факт, же автор на кінцєви ХІХ

⁴¹ Лінтур П. Драма Е. А. Фенцика «Покорение Ужгорода» // Матеріали ХХІ наук. конф. Ужгородського держ. ун-ту. Сер. філологічна. – Київ, 1967. – С. 67-70.

⁴² Фенцик Е. Покорение Ужгорода: Драма в пяти действиях // Хрестоматія нової закарпатської української літератури. (Друга половина ХІХ сторіччя): Посіб. для студентів вищих учб. закладів, учнів старших класів середніх шкіл, учителів та працівників культурно-освітніх установ/ Упоряд.: Ю. А. Бача, О. М. Рудловчак. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1964. – С. 187-215.

⁴³ Фенцик Е. Покорение Ужгорода: Драма в пяти действиях // Панько Ю. Князь Лаборець в художній літературі: Художні твори о князєви Лаборцєви. – Пряшів, 2008. – С. 65-115.

століття пише класичну трагедію у стиховій формі. Песа написана білим стихом, без рیمованя. Розмір шорика стиха – п'ятьстопний ямб (хотай П. Лінтур твердив, же іде за шістьстопний ямб⁴⁴). У сілабо-тонічній системі стихосложеня (од *tonos* – надголос) іде вирівнюваня надголошених и ненадголошених складів, їх чергованя. Ямбічний стих – то усе двоскладова стопа из надголосом на другому складі. То значит, же у ямбічному стихови ритмічний акцент припадає на парні (силні) склади. Хотай подаколи мож видіти пропущеня метричного надголосу, обы однайти специфічну ритмо-мелодіку.

Автор ігнорує правила «трёх еднот» класицизма; дійство у песі не тримле ся на єднім місті. Автор вольно переносит дійство из єдного міста на друге. У ремарках до песи драматик вказує, же дійство ся одбыват у 895 році в ужгородськім замку ци близько од нёго, в Невичанськім замку авадь у таборі мадярського вождя Арпада, на березі річки Лаборцы ци десь инде.

Тема боротьбы карпатських славян из мадярськими племенами є основов сужета трагедії «Покорение Ужгорода». Хоснувучи інформації из хроніки Аноніма, автор дає своє товмаченя історії. Як то мож уже было видіти у повісті Кралицького, Фенцик показав на сцені князя Лаборца як старшого чоловіка, котрый не годен ефективно організувати оборону Ужгородського замка. Подля верзії Фенцика, княжество акурат переживало період боярських бунтів и межисобной боротьбы, што гет послаблєвало державу. Автор (доста неприродно про ранний середньівік!) вказує на три соціальні станы карпаторусинського общества; суть то «рабочий люд», «бедный крестьянин» и бояре.

Лаборц (ищи до прихода у Карпаты мадяр) хоче поліпшити житя работников, але того выкликує недовольность помістной аристократії (бояр), котра пробує ся противити централізації и посиленню влади ужгородського князя Лаборца, бо то бы значило послабленя їх прав. Лаборц ледве издержує бунтарство бояр (їх подпорили селяне) из близько и далеко отстоячих околиць Ужгорода.

Коли у державі старый князь, се выкликує боротьбу аристократії за владу. Сісти намісто старого князя на княжий трон хотів би ужанський жупан Ярослав, котрый хоче про свої корыстливі цілі выхосновати боярський бунт. Ярослав подбурює бояр против князя Лаборца.

Але приход на руську землю смертного врага мав бы исперти у державі межисобну боротьбу и стати главнов причинов консолидованя дов-

⁴⁴ Лінтур П. В. Євген Андрійович Фенцик // Хрестоматія нової закарпатської української літератури. (Друга половина XIX сторіччя): Посіб. для студентів вищих учб. закладів, учнів старших класів середніх шкіл, учителів та працівників культурно-освітніх установ/ Упоряд.: Ю. А. Бача, О. М. Рудловчак. – Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1964. – С. 180.

кола старого князя ушитких соціалних станів, обы спасти свою отцюзнину од нищення. Князь Лаборц, котрый ся не здогадує за ціль жупана Ярослава, наївно довіряє му быти посередником межи ним и боярами. Він у новій політичній сітуації готовый ити на примиреня из боярами, полівляє їм у їх одвічних правах. Але жупан Ярослав почас стріч из боярами, на-рубубы, представляє князя як жестокого и кровожадного правителя, котрый ся наміряє їх казнити. Тым самым Ярослав підбурює на бунт против князя бояр Ярополка, Бориса, Мстислава и других. Свада ледве ся не выляла у межисобну розопрю:

Б о р и с.

Но сила ведь у нас, и он от нас
Зависит, не мы от него; мы можем
Сейчас прогнать его и поставитъ
Хотя кого князем, – не правда ли,
Бояре и друзья?

В с е.

Да, словно так!

Обы посилнити драматичный конфлікт и показати трагізм сітуації у державі, котру гет послаблювут свады и межисобні розопрі, автор заводит до пёсы конфлікт межи ужанським жупаном Ярославом и ёго сыном Мирославом. Отець и сын, обає стоят при князёви Лаборцу, єден як ёго радник и корыстолюбный чоловік, другый – як ратник и бесстріберник, котрого любит дочка князя Лаборца Євфросінія, и котрый, годно быти, може претендовати на княжеськый трон, и то из благословіня старого князя.

Обає, отець и сын, силувут ся перетягти на свій бік боярську рать. Лем же Мирослав, знавучи за зрадницькі планы вітця, выкрыває го, але бояре тому не вірят, так же проганявут Мирослава гет.

Жупан Ярослав уж став на путь зрады своєї державы, так же, за тов логіков, мусит зрадити и свого сына. Він ся силує доказати старому князю Лаборцу, же сын Мирослав – зрадця, же він покликав до Ужгорода войско других славянських князів (Святополка, Залана), обы изверечи князя из княжеського трона. Винит він Мирослава и у тому, же тот покликав попід Ужгород маляр:

Я р о с л а в.

И так мой сын, мой враг здесь всемогущ!
(Задумывается.)
Прочь с ним, он враг, он должен умереть...
Но сердце – чувство это, ах, любовь
Природная отца?.. Теперь всему

Молчать. Мой сын противен замыслам
Моим, – прочь с ним, ему не должно жить.
Лишь всё путём правильным. Всё идёт
В лад, указ хорошо подействовал.
Бояре все ожесточились на
Князя. Я верно приближаюсь к цели
Своей. Мадыры хлынули на нас, –
Все ровно. Мне они и пользоваться
Могут. Сегодня-завтра я ужанский князь!

Бояре у останній момент порозуміли, же Ярослав – інтригант, же він їм не союзник, а лем тот, хто їх хоче выхосновати про свої цілі, зато їх изробив пособниками у заговорі против Мирослава. И то порозуміли у тот момент, коли Мирослава засудили на смерть.

Ярославу вдає ся втечи из замка и выкрасти Євфросінію, яку він силув приводит у табор Арпада – вождя мадярських завоювників. За рабську послушность Арпад пристає на то, обы поставити Ярослава на князя Ужанського, а Євфросінію, котра гордо ся отказує стати жонов Арпада, приказує забити.

Мирослав из своєв дружинов выслободжає Євфросінію из мадярського арешту. Айбо сеся успішна атака нияк не міняє общу картину покорення княжества мадярами. И третій раз Ярослав зрадив свій народ, коли указав мадярам тайну путічку в ужгородський град. И хоть такой нараз настигла го смерть, айбо мадыры захватили замок, а князя Лаборца, што провбовав тікати гет, повісили на березі річки.

Оборонці Ужгорода розбиті. Але Мирослав усе ищи ся надіє на союзеня славянських народів против мадярських завоювників, він обчекує помоч дружин Святополка и Залана:

Мирослав.

Ты здесь, любезная дружина, пришла
Чтоб отомстить позорную смерть князя!..
Наш князь убит, – Ужгород же в руках
Врагов, великая часть отечества
Уж покорилась победителям!
Погибель уж крылья расправила над
Ужанской землёй, нас преследует
Судьба, нас преследует чёрный рок...
Но не погибло ещё всё, – ещё
Живёт Паннония, ещё живёт
Славянская речь, ещё живёт славян
Великий дух!

У фіналі песы видиме повный оптимістичных (и зато нереальных) надій заклик Мирослава боронити свою землю. Видиме клятву вояків умерти за слободу отцюзнины: «Смерть иль победа!» На тому фоні контрастно звучат пророчі слова Євфросинії:

Вы все умрёте, друзья,
И память наша улетит, как дым.

Автор не занурює ся глибоко у події кінця IX столітя. Історичний контекст виписаний туй доста условно, без уведеня другорядных історичных фактів, атрибутів той doby а т. д. Тым самым автор підчеркує, же історичний контекст про нього – то лем способ діалога из своїм сочасником. Автор хоче дати отвіт на вопросы, котрі стоять перед підкарпатськыма русинами у другій половці XIX столітя, коли політика помадярення може привести ид тому, же славянське жительство у Карпатах щезне, покореноє сусідным народом. Зато слова Мирослава у фіналі песы мож потовмачити як убернення автора ид свому сочаснику:

Мирослав.
... нас преследует
Судьба, нас преследует чёрный рок...
Но не погибло ещё всё, – ещё
Живёт Паннония, ещё живёт
Славянская речь, ещё живёт славян
Великий дух!

4. ДРАМА НА ЛЕМКОВИНІ

На Лемковині у другій половці XIX століття тяжко дає ся видіти дакого из значимых драматиків. Хыбаль мож говорити за творчость **Клавдії Алексович** (1830–1916). Перва лемківська письменка, вна ся родила у с. Красна Кроснянського повіту, педагогічні курси выходила у Перемишлю. Туй основала первый у Галичині дамський алманах «Перемишлянка» (1862). У літературі дебютувала из баладов «Пѣсня Ольдины», котру загнала до видання «Зоря Галицкая яко Альбум на годъ 1860» у Львові. За даякий час и сама К. Алексович пішла жити до Львова, де zaloжила «Общество руських дам» (1877). Львов на тот час став, фактично, центром лемківської культури; туй К. Алексович написала многі свої важні твори – оповідання, вершы, діточі твори, сценічні штуки⁴⁵.

Сценічні твори К. Алексович написані у традиціях поучительного и наивного моралізаторства. Вни мали за ціль застачити культурно-виховні потреби селських клубів и читалень старорусько-русофілського Общества им. Михаила Качковського. Песи К. Алексович написані язычієм. Суть то едноактова комедія «Запомороченная» (Львов, 1901), народна песа на 7 актів «Арендарь» (Львов, 1901) и легка оперетка на 4 дії «Берко» (Коломыя, 1908). Карікатурность и схематичность характерів героїв, контрастне ділення їх на позитивных и негативных, проблема зрады героя, котрый остро ся наражає на презираня свого лемківського роду, и, выдтак, навернення «блудного сына /дочки» до свого народа – сяк бы мож охарактерізувати драматичный конфлікт у творах К. Алексович.

Май популярна її песа – то едноактовка «Запомороченная» (назву песьи по русинськы перекладавут як «Отуманена» авадь «Запоморочена»). Песа ся вінує проблемі асиміляції лемків у польському етнічному оточеню. Авторка глубоко ся не занурює у сю проблематику, не силує себе показати обективні причини сього явления; вна лем ся поверхьностно дотыкає той теми.

Гаська, котра пішла до вароша, жебы кус заробити гроші, за даякий час ся вертає домів на село... як Панна Маринця. Гаська бесідує лем по польськы, вдіта и припаражена также на польський варошський манір. Селські люде ся сміхувут из Гаськы; ани отець не хоче ї признати за свою дівку, а наречений Василь одказує ся из нёв ити під вінець. Песа ся скончит щирим поканям Гаськы и заручинами.

Ліпшов нам ся видит сітуація из драматургієв у часы народництва – на зачатку XX століття. Май колорітнов фігуров у лемків туй мож назвати

⁴⁵ Веце за К. Алексович *позирай*: Дуць-Файфер О. Два жытя – дві смерти в часі и поза часом // Річник Руськой бурсы 2016. Rocznik Ruskiej bursy 2016/ зрєдагувала О. Дуць-Файфер. – Горлиці – Gorlice, 2016. – С. 17-26.

Григорія Гануляка (1883–1945) – письменника, драматурга, журналіста і видавця⁴⁶. Родився с. Синява Сяноцького повіту, він закінчив гімназію у Сяноку. Мав 25 років, коли пішов жити до Львова, де робив у Ставропігійському інституті. Перві його літературні проби благословив Іван Франко, котрий похвалив ідею Г. Гануляка писати (іде за новелу «Я ся не бою», 1903) народним мовою, то значить – по лемківськи («лемківським діалектом»)⁴⁷. Вийшло, його твори, котрі він заганяв до старорусинсько-русофільської періодики, були написані в лемко-русинським мовою. Іде за новинки «Наука», «Галичанин», «Прикарпатська Русь», «Жива думка» і інші. Також Г. Гануляк видавав сатиричний журнал «Страхопуд» (1912). Іще до того, од 1 (14) януара 1911 року бере ся редігувати першу лемківську новинку «Лемко: газета для народу», що виходила (двічі на місяць) в лемко-русинським мовою як додаток до новинки «Прикарпатська Русь». Редактор Г. Гануляк перві шість чисел той новинки видав у Львові; далші і числа редігував і видавав у Новому Сончі А. Гассай і інші. Також під стріхові типографії Ставропігійського інститута («Изъ Ставропигійской типографіи», «Зъ друкарнѣ Ставропигійского Института») Г. Гануляк видавав літературні і інші твори; у тій серії ся вказало 25 тів й ще книжок, поміж котрі суть твори самого Г. Гануляка, наприклад, збірка поезій «Весняні сны» (1909), комедія «Хлопський син» (1910), драма «Соперники» (1911) і сценічна жартівка в 2 актах «Чоловік, що редагував газету» (1913). Остання штука, видав, є перекладом із англійської мови єдноактовки драматурга Г. Тиммора, що була написана підля новели Марка Твена «How I Edited an Agricultural Paper» («Як я редігував земледільську газету», 1870).

Перша світова війна звела нанівець видавельський бізнес Г. Гануляка. По війні (як знаємо, Галичина стала частиною Польщі) він назад одновив у Львові (1921) своє видавельство «Русалка», котре заклав іще у 1908 році. За пар місяців при тому видавельстві одкрив серію «Театральна Бібліотека» (із 1922). У тій серії увиділи світло світа понад 140 театральних творів од багатьох авторів русофільської чи українофільської орієнтації.

Од 1920-х років Г. Гануляк поступно ся хилив у бік української орієнтації: у своїй творчості переходить на український мову, редігує пар українськомовних журналів, наприклад, доста популярне видання «Театральне мистецтво» (1922–1925) чи річник «Веселий календар». Од часу

⁴⁶ Ще інформації за Г. Гануляка *позирай*: Кусий Л. *Видавничі діяльність Григорія Гануляка у Львові (1910–1939)* // *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника*. – 2010. – Вип. 1. – С. 139-153; Kusij L. *Łemko Hryhorij Hanulak: działalność okresu lwowskiego (1907–1941)* // *Odkrywczy i budziciele Łemkowszczyzny. Materiały konferencyjne*. – Sanok: Oficyna Wydawnicza Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Grzegorza z Sanoka w Sanoku, 2007. – S. 14-21.

⁴⁷ Франко І. *Літературна мова і діалекти* // *Літературно-науковий вісник*. – Т. 37. – Книга 2. – 1907. – С. 229.

советської окупації Галичини він єдиний з перших в Галичині стає членом асоціації українських радянських письменників (1940, «Спілка українських письменників»), видаток печатає свої твори в радянській пресі – журналах і новинках «Крестьянка», «Коммунист», «Літературная газета», «Вільна Україна» і других. Опубліковав у Києві збірку оповідань під титулом «За горами, за лісами» (1941) за тяжкої життя лемків під поляками. Під час німецької окупації тяжко ся похворів, видаток умер у Сяноку 29 августа 1945 року.

Г. Гануляк був активним пропагандистом театралного умітства і аматорських кружків. Він вірив, же «сільські сцени – се россадник рідної культури і просвіти в гушаві народних мас»⁴⁸. І сам він написав скоро півдруга десятка творів про народну сцену – пес, жарт, монологів, куплетів. Помеже майліпші драматичні штуки Г. Гануляка тримавут його песи «Хлопський сынъ» і «Соперники». Се образчики реалістичного умітства.

Соціально-бытову песу «Соперники» (1911) автор означив як «народну драму въ 5 актахъ съ спѣвами и танцями». Се історія за немилосердну людську долю і драматичі межилюдські односини. Дія перебігає в сучасному лемківському селі; автор реалістично провказує нам на сцені родину, у котрів панує нелагода. Егоїзм і жадність за богатством духовно роз'єднуют людей, отрувлявут їх життя.

Не мож повісти, же главного героя Гната Порайчука природа не обдарила. Є то здоровый і симпатичный молодой хлоп, непияк, робітний газда. До того, в руках Гната є ремесло – коваль усе собі може заробити на хліб. І до книжок він має діло – любить читати. Єдна біда – його стара мати. Оксана – груба, невіжа особа патріархальних традицій – з призириством позирає на інтерес свого сына до просвіти. Зато вона (сільська ворожка, што ся знає из нечистов силов!), не любить свого сына і тримле го за «выродну дитину»; зато вона спалила вітцівський тестамент на землю і жене сына из хыжы. Далший діалог якнайліпше передає тіранство матери-невіжы:

ОКСАНА : А тобѣ кто боронить упитись, упійся и ты.

ГНАТЬ : Мамо, я сею дорогою не ходивъ, тай ходити не хочу.

ОКСАНА : Ге, ге, ге, який менѣ святець, а до матери до бѣйки стає.

ГНАТЬ : Богъ съ вами, та колижъ я стававъ съ вами до бѣйки.

ОКСАНА : Коли? Та ты бы въ каждой хвили мене зѣвѣвъ. Лишь я ще не даюсь.

⁴⁸ Новий ілюстрований каталог видавництва «Русалка» (Львів: Русалка, 1924, с. 5). Цитуєме подля видання: Кусий Л. *Видавнича діяльність Григорія Гануляка у Львові (1910–1939)* // *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника*. – 2010. – Вип. 1. – С. 145.

ГНАТЪ : Мамо – за що вы мене такъ ненавидите. Чому я такъ вамъ нелюбий? Га? Та лучше було менѣ житъя не дати – було мене малою дитиною зô свѣта згладити, якъ теперъ такъ маєте менѣ то житъе затроювати.

ОКСАНА : Та кобъ була знала, що дитина такъ буде обходитися колись съ матерію, та булабъ занесла за лѣсы за горы, булабъ кинула въ бездонну пропасть, щобъ выродна дитина не видѣла бôльше бѣлого свѣта.

ГНАТЪ : Може я и выродився – пôдъ тымъ взглядомъ, що не хочу ити на манôвцѣ, що хочу просвѣтити свôй умъ и не жити въ невѣжествѣ. Но годѣ, мамо. За то вы повинни мене любити, вы повинни тѣшитись, що вашъ сынокъ горнеся до свѣтла, що хоче прозрѣти, вызволитись зъ того невѣжества, въ якôмъ бродили наши поневолені батьки.

ОКСАНА : Адѣтъ, яйце хоче бути мудрѣйшимъ ôд курки. Онъ буде менѣ тутъ науки дававъ. Мовчи лучше...

ГНАТЪ : Вже буду мовчати. Не журѣтся. Не озвусь уже ни словомъ. *(Хоче ити).*

ОКСАНА : Щожъ ты задумавъ робити? Певно мене зъ хаты хочешъ выгнати, га?

ГНАТЪ : Васъ – зъ хаты нѣ. Сидѣтъ собѣ здорови. Лишь оженюся, щобъ ôтъ васъ помочи не потребовати, – щобъ мати спокôй.

ОКСАНА : Оженишься съ тою жебрачкою Калиною? И дежъ ты ю поведешъ?

ГНАТЪ : Хиба хаты не маю?

ОКСАНА : То твоя хата?! Тутъ ю поведешъ. Не дôждешъ того. Я тутъ газдыня. Сли оженишься, то держи собѣ жѣнку въ кузни, тамъ собѣ спи съ нею, бо, правду сказавши, тобѣ женитися не потрѣбно, бо самъ не маешь зъ чого жити.

ГНАТЪ : Маю, слава Богу, здорови руки, и маю хату, та и кусокъ поля.

ОКСАНА : А я тобѣ кажу, що я до хаты жадной невѣстки не пущу, бо я тутъ газдыня. Якъ мене не стане, тогды роби собѣ що хочешъ.

Житя Гната и ёго жоны Калины у еднѣй хыжы из матірю ся убернуло на бесконечне мучеництво. Што лем мати не чинила против сына и невістки: раз хотіла отравити Калину, хотяй їй то ся не подарило; дале – рішила оддати свою землю сестрі Ксенії, хотяй роки тоту материну землю обробляв Гнат.

Ненависть матери до сына и невістки притягла у родину далшу бѣду, од котрої вна сама гине. На зачатку пѣсы ся означив паралелный конфлікт: селський паробок Михайло Свой не годен пережити, што Калина погордила ним и отдала ся за Гната. Чоловік мстивый, Михайло спалив їм кузню. Обы испаскудити своему «отвѣчному сопернику» Гнату (и Калині) далшой житя, він придумав ищи май гамішний план – женити ся на старів Оксані

и дати переписати на себе її поле. Але Оксана по вінчанню одказала ся переписовати на Михайла свій маєток, и того приближило трагічну роз'язку. Почас вады Михайло сокиров смертельно поранив Оксану, а сам втік.

Але и на смертному ложі, коли над вмираючов Оксанов стоить ушитка родина, вона не хоче полівити сину Гнату и оддати му свою землю – заповіла ї сестрі Ксенії. Ксенія (вона также стоить при вмираючой Оксані), як дві капкы воды, схожа на свою сестру – груба и невіжа, жадна особа, котра лем чекає на смерть, обы забрати из хыж прижиткы сестры, але ани поховати ї на свій кост не хоче. Гнат, нарубы, нем позиравучи на вічні вады у хыжы, свою матір хоче поховати по христіанськы.

У родині Порайчуків Гнат, на правду, є «выроднов дитинов». Бо не хотів жити, як жили вітцёве – у невіжості, бо тягнув ся до просвіты, бо за жону собі выбрав дівча по серцю – бідну Калину, бо в ушиткому ся додержовав Божих заповідей. Автор показав свого главного героя чоловіком всемилостивым и многотерпезливым христіаном, што живе подля толстовського прінципа «непротивеня злу насилством». И тоты христіанські цінноты, на чудный спосіб, спасли му житя и одвернули ищи єдною злодійство. Коли Михайло ся вернув до хыжы, обы забити Гната, він увидів го гет засмученым при гробі матери. И то вразило забивцю – він не посмів забити Гната. Свою «ненависть и злобу» одтеперь Михайло хоче замінити «на братну любовь». Він, як біблійный збойник на Голгофі, што прийняв смерть ведно из Ісусом Христом, увіровав у своє воскресіння: «любовь и покута моя чей змые ти слѣды крови, якими замарана моя душа». Так ся кончит тота людська драма.

Соціально-бытова песа Г. Гануляка «Соперники» несе у собі много фолклорно-етнографічных черт лемківського народа. Драма у родині Порайчуків ся розвиває на ширшому фоні селського житя. Народні співанкы, селські обычаї, привычкы, ворожіння, бобоны суть туй важными атрибутами простонародного быта. Обряд свадьбы ци вечір на Ивана Купала органічно вплетені в сюжет театралной штуку. Єдным словом, песа ищи лем чекає на свого істинного цінителя.

Важнов у творчости Г. Гануляка стала комедія в 1 акті «**Хлопскій сынъ**» (1910). Се песа на соціалну тематику. Автор провказує на сцені представителів антагоністичных станів – бідных и багатых, варошське панство и лемків-селян, шляхту и хлопство. Ушиткых їх ведно на сцені звела єдна урочиста подія. У тихім повітовім місті у маєтку Барських має ся зачати свадьба Софії и Семена. Софія – дочка пана Барського, высшего урядника. А Семен, хоть из лемків-селян, але молодой, інтелігентный, образованный чоловік и добра пара про Софію.

Докля гості молодой на свадьбі чекавут на родину Семена и далші його гості из лемківського села, вони проводят час у бесідах на темы свого

«панства-шляхетства». Ідейним вдухновителем тутешной бывшой аристократії є Стефан Барський – стрийко молодой. Петроград и невіжа, Стефан остро критикує демократичні зміни и гоносно одстоює право панства на висшость над простым народом (*«мы прецънь и шляхта якась, и грамоты у насъ есть»*). Чоловік хотяй малообразований, він извысока позирає на Семена, презирно тримле го за «великого демократа и хлопомана».

Учорашня шляхта почас діскусії ся розділила на дві групи. Бо суть и такі, хто уж признає Семена за свого и не против, обы ся из ним породичати. Молодой пан Стоцький аргументує то так: «Семень есть чоловік... интеллигентный, образованный, отже то его по́дноситъ уже до нашего панского стану». Родина Софії пристає на мысль, же Семен по свадьбі доста скоро ся спаношит, забуде за свою хлопську родину и буде ся ганьбити свого лемківського рода. Будучый шовгор Владимир заключає, же Семен «съ нами такъ спаношится, що самъ буде стыдатись хлопського сѣрака».

Кулімінацієв пєсы стала мізансцена, коли (ищи перед вінчаням) ушиткі посідали ся гостити – панство собі свадьбує одділно у їдалні, а селським гостям наклали на стіл на веранді. У сів ситуації доста скоро ся провказувут характери дієвих особ – Софії и пана Барського, на єднім боці, и Семена и Семеноваго вітця Юрка, на другому. Сеся картина выкличе одпор жениха, котрый провкаже своє хлопське достоинство – не лем же не піде сидіти помежи панство, айбо ся одкаже од свадьбы из Софієв. Семен обстає частєв свого народа; він гордо тримле себе «хлопскимъ сыномъ». Краяны и Семен вертавут на село.

Соціалный став героїв розділив їх на два антагоністичні лаґры, mezi котрыма не може быти порозумєня. Автор из сімпатієв показав быванців лемківського села – людей мудрых, чесных и справедливых. Але й таких, котрі не лізут до жеба за словом и знавут постояти за правду:

Стефанъ : Но не кричѣтъ такъ, таже вы не въ лѣсѣ...

Захаръ : Правда, не въ лѣсѣ, но здаєся менѣ, гдєсь въ Африцѣ, mezi дикими народами... Но не будемъ вамъ тутъ заважати, идемъ...

Стефанъ : Такъ идѣтъ, бо где вамъ пхатись до панства, где!

Юрко : ... До такого панства пхатись, съ якимъ мы ось тутъ мали щастье встрѣтитись, то не буде для насъ честію, ни славою. Но зближатись до правдивой интеллигенції мы можемъ смѣло... Правда, у насъ руки не таки деликатни як ваши, но мозолиști, чорни, лица огорѣли, сукмана груба, проста, но пѣдъ такою сукманою крыєся благородне сердце, а чоловікъ, у котрого сердце благородне, душа идейна, значитъ далеко бѣльше, якъ тотъ, у котрого панске имя, пански гоноры, дипломы, а душа шубрава...

Стефанъ : *(до Старицького)* Що говорити съ хлопомъ?

Захаръ : Правда? Нема що! Еще до того съ дурнымъ. Лишь то бѣда, що еслибъ нетотъ дурный хлопъ, то не было бы кому годовать разумных панѠвъ.

(смихъ. Паны Ѡтходятъ).

Песа «Хлопскій сынъ» стала важнов демонстраціѠв соціално зорієнтованого реалістичного искуства у карпатських русинів-лемків. Вцілови, ширший розвой драматургії у карпатських русинів припадає на ХХ столітя – по Первій світовій войні.

ЧЕТВЕРТЫЙ РОЗДІЛ

КАРПАТОРУСИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕАТЕР ЧАСУ МЕЖИВОЙНЯ (1918–1938)

1.

АМАТЕРСЬКЕ ТЕАТРАЛНЕ ДВИГАННЯ И ЗАКЛАДИНЫ
НАЦИОНАЛЬНОГО ТЕАТРА

Історіографія вопроса

«Руський театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ» (1921–1929)

Аматорське театралне двигання часу меживойня

Росцвіт підкарпаторусинської драматургії

«Земський Пôдкарпаторусскій народный театр» (1936–1938)

2.

ЕВОЛЮЦІЯ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ:
ОД ЛЕГКЫХ ВОДЕВІЛІВ ДО СКЛАДНЫХ ДРАМАТИЧНЫХ ФОРМ

А. Бобулський. «Нѣмая невѣста» (1926)

С. Сілвай. «Маруся» (1930)

Й. Кизак. «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» (1937)

И. Мураній. «Тарасович» (1936)

Г. Костелник як зачинатель войводинорусинської літературы
и ёго песа «Єфтаёва дзівка» (1924)

1. АМАТЕРСЬКЕ ТЕАТРАЛНЕ ДВИГАННЯ И ЗАКЛАДИНЫ НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРА

Історіографія вопроса

Творення по Первій світовій війні на руинах Австро-Угорської імперії нової славянської держави – Чехословачії – возбудило славянський елемент, викликало економічні, політичні, але и важні культурні зміни у новій державі. Підкарпатська автономія у ЧСР (офіційно: Підкарпатська Русь, по чеськи: Podkarpatsko) викликала докінця небывалый розвой карпаторусинської літератури. Як за того ипно уповів Є. Недзельський, была то епоха «повоєнного вдохновения»¹. Сесь період знаєме називати епохов **Другого карпаторусинського культурно-національного возрожєня**. О тім часі мож также повісти, же був то, як пише сучасна америцька теоретичка літератури Елайн Русинко, період Еманціпації русинської літератури².

Містна драматургія и карпаторусинський національний театр суть доміантов літературного двиганія часу меживойня. Розвой других жанрів, як то поезія и проза, ани ся не даст порівнати из здобитками містной драматургії.

За проблемы розвоія драматургії того часу суть опубліковані стовкы літературно-критичных публікацій од тогочасных и теперішніх літературознательів, театралных критиків, істориків. Ушиткі вни одбивавут став політичных и ідеологічных орієнтацій тогочасного общества. Мож означити чєтыри сякі національно-політичні орієнтації: 1) русофілство; 2) украинофілство; 3) чехословацька критика; 4) русинська націонална критика.

Русофілська ідеологія у літературознательстві была доста активнов у 20-40 рр. XX столітїя, але од часу ширєня у централній Европі советського тоталітаризма перестала екзистовати. Майактивні репрезєтанты русофілства – Є. Недзельський, С. Фєнчик и др.

Украинофілська концепція перейшла два періоды: 1) ємігрантський період (до 1989 рока); 2) сочасный період. У первому періоді главні публікації за театр были написані в єміграції мимо України; у теперішні часы влада в Україні, нарубы, інспірує публікації, де ся українська ідея провказує як доміанта общественного житїя на Підкарпатській Руси. Майактивні репрезєтанты украинофілської концепції у драматургії суть Ю. Шерєгій, В. Бірчак, а днись – Г. Ігнатович, В. Андрійцьо и др.

Чехословацьке літературознательство (у рамках Чехословацькой

¹ Недзельський Е. Угро-русский театр. – Ужгородъ, 1941. – С. 47.

² Rusinko E. Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'. – Toronto –Buffalo – London, 2003. – 560 p.

держави) у 20-30-і роки ХХ століття ся придержувало нейтральної позиції – амежи русофілами, українофілами і репрезентантами русинської національної концепції. Майплотным представителем тої групи став Антонін Гартл.

Русинська національна концепція боронила и боронит ідею окремішности історичного пути и еволюції карпатських русинів як четвертого восточнославянського народу, котрый свою культуру має розвивати на свому карпаторусинському языку. Сесю ідею увесь час критиковали так українофілы, як русофілы. У часы советського тоталітаризма (1944–1991) русинська проблематика (у ширшому контексті) была заказана. Лем по паді тоталітаризма выросла нова генерація научників, котрі днесь зачинавут досліджувати сякі проблеми. Украинська держава по році 1991 не признає ани карпаторусинську національність, ани язык народа – лем як діалект «української мовы». Русинську концепцію у 20-40-і роки ХХ століття підпоровали у своїх научных статях за театр на Підкарпатській Руси Г. Стрипський, В. Сулінчак, С. Федор, Й. Гануля, С. Варзалій, Е. Кубек и др., а днись П. Р. Магочій, Е. Русинко, Ю.Чорі, В. Падяк и др.

Проблеми становлення містної драматургії и театра доста активно досліджувала літературна критика у 20-40 рр. ХХ століття. Суть то рецензії ци курті інформації за театральні предствы на сторонках тогочасной ужгородської ци пражівської пресы. До далшой групи публікацій односят ся аналітичні статі у тогочасных журналах и зборниках. У 1930-х роках было выданных дакілко нарисів, які провбовали маповати тогдышний літературный процес, сістемно позирали на театральне двигання и означовали здобытки у драматичній творбі. Суть то матеріалы и статістика, што їх авторы давали до юбілейных зборників, котрі мали фіксувати важні здобытки економічного, соціально-політичного, але и культурного життя Підкарпатської Руси у рамках Чехословацької державы. Говориме туй за зборник «Карпаторусскія достиженія» (Мукачево, 1930) ци зборник «Подкарпатская Русь за годы 1919–1936» (Ужгород, 1936) и другі. В тім періоді вийшов также аналогічний зборник, писаний в чеськім языку – «Podkarpatská Rus» (Bratislava, 1936).

Главнов аналітичнов публікаціев тогдышного часу стала монографія єдного из майавторітетных літературознателів – русофіла Є. Недзельського під назвов «Угро-русскій театр» (1941), котра многі роки обставала єдиным важным жерелом інформацій за карпаторусинське театральне життя. Автор проаналізовав історію театрального умілства 19. – первой половкы 20. столітій, застачив текст цінными фотками театральных предств, бібліографіев карпаторусинських пес, інформаціев за репертоар Земского Подкарпаторусского народного и Угро-руського театрів³. Ищи до того

³ Недзельскій Е. Угро-русскій театр. – Ужгородъ, 1941. – 112 с.

авадь по тому сесь автор опубліковав дакілко журналных статей за театер у карпатських русинів⁴.

Из далшых изглядователів, котрі ся интересовали у 30-40-і роки проблемами карпаторусинської драматургії, можеме назвати чеського літературознаателя Антоніна Гартла; він видав по чеськы у 1930 р. у Празі монографію «*Literární obrození podkarpatských Rusínů v letech 1920-1930*»⁵. У розділі «*Dramatická literatura a divadlo*» автор подає важні інформації за три напрями (русинський, російський и український) и аналізує главні твори драматургії, напечатані до року 1930. И по монографії чеський изглядователь продовжовав писати за становлення літературы на Підкарпатській Руси у своїх далшых публікаціях⁶. Так ци иншак важный інтерес до проблем русинської драматургії проявили также галицький емігрант Володимир Бірчак⁷, літературознаатель русинського напрями Степан С. Федор⁸, містні русофілы Степан Фенцик⁹, Степан Чегиль¹⁰, Василь Сулінчак¹¹ и др.

⁴ Средин И. [Недзільський Е.]. Десять лет карпаторусской литературы // Центральная Европа: Ежемесячник. – Год издания III. – № 12. – Прага, 1929. – С. 8-9; № 13. – С. 8-9; Недзільський Е. Десять лѣтъ карпаторусской литературы // Карпаторусскія достижения: Юбилейный сборникъ статей по поводу 10-лѣтія добровольнаго присоединенія Подкарпатской Руси къ Чехословакіи / составитель А. В. Поповъ. – Мукачево, 1930. – С. 117-121; Недзельский Е. Современная карпаторусская литература // Центральная Европа: Ежемесячник. – Год издания IV. – № 4 (апрель). – Прага, 1931. – С. 201-212; Недзільський Е. О сельскомъ театрѣ // Огоньки: Художественный сборникъ. Составленный группой писателей. – Ужгород: Изданіе Комитета Красного Креста, 1940. – С. 45-49.

⁵ Hartl A. *Literární obrození podkarpatských Rusínů v letech 1920–1930: Zvláštní otisk ze Slovanského přehledu*. – Praha, 1930. – 69 s.

⁶ Hartl A. *Literární obrození podkarpatských Rusínů v letech 1920–1930* // *Slovanský přehled*. – Praha, 1930. – S. 42-48; Hartl A. *Přehled literárního hnutí na Podkarpatské Rusi* // *Podkarpatská Rus: Sbořník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi* / redagoval J. Zatloukal. – Bratislava, 1936. – S. 181-187.

⁷ Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Руси. – Ужгород, 1937. – С. 181-184.

⁸ Федор С. Театральное дѣло на Подк. Руси // *Подкарпатская Русь за годы 1919–1936*. – Ужгородъ, 1936. – С. 141-143.

⁹ Фенцик С. Русское культурно-просвѣтительное общество имени Александра В. Духновича въ Ужгородѣ на Подкарпатской Руси // *Карпаторусскія достижения: Юбилейный сборникъ статей по поводу 10-лѣтія добровольнаго присоединенія Подкарпатской Руси къ Чехословакіи* / составитель А. В. Поповъ. – Мукачево, 1930. – С. 89-116.

¹⁰ Чегиль С. М. Народопроевѣтительная работа на Подк. Руси // *Подкарпатская Русь за годы 1919–1936*. – Ужгородъ, 1936. – С. 113-120.

¹¹ Сулінчакъ В. Предисловіе // Грабаръ Вл., Лугошъ М. Овчаръ: Драма из сельской жизни по сюжету Сіона Сильвая в 4. дѣйствіях. – Ужгород, 1940. – С. 4-6.

По Другій світовій війні русинська національність была заказана. Се стало причинов, чом у другій половці ХХ століття скоро нич ся не писало и не печатало за історію карпатських русинів, ани за культуру и театр. Тыж не слобідно было підойняти тоту научну тему стоячи на позиціях української національної («націоналістичной») ідеології, лем – на позиціях марксистсько-ленінського ученя. Выдтак, выйшло лем дакілко публікацій советських літературознателів, что убернули увагу читателя на драматургію у русинів, главно на окремі твори «правильных» писателів-русофілів ХІХ столітя. Вцілови, радянське літературознательство ігнорувало цілі пласты карпаторусинської літературы и театра. Помеже публікації того часу мож однайти лем пар статей за драматургію. Главно, се аналіз драматичной творчости А. Духновича у монографії за 1959 рік ужгородського изгладователя Василя Микитася «О. В. Духнович»¹². Се также курті рефераты студентів Ужгородського універзитета Йосифа Сірака за драмы А. Духновича¹³ и Юрія Чорі «Драматургічна спадщина дорадянського Закарпаття» (1967 р., обстала у рукопису), а также статья П. Лінтура за драматичну творбу Є. Фенцика¹⁴.

По паді тоталітарной сістемы в Україні и Словакії зачали ся вказовати перві статі на темы драматургії. У послідный час (по 1991 р.) за проблеми історії драматургії и театралного житя на Підкарпатю написано и выдато дакілко монографій, главно авторами інспірованого теперішнєв владов українофілства. Сесе книги Юрія Шерегія¹⁵, Гната Ігнатовича¹⁶, Василя Андрійця¹⁷, Йосифа Шелепця¹⁸ и др.

¹² Микитась В. Л. О. В. Духнович: Літ. критичний нарис. – Ужгород, 1959. – С. 67-80.

¹³ Сірак Й. О. Духнович і розвиток драматургії на Закарпатті в ХІХ ст. // Літературна та педагогічна спадщина О. Духновича: Тези доповідей та повідомлення до наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня смерті О. Духновича: травень, 1965 р. – Ужгород, 1965. – С. 41-45.

¹⁴ Лінтур П. Драма Е. А. Фенцика «Покорение Ужгорода» // Матеріали ХХІ наук. конф. Ужгородського держ. ун-ту. Сер. філологічна. – Київ, 1967. – С. 67-70.

¹⁵ Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – 414 с.

¹⁶ Ігнатович Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті. Книга перша. – Ужгород, 2008. – 344 с.

¹⁷ *Позирай твори*: Андрійцьо В. «Нова сцена»: Театр Карпатської України. – Ужгород, 2006. – 128 с.; Андрійцьо В. Руський театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді (1921–1929): Перший український професійний театр на Закарпатті. – Ужгород, 2012. – 232 с.; Андрійцьо В. Августин Волошин і український театр на Закарпатті (До 140-річчя з дня народження А. Волошина). – Ужгород, 2014. – 64 с.; Андрійцьо В. Микола Садовський і Закарпаття: До 160-річчя з дня народження М. Садовського. – Ужгород, 2015. – 48 с.

¹⁸ Šelepec J. Rusinsko-ukrajinské ochotnícke divadlo na Slovensku (1919–1949). Русько-український аматорський театр на Словаччині (1919–1949). – Prešov, 2012. – 96 s.

У Словачії русинську народність влада офіційно визнала нараз по Семешовій революції 1989 року. В Україні, на рубі, пад советського тоталітаризма и декларація «незалежности» нияк не привели до визнання національности «русин». Але и так по 1991 році vznikло двигання за возроження національной самобытности, культуры и традицій карпатських русинів. Карпаторусинська літературна критика ищи лем провбує робити перві ступляї. Тоту тему у своїх научных статях за історію театра и драматургії осмыслювут Маріан Марко¹⁹, Валерій Падяк²⁰ и др.

По 1991 році первый, хто зачав писати за драматургію Підкарпатської Руси, був літературознаватель и драматик из Ужгорода Юрій Чорі. (Из 2005 року він ся провказує як русинський активіста). У 1996 році Ю. Чорі видав по українськы монографію «Драматургія Закарпаття (Шляхи історичного розвитку)»²¹, котру ищи до того, у 1995 році, публікувала на продовження ужгородська новинка «Новини Закарпаття»²². Сесе научне изгядованя є продовженням работы літературознавателя, котру він написав у 1974 році, айбо котра обстала у рукопису, што ся сохранияє днесь в архіві Національної академії наук України²³. (Як студент Ужгородського університета Ю. Чорі у 1957 році также написав дипломну (магістерську) роботу на тему «Розвой драматургії на Закарпатю»)²⁴.

У 1995–1996 роках, коли Ю. Чорі писав и пак видав свою монографію за русинську драматургію, він усе ищи носив у собі страх отворено говорити за русинський етнос (окреме од українського!) и ёго духовну культуру. Хоть иде за нову добу так называной перестойкы! Зато у монографії Ю. Чорі «Драматургія Закарпаття» аналізуют ся культурні здобуткы не русинів, а драматична творчість усе ищи етнічно не визначеного «украиноязычного населеня Карпат». Автор также наслідує радянську традицію періодизації літературы, фалатувучи літературный процес на дві doby – досоветську и

¹⁹ Marko M. Sučasné rusínske profesionálne divadlo // Rusínska kultura a školstvo po roku 1989: Zborník vedeckých a vedecko-populárnych príspevkov 1. / zostavovateľka A. Plišková. – Prešov, 2008. – S. 138-146.

²⁰ Падяк В. Нарис історії карпаторусинської літератури XVI–XXI століть. – Ужгород, 2010. – 204 с.; Падяк В. Нарис історії карпаторусинської літературы XVI. – XXI. стороча. – Пряшів, 2012. – 140 с.; Падяк В. Історія карпаторусинської літературы и культуры: драматургія и національний театр на Підкарпатській Руси (1848–1989): високошкольський учебник. – Пряшів, 2015. – 186 с.

²¹ Чорі Ю. Драматургія Закарпаття (Шляхи історичного розвитку). – Ужгород: Карпати, 1996. – 212 с.

²² Чорі Ю. Література, про яку забули: ретроспективний огляд драматургії Закарпаття // Новини Закарпаття. – Ужгород. – 1995. – 13.07, 20.07, 27.07; 3.08, 17.08, 26.08, 31.08; 14.09, 21.09; 05.10; 28.11, 5.12, 21.12, 28.12.

²³ Чорі Ю. Драматична спадщина дорадянського Закарпаття. Рукопис передали до архіву НАН України, 1974.

²⁴ Чорі Ю. Развитие драматургии в Закарпатье, дипломная работа, УЖДУ, 1957.

советську. У рамках досоветської доби, котра обключає два століття, автор доста широко пише за проблеми драматургії першої половини ХХ століття. Твори він систематизує подля принципу цільової аудиторії: а) твори про діти, б) про дороснутих и в) перекладна драматургія. У рамках кожної групи літературознавець аналізує твори подля ідейно-тематичного принципу, и также курто переказує сюжеты пес.

«Руський театр Товариства «Просвіта» в Ужгородѣ» (1921–1929)

Так то выйшло, же карпатським русинам на зачатку повоєнових 1920-х рр. не подарило ся нараз закласти професіональний театр. На то суть многі причини. Айбо главнов є та, же ся туй май указала українська емігрантська громада, котра роспрудила українське національне дивгання, и тоты ідеї підхопила часть містной інтелігенції народницького направення. Як писав у тоты часы молодый літературознавець-українофіл Микола Лелекач, цільв емігрантської громады было, обы «домашню народну традицію... сознательно излучити з культуров общеукраїнськов»²⁵.

Помеже українські політичні емігранты на Підкарпатю скоро ушиткі репрезентовали інтелігенцію: было туй доста високопрофесіональних театралів, артистів сцены, музикантів и співаків. У карпаторусинів, на рубы, інтелектуалні сили были послаблені: коли ся по війні фалатовала територія Австро-Угорської імперії, часть інтелігенції обстала жити у Мадярській державі. Як писав тогочасный літературознавець Євгеній Недзельський, «из містных сил сякий театр не дало би ся создати, бо не было не лем професіоналів, айбо и достаточно опытных любителей»²⁶.

Докус слаба націонална політика уряду Чехословачії, котра не оградила корінне населення од претензій емігрантів – українських націоналістів – і не означила пріорітеты влады, то значит розвивати культуру корінного населення – карпатських русинів (як то, приміром, у 1939 р. зробила на хосен русинів Мадярська держава!), розмитое товмачення Міністерством внуторных діл ЧСР національной приналежности містного восточнославянського населення дозволило українським емігрантам у 1920-і рр. зайняти чужу «руську» нішу.

Самовизначення «українець» и «український» на тоты часы (подля нормативных актів) чехословацька влада визнавала не як одповідну назву містного населення (русинського-руського), але як націонал-

²⁵ Лелекач М. Ідейний розвій підкарпатської літератури // Пробоем: Часопис підкарпатської молоді. Рік видання I. – 1934. – № 5. – Прага. – С. 61.

²⁶ Недзельський Е. Угро-русский театр... – С. 47.

ность емігрантів из України. То значит, же українців ці українські організації на Підкарпаття не мож было легалізувати як корінне населення ці «домашні» общества. Зато емігранты раз не декларовали (авадь не декларовали отворено!) свою українську політичну орієнтацію и снагы пошырёвати українську культуру на Підкарпатській Руси. Свої українські за духом, языком и політично-націоналнов орієнтацієв культурні и общественні організації вони спровбовали отворити під стріхов «руської народности». Были то «Руський культурно-просвѣтный комітет» (из децембра 1919 р.), дале ёго наступця – «Товариство «Просвѣта» в Ужгородѣ» (из 9 мая 1920 р.) и первый на Підкарпатській Руси професіоналный «Руський театр» (1921–1929) [підчерк наш – В. П.].

Театер быв організований силами професіоналных хорістів из Кієва, Вінниці и Камянець-Подільського, т. н. Української республіканської капели, котру заклали у Кієві 25 януара 1919 р. на дорученя Сімона Петлюры, головы Діректорії Української Народной Республіки (УНР). Дірігентом капели призначили Олександра Кошиця. Одповідалным у міністерстві за турне по Европі (ціль: популяризования Української державы и української культуры) призначили Олексу Приходька. По паді УНР, коли капела ся в еміграції розпадувала, лем даяка її часть (узяли собі назву «Кобзар») из О. Приходьком прийшла на Підкарпатську Русь. 11 августа 1920 року сесь кружок як музично-драматичне Общество «Кобзар» дав свій первый концерт в Ужгороді. Головов «Кобзаря» став Роман Кирчів, а дірігентом Михайло Рощахівський.

О. Приходько у своїх мемоарах, написаных у році 1968, называє ушитких членів капели, што прийшли из ним на Підкарпатську Русь: Левко Безручко (Катеринославщина), проф. Ганна Ватич (Поділя), проф. Остап Вахнянин (Галичина), Софія Гаєвська (Поділя), Катерина Здорик-Здориченко (Херсонщина), д-р Роман Кирчів (Галичина), Ніна Машкевич (Поділя), Михайлина Орісік (Галичина), д-р Олександр Пеленський (Галичина), Марія Приємська (Кієвщина), Ольга Приходько (Поділя), д-р Вікторія Радченко (Кієвщина), Михайло Рощахівський (Поділя), проф. Володимир Січинський (Поділя), Гриць Татарів (Кієвщина), Левко Татарів (Кієвщина), Марина Терпило (Кієвщина), проф. Иван Трухлый (Кієвщина), Ніна Царгородська (Полтавщина), Катерина Якуненко (Кієвщина)²⁷.

Фактично, сесь третина даколишной капели (під веденєм дірігента Олексы Приходька) організовала під опіков «Просвѣты» в Ужгороді професіоналный театр, котрый узяв собі таку офіційну назву: «Руський театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ» (так ся писало подля старой орфографічної нормы). Первым режісером театра была М. Приємська, бывша артистка театра під веденєм Садовського у Кієві.

²⁷ Приходько О. Пробудилась Русь...: Закарпаття 50 літ назад (Спомини). – Нью Йорк: Накладом Карпатського Союзу в ЗСА, 1972. – С. 30-31.

Скоро до Ужгорода прийшли далші артисты из Украины. Як лем у 1921 р. на дірктора и главного режисера Руського театру покликали «майліпшого організатора и театралного режисера на Україні» Миколу Садовського (Тобілевича), коріфей покликав своїх колег из даколишних «Державного театра УНР» у Камянець-Подільському (1919–1920) и кївського українського стаціонарного театру (1907–1919), што довгі роки робив у Кієві під ёго веденём. У театралній трупі Руського театру были скоро лем актеры из центральной Украины (помимо шістёх галичан и єдного репрезентанта Буковини); доведна двадцять артистів и дванадцять артисток.

Перві декларації українофілського общества «Просвѣта Підкарпатської Руси» («Руського театру» тыж) свідительствовали за охоту діяти на хосен «Подкарпатського руського народа» [підчерк наш – В. П.], а свої культурні інтереси вони пошырёвали на ёго літературу, театар и видавельське діло. Приміром, «Просвѣта» словами її закладателя галицького емігранта Івана Панькевича задекларовала свою ціль продовжати важні діла славных лідерів народницької («угро-руської») інтелігенції як то Александра Духновича – автора первой народной пєсы «Добродѣтель превышает богатство» ци Євгенія Фенцика – редактора популярной помеже простый народ народной новинкы «Додаток ... «Листка»» (1891–1903), ци й Михайла Врабеля – незмінного редактора будапештської новинкы «Недѣля» (1898–1919), авадь Августина Волошина – єдного из активных редакторів ужгородської новинкы «Наука» (1897–1914; 1918–1922), довкола котрой ся позбєрали скоро ушиткі писателі-русины «угро-руської» (иншак: народницької) орієнтації. На доказ своїх благых намірень «руські» (фактично: українські) організації (што ся сполігали на владні субвенції!) устами И. Панькевича нараз выголосили: «В слѣды А. Духновича вступило тов. «Просвѣта» в Ужгородѣ, котра не лиш видає книжки для народа и интеллигенції, але організує читалнѣ и дбає за их розвиток»²⁸.

Сякі ж клятвы діяти на хосен «руського народа» подав Руський театар. У 1921 р. «Просвѣта» як опікун того театру выголосила конкурс «на написаня оповіданя и драмы у «народній мові з життя Підкарпатських Русинів та дати премію 1.000 за перше і 2.000 – за друге» [підчерк наш – В. П.]²⁹. Ищи до того, в августі 1920 р., театрална комісія постановила дати до містных новинок інзераты за «конкурс на артистів із тутешних сил» и «зорганізувати театральні школи з тутешних людей»³⁰.

²⁸ [Панькевич И.] Передне слово до другого выдання // Духнович, А. Добродѣтель превышает богатство : игра на три дії. – Факс. выдання подля: Духнович, Александръ. Добродѣтель превышаетъ богатство: игра въ трехъ дѣйствіяхъ. – Ужгородъ: Книгопечатня акціонерного товариства «УНІО», 1923. – Ужгород, 2013. – С. 10.

²⁹ Андрійцьо В. Руський театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді (1921–1929). – Ужгород, 2012. – С. 47.

³⁰ Там же. – С. 58-59.

Из 1921 р. чеська влада зачала підпорувати перву професіоналну труппу – Руський театр. Перва субвенція числила 50 000 Кч; до того Міністерство народной освіти загнало 10 000 Кч. Старав ся активно спомагати также «Фонд Президента Масарика» – 250 000 Кч. Гостёваня по селах и містах краю того року дало ищи 4700 Кч чистой прибылі. Далє каждорочно театр діставав од державы значителні субвенції. Приміром, у 1922 р. державна субвенція Руському театру становила 280 000 Кч, а на 1926 рік Школьський одділ Ужгорода затвердив 190 000 Кч субвенції, хоть театр вымагав 260 000 Кч. На 1927 рік влада затвердила 170 000 Кч субвенції; то самое на 1928 рік – 170 000 Кч, хоть послідні роки, выдав, театр пораз діставав неповну суму. Адміністрація театра до того брала позычки у банках; поступно її борг вырос и у 1927 р. сягав позначкы у 450 000 Кч. А на конєць децембра 1929 р., коли театр затворили, ишло за санацію довгів театра на суму в 1 000 000 Кч ³¹.

Театер играв пєсы украинської класики, як то «Наталка-Полтавка» Ивана Котляревського, «Сватання на Гончарівці» и «Шельменко-денщик» Григорія Квіткы-Основяненка, «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «За двома зайцями», «Циганка Аза», «Тарас Бульба» и «Сорочинський ярмарок» Михайла Старицького, «Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського, «Назар Стодоля» Тараса Шевченка, «Украдене щастя» Ивана Франка, «Сто тисяч» и «Безталанна» Ивана Тобілевича (Карпенка-Карого), «Панна Мара» Володимира Винниченка и др.

Не мож уповісти, же у свому діятелстві первый професіональний Руський театр ограничився лем украинськов драматургієв, хотяй гет читавое число пєс склали творы украинських авторів. Поєден стрічаєме драматичні постановкы французькой, чеськой, російської, польської, німецькой и других літератур, потовмачені на украинський язык. Се, приміром, «Верховинці» Ю. Коженёвського, «Ревізор» М. Гоголя, «Хмарки» Я. Квапіла, «Королева чардашу» Е. Калмана, «Мірандоліна» К. Гольдоні, «Тартюф» Ж.-Б. Молера, «Поцілунок» Б. Сметаны, «Вовки і вівці» О. Островського, «Циганський барон» Й. Штрауса и многі другі.

Але мусай констатовати: Руський театр обстав ся глухий до культурных потреб карпатських русинів, а именно: чути на сцені своє родне слово и співанку, видіти сцены из житя быванців карпатських гір из ёго проблемами и бідами, але и радостєв екзистенції. На сцені Руського театра не одбыла ся ани єдна премєра творів русинської драматургії. Сєсь театр не выховав из числа карпаторусинської моложавы ани єдного достойного актера, режисєра, він не сполупрацовав ани из єдним карпаторусинським драматиком. Кієвські ємігранты из УНР (професіоналы на сцені, што вы-

³¹ Андрійцєв В. Руський театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді... *Позирай*: сс. 55-56, 154, 175, 191, 198 и др.

соко репрезентували на Підкарпаття оригінальну українську культуру!) стояли оддалено од потреб русинської етнічної громади и, докінця, не знали бесідувати по русинськы. Іронія у тому, же и зритель майже не розумів «мови» українських актерів. Сам М. Садовський, коли выясняв, чом хоче поставити на сцені в Ужгороді комічну оперу С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», признавав, же ужгородська публіка из «обмодяреной карпато-руської інтелігенції скоро нич не розуміє український язык, и їй буде легше, хоч нич не розуміє слів, але ухом учує насолоду из українського співаня...»³².

За девять років Руський театр одтяг на себе значителні субвенції, што їх давала чеська влада, обы помочи карпаторусинам закласти національний театр. Чехы ся надіяли, же в Ужгороді буде діяти єден професіональний театр – символ русинської драматургії и одночасно лабораторія театралного умілости про аматерське двиганя на селі. Але Руський театр так и не сповнив главні цілі, задля котрых ёго удержували чеські урядники:

- не став основов національного театра у карпатських русинів,
- не став школов актерської майстерности про містну творчу моложаву,
- не обединив довкола себе писателів и драматиків Підкарпатя,
- не дав містным драматикам можности (на основі творчой конкуренції) реалізувати себе на професіональній сцені,
- не став «живов» лабораторієв карпаторусинського языка.

Се при тому, што дух Еманціпації русинської культуры (на фоні розвоя далшых видів літературы – поезії и прозы) выкликав у душах повоенной моложавы великий інтерес до театралного искуства.

За русинського зрителя боролися также русофілы. Вни у 1920 році організували в Ужгороді музикально-театралный кружок «Боянъ», котрый ставив пєсы російського репертуара. У 1927 році Общество А. Духновича організувало театралну секцію під веденєм О. Куфтіной-Полуектовой – знаємої артїстки пражської (в еміграції) группы Московського умілецкого театра (рос.: Московского художественного театра – МХАТ). Театр и дале ся розвивав у прямованю, назначеному «Бояном».

³² Андрійцьо В. Руський театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді... – С. 66.

Аматерське театралне двигання часу меживойня

У часы меживойня (1918–1938) театралне життя и драматургія стали візитнов картов плодного розвивання карпаторусинської літературы. И то не лем на Підкарпатській Руси (днесь – Закарпатська область України), котра ся стала самостатнов (автономнов) теріторієв Чехословакії, але и на далшых теріторіях даколишного сіверо-восточного Угорська, де жили русины, што обстали у рамках словацькой части ЧСР – так называна Пряшівська Русь. Юридичный статус русинів на тых двох адміністративных теріторіях не був еднакий, айбо внуторна границя не была на заваді общенародному культурному житю.

Десять років слобідного розвою карпаторусинської літературы, зачинавучи од 1919 року, критика означає як час утверження містной драматургії. Сесь період «...треба признати як докус плодный», – пише у 1930 році Є. Недзельський у статі «Десять лѣтъ карпаторусской литературы» и додає же драматургія пройшла путь од легких водевілів до складных драматичных форм³³.

По многих селах місна інтелігенція заводила при читалнях театралні аматерські кружки, што їх підпоровали вшелиякі общественні організації, майглавно Общество им. А. Духновича и «Просвѣта». До 1919 року русины не мали ани свій народный театр, ани властный репертоар (хыбаль лем песьы А. Духновича, И. Даниловича (Корытнянського) и Є. Фенцика ци переклады з мадярської класики). А вже по десять роках театралне двигання помеже русины стало масовой.

Интересну статистику подає у 1930 році Степан Фенцик у зборнику «Карпаторусскія достиженія». Автор пише, же за послідні рокы выросло число представ, котрі играли театралні кружки Общества Духновича: у 1927 р. – 492; у 1927/1928 р. – 603; у 1928/1929 р. – 517 представ. На 1 апріля 1929 року на Підкарпатській Руси під стріхов Общества Духновича выступало 79 аматерських театрів, а під стріхов «Просвѣты» – 43 театры³⁴.

Як писав Є. Недзельський у 1929 р., «у теперішній час на Підкарпатській Руси екзистувут до 200 сельських театралных кружків, а на конець сего року про їх потреби издано скоро 35 пес³⁵.

Далшу статистику находиме у пражському виданю «Slovanský

³³ Недзельський Е. Десять лѣтъ карпаторусской литературы // Карпаторусскія достиженія... – С. 120

³⁴ Фенцик С. Русское культурно-просвѣтительное общество имени Александра В. Духновича въ Ужгородѣ на Подкарпатской Руси... – С. 91, 94-95.

³⁵ Средин И. [Недзельський Е.] Десять лет карпаторусской литературы // Центральная Европа. – 1929. – III. – № 13. – С. 8. *Позирай также перепечатку статі:* Недзельський Е. Десять лѣтъ карпаторусской литературы // Карпаторусскія достиженія... – С. 120.

přehled» – зборнику, котрый інформовав за політичне, соціалне и культурне життя ушитых славянських держав и народів. А. Раушер, котрый у сёму виданю регулярно писав за Підкарпатську Русь, приводит статистику за 1930 рік. На Підкарпатській Русі, подля Раушера, екзистує 221 театр. Общество Духновича удержує 110 аматерських театрів, а «Просвіта» – лем 39 (!). Уцілови, автор пише за шість груп театрів; статистична табличка выпозірує так:³⁶

1930 р.	обществені	Общество Духновича	Товариство «Просвіта»	Чеські	Мадярські	Далші	Вцілови
Театралні кружки	3	110	39	9	30	30	221

На 1936-й рік на Підкарпатській Русі было 367 аматерських театралных груп, з того коло сто таких театрів каждорочно давали штомайменше десять представ, а дакілко десятків из тых театралных кружків уже знали сповняти роль театрів про цілу свою округу, приходячи из представления на 5-8 сосідных сел. Добру репутацію заслужили театралні кружки у Севлюші (Виноградово), Мукачеві (режія М. Павлюка), Великому Бычкові, Сваляві и другі³⁷.

Тоту статистику односно театралного двиганя потвержує далша публікація из того часу, автор котрой С. Чегиль подає інформації за театры скоро ушитых національных / народностных громад, што суть на Підкарпатській Русі. Автор подає дві статистичні таблиці – за 1930 и 1931 роки, порівняня котрых дає можность видіти, як ся поступно ширит помеже національні громады театралне двиганя.

Приведеме туй ниже тоты дві таблиці из публікації С. Чегіля, котрі автор исклав подля офіціальной статистики земського Подкарпаторусского Народнопросвітительного Союза як главной організації, под котров стоят ушиткі окружні організації освітного направеня:

³⁶ Raušer A. Československo (Podkarpatská Rus) // «Slovanský přehled: Sborník pro poznávání politického, sociálního a kulturního života slovanských států a národů / Vydavatel Adolf Černý. Ročník XXIII. – V Praze 1931. – s. 374. (Číslo 5); Ke satatistice osvetových podniků na Podkarpatské Rusi // «Slovanský přehled: Sborník pro poznávání politického, sociálního a kulturního života slovanských států a národů / Vydavatel Adolf Černý. Ročník XXIII. – V Praze 1931. – s. 530. (Číslo 7).

³⁷ Федор С.: Театральное дѣло на Подк. Руси... – С. 142.

1930 р.	Сельські	Общество Духновича	Товариство «Просвіта»	Чеські	Мадярські	Далші	Вцілови
Театралні кружки	6	143	38	14	42	33	276

1931 р.	Сельські	Общество Духновича	Товариство «Просвіта»	Чеські	Словацькі	Мадярські	Німецькі	Далші	Вцілови
Театралні кружки	2	155	55	14	4	41	6	8	285

Из tych таблиць дає ся видіти, же помеже многі націоналности главно карпаторусинське жительство на Підкарпатській Руси демонструє май-успішну результативність. Сесе є доказ успішности так называного Другого культурно-національного возроження. Так, С. Чегиль у свому рефераті приводит актуалну на 1935-й рік інформацію за театралні кружки. При читалнях Общества Духновича было 214 театралных кружків, из котрых 166 иградут на свой сцені. А 32 кружки у 1935 році дали веце як 10 представ кождый. При читалнях Товариства «Просвіта» было на тот час 143 театралні кружки, из котрых 64 иградут на властній сцені. До того, у 1935 році вны указали зрителю скоро 432 представления³⁸.

Як твердив у році 1940 В. Сулінчак, еден из закладателів Підкарпатського Общества наук, на Підкарпатській Руси (на зачаток анексії края Мадярщинов) было 460 (!) театралных кружків³⁹.

На Пряшівській Руси ситуація была подобна: скоро кажде третє русинське село мало свій аматерський кружок. У Лабірцю (Межилабірці) и Свіднику, а до того студентські театралні групи у Пряшеві и Празі давали каждорочно дакілко представ. Плодными были але и аматерські театры у таких селах як Боров, Буковець, Велика Поляна, Великий Липник, Вышний Орлик, Габура, Кружлєв, Ладомірова, Ярабина, Осадне, Страняны, Цігелка и Чертіжне⁴⁰.

Сельські учителі усе были ініціаторами аматерських кружків на селі. А інтерес до драматичной творчости їм прискіпляли професоры Пряшів-

³⁸ Чегиль С. М. Народопроевітительная работа на Подк. Руси // Подкарпатская Русь за годы 1919–1936. – Ужгородъ, 1936. – С. 115.

³⁹ Сулінчакъ В. Предисловіе... – С. 4.

⁴⁰ Šelepec J. Rusinsko-ukrajinské ochotnícke divadlo na Slovensku... – С. 11.

ської грекокатолицької учительської семінарії, як то директор Александер Дзіяк чи професор Миколай Ількович. Наприклад, студенти семінарії играли пєсы «Добродѣтель превышает богатство» А. Духновича, «Знімченый Юрко» И. Наумовича, «Кандидат» А. Бобулського и «Правда побідила»⁴¹.

Містні пряшівські драматики много ся постарали, обы застачити репертоар про аматерські театры. Туй мож пригадати на И. Вавринчика (1913–1993), М. Матиса (1913–1942), Н. Горняка (1914–?), С. Гойдича (1889–1968; брата пряшівського єпископа П. Гойдича), И. Новака (1897–1974), А. Крайняка (1916–2001), Ервіна Владимира, Ф. Ройковича и других, айбо майпознаті про сочасників обстали драматики Й. Кизак (1898–1966) и I. Невицька (1886–1965).

Иван Вавринчик написав єдноактовкы «Панич на мельниці», «Лужок», «Інекція», «Кума Анна», «Манкарі», «Молоко и масло». Михаил Матис выдал пєсы «Соня» (1937) и «Американка» (1939). Ніколай Горняк опубліковів пєсы «День рожденія сельскаго учителя» (1934) и «Нашѣ дни» (1935), «У кого больше» (1936). Стефан Гойдич выдал одтілнов книжечков пєсу «Именины у батька Александра Духновича» (1937), также написав «Закопаное сокровище», «Господина діректора ніт дома», «Гость з пекла», радіо-пєсу «Хто до тебе камнем, ты до него хлібом». Иван Новак выдал комедії «Вѣдьма-Босорка» (1933), «Больная» (1934), «Так то было» (1950, США); также по нѣму ся zostали пєсы «Дезертир», «Когут на ярмарку», «Кризис» и «Тестамент». Андрій Крайняк напечатал почас Другой світової войны дві пєсы – «Свекра» и «Жена да убоїтсѣ мужа своего». Ф. Ройкович напечатал у Пряшеві пєсу «Из болота к счастью» (1936). Ервін Владимир застачив про аматерів пєсы «Анна» и «Когда воїни рискуютъ». Ірина Невицька написала (але не выдала) добрый десяток театралных штук: «Боже провидініє», «Рождественний дарунок», «Судьба», «Радости майстра Фулярдіно», «Непоніманіє», «Федір Корятович», «Безнадійні», «Все в порядку», «Огонь», «Свята ніч» и др. Йосиф Кизак опубліковал три пєсы – «Присташъ» (1935), «Сельскій суд» (1937), «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» (1937).

Туй мож также пригадати культурно-драматичну роботу на Пряшівській Руси Олексы Сухого (1904–1950), учителя с. Збудська Біла, котрый заклав у селі аматерський кружок. Містні театралы грали на сцені пєсы «Сатана в бочці» Д. Дмитренка, «Знімченый Юрко» И. Наумовича, «Кандидат» А. Бобулського, «Муж умер» П. Ф. Телєпа, «Вертеп» и другі. О. Сухый написав также властну оперу, котру играл драматичный кружок села Радвань⁴².

⁴¹ Там же. – С. 17-18.

⁴² Ковач Ф. Сухий Олексій // Краєзнавчий словник українців : Пряшівщина. – Пряшів: Союз русинів-українців Словацької республіки, 1999. – С. 330-331.

Вцилови, звекшованя числа аматерських театралных кружків на Підкарпатській и Пряшівській Руси у рр. 1929–1939/40 мож видіти на таблиці, котру сьме склали подля многих інформацій

рік	1929	1930	1931	1933	1935	1936	1939/40
театралні кружки Общества Духновича	79	143	155	172	214	?	?
театралні кружки Общества «Просвіта»	43	38	55	?	143	?	?
далші театралні кружки	?	?	?	?	?	?	?
вцілови на Підкар- патській Руси «русь- ких» (русинських) театрів	122	201	?	?	?	367	460

Пряшівська Русь	9	13	?		?	?	угад. 90
------------------------	---	----	---	--	---	---	-----------------

То значит, же по підкарпатських селах (котрі днесь суть частёв Словакії и Украины) театралну культуру репрезентовали, як ся угадує, скоро 550 театралных кружків, авадь аматерських театрів.

Тоту статистику непрямо потвержувут слова П. Алексеєва – російського емігранта на Підкарпатській Руси. Режисер Павел Ніколаевич Алексеєв є незаслужено забытов особностёв театралного житя Підкарпатської Руси 1920-1940-х років. Быв то бывший актер так называной «пражской» группы Московського Умелецького театра (рос.: Московського Художественного театра; МХТ), котра пішла до Европы на гостёваня, айбо домів до Росії (по році 1921) уже ся не вернула. П. Алексеєв тримав себе на Підкарпатській Руси за ученика именитого російського театралного реформатора Константина Станіславського, котрый акурат основав МХТ. («Станіславський» – то псевдонім; исправдішне прозвище К. Станіславського – Алексеєв. Годно быти, же П. Алексеєв приходив ся Станіславському даяким родаком).

Павел Алексеєв був режисером, дале – главным режисером первых професіональных театрів про підкарпатських русинів у роках 1936–1944. Имя ёго золотыми літерами є записаное до історії національного театра карпатських русинів. Накілко то ся му давало, натілко він ся сило-

вав прискіпити на Підкарпатю традиції реалістичної театралної школи К. Станіславського (усе ся тримав гесла: «Умелецький реалізм – ипен сесе має стати девізом...»). По року 1944 П. Алексеев не емігровав на Запад – обстав жити в Ужгороді и 22 марта 1945 года советськов адміністрацієв був назначений на главного режисера Народного театра Закарпатської України. Далша його судьба (уже як актера) была поязана из Закарпатським областным украинським музикално-драматичным театром.

У 1937 році П. Алексеев также випустив (по російськы) методичный учебник про аматерські театры Підкарпатя – «Основы театрального творчества». Были то професіональні порады про зачаточників – артистів и режисерів селських кружків, творчой моложавы, котра ся призвичаила до театралной културы. До кінця, свою книжочку автор вручає Марії Пілцер («моїй бывшій учениці») – простій русначці, котра стала извістнов артистков чеськой и карпаторусинської сцены. Причину, чом ся взяв за сякый учебник, автор выяснив у передслові до книжкы: «Помеже населения Підкарпатської Руси наблюдає ся гет великий интерес до театралных представ. Не лем по варошах, айбо также скоро у каждому великому селі суть театралні кружки. Каждорочно игравут стовкы представ. За режисерів їм служат переважно учителя містных школ. Благородну приклонность до театра – сесь вірный знак живых духовных потреб – из културного бока мож лем вітати. Айбо на Підкарпатській Руси ищи ся не розвила истинна театрална култура. Хыблят туй добрі ошколовані театралні руководителі. Не суть также приручники из вопросов театралного умілства. А межи тым, жертовна работа режисерів и любителей, помеже котрі набізувно суть таланты, потребує правильных умелецьких основ. Завто взяв им на ся задачу курто и доступно выкласти элементарні основы театралной творчости. При составені «Основ театрального творчества» я ся бізовав, главно, на школу Станіславського, основателя Московського Умелецького театра»⁴³.

Росцвіт підкарпаторусинської драматургії

Аматерське театралне життя оживило містну драматургію. Як то было за А. Духновича – закладателя русинського національного театра, коли його драма «Добродѣтель превышает богатство» (1850 р.) стала популярнов уже лем зато, бо указала життя биванців карпаторусинського села, так и у часы меживойня: общество жило потребов показати на сцені простых людей у Карпатах, їх проблемы и тужбы, біду и радость, указати

⁴³ Алексеев П. Основы театрального творчества. Краткое руководство для театралныхъ кружковъ, начинающихъ режиссеровъ и актеровъ. – Ужгород: Школьная Помощь, 1937. – 48 с.

на пороки в селському соціумі і означити способи їх рішення. Главнов сяков проблемов на селі ся виділи пороки патріархального общества, конзерватизм мыслєня простого чєлядника и женська еманципация. На потребности общества писателі зреаговали нараз – многі літераторы зачали провбавати свої силы у драматургії, а пєсы означовати як «народні пєсы» ци «селські історії». Главні темы у народных и селських пєсах суть: конфлікт двох поколінь – родичів и дітей, еманципация на селі, борьба из патріархальных традицій селської родини а т.д. Окреме стоят пєсы, писані про русинські діти и моложаву.

Лем из середины 1920-х років драматикы зачали активно наповняти книжный торг. Приміром, у 1925 році нараз сім драматиків написали доведна тринадцять пєс, хотяй не ушиткі были опубліковані. Але до того каждорочно ся публіковало лем по 1-2 пєсы. Приміром, первов у 1920 році (и єдинов у тому році) была діточа пєса М. Підгорянки «Святыи отець Николай вь гостинѣ на Подкарпатской Руси» (1920). У 1921 році ся вказали 2 пєсы, у 1922 – 3, у 1923 – 3, у 1924 – 6.

Тоталітарный советський режим по році 1944 мав за ціль вынищити хоть який слід карпаторусинської культури. Чинило ся то зато, обы выгумовати из памняти народа живе русинське слово и доказати невалушность русинського народа. Тото самое видимє, коли убєртаємє увагу на творы карпаторусинської драматургії. Пєсы, напечатані у часы меживойня тысячными тиражами, щєзли на папірєвых комбінатах. Днесь научникам є што ся находити по бібліотеках ци архівах, обы однайти, ушорити тоты книжки, обы мати можность представити собі, якой то было массовой и продуктивной двиганя.

Помочи туй годні дві бібліографії, вшорєні на зачатку 1940-х років. Первым сяким указовачом стала бібліография, вшорєна Є. Недзелським у 1941 році. Автор додав ї до своєї книги «Угро-русскій театр» під назвов: «Библіографическій списокъ театральныхъ пьєсъ, написанныхъ угро-руссамы или для угро-русского театра»⁴⁴. Є. Недзелський завів до бібліографії скоро 96 пєс. Суть у тому списку не лем пєсы, котрі были напечатані у книжках ци часописах. Также автор завів даякі неопубліковані пєсы містных авторів, айбо лем тоты, што были в репертоарі профєсiональных театрiв. Иншакі пєсы автор проiгноровав. У коментарю до бібліографії овін за сєсе уповів: «Многі десяткы пєс, котрі написали угро-русы и играли містні селські кружки, на жаль, не дає ся однайти и описати. Также не завєли сьмє до бібліографії потовмачєні ци приспособлєні пєсы, што обстали ненапечатані»⁴⁵.

⁴⁴ Недзѣльскій Е. Угро-русскій театр. – [Ужгород], [1941]. *Позирай сторонкы* 103-107.

⁴⁵ Там же. – С. 103.

Другым цінным указовачом є «Загальна бібліографія Подкарпатя», котру зложили поважні підкарпатські научники Микола Лелекач и Иван Гарайда. Почас войны у році 1944 авторам ся подарило в Ужгороді напечатати лем перву часть указовача (друга часть обстала у типографських коректурах, и так то є до днесь). Акурат розділ бібліографії підкарпатської умельської літературы (поезія, проза, драматургія) мав бы ся указати у другій часті того указовача. На щастя, авторы встигли сесь розділ (робочий варіант, из хыбами) опубліковати у році 1943 у научному часопису Підкарпатського Общества наук «Зоря-Најнал», а у році 2000 ужгородське «Выдавательство В. Падыка» факсімілно перевыдало перву часть указовача, до котрой додало также розділ підкарпатської літературы⁴⁶. Сесь розділ уміщує інформації за театралні песьы, штоправда, лем за напечатані творы.

Авторы «Загальной бібліографії Подкарпатя» завели до указовача веще як 100 пес карпаторусинської літературы. Сесь указовач, хотяй и вміщує даякі драматичні творы за рокы 1941-1944 (то значит, по тому, як была напечатана бібліографія Є. Недзелського), вцілови, повторяє тоту бібліографію. Обі бібліографії дадут науčníку скоро повне представеня за карпаторусинську драматургію, продуктивність драматиків, обще число театралных штук, їх жанрову вшелеякость, ідеологічний, тематичный ци языковый напрям.

Межи тым, даяке число напечатаных пес ани една из названых бібліографій не фіксує. На то суть обективні причины: а) не ушиткі творы потрафили бібліографам на очі; б) творы, напечатані на Пряшівській Руси, не все доходили до читателя (и бібліографа) в Ужгороді; в) за карпаторусинські публікації у США бібліографы не знали скоро нич авадь не завели їх из даякой другой причины; г) творы, што обстали в рукописах, бібліографы не усе фіксували.

Скоро шістдесят років по бібліографіях Є. Недзелського и Лелекача – Гарайды ниhto из науčníків doby тоталітаризма тов проблемов ся не заоберав. Многі рукописы щезли, нее в архівах также многих напечатаных пес.

Первое, что требало изробити – оновити, по можности, повну бібліографію русинської драматургії. Зачали сьме досліджовати тему формованя карпаторусинського театра акурат из збераня по крыхтах бібліографічного указовача. По скоро ушиткых домашніх архівах и бібліотеках доста плоднов ся вказала робота у Фонді карпаторусиністики П. Р. Магочія (курто: Фонд Магочія) Бібліотеке Торонтського універзітета. Туй

⁴⁶ Загальна бібліографія Подкарпатя: I. часть / зложили: Лелекач Н., Гарайда И. Kárpátalja általános bibliográfiája: I. rész / Összeállították Lelekács Miklós, Harajda János. – Факс. выдана: 1944. Ужгород: 2000. – 214 с. *Позирай главно*: С. 167-176.

ся подарило однайти цілий шор цінних публікацій и рукописів. Также даякі тексти однайшли сьме у бібліотеці семінарії Піттсбургської митрополії Американської грекокатолицької руської візантійської церкви (Pittsburg, Pa), у бібліотеці Інститута русинського языка и культуры Пряшівського університета (Словакія) и других архівах и бібліотеках. До зведеної бібліографії Недзелського, Лелекача и Гарайды додали сьме пар десятків творів – главно из США, Пряшівської Руси, але также из Підкарпатя. Враховали сьме также даякі пєсы, што обстали у рукописах. Майціннов про изглядователя витит ся нам тота часть творів, што были написані у часы меживойня. Зато на кінцєви нашої книжки дали сьме сєсь односно повный список підкарпаторусинської драматургії часу меживойня. Як мож видіти, иде веце як за 120 (!) пєс. Также веце як чєтыри десяткы театралных штук пьдкарпаторусинських авторів обстали у рукописах.

У лібералній політиці чехословацького уряду од зачатку 1920-х років не ушиткой было на хосен карпатським русинам. Приміром, языковий вопрос. Намісто напрямити снагы на вытворєня єдиногo карпаторусинського стандарда на народній основі, влада не перечила сітуації, коли екзистовали нараз дакілко варіантів писемного стандарда. Єдні драматики, што ся орієнтовали на Общество Духновича и російських писателів в еміґрації, зачали писати по російськы, айбо недорікость и корявость сякого языка понижовала естетичні цінности творів. Другі, што ся орієнтовали на Товариство «Просвѣта» и українську політичну еміґрацію на Підкарпатській Руси, демонстрували слабое знатя основ українського языка. Єдным и другим, обы показати специфічність карпаторусинського села, у діалогах мусай было переходити на народну бесіду. (Сякое скапчання російського / українського языка из русинськов народнов бесідов выкликало ефект неприродности языкового продукта). Ищи єдна група писателів хосновала так называний підкарпатський традиційный язык, котрый екзистовав у многих варіаціях и був амалгамов карпаторусинських діалектів, церковнославянського, російського языка и мадяризмів. Ясное діло, російські и українські репрезентанти політичної еміґрації из бывшой Російської імперії ци из Галичини писали свої драматичні твори каждый по своему – ци по російськы, ци по українськы. Наконєць, проявила себе ищи єдна група літераторів, што ся тримала народницької орієнтації и писала народным русинським языком. Сєся, послідна, група сімволізовала собов корінный русинський народ у Карпатах, што хоче вытворити свою культуру и літературу в народнім языку.

Так русофілы, як украинофілы критиковали русинську народну інтелігенцію за народный язык. Але чехословацька влада на конєць 1920-х років порозуміла хыбашность своєї національной політики на Підкарпатській

Руси и (намісто українського направеня) стала активно підпоровати русинську творчеську інтелігінцію. (Тото самое пак у 1939–1944 роках вчинила мадярська адміністрація, котра безальтернативно підпорила русинів, їх культуру и літературу). То значит, за драматургію Підкарпатської Руси періода меживойня мож бесідовати як за языковий вавілон.

Перві провбы означити театралный репертоар про аматерські и професіональні театралні групи поязаної из товмаченєм у 1920-х роках творів драматургії из других літератур. Были то практичні крочаї, обы заповнити вакуум у карпаторусинській літературі, котра на тот час ищи не мала доста своїх драматичных творів. (Интересно буде знати, же у 1930-х рр. літературно-драматичне товмачтво про театры Підкарпатської Руси практично загасло).

Не чудно, же у рамках Чехословацької державы містні авторы-перекладачі убєртили свою увагу переч на чеську літературу, и лем по тому (як то было подля старой традиції!) – на мадярську. Помеже переклады из чеських авторів (самов первов!) мож видіти драму Алоиса Їрасека «Отець» (потовмачену у р. 1921 акурат на 70-і роковины народження чеського драматика). Также російський політичний емігрант на Підкарпатській Руси Кирил Коханний-Горальчук вчинив переклад пєсы Франтішка Ланґєра «Грандъ-отель Невада» (1926). Помеже далші переклады из чеського – діточі пєсы: Вільма Соколова переклала діточу гру из співами и танцями «Казка про золотый ключ и живу воду» (1927), а Богдан Заклинський – «жарт» в 1. дії из пластунського житя К. Губанека «Пластунки» (1926).

Аматерські театры у 1920-і роки чекали на малу драматургію – єдноактовкы из комічным ци й драматичным сужетом, прості для постановкы на сцені. У сєсь час містні авторы перебрали собі из мадярської драматургії дакілько «селянських» комедій ци й весєлых історій од Людвіга Зігарія (?), Ньярія (?) ци й далшых неозначєных на титулах книг авторів. Приміром, А. Бобульський переклав и выдал пєсу даякого Л. Зігарія «Вол» (1922). Годно быти, же на титулі той книжки ся вкрала опечатка. Видав, иде за мадярського драматика Л. Зілагія (Zilahy Lajos, 1891–1974). У 1928 році ужгородська книгопечатня Юлія Фелдешія напечатала нараз чєтыри пєсы-єдноактовкы од даякого мадярського автора. Иде за пєскы «Бахтарня № 72», «Бєздождьє», «Продали коня», «Кружится – не кружится». Ушиткы аналізовані тексты доста слабі из умєлєцького, естетичного и также языкового бока. На титулах ушиткых тых брошурок є позначка «Написалъ Р. Терекъ. (Переводъ)». Годно быти, же «Р. Терек» – то даякий мадярський, и то – малопознатый писатель; інформацій за нєго допокы нам ся не подарило однайти. До того, помеже літераторы Підкарпатської Руси также ся не числит писатель из таким прозвищем, хыбаль иде за нероскрытый псевдонім. Кидь ищи раз ся вертати до умєлєцьких характеристик пєс Р. Терєка, мусай підчеркнути, же иде за вольный переклад авадь

за переробки творів, коли ся зычит лем фабула драматичного твору. На тото приходиш аналізувучи, приміром, песу «Бахтарня № 72», де подля сужета иде за сцены житя єдной містной русинської сімї, котра ся дочекала из Америки свого сына. (Песа не має нич общего из драмов И. Франка «Будка ч. 27», котру подаколи потовмачувут як «Бахтарня № 27»!).

Окреме у розділі товмацтв стоят сопerekлады Василя Гренджі-Донського и Ярослава Барнича из німецькой літературы про «Руський театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ». Иде за чєтыри пєсы, потовмачєні у 1920-х роках: 1) оперету «Барон Кіммель» Валтера Колло (музика), Германа Галлера, Віллі Вольфа, Александра Пордєса (лібретто), 2) оперету «Пергач» Йогана Штрауса, 3) оперету «Пташник з Тиролю» К. Целлера и 4) драму «Морфій» Гарцєра (?). Дакотрі из тых перекладєных пєс («Барон Кіммель», «Пташник з Тиролю», «Пергач») сєсь профєсійный украинський театр играв у театралнім сезони 1925/1926, коли Я. Барнич сповняв у театрі функцію дїрігєнта, режисєра оперы и оперєты. Але ани єдєн из тых чєтырєх перекладів не бєв опублікований.

Оснєву репертоара театрів, мєжи тым, складали не переклады, а оригіналні драматичні твори. Не ушиткі пєсы были єднако популярні у зритєля. Украинський театр («Руський театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ», 1921–1929) за оснєву свого репертоара брав украинську класичну и сочасну драматургію; твори містных авторів там николи не играли. Выдтак підкарпаторусинські драматикы понукнули свої твори аматєрським театрам, а из сєредини 1930-х років лїпші сякі твори до свого репертоара завєли раз драматичні курсы в Ужгороді, а далє и «Зємський Підкарпаторусский народный театр» (из рока 1936). По нєму – «Угро-русский национальный театр» (из рока 1939) и єго наступця – «Руський народный театр» (1942–1944).

Репертоар аматєрських и профєсіональных театрів провказує, што ся любило містному зритєлю. Помєжє лїдры мож видіти драматиків як то Антоній Бобулський, Сіон Сілвай, Ірина Кейпаза, Александєр Сливка, Емиліан Калабішка. Їх твори исклали оснєву репертоара профєсіональных театрів; такжє любитєльські кружки доста часто играли їх пєсы.

На профєсіоналній сєні у роках 1934–1940 каждорочно играли хоть лєм єдну песу А. Бобулського; были то «Уйко изъ Америки» (опублікована у році 1922), «Кандидатъ» (1923), «Нѣмая невѣста» (1926), «Верховинская кровь» (1930) и др. Такжє доста популярні на профєсіоналній сєні были пєсы «Сирота» од І. Кейпазы (1933), «Маруся» (1930) од С. Сілвая, «Буря над хатою» (1937) од Е. Калабішкы, «Бородатє непорозумѣня» од А. Сливкы (1938) и др. За верх тогочасной карпаторусинської драматургії мож тримати драму М. Лугоша и В. Грабаря «Овчарь» (1940)⁴⁷.

⁴⁷ *Позирай додаток «Репертуаръ драматическихъ школъ, ЗПНТеатра и УРНТеатра*

Помеже веце як сто двадцять пес, напечатаных окремыми книжочками, добру репутацію у читателя также собі заслужили песьы многих других драматиків, котрі собі до репертоара активно брали любительські кружки. Туй мож пригадати авторів и їх песьы: «Не добре ката в мѣхѣ куповати» (1931) и «Іосифъ Египетскій» (1933) Сіона Сілвая; «Полюбивъ паничъ селянку» (1935) Е. Калабішкы; «Жизнь за свободу» (1925) и «Жертва самоотверженности» (1925) П. Фабрі; «Ласточки» (1934) и «Ворожба» (1937) Ніколая Упоренця; «Вѣдьма-Босорка» (1933) и «Больная» (1934) Ивана Новака; «Барнуля» (1933) Чуж-Чуженіна; переробив Г. Гузенный; «Тестament» (1936) и «Тарасович» (1936) Ивана Муранія; «День рожденія сельскаго учителя» (1934) и «Нашѣ дни» (1935) Ніколая Горняка; «Правда побѣдитъ» (1923) Вл. Черкасскаго; «Николай Шугай» (1934) Ніколая Шуберта; «Несчастная судьба» (1927), «Скромность побѣждаетъ» (1929) и «Верховинець» (1935) Павла Федора; «Присташъ» (1935), «Сельскій судъ» (1937), «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» (1937) Йосифа Кизака; «Надъ Юрою Коржомъ псалтырь читають» (1934) и «Канцелярская сила» (1935) Фомы С. Легуна; «На свѣтаню» (1930) Бориса Мартиновича; «Спекулянты» (1932) Андрея И. Бродія; «На Верховинѣ» (1925?) Бориса Ефремова др.

Многі успішні (ци резонансні) оригіналні песьы той doby, на жаль, не были напечатані. Днесь доста часто не знати, де суть тоты рукописы. Не так Друга світова война, як період советського тоталітаризма був про карпаторусинський народ добов нищення артефактів її національной културы. Сочасне літературознацельство по крыхтах збирає відомости за такі песьы. За даякі из них можеме судити подля рецензій театралных представ. За другі у тогочасній пресі обстали лем курті інформації. Ищи даяка гет мала часть рукописів театралных пес обстає в архівах ци дагде инде.

Доста плодным драматиком часу меживойня была **Ірина Невицька**. Из даякой причини ани една її песа не была напечатана. Иде за добрый десяток театралных штук: «Боже провидініє», «Рождественний дарунок», «Судьба», «Радости майстра Фулярдіно», «Непоніманіє», «Федір Корятович», «Безнадійні», «Все в порядку», «Огонь», «Свята ніч». Причім дакілко пес І. Невицькой играв аматерський кружок села Удол на Пряшівській Руси, де пройшли 12 років її житя. З того, за што знаєме: «Боже провидініє» селська моложава поставила у р.1912, а «Рождественний дарунок» – у р. 1918. Песьы І. Невицькой любили играти по других селах Пряшівської Руси. «Радости майстра Фулярдіно» играв драматичный кружок села Лаборець (днесь Межилабірці) 23 фебруара 1930 р., а песу «Боже провидініє» – кружки сел Цигелка у р. 1925 и. Тихый Поток у р. 1933. Наконєць

въ Ужгородѣ, 1934–1941» у книзі: Е. Недзѣльскій. Угро-русскій театрѣ. – Ужгородѣ, [1941]. – С. 101-102.

из двома песами Ірина Невицька вийшла також на професіональну сцену. Режисер Михайло Біличенко у р. 1930 поставив в Ужгороді пєсу «Огонь» силами драматичного кружка «Верховина» из Праги. А Режисер В. Іванова-Старуха поставила пєсу «Радости майстра Фулярдіно» из слухателями театральних курсів в Ужгороді – будущими артистами «Земського Підкарпатурского народного театра» у театральнім сезоні 1934/1935 рока.

То самое мож уповісти за пєсы **Юрія Августина Шерегія** (писав під псевдо: Юрій Грім). По нєму обстали у рукописах дакілко пєс; часть из того ся сохраняє в Ужгородському краєзнательному музеї в Ужгороді. Успішні были єго «народна комедія» «Нова генерація» ци й написана ведно из братом Євгеном оперета «Флірт і кохання». Також Ю. Шерегій написав пєсы «Голодний», «Діти двадцятото століття», «Часи минають», «Слово и серце», а по 1939 році – ще дакілко пєс. Повный список своїх театральних штук за роки 1929–1977 Ю. Шерегій опубліковав у додатку до своєї книги за історію театрального житя на Підкарпатській Русі⁴⁸.

Май серенчлиов была доля театральних штук **Василя Гренджі-Донського**. Автору ся подарило напечатати дві свої драмы – «Останній бій» (1932) и «Сотня Мочаренка» (1932). Постановку ищи єдной штуки – «народной опереты» «Як сади зацвітуть» (1935; музика Євгена Шерегія) у 1937 році вчинив професійный театр «Нова Сцена» (режисер М. Аркас) у Великому Бычкові. Але опублікована тота пєса была лем у наші часы. Ищи за єдну пєсу – «На зеленій Гуцульщині», што была написана у 1920-і роки, знаєме лем, же обстала в рукописі и, докінця, рукопис ся стратив.

Обстає до днесь у рукопису пєса «Заручини на свят-вечір: Жарт на 1 дію» од автора, котрый ся підписав псевдонімом «Олександр Немарта». Сесе легка комедія даякого українського автора, котру овін скончив писати (як тото позначив сам автор на послідный сторонці машинописа) у децембру 1935 року. Автор записав свій машинопис на властность товариства «Просвіта» в Ужгороді («Манускрипт т-ва «Просвіта» в Ужгороді»).

У 1930-і роки в Ужгороді спровбовали свої сили у драматургії также священник **Августин Волошин** (1874–1945) и політик **Андрей Бродій** (1895–1946) – будучі премьер-міністри Підкарпатської Русі и ідейні противники. Советська ідеологічна машинерія гет ся постарала, обы за житя и творчость тых політиків мало што обстало в архівах и бібліотеках

⁴⁸ *Позирай:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370-371.

далшым генераціям читателів и изглядователів. Што мож было понищити, то ся безбожно нищило. Обадва політика стали жертвов окупаційного советського режіма: «буржуазного українського націоналіста» А. Волошина замучили насмерть у Москві, а «фашистичного колаборанта» А. Бродія подля рішення «советського суда» ліквідовали в Ужгороді. Ани їх літературна творчість у советські часи не была позволена. Лем послідну четвертину столітя изглядователі и читателі мавут таку можливість. Теперішня Українська держава вшеляко інспірує выученя творчости «єдного из майвызначных борців за українську націоналну ідею» – А. Волошина. Односно А. Бродія, нарубы, тота сама влада неучтиво провказує своє неприхильне одношення до авторітетного лідера автономізма у карпатських русинів.

Порівняня ідейно-естетичных концепцій А. Волошина и А. Бродія дає изглядователю можливість видіти два пути еволюції карпаторусинської народной інтелігенції. За обох авторів мож уповісти, же общественне и політичне діятельство (про А. Волошина церковні діла тыж) не позволило їм на повну міру изреалізувати свою творчу потенцію. А. Волошин був ци не послідным искравым представителём духовной інтелігенції. А. Бродій репрезентовав на Підкарпатю нову світську інтелігенцію. Про А. Волошина естетичні критерії літературного твору мали меншу ціну, чим будительські ідеї просвітенства. Доста часто у творах він ся простолінійно понижує до моралізаторства и поучительности ци й декларативного пропагованя христіанських ціннот. Як пишут изглядователі, його театралні штуки мож тримати лем за песьи-мораліте⁴⁹. У А. Бродія, нарубы, можеме видіти май глубокий аналіз общественного явленя, за котре він пише. Автор означує проблематику у творі ци способ рішення проблемы через издрылёваня ідейных позицій дієвых особ. Індівідуалізованя характерів літературных героїв, їх языка, начеряні из реального житя сужетні періпетії и реалістичне розрішення драматичного конфлікта подносят драматургію А. Бродія до ліпших образчиків літературы критичного реалізма на Підкарпатській Руси. Порівняня языка пес также підчеркує ідейні розхоження карпаторусинської інтелігенції. А. Волошин, котрый на кінець 1910-х років ся изрік народницькой орієнтації, хосновав у драматургії український язык и фонетичну орфографію. А. Бродій, як то мож видіти у комедії «Спекулянты», хосновав карпаторусинську народну бесіду, котру знав, мож повісти, ідеально.

Августин Волошин выдав окремыми книжочками три театралні штуки: песу на три дії «Маруся Верховинка» (1931; під псевдо: *Андрій Верховинський*), песу на три дії «Без Бога ні до порога» (1936) и історичну дра-

⁴⁹ Мишанич О., Чучка П. Августин Волошин // Августин Волошин. Твори / Видання підготували О. Мишанич, П. Чучка. – Ужгород, 1995. – С. 32.

му на 4 дії «Фабіола» (1942). Довгі роки обставала у рукопису и лем недавно (1995) была напечатана історична драма на чєтыри дії «Князь Лаборець: Послїдній володар самостійної «Країни русинів» (Marchiae Ruthenorm)». До днєсь обстає у рукопису діточа пєса «Вєчїр святого отця Миколая», а рукопис пєсы «Син Срібної Землі. Юрій Дожа» (написана у Празї на зачатку 1940-х років) дєсь ся стратив. Вцілови, драматику А. Волошину так ся й не подарило вийти зє черту релїгійного моралїзаторства и христїанської догматики, а придуманї ним драматичнї сужєты мало што мали до реального житя під Карпатами. Годно быти, зато монографїчне изглядованя історії карпатоукраїнської драматургії «Закарпатської України» од єдного з лїпшых знателїв театралного житя на Підкарпатській Руси Ю. Шерєгія лем подагдє у текстї и то доста скупю пригадує на драматичнї творы А. Волошина. Выдтак, доста чудно, же теперїшнї українські изглядователї творчости А. Волошина силувут ся доказати, же творы А. Волошина «мали бы убьяти достойне мїсто в історії закарпатської лїтературы»⁵⁰.

За майліпший твір А. Волошина можеме тримати «народну пєсу» «Отче наш». Є то на днєсь абсолютно неизвїстна театрална штука драматика. Не так давно однайшли сьме ї рукопис у бїбліотєці семїнарії Піттсбургської митрополії Американської грекокатолицької руської візантїйської церкви (Byzantine Catholic Metropolitan Archdiocese, Pittsburg, PA) у Піттсбургу. Як ся там дістала – у бїбліотєкарїв ниякої інформациї неє. Пєса на три дії «Отче наш» написана в Ужгородї у 1933 році. На титулі пєсы автор застачив текст: «В значній переробці за Й. Раутером».

Автор напечатав текст пєсы на печатній машинці. На титулі своє прозвище А. Волошин не застачив. Хотяй рукопис анонімный, легко дає ся атрібутовати єго авторство. Ідейный напрям пєсы, ідея морального выліпшеня героїв, антїкомунїстична рїторїка, релїгійна тематика, христїанське моралїзаторство, язык штукуы – ушитко доказує правильность нашого предположеня.

Спасає пєсу детективный сужєт, годно быти, позыченый у даякого Й. Раутера. Панський слуга Флорїян хоче ити до Америки. Але про істоту потребує добрі гроші, жебы за океаном зачати свій бізнес. Флорїян пограбовав и забив свого пана Златоша. Обы замєсти слїд, придумав хытромаудрый план. Безработный Войтех Ремеш надїяв ся на матерїалну помїч од пана Златоша, зато (за порадов Флорїяна) пішов до нєго домів. Слїдами Войтеха такой нараз прийшла поліція. У злодійство миролюбного христїана Войтеха тяжко повіровати, кебы не нїж, котрым забито Златоша. (Нїж выкрав у домї Ремешїв Флорїян и підкинув Войтеху). Суд засудив Ремеша на смерть. До тюрмы попрощати ся из Войтехом прийшли священник, жона

⁵⁰ Ребрик Н. Письменницька спадщина Августина Волошина // Дукля. – Пряшїв. – 2014. – № 4. – С. 61.

и дівка Войтеха, робочі из фабрики и... Флоріян. Посліднов волѣв Войтеха было помолитись ведно из дочкою Розарієв, як се отець каждоенно робив у свому житю. Слова молитвы (... и остави нам долги наша, яко і ми оставляем должником нашим...) пропалили усвідоменя Флоріяна и він ся признав у злодійстві. Щира молитва, подля авторського замысла, спасла життя Войтеху. Межи тым, роз'язка драматичного конфлікта у тюремній цімрі виявилась яковсь вялов и малоправдоподобнов:

Флоріян : (падає перед Ремешом навколішки) Войтеху, на колінках стоїть перед тобою великий злочинець і просить за одпущення. Много ти через мене перетерпів, – прошу тебе, чи можеш мені відпустити...

Войтех : Прошу Господа Бога, щоби до тебе був милостивий.

Флоріян : Тепер радо вмру, тільки як би Бог одпустив мені... Дозвольте, щоби мала Розарія перед цим помолилася, як з батьком: Отче наш... Її молитва звучати буде, як з ангельських уст...

Войтех : З серця дозволяю. І най отець небесний буде тобі милостивим суддею, як був Він моїм охоронцем через святу молитву – «Отче наш».

Ужгородський політик Андрей Бродій⁵¹ напечатав лем єдну песу – єдноактову комедію «Спекулянты» (1932). Также у 1932 році він опублікував про народну сцену куртый монолог «Первый поцѣлуй (монологъ для дѣвушекъ)». За А. Бродія як писателя мало што писала тогочасна критика. Їго літературна и літературно-критична творчість ищи чекає на изгладователя. Туй у первім ряді думаєме на літературні и театралні рецензії, замітки, статі, котрі він писав до новинки «Русскій Вестникъ» під криптонімом «а. б.».

Комедія «Спекулянты» А. Бродія вінує ся проблемі тяжкого економічного життя на Підкарпатській Русі и вшелияким негативним рецидивам, што до того ся яжут – спекуляція, краденя, чалованя, гунцутство и т. д. То був час, коли шефтарям ся виплатив шмугель (контрабанда) из доганом. Селський шефтарь єврей Лейб десь роздобыв мадярського догану. Обы обыйти «фінанцы» (данёвый уряд), Лейб дав го сховати до также нечистого на руку сосіда-русина Ивана. Айбо Лейбу выслідили два аферісты, котрі ся чинят «фінанчними інспекторами», а про істоту говорят из гандлярями по чеськы. У хыжы Ивана перепуженый Лейб провбує даяк ся одкупити од «фінанців». Стокмив ся из ними за пятьсто корун. Коли перевдіті злодії из грошима пішли гет, Лейбу навщивили справдішні фінансові інспекторы. И туй Лейб порозумів, же го «здоїли» злодії.

⁵¹ Веце за біографію політика *позирай*: Поп І. Бродій Андрій // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І.Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій, Ужгород, 2010. – С. 71-72..

Свідітелём ушиткого того дійства став малый сын Ивана – Цилё. Цилё своїм діточым розумом глядат отвѣт на вопрос: Як стати богачом? Отвѣт му дає отець и тотя історія, што ся трапила у хыжі Ивана:

Мужь : Бо Ковнеръ, хлопе, передъ тымъ бывъ богатымъ Ковномъ, а ты и перед тымъ и за тымъ будешъ неборакомъ – бѣднымъ рушнякомъ.

Сынъ : Оо-ва, тото не буде. Я няньку буду богатымъ. Зароблю много и много гроши и буду дуже богатымъ.

Жена : Будешъ богатымъ якъ Лонякъ. И Лонякъ робить калѣка каждый день до слѣпоты.

Мужь : Майже. Ажъ ты изъ работы хочешъ убогатѣти.

Жена : Но, не сучи уже тулько, ай иди геть спати и ты.

Сынъ : Такъ пакъ якъ можъ иншакъ статися богачомъ няньку?

Мужь : (*встаетъ и роботу отложитъ*) Як? Такъ якъ Ковнъ и другъ Ковны: шпекуланствомъ.

Жена : (*къ Сыну*) Но иди спати, иди (*отведетъ его къ печи*).

Сынъ : Я мамко бывъ бымъ добрымъ шпекулантомъ.

Сатірична соціально-бытова комедія «Спекулянты» реалістично провказує житя карпаторусинського села часів депресії 1930-х років. А. Бродій висміває вічну проблему людського общества – інтерес розбагатіти, хоть нечесно, айбо скоро. Комедія написана живо, из знатям проблеми; її мож зачислити до ліпших едноактовых театралных штук на Підкарпатській Руси 1930-х років. Тема, за котру пише автор, актуална и днесь, а пороки (контрабанда, спекуляція, чалованя) каждоденно мож видіти у нашому обществе. Сесе робит песу доста актуалнов, зато не чудно буде, кидь завтра-позавтра якийсь аматерський кружок ци професійный театер заграють ї на сцені.

Містні драматики ся постарали про вихову дітей и моложавы. Скоро два десяткы пес написані и напечатані про тоту версть зрителів. Приміром, «Рождественская елка» Д. Анталовського (1927), «Святый отець Николай» Михайла Баланчука (1930); «Царевич Альфонс» Антонія Бобулського (Ужгород, 1932); «Св. Николай в школѣ» Г. Д. Гузенного (1933); «Сиротина» Василя Гренджі-Донського (1928), «О кто, кто Николая любитъ» Маргареты Долгошовой (1934), «Торжество в нашемъ селѣ» (1935) Аврелії Мартяк, «Вінок матери» (Севлюш, 1933) и «Подвійна радість» (Севлюш 1936) Петра Міговка; «Злый Петро» Михайла Молнара (1935), «На великдень» Валерії О'Коннор-Вилинської (1930), «В чужом пѣрю» Марії Подгорянки (1922); «Казка про золотый ключ и живу воду» Вільмы Соколовой (1927); «Сон Ивасика, або в царствѣ русалок» Ивана Устіяновича (1925), «Слѣдами Батька» (рік не зазначений) Андрія Ворона и др.

Также дакілко діточых пес про бабкарський театер переклали из других літератур и приспособили до карпаторусинських реалій містні любителі театралного уміства. Приміром, Е. Чермак переклав из чесь-

кого песу «Пан Франц из замку» Матея Копецького, учителька Ольдина Ступка также из чеського – песу «Варташ и нечистое» И. Жемлы, учитель Сергій Шевченко приспосібив «ко нашому» песы «Як Петрушка Фенцика оженив» Ярослава Пуха и «Принцеса «Пчолка»» Фердинанда Томка. Также играли у бабкарському театрі песу «Царь з ледовой горы» автора Алойса Рады.

Мож также говорити за «малі» драматичні форми як то монологы ци діалогы. Так ся видит, же тогочасні бібліографы тоты тексты не фіксували. Туй можеме назвати хоть лем дакілко сяких образчиків «малых» форм: «Первый поцѣлуй: Монолог для дѣвушек» (1932) А. Бродія; «Поэт и его любовница : Диалог» и «Сварливая баба: Монолог» (?) Н. Горняка и др.

Вцілови, період 20-30-х років ХХ столітя був плодний про драматургію Підкарпатя. Центром карпаторусинської поліграфії став Ужгород – туй были напечатані скоро ушиткі песы містных авторів. Лем подаколи песы ся печатали у Пряшеві, Кошицях, Мукачеві, Севлюші, Тячеві ци десь инде.

Як видиме, аматерське театралне двиганя («народна сцена») стало добров основов про далший розвой професіонального театра у карпаторусинів doby Чехословацькой республики. А містні драматики доста активно отвітили на потреби народных театрів – мати свій оригінальний репертоар.

То значит, же, вцілови, карпаторусинське театралне двиганя у часы меживойня было альфов и омегов русинської культуры, а локалізація аматерських театрів главно по селах была добров основов скорого ширеня театралной культуры помеже простый народ, запалёвала інтерес селської інтелігенції до творчости, выглядовала артістичні таланты, будила інтерес до світовой культуры.

Ищи една доста важна черта: обектом представ аматерських театрів був простый селський зритель, котрый хотів чути на сцені у діалогах дієвых особ свою народну бесіду. Тоту бесіду, котра бы ся органічно сплітала из русинськов народнов співанков, што часто звучала на сцені у народных песах – комедіях, водевілах, мелодрамах, жартах, сценічных картинах а т.д.

Тота тужба зрителя – мати свою містну драматургію, котра бы выказовала дух русинського народа и представляла у театрі сцены из народного жита и знала бы тоты знакы и сімволы донести до зрителя через народну бесіду – помножила ся на тотожні снагы, што їх видиме у других видах искусства эпохи Еманціпації. Молоді композіторы, такі як Дезідерій Задор, Юрій Костюк (Костьо), Петро Милославський, Степан Гладонік аранжовали народні співанкы. Русинська професіонална скульпторка Олена Мондич стварила серію народных образів и композицій. Репрезентанты Підкарпатської школы малярства, котрі добрі освоили техніку малярства чужых школ, поклали на первое місто свою народну тему. Тото легко дає ся

увидіти на умельцьких образах Олексы Бокшая, Адалберта Ерделі, Андрія Коцкы, Федора Манайла, Адалберта Борецького, Еміліана Грабовського, Ернеста Контратовича, Золтана Шолтеса, Шандора Петкі и др.

«Земський Підкарпаторусський народный театр» (1936–1938)

Зачим нішу русинського / руського / угроруського театра у 1920-і роки обсіла українська емігрантська інтелігенція, становлення національного театра у підкарпатських русинів (як то дає ся видіти из документальных свідітельств тої епохы) перебігало за иншакым сценарієм.

За первое, інтелігенція по русинських селах стала ся єдинити в аматерські театралні кружки, котрі играли песь про свого селського зрителя. Сесе двиганя сочасники означовали як «селський театр», авадь «народна сцена». Двиганя мало масовый характер. У основі репертуара сельських театрів была єдноактовка.

За другое, популярность на селі аматерських театрів викликала у містных драматиків (аматорів и професіоналів) інтерес писати про сельські театры. Доста часто было й так, же аматерські театралні кружки грали на сцені песь своїх містных авторів (авадь и сельських учителів) по авторському рукопису. Многі з тых пес ани тогды, ани по тому не были напечатані. Літературознателі днесь знають за десятки сяких пес; подаколи знають за них лем по назвах спектаклів. Сякі інформації черявут из куртых рецензій у містній пресі того часу.

За третое, селський театр поступно привернув увагу чеського урядника ид проблемі «свого професіонального» про карпатських русинів театра як логічного продовження и главной цілі аматерського театралного двиганя. Само собов ся напрошовало – отворити єден професіональный карпаторусинський театр у Ужгороді як сімвол національного театралного двиганя у карпатських русинів. (И як єден из знаків обективного рішення русинського національного вопроса у Чехословакії!) Про чехословацьких урядників сесе была уже друга попытка. Первов было одкрытя «Руського театра Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ». Фактично, сесе був український театр, котрый хотяй и запалёвав у серцях молодых верховинців любов до театралного умілства, категорично одказовав русинам у праві мати свою орігінальну культуру и умілство. До кінця, політизована театра як структуры Товариства «Просвѣта» привело ид тому, же театр, окрем културницькой місії, став промоутером політичного українства. Влада выдалила из державы дакілко майрадікальных елементів, а театр ся без державной підпору, як то мож было передвидіти, самоліквідовав. До днесь украинофілы не хочут признати, же причинов закрытя театра ста-

ла античехословацька політика, котру роспрудили українські емігранты, што тримали Чехословакію за дочасну державу на «руських» землях Підкарпатської Руси. Як пише єден из сочасных популяризаторів «Руського театра» В. Андрійцьо, «конець 20-х років ХХ століття ся позначив негативным наступом уряду ЧСР на розвивання української культури на Закарпаттю, што было характерной в ті часы про ушиткі українські землі, котрі ся остали під владов чужых держав»⁵².

Кой чехословацька влада порозуміла хыбашность своєї національної політики, што ся докиняла русинів, вона перестала підпоровати український «Руський театр», одмітувучи але и провбы русофілів зайняти того місто, забезпеченоє субвенцієв.

За проблемы и процессы вростання аматерського театралного двиғаня у професіональний театр тогды писав у своїй статі «Театральное дѣло на Подк. Руси» літературознаватель Степан С. Федор. Він підчеркнув важность професіонального образцєвого театра про селські аматерські трупы як своеобразной школы майстерности. С. Федор підчеркнув, же інтерес селських громад, главно інтелігенції, учительства до театралного умілства выкликав потребу мати «...містный образцєвый театр, котрый своїм гостєванням по Підкарпатській Руси мав бы знакомили містні силы из умілецкыми путями театра, из професіональных техніков игры и развивав бы у зрителя высокі естетичні требования»⁵³.

Земський уряд у сектембру 1931 р. зачав наробляти ідею мати в Ужгороді єден «угро-руський» професіональний театр. Такой тогды Земський уряд офіціально обявив за публічний конкурс, на што ся зголосило скоро 80 осіб, готовых провбовати себе на актерів. Тото выликало негативну реакцію так русофілів, як украинофілів; але їм ся мусай было уступити містній інтелігенції, котра є носителєм карпаторусинської ідентичности и языка.

Реалні зміны прийшли лем по двох роках діскусій. Нові чеські урядники у Підкарпатському крайовому уряді Віктор Кліма (на посаді головы Школського реферата) и Ладіслав Кайгл (на посаді завідовача мимошкольської освіти) організовали під стріхов свого Реферата вліті 1934 р. місячний курс драматичного умілства, на котрый ся записали 45 заінтересованих осіб.

Тверда позиція Л. Кайгла (1885–1938), што кураторив театр, причинилася до успішного одкрытя на осінь 1934 р. первой драматичной школы. Не творячи ся на грубі нападкы заінтересованой критики, што виноватила Л. Кайгла у «самолюбивому доктринерстві» и збыточности

⁵² Андрійцьо В. Руський театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді (1921–1929). – Ужгород, 2012. – С. 193.

⁵³ Федор С. Театральное дѣло на Подк. Руси... – С. 142.

«културтрегерської місії», овін аргументовано заявляв, же «про сільського челядника літературный російський язык непорозумительный, а начим театер має просвіщати селських людей, він мусит хосновати русинський язык»⁵⁴.

На далші театралні курси (семимісячні у 1934/1935 шк. р. и восьми-місячні у 1935/1936 шк. р.) записала ся селська артiстична моложава, главно учительство. Многі из них приставали на вто, же кардинално помiнявут свою професiю – из учителя на актера.

Умелецьким руководителём театру призначили чеського режисера (на пiнзiї) Франтiшка Главатого (1873–1952) из Прагы, сценiчнi декорацiї зрiхтовав русинський малярь Федор Манайло. До акторської групи прийняли скоро двадцять артистiв. Помеже будучi майстри русинської сцени туй были Марiя Пiлцер (1912–1976), Михайло Лугош (1918–1968), Василь Бiдяк, Емма Сочка, Михайло Лакатош, Анна Ладанi, Владимир Грабарь, Иван Фенцик, Юлiя Вышняй, Варвара Лакатош, Марiя Гривняк, Петро Гоца и др.

Новозакладений карпаторусинський професiональний театер дав за ся знати показательними спектаклами у 1935 році. Были то пiнцiпiально лем пeсы мiстних драматикiв: «Кандидат» и «Нѣмая невѣста» Антонiя Бобулського, «Сирота» Ирины Кейпазы и «Маруся» Сiона Сiлвая. А дебютовав професiональний театер, котрый дiста в офіцiальну назву «Земський Пiдкарпаторусский народный театр» (так ся писало подля старой орфографiчної норми), у апрiлi 1936 р., коли молодi русинські актеры пiд керованям режисера чеха Франтiшка Главатого прийшли на гостѣваня до Прагы. Дебютна представа театра (заграли пeсу «Марiша» чеських драматикiв братiв Алоiза и Вiлема Мырштiковых), на котру прийшли президент державы Е. Бенеш, але и члeны правительства, стала первым важным тpіумфом русинського нацiонального театра. Вона предвiщала свiтлi перспективы. Але... Европа за пар рокiв уже ся занурила у проблемы Другой свiтової войны.

На далші два театралні сезони пiд керованям режисера Ф. Главатого (до юлiя 1937 року) театер заплановав дакiлько пeс. Успiшнов была нова постановка пeсы «Маруся» С. Сiлвая. Доста iнтереснов была попытка показати на сценi карпаторусинський фолклор: постановку «Свадьба» приправили М. Пiлцер, В. Лакатош и В. Грабарь. Театер также загра в пeсы из других лiтератур, як то «Сорванец» («Та третя») Вiкт. Крылова, «Украдене щастя» И. Франка, «Гроза» А. Островського и «На днѣ» М. Горького и др. Росiйські пeсы грали в русинськiм товмаченю, а украинськi – в оригiналi. Театер у новембру 1937 року пiшов на гостѣваня до Моравiї (Брно, Оломоуц, Простейов, Їглава, Пшеров, Моравська Острава).

⁵⁴ Недзѣльскiй Е. Угро-русский театр... – С. 70.

У сесь період в актерській групі были Варвара Лакатош, Анна Ладані, Марія Гривняк, Емма Сочка, Олена Батько, Юлія Вышняй, Галина Щербинська, Василь Бідяк, Петро Гоца, Владимир Грабарь, Михайло Лугош, Павел Кормош, Юрій Грицюк, Иван Фенцик, Михайло Попович, Василь Левкулич, Михайло Боролич, Юрій Качур, Федор Маланка, Михайло Бировчак, Вл. Чех, В. Зинич. На осінь 1937 року дочасным режисером (намісто Ф. Главатого) став Павло Алексеев. Під ёго веденём театр поставив у 1937 році російські пєсы «Бедность не порок» А. Островського, «Дорогацвѣтов» В. Катаєва, русинські пєсы «Верховинская кровь» А. Бобулського и «Бородате непорозумѣня» И. Сливки, украинську пєсу «Наймичка» И. Франка.

Коли ся скончив дочасный контракт из П. Алексееым, на режисера покликали из Братіславы Владимира Лібовицького. Лем піврока поробив главный режисер у театрі, дале ся отказав от той работы. Из літа 1938 року групу повела О. Полуктова-Куфтіна, але реалізовати свої плани театру завадили політичні події – поступне росчленення Чехословацькой республики.

Первому професіональному Земському Підкарпаторуському народному театру припало екзистовати лем три роки (1936–1938). По анексії Підкарпатської Руси Мадярами театру мусай ся было приспособити до новой політичної ситуації.

2. ЕВОЛЮЦІЯ КАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ: ОД ЛЕГКЫХ ВОДЕВІЛІВ ДО СКЛАДНЫХ ДРАМАТИЧНЫХ ФОРМ

Як знаємо, сферов культури, де карпаторусинська література вчинила великі кроцаї, была драматургія. И кіть до 1919 року не мали сьме ани народного карпаторусинського театра, ани репертуара (хыбаль песьы А. Духновича, И. Даниловича (Корытнянського) и переводы из мадярської класики), то на конець 1930-х рр. аматерські и ужгородський професіональний карпаторусинський (у старів термінології: карпаторусский) театр мали до постановки поверьх 120 (!) пєс містных драматиків. (Май повный на днесь список театралных пєс за рокы 1919-1944 позирай у прилозі до книги).

В основі первого репертоара сєльських театралных кружків были пєсы-єдноактовкы. Поступно кружки зачали играти майвєкші и майчажі театралні штукы. Формат творів зависів од професіональных можностей актерів-аматорів, але и од артїстичного потенціала аматерських груп. Драматикы ся одкликовали на потребы культурного житя и тогочасні проблемы общества; аматерський характер театралного двигання требовав простых по формі и по содержанию драматичных творів. На означєня ських творів хосновали дакілко назв, як то «весєла гра», «народна пєса», «сєльська гра», «сєльська комедія», «весєла сцєна», «сєльська історія» а т.д.

Дійство ських пєс майже усе перебігає у природному русинському окруженю, а в основу драматичного конфлікта майже усе ся кладе актуална на тот час легка соціална проблематика, означєна лєм схематично. Драматичный конфлікт перебігає без даякой трагедійности ци й жертвенности из боку героїв. Містні драматикы той епохы усе ся клонят до мелодраматизма, без даяких амбіцій подойняти глобалні світові проблемы ци й глибоко ся занурити у психологію своїх героїв авадь указати даякі переломні моменты історії свого народу. Даколи выпозірує й так, же иде за єдну нескончаєму «народну пєсу» у многих житєвых варіаціях.

Читавое число театралных постановок 1920-х років – йсе легкі водевілі из сєльського житя, хотяй подаколи мож видіти май складні драматичні форми як то мелодрамы.

Водевіль – йсе (од фр. *vaudeville*) легка пєса-комедія, у котрів дійство тримле забавна інтрига, и котре ся доповняє музиков, співанков и танцєм. Также се жанр драматичного искусства.

Мелодрама – йсе (од ст.грецьк. *melos* – співанка, *drama* – дійство) – жанр красного писемства, театралного искусства, кінематографії,

котрый ся снажит розкрити духовный и чувствительный світ героїв, гіперболізовано провказує їх пристрасті (любов – ненависть, добро – зло), указує героїв у момент емоціонального піднесення и при тому прямолінійно и контрастно ділит їх на добрых и недобрых. Доста часто про мелодраму характерна поверховість характерів и змісту. У мелодрамі чувствительный світ героїв у діалогах и монологах провказує ся у музиці и співанці.

А. Бобулський. «Нѣмая невѣста» (1926)

Феномен популярності помеже карпаторусинське обывательство комедійного жанра, пересыпаного співанков, куплетами, музиков, танцями, легко ся потовмачує природнов духовністю тогочасного карпаторусинського села, котре жило народнов співанков, народными танцями, народными обрядами. Сесь інтерес общества до «свого» (орігінального) репертоара доста скоро учув писатель и драматик Антоній Бобулський (1877– ?); він первый из містных авторів зачав писати легкі водевілі и комедії. Драматик указав себе доста плодным автором, котрый на габі еманціпації похопив умогы и можности селського театра. Доста много ёго пес суть написані талановито и высоко оцінені критиков; суть то «Уйко из Америки» (1922), «Держися данного слова» (1923), «Кандидат» (1923), «Чиі доллары?» (1925), «Нѣмая невѣста» (1926, 1932), «Добрый свидѣтель» (1938), «Сплетницы» (1938) и др. До того, автор переклав єдноактовку од мадярського автора Людвіка Зігарія (?) [годно быти, же туй хыба! Видав, иде за драматика Л. Зілагія (Zilahy Lajos, 1891–1974)] и выдал тоту «селянску комедію» отділнов книжков під назвов «Вол» (1922). Позиравучи на можности амтерського театралного двиганя, А. Бобулський писав главно єдноактовки, лем «весела гра» «Уйко из Америки» написана на 3 дії. Ёго песьы выдержали дакілко сот представ.

Як видаватель и діректор ужгородської «Книгопечатні Юлія Фелдешія» А. Бобулський фактично ся имив наситити по Первій світовій войні своєв драматичнов продукцієв книжный торг на Пікарпатській Русі, што йому ся успішно подарило. Ёго книжки выдержовали великі тіражі. А да які песьы, як то, наприклад, єдноактова комедія «Нѣмая невѣста», выдержала два виданя.

Тов путичков А. Бобулського ишли далші драматики и доста скоро драматичні творы стали гет доміновати на книготоргу. Приміром, у 1938 р. общий тіраж напечатаных містными драматиками пес, як за того пише Є. Недзелський, перевышовав ушиток сумарный тіраж иншаких книжок

умельської літератури, то значит поезії, прози, музичних видань и т.д.⁵⁵.

Майуспішнов песов А. Бобулського стала комедія «для любителей-ских театров» «Нѣмая невѣста» («Німая невіста»), котра раз вийшла у видавельстві Общества Духновича (1926 р.) , а далє – у «Книгопечатні Юлія Фелдешія» (1932)⁵⁶. Сесе любовна історія. Роль главной героїні Марії виписана живо. Автор узяв її из народного житя. Сельська дівка, еманципована особа и театралка Марія, боронит своє щастя и право оддати ся за хлопа, до котрого залюблена и котрый її любить. Настрашена перспективов нагнівати родичів, против волі котрых вона иде, Марія придумує хитро-мудру легенду. У тому їй поможе селський ковдош (а фактично, селський мудрак) Василь. Образ Василя автор виписав доста реліфно; вони дває из Маріїв тримають на собі цілоє дійство. Інтерес викликає также то, же А. Бобулський органічно дав до пєсы фрагмент из народного обряда сватаня, а цілий сценарій народної свадьби у 1926 р. він видав оділноє брошуру під назвов «Русская свадьба»⁵⁷.

Фактично, мож попозирати на сєсю історію и як на соціальний протест против традицій патріархалности карпаторусинського села. Тых пережитків, котрі не раз калічили долю молодим людєм. Про верховинське село, де сєся проблема стояла гет остро, тема пєсы была актуалнов. Вона резонувала у обществі из старосвітськими традиціями. А русинська моложава, котра ся брала на сцені рішати сякі проблеми, тым самым активно підпорувала на селі двиганя еманципації.

Куртый переказ сужета пєсы «Німая невіста»

Діє ся у хыжі Петра Чорнобродія и єго жоны Олены. Їх дівка **Марія** чекає на **Ивана Качура**, котрый ся має вернути из чужых країв. Марія любить Ивана, але родителі грубо силуют її оддати ся за **Іосифа Червака**, а кидь нїт, так позберати «свої цундры и убиратись вон из їх хаты». Про Марійчиных родителів Іосиф Червак є добров паров, бо є богач и старостів сын. Але Марія не одступає. Вона готова боронити своє щастя. Жобрак и «слабоумный» чоловік (а фактично, селський мудрак) **Василь** нарадив її претварити ся німов. Коли приходить до хыж Іосиф из сватами, Марія імітує страшну хвороту – німоту. Їй то ся дає легко, бо вона є актерка селського театралного кружка. Перестрашені родителі кличут дохтора до «німой невісты», на тото приходить містний ветеринар, котрый радит везти хвору до вароша указати профєсору. Але родителі хочуть ищи днись заручити Ма-

⁵⁵ *Позирай*: Недзвільскій Е. Угро-русскій театр. – Ужгородъ, 1941. – С. 7.

⁵⁶ Бобулскій А. Нѣмая невѣста: Веселая игра въ 1 дѣйствіи для любителейскихъ театровъ. Изданіе второе. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1932. – 24 с.

⁵⁷ Русская свадьба или свадєбны рѣчи для сватовъ (старостовъ) и дружбовъ и свадєбны пѣсни / Собрал А. Бобулскій. – Ужгород, 1926. – 48 с.

рію, а пак свадьбовати по її выздоровеню. Приставут на то, же теперь слово за Іосифом. Але Іосиф категорично отказує ся од свадьбы («Мні німой невісты не треба!»). Мати Марії плаче и ламентує, бо хто теперь возьме німу Марію у жоны?! На тото надыйшов Иван, котрый ся акурат вернув из Америки и котрый нараз ся соглашає взяти «німу» Марію, кидь на то буде согласіє її вітця и матері. Аж наконець и Марія має потвердити, же ци хоче ся оддати за Ивана. И туй Марія нараз «выздоровішала» («Хочу!»). Теперь ай Іосиф хоче «здорову» Марію за жону, але вона му одказує («Німой тебі не треба, а здоровой хотіл бысь?»). Родичі благословлявут молодых. Марія просит од родителів ї перебачити, же імітовала німоту, и признає ся, же была то лем репетиція спектакла «Німая невіста».

С. Сілвай. «Маруся» (1930)

Ведно из А. Бобулським русинські народні характеры на сцені указав Сіон Сілвай (1876–1932) – сын ізвістного будителя Ивана Сілвая (Уріила Метеора). Сіон мав многі таланты: маляря и різбаря, композітора и дірігента. Як драматик добрі ся запомнив зрителям своєв мелодрамов «Маруся» (1930). Тота песа (на 4 дії) из музиков про оркестер выграла літературный конкурз імені Сімеона Сабова⁵⁸ и была оцінена другов премієв (як и песа «Святый вечер» (1930) А. Бобулського). С. Сильвай также на-

⁵⁸ Иде за конкурс імені Сімеона Сабова (1863–1929) – прелат-каноника мукачевської епархії, професора а дале ректора Ужгородського богословського ліцея. Воктобру 1926 рока він заклав при Обществі А. Духновича нараз дві фундації – школну (100 000 Кч) и літературну (40 000 Кч). Каждорочно (на банковські проценты) Общество мало спомагати: 1) научованя двох студентів и 2) два літературні творы-лауреаты, котрых авторами суть містні писателі «доброй репутації, как автохтоны, так и иностранные, не зараженные коммунистическими идеями». Была то перва на Підкарпатю літературна фундація, закладена приватнов особов. У літературнім конкурсі каждорочно могли ся зучастнити єден автор умелецького діла и єден – из научнов тематиков (історична, етнографічна, соціална а т. д.). У 1927 році авторы анонімно загнали на конкурс сякі свої творы: «Юрко Русин и его внучка» (девіз: Г. Н. Верховинскій), «Черная неблагодарность» (анонімно), а также «Несчастливая судьба» (анонімно; иде за драму П. Федора). Хоть представлені образчики красного писемства на конкурсі не побідили, але заслужили собі признаня пороты из правом опубліковати твір у виданях Общества Духновича. У 1928 році авторы анонімно загнали на конкурс сякі творы: оповіданя «Емигрант», оповіданя «Желтая маска», драму «Пробуждение», песы «Незабудка», «Маруся», «Овчарський паробок», «В святыи вечер», «Раскол», «Верховинская кровь». Порота другов премієв одзначила мелодраму С. Сілвая «Маруся» и рождественну песу А. Бобулського «В святыи вечер». Далші інформації за літературну фундацію *позирай туй*: Д-рѣ Симеонѣ Андреевичѣ Сабовѣ: Приложение кѣ журналу «Карпатскій свѣтъ». – Ужгород: Типографія «Школьной помощи», 1929. – 8 с.

писав драму-ділогію під общов назвов «Іосифъ Египетскій» (1933). Перва часть: «Его униженіе и страданіе» (у 3-х діях). Друга часть: «Возвращеніе» (у 3-х діях).

Мелодрама «Маруся»⁵⁹ вказує карпаторусинське село и ёго патріархалні пережитки. Автор правдиво рисує селські тіпы, живо вымалёвує своїх героїв, надавучи їм многобочні (и позітивні, и негативні) характеристики. Доста правдиво драматик вказує соціалні ци бытові условія екзистенції народа. Бытові сцены прописані у песі из добрым знатям карпаторусинського села (автор служив священиком у с.Турьї Реметы).

Удачно находков писателя было высміяти на сцені чужу про карпаторусинське село моду ставити собі зажива камняні надгробні памятники на цвынтарі. На сів проблематиці, хотяй не аж так значимій про самый конфлікт псы, тримле ся комічний ефект – інформація про памятник на цвынтарі стає у далекій Америці про Василя вістёв за смерть Марусиных вітця и матері, «жене» го домів у Старый край и одкрыває му путь до її серця. А стріча из її «мертвыми» родичами и не знати чим би ся про нёго скончила, кидь бы не Василёвой богатство. Цілый шор куфрів и «громада долларів» роблят го в очах Марусиных родичів ідеалным женихом.

Ціле, репертоар драматичных творів про народный театр доста часто высміює прагматичность карпаторусинського челядника, у котрого в очах лем гроші. Се мож было видіти у песах А. Бобулського «Уйко из Америки», «Чи доллары?», «Нѣмая невѣста». Также у песах «Спекулянты» Андрія Бродія, «Присташъ» Йосифа Кизака, «Полюбивъ паничъ селянку» Емиліана Калабішкы, «Ласточки» Ніколая Упоренця, «На свѣтаню» Бориса Мартиновича и др. Тоту исту проблему найдеме у мелодрамі «Маруся», де вітця-матір ани не интересуют чувства їх дівкы. Про них свадьба – то усе гешефт; зато каждый глядає про свою дівку ци хлопа выгудну партію. У тів токмі родителів молодой и молодого из невістов ани ся не церемонят. Бо подля сивой традиції дівка не може ити против волі родичів. И туй не йде за токму родителів из своёв совістёв; є то стара патріархална традиція, што ся передає од покоління до покоління: чинят того родичі, бо так чинили и їх родителі.

Автор доста правдиво и живо выписав женські ролі. Маруся не може выбрати межи чувством до Василя и покорностёв своїм родителям. Її мати (Коцурова) в ушиткому звыкла командовати. Але направду централнов у песі стала роль селського бубняря Гриця Шпунтика. Баламут и фігляр,

⁵⁹ Сильвай Сіонъ. Маруся: Народная пьеса въ 4-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе Культурно-Просвѣтительн. Общества имени Александра Духновича въ Ужгородѣ. Выпускъ 94. Приложеніе къ журналу «Карпатскій свѣтъ». Ужгородъ: Типографія «Школьной помощи», 1930. – 32 с.

Шпунтик нараз ся полюбив зрителю. Сесь образ був натілько успішний, што доста скоро по премері особа фігляря ся учинила пословичнов. Містных фіглярів по селах громада перекрещовала на «Шпунтиків». За таких по селах знали казати: «То наш Шпунтик!»⁶⁰.

Куртый переказ сужета пєсы «Маруся»

Перва дія. У хыжі Коцуровых. Їх дівка **Маруся** любить **Василя** – бідного селського хлопа. Але отець и мати хочут оддати свою дівку за містного богача, сына селського старосты **Гаврила Хріна**. Василь – робітний и порядный чоловік, а Гаврила – лінивый и пяниця, дарьмо же богач. Василь ся сватає до Марусі, але неуспішно – її родителі му отказали (*«Маруся не пойдет за такого жебрака...»*). Нараз по тому Василь одходить до Америки на заробкы. Ищи до того Василь ся обіцяє Марусі, же нигда у свому житю не полюбит другу и навсе обстане нежонатый.

Друга дія. У хыжі Коцуровых почас сватаня Марії. Помеже **Коцуровы** и **Хріньовы** уж вшитко є договореноє за будучность молодой пары. Сам Гаврила, што на свої сватанкы прийшов гет п'яный и увесь час дрімле на стільцєві, а раз, кидь ся збудит, из пыхов зачне мірькувати, накілко він выгодна про Марію пара (*«Что с ней попусту говорить. За меня с радостью пойдет хоть котора дівушка!...»*). Теперь отвіт за Марієв. Вона му-сит выбрати межи богатством Хріна и вірностью Василєви (*«А если выйдеши замуж за моего Гаврила, то будеш бывать в такой хижі, в какой бы мог и сам жупан бывать...»*). Презирно позиравучи на п'яницю Гаврила, Марія иде против волі своїх вітця и матери. Хотяй ї уговорювут, вона й так ся не соглашає оддати ся за п'яницю.

Третя дія. В Америці у корчмі Василь одпочиває из другими робітниками. Він на фабриці заробив добрі гроші. Лем же, мірькує собі, на то треба ищи мати ай щастя. Василь уж роки жые в Америці, але чує ся нещастливим, бо ани не знає, ци му треба вертати домів, де на нєго нихто не чекає. На тоту бесіду до корчмы надходит молодой роботник Михайло Скрип, што лем теперь прийшов из Старого краю. Він из сосідного села и спознає Василя. У бесіді признає ся Василю, же Марія ся не оддала, а отець и мати їй, видав, умерли – він видів їх надмогилні хресты на селському цвынтарі. Выдтак, Василь наглі одходить до Старого краю. (У тоты часы ся завела помеже русинів мода ищи зажива ставити собі камняні надгробні памнятники на цвынтарі, жеби ся діти пак не кельтовали. То самое было и в родині Коцуровых. Вни тыж зажива купили и поклали на цвынтарі свої памнятники).

⁶⁰ Недзільський Е. Угро-русскій театр. – Ужгородъ, 1941. – С. 8.

Четверта дія. У хыжі Коцуровых. У селі обявили лецітацію, на котрій ро-спродавут старостову хыжу, маєток и худобу. Селські п'яниці Юрко Хрін и сын му Гаврила мавут у містного корчмаря Мошкы невыплачений довг. На тото у село приходить из Америки Василь. Выпозірує новий американ-тош як даякый пан, він добрі облечений. Нараз иде до Коцуровых визна-ти, ци Маруся ищи го любит. Туй стрічає «живых» Янка Коцура из жонов. Признає ся їм, же домів прийшов, бо узнав за їх смерть. Такой нараз сватає ся до Марусі. Теперь Коцуровы из радостёв готові оддати свою Марусю за Василя. Маруся дочекала ся свого щастя. Василь на лецітації купує старо-стову хыжу и приготавляє богату свадьбу. Але як добра душа спасає старо-стову родину од жебрания – пустив їх жити до своєї старої хыжі. Песа ся кончит веселов народнов свадьбов из співанками и танцями.

Й. Кизак. «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» (1937)

У творчих намагах карпаторусинських драматиків указати на сцені ідеалну молоду карпаторусинку авторы указали її зрителю у дакілко іпо-стасях. Суть то Марія А. Бобулського, Маруся С. Сілвая, але и сестры Мар-та и Катя пряшівського драматика Й. Кизака у песі «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» (1937). Зритель увидів на сцені ідеалну русинську селську родину, у котрів суть дві одданиці. Се ошколовані и інтелігентні особы, до міры еманціповані. За кого ся оддати – каждая дівка сама собі выбирає. За главні цінноты нова русинська генерація у песі тримле добро-порядность, честность, роботность, але тыж – любовне чувство.

Творы Йосифа Кизака (1898–1966) добрі знали зрителі на Пря-шівській Руси. Їго песу «Сельській суд» мали у свому репертоарі хоць лем два театралні кружки, а песу «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» – сім кружків. Велику популярность автор зажив своєв опере-тов «Присташ», котру дали до свого репертоара 22 аматерські театры.

Мелодрама на три дії «Свадьбой начинается и свадьбой кончится» была напечатана у 1937 році у Пряшеві, а у 2013 році – перевыдана в Ужго-роді⁶¹. Й. Кизак означив ї як *«сельскую игру с музыкой»*. У центрі дії една родина – міцный газда Георгій из жонов Зузков и дві їх дівкы, Марта и Катя. Родина свадьбує – старша Марта оддає ся за селського інтелігента

⁶¹ Кизак Й. Свадьбов ся начинат и свадьбов ся скончит : селська игра з музыков у 3-х діях. – Факс. выдання подля: Кизак, Юсиф. Свадьбой начинается и свадьбой кончится. Книгопечатня “Св. Николая” в Пряшевѣ, 1937. – Ужгород, 2013. – 60 с.

Николая. Марту але любить ищи єден паробок – Федор, котрому ся мусай уступити, бо Марта выбрала собі за мужа Николая. Федор одходить жити до вароша [Пряшева], робит там на окреснім уряді. Тым бы ся тота історія и мала скончити, кидь бы Федора не полюбила Катя. Катя первов ся признає Федору у своїх чувствах, и він отвічає їй тым samym.

У песі неє як такого драматичного конфлікта. Дієві особы автор начеркнув схематично. Дія ся тримле на фіглях и анекдотичных історіях, одділні епізоди скріпляют ся доведна музичными вставками и фрагментами сценарія селської свадьбы. Не дає ся автору построити конфлікт и на противоставленю «герой – антигерой» ци «порядочный – недобрый». Скоро ушиткі дієві особы (окрем комуніста Илька) суть позитивні герої. Георгій и Зузка – добрі родичі, котрі ся постарали виховати свої діти. Марта и Катя – представителькы молодой русинської генерації на селі, котрі чествуют своїх родичів и почитавут свою народность. Николай и Федор – виховані, благородні и добродітельні молоді люде. Ани традиційный про карпаторусинську літературу образ жида-корчмаря не несе у собі антагонізм. Сруль и ёго жена Рифка – веселі и добрі сосіды, котрі колоритно доповнявут селський етнічний ландшафт у песі. Тота весела игра скончит ся на щастливій новті.

И. Мураний. «Тарасович» (1936)

Добру славу зажили на містній сцені Ірина Кейпаза из драмов «Сирота» (1933), Сіон Сілвай из песов «Не добре ката в мѣхѣ куповати» (1931), Иван Новак из комедієв «Вѣдьма-Босорка» (Пряшів, 1933), Еміліан Калабішка из комедієв «Полюбив панич селянку» (1935), Павло Федор из песов «Верховинець» (1935); Александер Сливка из комедієв «Бородате непорозумѣня» (1938), Ірина Невицька из фарсом «Радости майстра Фулярдино» (грали подля рукопису) и др.

Конець 1920-х рр. означив ся інтересом містных авторів до інсценізації серіозных и проблемных тем. Аматерські кружки уж готові были ся брати до повнометражной пєсы, глыбокодраматичных розязок, поставень из складным конфліктом; туй требні были на сцені актеры из трагедійным амплуа. И хоть комедія усе ищи обставала любимов бавков зрителя, доста скоро ся означила еволюція – од водевіла до драмы и трагедії. Пєсы нового направєня од містных драматиків свідѣтельствувут за май високу ровінь крайовой драматургії.

Сесі імпульсы – брати ся у крайовій драматургії за дашто серіозне – дало ужгородське Товариство «Просвіта», котре ищи у 1921 році напечатало драму закладателя карпаторусинської драматургії Александра Духно-

вича «Добродитель превышает богатство». Тираж доста скоро розкупили, зато книгопечатня «Унію» перевыдала драму у 1923 р.

Не аж так легков діла постановок на сцені аматерського театру стала перва песа нового покоління – драма Павла Федора «Несчастливая судьба» (1927). Автор изобразив життя старої русинської інтелігенції русофільського направлення, котру гнявив тирьх асиміляції сперед Первой світової війни. Песа дала імпульс другим драматикам – подіймати серйозні теми, май глибоко проникати у психологію героїв.

А. Бобулський написав драму «Верховинская кровь» (1930). Сесе історія из емігрантського життя, коли світова війна порозметала людей по світі. Из часом «верховинська кров» жене їх домів.

П. Федор написав также комедію «Скромность побуждает» (1929). Се провба показати духовне життя на Лабірщині. Автор (доста наивно) провказує село як острівець «руського» світа и глибоких восточнохристіанських традицій. Танька бы ся оддавала за Ваньку – красног на лиця хлопа, але чоловіка збыточного. Але на розум і направит нанашка Варвара, котра из Біблії взнає за долю похресниці и вкаже їй на будучого мужа – Семена.

Ірина Невицька інспіровала інтерес до інсценізації історичних тем. Вона написала (але не выдала) історичну драму на три дії «Атаман Корятович». Дав за ся знати драматург Іван Мураній (1881–1945), што був из файты Духновичів. Він написав песу на історичну тему «Тарасович» (1936) ай комедію з народного життя «Тестамент» (1936). Май потому, у нову епоху, переложив русинськов бесідов творы класичной англійської літературы – Вільяма Шекспіра и Чарльза Діккенса. Трагедія Шекспіра на пять дій «Живот и смерть короля Ричарда III-ёго» выйшла у 1942 році.

Песа на історичну тематику (у трьх образах) «**Тарасович**»⁶² перенесе зрителя у тривожні часы заключення церковной Унії. Автор провказує драматичні події середини XVII столітя, коли єпископом Мукачевської православної єпархії був Василь Тарасович (? – єп. из 1634 – 1651). Се доба католицько-калвинських церковных войн, то значит Угорського корольства під протекцієв католицької Австрії из Трансільванським мадярським князем Дьордем Ракоці. Мадярські калвины ревниво позирали на провбы єпископа привести свою православну паству у лоно западнохристіанської церкви. И то зато, бо ся бояли на такий спосіб втратити русинське населення, з котрым ся знали союзити против Габсбургів.

И. Мураній набізувно выхосновав архівні жерела, майнаперед первый том писаного латинов унікатного історичного изглядованя из іс-

⁶² Мураній И. Ив. Тарасович: Исторична п'еса в трьох образах. – Ужгород: Печатня акц. тов. Е. Лам, [1936]. – 40 с.

торії Мукачевської єпархії. Иде за книгу Геродота русинської історіографії Іоанникія Базилевича, його «Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis Munkacs...» («Куртый попис фундації Теодора Корятівича, даколишного князя Мукачевського...») (1799). У XV-XVI главах історик акурат описує, як єпископа В. Тарасовича заперли до мукачевської темниці (13 децембра 1640 – апріль 1642), подає ся історія його життя і життя його наслідователя, будущего мукачевського єпископа Петра Партенія, котрому ся остаточно подарило завести Унію.

Сужет драмы доста оригінальний. Сесе дашто новое у карпаторусинській драматургії. И се иппен то, што підготовлений зритель, по десяти роках домінованія легких мелодрам, мав бы дяку раз увидіти на підкарпатській сцені. Історична фабула притігає и фасцінує зрителья. Штоправда, автору ся не подарило динамічно розкрити сужет. Главно зато, бо діалоги дійовых особ скорше припоминавут гет довгі монологи, зачим дійові особи на сцені скорше выпозірувут як статичні фігури. Межи тым, песа написана добротным русинським літературным языком.

Куртый переказ сужета псы «Тарасович»

I-й образ. Єпископ мукачевський **Василь Тарасович** як пядесятрічний у своїв резиденції у Мукачевському монастирі на Чернечій горі бесідує из своїм майближим помочником **Петром Партенієм Ростошинським** за проблеми своєї православної єпархії. Єпархія перебуває у состоянїю бесправія, священники без сильной церковной власти морално деградувут, прості вірники збавлені пастырського попечительства. Многі священники суть не ошколовані, подагде дає ся видіти, як попы живут у блуді, а селяны чужоложат. Межи тым пораз до єпископа у келїю приходят священники-просителі (**поп Семейон**), котрі нарікавут на деспотизм княжеской мадярської влады, што тримле православного попа за свого кріпака, хотяй католицькі и калвинські попы мавут омного веще прав и слобод («Повсюду безправіє, повсюду самоволя тай поруганіє!»). Одтак Партеній схыляє єпископа до унії из Римом. Бо сесе спасе церкву од бесправія. На тото надходит до монастыря капітан (управитель) Мукачевського замку **Балінг**, котрый туй заступає інтересы свого пана – князя Трансільванії Дьордя Ракоци, адепта калвинського ученя и противника католицькой церкви. Грубый управитель Балінг доста агресивно, але безуспішно, пробує зломити волю єпископа. Перед отходом признає му ся, же єпископа не мине кара князя за провбы «з'єдиненя с папѣжами».

II-й образ. Тарасович из своїм заступцём Партенієм у келїі монастыря обговорювут проблемы борьбы за слободу и права своєї єпархії. Партеній признає ся Тарасовичу, же врагы дашто против него замышлявут, также

треба ся сокотити («... треба быти осторожным, бо слідять за вами. Кальвіни не только туй, але и в Угрицині помагають Балінгови и тот больше знає, як мы думаєме»).

Покликали на совіт мукачевського рабина **Реб Яшія бен Шмуля**, котрый через маючих вплив жидов, помагає єпископу. Од нёго єпископ взнає, же цісарь буде го підпоровати и же в ужгородськім панстві дуже хочут помочи Мукачевській єпархії злучити ся из Римом. Але має єпископ врагов помеже калвіни, главно князя Трансільванії и ёго княжну («фанатична кальвинка, котра ненавидить католиков и стараєся кальвинство ширити, особенно между православными»). Ребе упрошує єпископа ся сокотити, бо «Вы уже там осуждены и Балінг получил уполномоченье, чтобы в случаи потребности поставив с вами так, як то ему видиться наилучшим».

За даякый час до монастыря ся вдерли гайдуки на челі из капітаном Балінгом. Ведно з ним и даякі православні попы, котрі волівут обстати у православію и котрым ся не любит, же Тарасович хоче навести порядок в єпархії. Балінг у келії находить и читає переписку єпископа односно унії з католицьков церков – се компромат против єпископа. Тарасович за собовину не признає: «Что сдѣлав, сдѣлав в интересѣ віры, Церкви и народа. Поступав строго, але иначе поступати против людей безсовѣстных, злочинных, як поступив, не мог. Вина моя та, что обороняв права монастыря и Церкви против злоупотребань из стороны сего пана Балінга, котрый ожебравив и обесчестив мене, монастырь и єпархію и хотів вернуть мене и духовенство в пережое рабство». Тарасовича арестовали и дали до темниці. А Балінг назначив на нового єпископа первого, хто му ся попав на очі. Быв то бесчестный драгобратовський **поп Софроній Юсько**.

III-й образ. Тарасович (по двох роках заточеня у мукачевській темниці) перебуває у своїй келії у Каллові – гніздові Ягерського католицького єпископа. Туй го навщивляє Петро Партеній. Тарасович радує ся своему соратникові. Признає ся му, же туй, у Мадярщині, русинські попы признали го за свого архипастыря, зачим він готовый пристати на Унію з католицьков Церков. Підпорувут го и монахи Маріяповчанського монастыря. Петро Партеній просить го не робити того. Жебы мати право ити до Мукачева (намісто Софронія Юська) и спасти «од блуда» и ширеня калвинської віры «цілый мой народ». На то тепер є добра нагода, бо цісарь через угорські уряды и своїх послов требовав от трансільванського князя розясненя, чом єпископа Тарасовича так обесчестили и скинули с архиерейського престола. Зато капітану Балінгу мусай тепер заладити сесь політичний скандал и він ся соглашає вернуть єпископа Тарасовича до Мукачева, лем жебы ся пообіцяв, же буде вірно служити трансільванському князю и має ся одречи од Унії. Навернути ся у православіє про Тарасовича – то велика душевна рана («Бо я благодатію Божією став католиком и вернуться в православіє

*не желаю. Волю быти послідным монахом, але лицемірити не буду и не по-
наскуджу душу свою»). Але обстати католиком – се значит лишити ся свого
народу, што бідує. И Тарасович вертає ся до Мукачєва на престол право-
славного єпископа. Обы быти из своїма вірниками, из своїм народом!*

Г. Костелник як зачинатель войводинорусинської літератури и ёго пєса «Єфтаєва дзівка» (1924)

На зачаток ХХ столітя карпаторусинську (руську) общину пересел-
ників до Войводини (Бачкы) творили селянські масы. Хотяй помеже ру-
сины были священники ци й учителі, айбо лем тоты, што прийшли из під-
карпатської Руси (напримір, Михайло Врабель, Петро Кузмяк и др.). По
селах мож чути народні співанкы, духовну поезію, легенды, приповідкы.
Русинська бесіда у войводинських русинів не была стандардизована, то
значит обставала некодифікованов. Гев-там по селах-валалах мож видіти
книжкы, печатані по русинськы; сесе ошколовані студенты, пораз верта-
вучи домів, доносили їх из «горніци» (то значит, из праматірної підкар-
патської Руси).

Первов провбов умелецькой літератури на «бесіді», то значит на
языкови дванадцять тысяч бачванських русинів-переселників, стала пое-
ма «З мойого валала» (1904), котру написав тогды ищи студент загребської
гімназії Гавриіл Костелник из Руського Керестура. Книжку автор выдав у
вароші Жовква на Галицькій Руси (днесь в Україні) у печатні отців васи-
ліан (ЧСВВ). Высоко ї оцінив українсько-галицькый фолклорист Володи-
мир Гнатюк, котрый позначив, же є то майважне літературне явленя на
територіях мимо матірних земель... Украины. (Ясне діло, проукраїнськы
ангажованый В. Гнатюк, котрый не раз був у Бачці, тримав сесь етнос за
українців – В. П.). Гнатюк оцінёвав поезію Костелника выше поезії Дух-
новича и Павловича.

Гавриіл Костелник (1886–1948) – є зачинателём войводинору-
синської літератури и автором граматикы войводинорусинського
літературного языка (1923). На тім літературнім стандарді є він автором
многих поетичных, драматичных и прозаїчных творів, написаных у
меживойновім періоді. Став ся але и зачинателём драматургії у Войводині.
Мож говорити за пєсу про діти «Гу Христови» у 3 актах (1922), але главно за
популярну трєгєдію у 5 актах «Єфтаєва дзівка» (1924).

Г. Костелник репрезентує у войводинських русинів нову епоху у
літературі – епоху народницького направєня. Се двиганя у літературній
творбі усе ся тримле свого народного языка, ци бесіды. Г. Костелник став
єдним из майискравых репрезентантів добы народництва.

Кидь говорити за літературно-естетичні форми, мусай підчеркнути, же сьака будительська література є доста конзервативна: вона, подля традиції, тримле ся народно-поетичных форм и доста одстоїт од віянь модернізма.

Трагедія «Єфтаєва дзівка» написана на основі ранішнєй історії жидівського народу, коли він прийшов на сесю обіцяну землю и за неї боївав из другыма народами. Дійство акурат перебігає у часы дас 1300 років перед Христом у палестинському вароші Масфі, на котру нападавут врагы – амоніты. Автор выношує главный моральный и релігійный тезіс: каждый гріх [діло, поступок, позиція] мусай одкупити жертвов. Штоправда тот тезіс ся у песі перемінит у проблему гражданської одповідальности за долю своєї отцюзныны. И Єфтай, и єго дівка, хоть и суть у тому обществі людьми другой сорты, а община не признає їх за своїх, айбо и так перед лицём опасности, коли їх землю хоче поработити враг, вони перві готові оддати своє житя за слободу отцюзныны.

Єфтай (Иеффай, Иефай) и єго дівка – доста популярні у світовій літературі героїчні образы. Найдеме їх у «Божественній комедії» Данте Алігері, у песі «Гамлет» Вільяма Шекспіра, у стихові «Дівка Иефая» Джорджа Байрона ци у романі «Иеффай и єго дівка» Ліона Фейхтвангера а т. д.

Автор узяв сюжет из Біблії (Старый Завіт, еденадцята глава), де ся у Книзі судіїв говорит за єдного из правителів Ізраела – судію на имня Єфтай, што по битці тріумфально ся вернув до Масфы, вароша у Палестині. Помеже тріумфуючі горожаны, што вийшли му настрічу из пищалками и бубнами, перва на очі му потрафила єго дівка, ищи неотдата, єдиный єго дїтвак. Аж ї увидів, так їв уповів: «Дівко моя, ты из тых, што ня нещастным роблят. Покляв им ся перед Господом за жертву и не можу ся одрікати слов своїх». (Єфтай ся покляв Богу, же «оддаст первое, што увидит»). А вона му отвічає: «Отець мій, зробте то так, як то вийшло из уст ваших, лем же дайте ми два місяці у горах оплакати дівоцтво своє». По двох місяцях вертає дівка до вітця, и він ї приносить у жертву, як то заповідав Господу. И вчинив він, як на то присягнув. Таков є біблійна легенда. (Из того часу у жидів є звык: дівкы идут у горы на 4 дни, обы оплакати дівку Єфтая Галаадського).

Автор творчеськы переробив біблійный текст. И хотя в основі фабулы лежить історична подія, писатель выхосновав своє право на олітературнення історичной темы. Історичный контекст одходить на задній план, він ся поступив філософському осмысленю темы одношень чоловіка из Богом, что выкликує поліасоціативность восприимання знаків, котрі зрителю приходять из сцены.

Автор вытворив нараз два планы – вонкашний, што тримле ся на сценічному дійстві, є заязаны на сюжет, из обчековаными христіанськыма моралами у фіналі песы. Але є и внуторный план – план філософських

роздумовань. Він ся викликає авторськими силами до глибокого занурення у проблеми еволюції нашого розумення Бога. И тот другий план є майважний, бо несе у собі ключ до розумення природи чоловіка, и природи Бога. Межи тима двома субстанціями непрестанно иде діалог. Філософські заключеня акурат суть тым знаком май ліпшого розумення чоловіком природи Бога. Зато глядати у Костелниковій штуці поучительность лем у христіанських моралах ци практичних порадах, значило бы то, же «сліпый» зритель ся сосредоточив на першому – вонкашному плані дійства. Зато коли Юліан Тамаш пише, же «як цо ше израїльски племена рушели зоз рабства до шлебоди, так требало порушац и руски ...заєдніци на матричних територіях и у дияспори»⁶³, літературознаватель из Сербії одказує собі у праві май делікатного аналізу Костелникового текста. Набізувно, Костелник никого не кличе дашто змінєвати, будовати, ламати ци пере-строєвати. Він лем глядає у природі чоловіка ёго скриті можности пережити політичні катаклізми и общественні трансформації. Таков про Костелника є людська здалость ити на жертвы. Инакш повісти – жертвеность.

Помеже знаки на сцені важным є біблійна «жертва». Фактично, понятя «жертва» у песі ся перехрещує из понятям «самопожертвованя». Збойник Єфтай выберє си путь самопожертвованя, коли из просьбов спасти Масфу всеціло ся оддаст у руки Господа. Из другого бока, отець мусит жертвовати «своєв кровлєв» – своєв дівков. Бо лем сесе годно продовжити житя свого народа. Наконець, Эфтаєва дівка, про котру отець є майвеликий авторитет у тому світі, не може го провказати чоловіком неблагодарным и нездалым ся додержовати перед Богом даного слова. Зато вона тоже иде на самопожертвованя в имня свого народа и свого вітця – заступника Масфы. Так цінов масового самопожертвованя додержує ся клятва, бо и Христос сповнив свою місію – привів народ на обіцяну землю и спас го од врагів-нападників.

Сесь выток позитивной енергії, коли Масфа оддаст ся у руки збойника Єфтая, а він ся оддаст у руки Господа, а Єфтаєва дівка ся оддаст у руки свого вітця, найде своє логічне продовженя у зримому факті єднотушного заступництва народа Израела за свого спасителя – князя Єфтая. Выпозірує, же гейбы ся замкнуло коло, а фактично людство ся у своїв розвитости за спіралов подойме на далший и высший етап розуменя христіанського ученя. Од поганського розуменя кровности жертвы – до христіанського розуменя жертвности житям, де духовне перевысшає плотське. А то значит, же кровна жертва не є вымогов Господа, а лем нашим поганським розуменям христіанського ученя:

ЄФТАЙ:

...Богу жертва, а нам одкупене!

⁶³ Тамаш Ю. История русской литературы. – Београд, 1997. – С. 94.

ОСИФКО:

Людски жертви нет у Израелу!
То поганьство! Поганьство! Поганьство!
Ангел влапел руку Аврааму!

ЦАЛИ НАРОД:

То поганьство! Поганьство! Поганьство!

Выдтак, розуміти Господа и жити за Ёго Законами – се быти готовым на бескровну жертву, што значит – любити ближнёго и любити свій народ. Само собов, тоты жертвоприношеня, докінця и сам приход Ізраеля на обіцяну землю освячені имням Господа.

Г. Костелник у «Єфтаєвій дзівці» показав людство у момент трагічних суспольно-політичних и філософсько-ідейных трансформацій. «Обіцяна земля», выдтак, перестае быти святым сімволом лем про жидівську громаду. У сітуації по Первій світовій войні, коли маленькі народы на руинах Габсбургської імперії выміряли свою «обіцяну землю», писатель як карпаторусинський автор и христіанський просвітитель указує їм путь до той «земли». Але пройде ту путь лем народ, котрый є готовый на бескровну жертву.

Дивным способом автор выкликує у читательських представах образ карпаторусинської отцюзнины. Хоть у тексті не даст ся однайти ани єдної згадки за благословенну карпатську «горніцу»! Межи тым многі реплікы гейбы вказувут на карпатську отцюзнину: «мойо галаадски гори», «нашо гори», «гори мойо, гори каменісти», «гори мойо, желени, лешисти». Як то усе было, єсть и буде в історичнів памняти карпаторусинського народа, так то є и в інтерпретаціях Г. Костелника – «желени», «лешисти», «каменісти» горы усе сімволізувут образ карпатської отцюзнины. И саме за сесі горы, жебы одкупити слободу властного горського народа, подля Г. Костелника, Єфтаєва дівка іде на смерть.

Гори мойо, гори каменісти!
Гори мойо желени, лешисти!
Уж вас нігда не зобачим, вера!
Пришол, пришол уж ми час умерац!

.....
Же би ви нам остали шлебодни!
Же би ви нам не були широти!
Я – широта, та за вас умерам!

Межи тым, у політичних реаліях по Первій світовій войні, коли ся писала песа, у душах и житю тысяч войводинських русинів одбывала

ся трагедія: не из властной вины вони стратили отцюзнину. (Підкарпатська Русь – горніца – обстала за чертов, за політичнов границёв, у складі Чехословакії, тогды як Войводина обстала у границях новозакладеной державы Югославії). В усвідоменю войводинських людей вызрівали два окремі образы, нияк межи собов одтеперь не поязані – «отцюзнина» и «обіцяна земля». Образ обіцяной землі одтеперь поязував їх, як и вітхозавітний Ізраел, из новов землєв, котру ищи требало здобыти, не стратити, не асиміловати ся туй помеже другі народы. Набізувно, сесе вымагало масовой самопожертвы – любові до свого народу. И набізувно, писатель вєце раз осмыслєвав сєсь епохалный выклик. Красное потверженя тому – ёго славна трагедія «Єфтаєва дзівка». Опыт історії жидівського народу, подля авторської концепції, має ся придати и ёго народу, котрый прийшов на обіцяну землю:

Знайце: цо ту увидзице,
Не видумка, але жице!
Добре му ше припатрице!
.....
Давни мертви, та воскресли:
Же би жиц вас научели,
Якцо сами дошвєцели.

Автор ся убернув на «Єфтаєву дзівку» у часы, коли романтизм як літературне направєня уже одходив, уступавучи місто іншакым літературным напрямам, главно модерным. Г. Костелник не став есперіментовати из формов; традиційна література была про него главным орієнтіром. Зато ёго трагедія має знакы романтичного твору. До того, написана за старов традиційєв – стихами.

Куртый переказ сужета пєсы «Єфтаєва дзівка»

Подля сужета Костелниковой штуку, Єфтай – сын рабині из даякой поганської землі и слобідного жителя Масфы, котрый взяв ї до себе, жебы му служила. По ёго смерті законнорожені діти прогнали Єфтая из землі Ізраеля, обы ся не ділити из ним своїма маєтностями и жебы не робив їм ганьбу. Суд присудив але, же Єфтаєва жена «нашей креви», так же може обстати жити у Масфі из своєв дівков – дочков Єфтая. Давно то было. Из Єфтая пак ся став збойник; літісь умерла му жона, а 17-рочна дівка Єфтая прислужує другим газдам – пасє людські козы.

1 акт. Варош майже праздний. Бо ушиткі одойшли до границь своєї зем-

ли, выдкы иде страшный неприятель Амона поработити їх народ. **Єфтаєва дівка** и 19-річний **Осифко**, пастирь, калічка, што має покручені ноги, из отаров прийшли на край вароша, аж раз видят приближаючого ся **Вояка**, котрый из войны приніс недобру вість – врагів трираз тілко, кілко є вояків Ізраела, наш воєвода Енан – убитый, так же Масфа має выбрати собі нового воєводу, бо враг уж дале наступає, а наше войсько є без полководця. Выстатый вояк нараз паде мертвый. Єфтаєва дзівка хотіла бы помочи своїв отцюзніні, але што може єдна убога особа, ковдошка?

Переднякы народу (**Елеазар** и др.) мавут рішити, ко бы міг быти новым воєводом, але тяжко найти сякого чоловіка. Аж раз од войська надбіг **Другый вояк**, котрый потвержує, же вони тяжко боронят свою землю и же треба їм чимскорі нового воєводу – додати їм дух смілости и віры. Ищи вояк каже, же добрі ся провказав у битці єден чоловік, але він не из ними, а окреме ся бе из врагами. Є то збойник Єфтай, котрого всі добрі познавут. Вояк признає ся, же Єфтай спас їх войсько, бо:

Зос своїма людзми
Вон зос горох вдарел на Амона
З боку, нагло... Було то баж теди
(Вщера вечар), кед ше Амон на нас
Руцел – а зос шицку свою силу,
Кед и Енан, наш войвода, препад.
Та ше прето, неприятель збунел
На тим кридле, дзе войовал Єфтай,
И одступел... То нам барз помогло.
Прето вирос барз у очах войска...

Переднякы Масфы приставут на то, жебы просити Єфтая быти їм за воєводу:

Видно, же тот Єфтай
То народни человек – бо вон баржей
Люби народ, як себе самого.
Так я теди думам, мойо браца,
Же за главу того треба вибрац,
Котрого нам сам Бог указує:
(кричаци):
Єфтай най нам будзе воєвода!

2 акт. До Масфы накурто ся вертає **Єфтай** из дакілко вояками. Помеже другі горожаны вітця стрічає єго дівка. Народ из радостєв вітає Єфтая, свого нового воєводу. Первый передняк Елеазар веде из ним бесіду, ци

пристане бути воєводою, чи перебачит їм, же го даколи выгнали гет из вароша, же через того много ся натерпіли ёго небіжка жена и дівка. Єфтаєві, котрый є націлений на то, жебы розбити неприятеля, треба учути од передняків, же Масфа ціле хоче го на воєводу, аж до смерти. Народ пристає на Єфтая-князя. Приставут, же и князёва дівка одтеперь буде мати од Израела честь. По тому Єфтай одходить на войну.

3 акт. Вояк приносить благу вість: Єфтаєво войско розбило неприятеля и вертає домів. Цілий варош вийшов на край Масфы стрічати своє войско на чолі из Єфтаєм. Прийшла тыж дівка Єфтая, котра красно и богато облечена. Вона перва упаде му в очі. То Єфтая гет засмутило, він повідав за свою тайну: у храмі, як ишов на войну, присягнув Богові, же первого, хто го буде стрічати, принесе у жертву за спасіння свого народа. И не думав, же то буде ёго дівка, то значит, же так хоче Бог. Бог хоче кров из ёго серця:

Зарек сом ше пред Богом у храме,
Кед сом ишов на войну пред тижньом:
Же кед ми да побиц Амонитох,
Кед ше з войни здрави дому врацим,
Та му дам – за жертву му принешем
Тото, цо предо мнє перше видзе
Зос мойого дому, кед ше врацим.
.....
Та сом Богу так ше зарек, же би
Сам виберал: цо одо мнє гляда...
А вон вибрал – крив з мойого шерца.

Масфа засмучена, жони ламентувут. Ушиткі, але не Єфтаєва дівка! Ищи як была ковдошка и дівка збойника, вона хотіла помочи своєму народу, але не знала як то має учинити. Теперь вона князёва дівка, што має доста славы и богатства. Але и так готова прийняти смерть – бо так треба в имня свого народа, бо є то Божа воля. Выдтак дівка просит свого вітця одтягти смерть на 2 місяці, бо піде у горы Галаадські оплакати своє дівоцтво. Бо то велика ганьба у Израелу – бути дівков, а не оддати ся.

4 акт. У горах Галаадських. Єфтаєва дівка, вдіта, як молода, у білім шатю, волося розпущене, на голові вінець, из нёв суть чотири дружкы, што ся намагавут ї веселити. Тяжко Єфтаєвій дівці думати за смерть:

Ганьба то у Израелу – ганьба:
Дзивка буц, а нігда ше не одац!

Дружка!:

Ми поведе: же ши невиньчана
Не умарла на тим билим швеце!
Красше ши ше, красше повиньчала,
Як гочхтора од нас ше повиньча!
Шак то ти шицкого Израела
Одкупела – мац ши му постала!

Єфтаєва дівка нарано мусит принести себе у жертву. И хоть **Дружка** хоче ї нарадити утечи гет у чужі краї, обы спасти сяк собі житя, Єфтаєва дівка одмітує тот план:

Так... Уж конец... Блізко конец...
То мой венец... Мой мертвени венец...

5 акт. Єфтаєва дівка іде на місто жертвоприношеня. Переднякы нагварявут Єфтая спасти свою дівку, не приносити ї у жертву – князь може хоть котрого собі выбрати намісто своєї дівкы. Бо кидь князь ся присягав Богу, так не думав за свою дівку! И кидь не думав, то як ї міг Богу приобіцяти?! Але Єфтай є твердый у свому рішеню:

Гоч я не сцел – видно, же так Бог сцел!
А од Бога як человек уцекне?
Шак ми шицки вше у його руках,
за єдного може езер питац –
Езер, дзешец езри, цали народ!
Бог ми помог – приял обецунку,
Та чи да го тераз я спредведзем?
Не, то Єфтай пре нігда не зроби!

У руці Єфтая жертвний нож, ищи секунда и все ся скончит. Але выход из тої ситуації найде Осифко, котрый як сирота и калічка давно любить Єфтаєву дівку. Вона му усе была за сестру – тоту, хто го знав порозуміти и утішити. Осифко изопре тото рітуалное дійство:

Людски жертви нет у Израелу!
То поганьство! Поганьство! Поганьство!
Ангел влапел руку Аврааму!

Ани народ не хоче такой поганської жертвы. Єфтай не знає што має вчинити, але Осифко назад находить рішення – завести Єфтаєву дівку до храму и най там буде аж до смерти, кидь Бог ї хоче и Бог ї выбрав собі! Єфтай заводить свою дівку до божого храму. Хор славить Єфтаєву дівку:

Славна Єфтаєва дзивка
– То Израєлова гвизда:
Вона народ так любела,
же ше за нього пошвецела!

Културне життя на Підкарпатській Русі доби меживойня було багатим на театральні вистави, а містна драматургія була щедрою на пєси. Театрознатель Є. Недзєльський не здержовав свої позитивні емоції, коли писав за сєсь феномен: ««Театральне життя – се чудо Підкарпатської Русі... Народ из таким интересованиям ся одніс до театральних представ, же авторы буквально не встигавут застачати репертоар»⁶⁴.

Ищи єден сочасник тої доби, ученик К. Станіславського и актер Московського театру МХТ Павел Алексєєв, котрий як режисєр доста ся постарав у ділі одкрытя у 1930-х рр. первого профєсiонального театру в Ужгороді, сєсе двигання означовав як «живі духовні потреби Підкарпатської Русі». Овін писав: «Помеже населєня Підкарпатської Русі наблидає ся гет великий інтерєс до театральних представ... Сєся благородна приклонность до театру – вірний знак живых духовных потреб»⁶⁵.

У часи меживойня по підкарпаторусинських селах (котрі днесє суть частєв Словакії и України) театральну культуру репрезєнтовали, як ся угадує, скоро 550 театральних кружків, авадь аматєрських театрiв. Ищи дакілко туцєтiв сяких любитєльських кружків діяли у США. А міснi драматики (дома и за океаном) написали и выдали вєцє як 120 (!) пєс. Тыж скоро три-чєтыри десяткы театральних штук обстали у рукописах. Сєсе унікатный результат творчого и културного вознесєня народа!

Се немислимый результат, як на пiвмiлiоновый народ, котрий кiнцєм XIX столiття тримали (Єдвард Єган) за народ, што, годно быти, скоро в Европi щєзнє. Се такжє неосмыслєный до кiнця факт розвоєя народа по Первій свiтовій войнi в умовiях демократичного общєства, якым, до кiнця, была Чєхословацька рєпублика. И сє такжє припрятанє советськов державов-анєксантом културнє наслiдство русинського народа, котрє прийшла влада мала iмперськi намагы вынищити пiд корiнь.

⁶⁴ Недзiльський, Е. Л. Культурная жизнь на Подкарпатской Руси // Русский народный календарь на 1935 годъ. Ужгород: Школьная Помощь, 1935. – С. 34.

⁶⁵ Алексєєв, П. Н. Основы театрального творчества. Краткое руководство для театральных кружковъ, начинающихъ режиссеровъ и актеровъ. – Ужгородъ: Типографiя «Школьная помощь», 1937. – С. 3.

ПЯТЫЙ РОЗДІЛ

КАРПАТОРУСИНСЬКИЙ ТЕАТЕР ДОБЫ ДРУГОЙ СВІТОВОЙ ВОЙНЫ (1939–1944)

Театер doby Другой світової війни як об'єкт історіографії

Карпаторусинська культура и мадярська іредента

«Угро-руський національний театр» (1939–1942)

М. Лугош, В. Грабарь. «Овчарь» (1940)

«Руський народный театр» (1942–1944)

Театер doby Другой світової війны як обект історіографії

Советський Союз, што собі плановав навсе обстати на окупірованих землях Підкарпатської Руси, нараз по анексії края у 1944 році запряг ідеологічні процеси заказаня карпаторусинської народности и ушиткого, што ся язало до той проблематики. То значит, до кінця, – заказаня русиністики як системи научных дисциплін. Сим фактом мож одчасти пояснити, чом історикы літературы и театралні критикы у реаліях советської тоталітарной системи мало што писали за досоветський період и, главно, за Другу світову войну, коли абсолютнов доміантов общественногo, научного, культурного, літературного и театралного життя на Підкарпатю была карпаторусинська націонална ідентичность.

Русины ся од року 1939 позбыли неприродной, наязаной експансіоністськов ідеологієв конкуренції. Из єдного бока – конкуренції українофілського двигання и, из другого – русофілського. И був то, хотяй куртый (1939–1944 рр.), але доста серенчливый и успішний про карпаторусинську освіту, науку, культуру и літературу період. Про Мельпомену – народный театр – був то час, коли на сцені безгранично звучав карпаторусинський язык!

Советський режим усе уважав, жебы за культуру русинів часу Другой світової війны нич ся позитивное не писало. Зато за драматургію doby Другой світової війны суть монографічні роботы, написані лем тогочасными авторами, як то Є. Недзелський (1941) ци анонімный автор «Історії подкарпаторуської літературы» (1942), ци авторами, што писали в еміграції, як то Ю. Шерегій (1993), авадь научниками посттоталітарной doby, як то Ю. Чорі (1996), Г. Игнатович (2008), Й. Шелепець (2012), В. Падык (2015) и далші.

Євгеній Недзелський, котрый пописав історію «угро-руського» театра¹, тоту свою книгу выдав у 1941 році. Выдтак, доста великий фалат історії театру (за roky 1942–1944) обстав неописаний. То самое «Історія подкарпаторуської літературы», выдана у 1942 році; туй мало што ся пише за драматургію часу войны². Майавторітетный організатор театралного двигання и історик театру на Підкарпатю українофіл Юрій Шерегій тому періоду посвятив лем пар сторонок своей книги «Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року»³. Айбо матеріалы, туй позберані, мавут свою ціну, хотяй бы зато, же иде за свідчення режисерів М.

¹ Недзельскій Е. Угро-русский театр. – Ужгородъ, [1941]. – 112 с.

² Історія подкарпаторуської літературы / Изданіє Регентского Комиссаріята. – Унгваръ, 1942. – 64 с.

³ Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – 414 с.

Лугоша (из 1959 року) и Е. Сухого (из 1970 року), из котрыма автор контактовав писемно.

Ціннов про розуменя історії театру у роки войны є серія «Русинський дайджест» (вийшла у 3-х томах), котру не так давно ушорив Михайло Карпаль. Про нашу тему доста важні суть перва⁴ и друга⁵ книги третьего тома. Ушоритель позберав туй тексты из русинських новинок того часу, читава часть котрых у деталях проясняє театральное життя воєнного часу и історію «Угро-руського національного театру» (1939–1942), а дале и наслідователя му – «Руського народного театру» (1942–1944).

Лем однедавна (по паді тоталітаризма) дає ся одкрыто писати за історію карпаторусинів. То значит, одкрыто писати также за історію культури Другой світової войны. Доста цінні у тому смыслі суть нарисы (у двох книжках) історії театру на Підкарпатській Руси од Гната Игнатовича. Автор украинофілської орієнтації вцілови доста суб'єктивно проясняє історію карпаторусинського театру. У розділі «Театр і окупація» (друга книжка) автор пише за історію Угро-руського театру. Помеже факты, за котрі добрі знаєме од других авторів-предходників, Г. Игнатович подає и ряд новых свідітельств той епохи⁶.

Сочасный научник Йосиф Шелепец из Пряшева изглядовав вопрос карпаторусинського аматерського театралного двигання на Пряшівській Руси doby 1919–1949 років. Сесі процеси, як дві капкы воды, наминавут театралной двигання на Підкарпатській Руси. Скоро każde третє русинське село Пряшівської Руси мало свій аматерський кружок; до свого репертоара любителі-театралы брали творы сочастных містных драматиків. Факты свідчат: ани почас Другой світової війны театралне двигання у русинів не притихло⁷.

Літературознательство днесь заступає также научники, котрі пишут из позицій русинської національної орієнтації. Юрій Чорі – первый из літературознателів, хто по 1991 році отворено зачав писати за богатство карпаторусинської драматургії часу меживойня и войны. Так ци иншак він убертає увагу читателя скоро на 60 пес містных авторів⁸.

⁴ Русинський дайджест 1939–1944: III/1 : Кроника: Тексты з ужгородських новинок «Нова Недѣля» и «Карпатска Недѣля» 1939–1941 гг. / матеріали ушорив М. Капраль.– Ніредьгаза, 2011. – 252 с.

⁵ Русинський дайджест 1939–1944: III/2 : Кроника: Тексты з ужгородській новинки «Недѣля» 1941–44 гг. / матеріали ушорив М. Капраль.– Ніредьгаза, 2011. – 244 с.

⁶ Игнатович Г.: Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті: Книга перша. – Ужгород, 2008. – 287 с. – *Главно позирай* с. 261-276.

⁷ Šelepec J. Rusinsko-ukrajinské ochotnícké divadlo na Slovensku (1919–1949). Русько-український аматерський театр на Словаччині (1919 – 1949). – Prešov, 2012. – 96 s.

⁸ Чорі Ю. Драматургія Закарпаття (Шляхи історичного розвитку). – Ужгород: Карпати, 1996. – 212 с.

Валерій Падык дослідив історію формування карпаторусинської драматургії од середини ХІХ століття и до днесь. Під час меживойны и Другой світової войны по селах так Підкарпатської Руси, як Пряшівської Руси театралну культуру репрезентували поверьх 550 (!) аматерських театрів, а містні драматики написали и выдали веце як 120 пєс⁹.

Карпаторусинська культура и мадярська іредента

Мож то тримати за парадокс, айбо у ХХ століттю май росцвіла русинська література и культура почас Другой світової войны, кой Мадярщина (наперек Парижському мирному договору) анексувала у 1939 році територію Підкарпатської Руси. У новых геополітичних реаліях тоты мадярські політичні сили, што «злучали Мадярщину», имили ся провадити нову політичну лінію односно корінного етноса – підкарпаторусинів. И то так, жебы было видко, же мадярська власть санує русинів (што не мож уповісти за одношення влады до других етносів регіона!). Нова політика была напрямлена на способ, обы нівелёвати негатив, што го удержували русины у своїй історичній памняти из епох конца ХІХ и зачатку ХХ століття; иншак повіджено, из епох серпкой політики помадярення (асиміляції), што и привело ид тому, же Мадярщина стратила Підкарпатську Русь.

Почасти нова політична лінія была намагов выгумовати из памняти позітивный опыт припоїня Підкарпатської Руси до Чехословакії и поязаний из сим актом опыт демократизації общественногo житя. Сякий гєст мадярської влады предвидів, же русины вернут взаимностёв, лоялностёв, аж и мадярофілством, а главно – підпоров мадярської політики, што ся наміряла ментувати ушиткі факторы, котрі переже заважали повноціному и повнокровному розвою русинського етноса, ёго літературной (писемной) бесіды и на її основаню – поступованю культуры и літературы, театра, новинарства, історіографії, енциклопедистики а т. д.

У 1939 році край полишали українські емігранты, што ся збояли репресій мадярської влади. Мадяры вчинили намаг вытіснити из области щи й ушиток чеський сегмент населєня (майжень вшитко йсе ся дотыкало урядників и членів їх сімей). Далє – євреїв, што мігровали в регіон позад 1918 року. Аж казати за русофілів (ци то росіян-емігрантів, ци містных русофілів), туй мадярську націоналну політику учув на собі каждый, хто був замічений у нелояльности до Святостефанської Мадярщини (опыт поєта

⁹ Падык В. Історія карпаторусинської літературы и культуры: драматургія и національний театр на Підкарпатській Руси (1848 – 1989) : високошкольський учебник / Пряшівський університет у Пряшеві, Інститут русинського языка и культуры. – Пряшів, 2015. – 186 с. – За театр doby Другой світової войны главно *позирай* с. 111-134.

Андрія Карабелеша). Діяльність інших, хоча й було обмеженою воєнською ситуацією, на Підкарпатській Русі ся дозволяло.

Подля нового мадярського визначення, територія дістала назву «Карпатольо терюлет» (мадярськ.: *Kárpátalja terület*), чи пак «Підкарпатська територія», авадь курто – «Підкарпатя». (Слово «Русь» із найменування регіона мадярська власть передбачено вишмарити). Із статусом регіона у Будапешті ся мали визначити лем по війні; Підкарпатській території був обіцяний статус будущей автономії під назвов *Kárpátaljai vajdaság* (Підкарпатське воєводство).

У апрілю-маю 1944 року мадярська власть обополю з німецькими нацистами провела страшну за своїм россягом спецоперацію із ліквідування на Підкарпатській території єврейського населення. Тоды до концентраційного табору Освенцім (на вірну смерть!), обы їх укітити, были вывезені ушиткі євреї регіона – веце як сто тисяч людей.

У новых історичных реаліях (1839–1944) русинська інтелігенція, што ся ослободила од опіки українофілів и русофілів, нараз дала за ся знати, голосячи на вшитку силу свою націоналну ідентичность. Наперек латинському выслову «*Inter arma silent Musae*» («Кой говорят каноны, музы суть тихо»), русинська культура края просто росцвіла, хоча край пережив Віденський арбітраж, «Карпатську Україну», мартовое сключення із Мадярщинов и перебував у атмосфері новой войны у Европі.

Направду, празником діла любителів музичной культуры стали выступы мужеського хора «Верховина» на чєлі із проф. Стефаном Гладоником (1914–1941). Малярство успішно ся репрезентовало на вернісажах у Будапешті и Кошіце, а в Ужгороді, намісто одной-двох выставок на рік, перебігали неперерывні выставки. И то так, же експозицію дало ся вымінити скоро каждый місяць. Писатели и поэты, што перед тым свої творы публіковали гев-там по новинках, теперь мали свої спеціалізовані літературні видання. Май плоднов стала творчость молоджавы. Дякувучи подвижникам театралного умілства, був поновлений русинський театр. У регіон із еміграції ся навернули представителі русинської інтелігенції, котрі по році 1919 не прийняли прочехословацьку політику и обставали жити на Мадярах. Їсі діятели зачали активно сотрудничати із культурными організаціями Підкарпатя. Серєг них – Гиядор Стрипський, Антоній Годинка, Александр Бонкало и др.

У януару 1941 року была закладена академічна інституція – Підкарпатське общество наук (ПОН), што проекзістовала аж до советської анексії. Од самого зачатку ПОН під ведєнєм исполнительного дірєктора Ивана Гарайды, фактично, сповняв функції русинської академії наук. Хоча бы то непотішний час войны, за чєтыри roky (до октовбра

1944 р.) ПОН ся доміг важных успіхів¹⁰. Подля правил новой ґраматикы русинського языка, котру написав сам И. Гарайда (1941 р.)¹¹, ПОН зачав выдавати (и то файным тіражом!) мноґі новинкы и журналы, научні и поетичні зберькы, творы літературы про діти а т. д. Сесь процес культурного розвою нараз підпорила местна інтеліґенція, котра стала активно сотрудити из ПОН-ом. За успішне діятельство общества свідчит читаве число поліґрафічної продукції. У справозданю за первый рік работы Общества (котре дірекция публічно огласила 15 марца 1942 року), приміром, зафіксовано 24 видання, што напечатані общим тіражом 174 000 фалатків, а из того током року уж ся продало 137 000 фалатків. Выходили три періодичні видання – «Літературна недѣля» (єдин раз на два тыждні), «Зоря-Нојнал» (разнаквартал), «Руськамолодежь» (разнамісяць). Полюбили ся читателю и книжні серії – «Народна бібліотека» и «Дѣточа бібліотека»; у тых двох серіях вийшли одповідно 31 и 12 томів.

У серії «Літературно-наукова бібліотека» вийшло вєце як сорок книжок; у сів серії также ся указало унікатне видання “Заґальна бібліоґрафія Подкарпатя”, де суть зафіксовані вєце як три тысячі майважных карпаторусинських видань ХІХ – первой половкы ХХ столітя¹². Даякі журнальні и книжні видання выдержовали гет добрый тіраж. Приміром, у році 1943 (иде война!) діточый часопис «Руська молодежь» розходив ся у 8000 фалатках. У тільки ж фалатках розходили ся поодинокі книжки у серії «Дѣточа бібліотека»¹³.

Од самого зачатку функціонованя Підкарпатське общество наук своєв творчов активностєв на сторонках її видань підпорили поважні особности карпаторусинської науки и культуры: А. Годинка, П. Сова, А. Ерделі, Ф. Манайло, Д. Задор, А. Бонкало, А. Маркуш, И. Мураній, Г. Стрипський, М. Лелекач, Ф. Потушняк, Ю. Станинець, Л. Демян, П. Милославський, Ю. Боршош-Кумятський, С. Гладоник и другі.

¹⁰ Май широко *позирай*: Капраль М. Подкарпатское Общество Наукъ: Публикації: 1941–1944. – Ужгород, 2002. – 172 с.

¹¹ Грамматика руського языка / Составивъ Дръ Иванъ Гарайда; Видання Подкарпатского общества наукъ. – Унгваръ: Книгопечатня Юлія Фельдешія, 1941. – 142 с.

¹² Заґальна бібліоґрафія Подкарпатя/ Зложили Лелекач Н., Гарайда И. = Kárpátalja általános bibliográfiája/ Osszeallitották Lelekács Miklós, Harajda János/ Факс. вид., 1944. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2000. – 212 с.

¹³ Ильницький А. Культурно-политичное положєня Подкарпатя // Русинський дайджест 1939–1944: III/2 : Кроника: Тексты з ужгородської новинкы «Недѣля» 1941–44 гг. / матеріалы ушорив М.Капраль. – Ніредьґаза, 2011. – С. 134.

«Угро-руський національний театр» (1939–1942)

Нова мадярська адміністрація тісно при кінці 1939 року підпорила ідею русинського професіонального театра в Ужгороді. Переже знаний під назвов «Земскій Пôдкарпаторусскій народный театр», сесь театер у 1940 році дістав назву «Угро-руський національний театр», а из 1942 року мав назву «Руський народный театеръ» (Доста часто знали неофіційно го називати иншак – «Руський Національний Театеръ»). Тота культурна інституція екзистовала за Мадярів до середини року 1944, аж кой ся зачала (перед наступаючов Краснов арміїв) поступна евакуація ушитких державных установ у бік Будапешта.

Одновлення театра было поязане из имням актера Михайла Лугоша. Як писала карпаторусинська новинка «Карпатська недѣля» 17 марта 1940 року, «Министерский перепис повѣдомляе Михаила Лугоша, дѣловодителя драматического акц. товарищества, что удѣляется им доволенья. Члены товариства – 8 мужчин и 4 женщины – уже працюють. Артисты, межи котрыми суть и простѣ люде, приготавлиють песу Лугош–Грабарь: Овчарь. С сею програмою представиться товарищество, правдоподобно, в першом тыждню апрѣля»¹⁴.

Ищи до того М. Лугош позберав бывших актерів, котрі без даякой платні 30 септембра 1939 року заграли в Ужгороді дві песьы – «Кандидат» А. Бобульського и «Предложение» Антона Чехова (обі в режії Павла Алексеева). Театрална група числила 12 особ: режисер Павло Алексеев, актеры Василь Бідяк, Петро Гоца, Владимир Грабарь, Юрій Грицюк, Марія Гривняк, Анна Ладані, Марія Лашкай, Михайло Лугош, Емма Сочка, Иван Фенчик. Оформитель театралной сцены – малярь Федор Манайло.

Театер поновив своє діятельство у марті 1940 року дякувучи подвижництву двох ёго ведучых артистів – М. Лугоша и В. Грабаря и протекції містной влады, што му приділила (у 1940 році) урядову субвенцію (5000 пенгів). Ищи до того театер підпорив каноник Мукачевської грекокатолицькой епархії, урядовый комісарь Підкарпатя А. Ильницький (1000 пенгів). Під новым имням театер 2-3 апріля 1940 року дав дві предствавы. Были то песьы «Овчарь» В. Грабаря и М. Лугоша (подля сужета Сіона Сілавая) и «Буря над хатою» Еміліана (Емілія) Калабішкы.

Нараз по тому театер рушив у перве (апріль и май) турне по Підкарпатю. У програмі было гостѣваня в Иршаві, Довгому, Воловому, Волловці, Сваляві, Мукачеві. Далє – у Королеві, Перечині, Великому Березно-

¹⁴ Руська театральна дружина достала от министерства культa дозволення на гру // Русинський дайджест 1939–1944: III/1: Кроника: Тексты з ужгородських новинок «Нова Недѣля» и «Карпатска Недѣля» 1939–1941 гг. / матеріали ушорив М. Капраль. – Ніредьгаза, 2011. – С. 80.

му, Турї Реметах, Собранцях и др. Почас гостёваня театер указав зрителю за два місяці 39 представ. Гостёваня Угро-руського національного театра пройшло успішно. Публіка заінтересовано и тепло прияла gry актерів.

Далшой гостёваня ся зреалізовало в тім самім році на осінь. Театер перейшов 38 містами і селами Підкарпатя і заграв 61 представу. Доведна у 1940 році театер заграв 112 представ, што мож тримати за абсолютный рекорд у порівнянню зо вшиткыма театрами краю дотеперь, а доход од гостёваня тот рік чотырикратно (!) перевышив суму субвенції. Быв то великий успіх, а тыж красный доказ, же ся на Підкарпатю появили любителі и цінителі свого русинського театру¹⁵.

То самое театрална и літературна критика; у 1940 році вона хвалила театер, але просила грати веце пес од карпаторусинських авторів. Новинка писала: «Добре было бы однак, если директорія театралного товарищества взяла бы и представила бы п'есы пару домашних авторов, усп'ех котрых по всей в'роятности был бы еще больший, як усп'ех вс'ех дотеперь представленных п'ес. С'ь п'есы могли бы относиться або на сполну минувшину русько-мадярську, або на таку тему, представеня котрой обывательство Карпатской териториѣ приняло бы с наибольшою радостею»¹⁶.

Фінансові проблеми, што спричиняв войновий час, веце раз здержовали ініціативу и можности театралной группы. У репертуарі театра были такі пьсы як «Кандидат» А. Бобулського (режія Павла Алексеева), «Предложение» Антона Чехова (режія П. Алексеева), «Овчарь» В. Грабаря и М. Лугоша (подля сужета Сіона Сілвая) (режія П. Алексеева), «Буря над хатою» Еміліана Калабішки (режія П. Алексеева), легка французька комедія «Гр'ѣхи молодости» (режія В. Грабаря и И. Ланга), комедія німецького драматика Августа Коцебу «Недоразум'їє» (режія В. Грабаря и И. Ланга), комедія «Коваль Вакула» (подля М. Гоголя, переробив М. Турянський; режія В. Грабаря и И. Ланга). Діточый репертоар был представленый пьсами «Три золоты волосы дѣда Всевѣда» Ербена (режія В. Грабаря), и «Красная шапочка» («Червона каркулька») (режія В. Грабаря).

Аж попозирати на репертоар, помеже русинські («Овчарь» и «Буря над хатою»), німецьку («Недоразум'їє»), російську («Коваль Вакула») и французьку («Гр'ѣхи молодости») пьсы театер під веденєм дірєктора М. Лугоша не мав нич (!) из мадярської драматургії. Не говорячи уже за вто, што Угро-руський театер мав позволеня грати иппен на «руськом и мадярском языках»¹⁷, хотяй у мадярськім языку на русинській сцені театралы пьсы не играли.

¹⁵ Недзѣльскій Е. Угро-рускій театр... – С. 83-85.

¹⁶ Представленя руського театрального товариства в Унгарѣ // Русинський дайджест 1939–1944: III/1... – С. 157-158.

¹⁷ Михаил Лугош знова достав дозвол представлення для Руського Націон. Театра // Русинський дайджест 1939–1944: III/1... – С. 135.

Мадярска адміністрація мала своє видження, як бы ся мав справовати єдиный на Підкарпатю професіональний театр, бо тримали сцену за читаву трибуну ідеологічної агітації. Ушиткое у театрі мало быти подчиненое основам великодержавной святостефанської ідеології. Репертуар театра тому не штімовав, подаколи ся ставали куріозы. Як то было, наприклад, почас урочистых сятковань скоро по капітулації Франції. (Франція підписала капітуляцію перед нацистичнов Німещинов 22 юнія 1940 року). 31 август 1940 року у театрі «...присутнѣ одушевлено праздновали [славили – В. П.] Регента Гортія, канцлера Гітлера и министерского председателя Мусолінія, послѣ котрого зачалося представеня»... акурат французькой (!) пєсы «Грѣхи молодости», – писав містный новинарь¹⁸.

Під Мадярами на Підкарпатю вийшло дакілко пєс русинських драматиків авадь пєс, приспособленых про ужгородський театр. Хоть лем назвеме тоты творы: драмы «Овчарь» (1940) В. Грабаря и М. Лугоша; «Тиса тече» (1941 р., обстала у рукопису; премера: зима 1941/1942 р.) Еміліана Калабішкы. Также вийшла весела игра «Коваль Вакула: Комедія в 4-ѣх дѣях» (1942) М. Шіллер и В. Грабаря; се, фактично, інсценізація оповіданя російського писателя Миколы Гоголя, што ї приспособили до підкарпатських реалій, а актеры грали у гуцульських народных кроях.

Важнов віхов стало товмаченя творбы англійського драматика В. Шекспіра. Писатель Иван Мураній выдав по русинськы єго трагедію у 5 діях «Живот и смерть короля Ричарда III-ѣго» (1942). У Пряшеві силов Общества А. Духновича вийшло перевиданя комедії карпаторусинського драматика другой половкы XIX ст. Ивана Даниловича (Корытнянського) «Семейное празденство» (1943). Мож бы туй пригадати и провбу пера молодого літератора Ивана Комлошія. У 1942 році вийшла єго пєска «В корчмѣ: Весела сцена в одном дѣйствіи».

З діточой драматургії туй мож назвати пєсы М. Шіллер-Калюжної, котра як учителька и, подля слов Є. Недзелського, «тонка знателька театра и діточой души» ищи у 1927–1928 рр. у селі Поляна создала образцєвый діточый театр. М. Шіллер написала (и напечатала) дакілко пєс про діточі театры. Приміром, «В ночь св. Николая: Пьеска в 2-х образках из спѣвом и танцями» (1942) и «Сон на полонинѣ: Пьеска-казка для молодежи в 3-ѣх образах из спѣвом и танцями» (1944, у соавторстві из В. Грабарём).

Помеже далші діточі авторы добы Другой сітовой войны суть Михайло Молнар из пєсков «Дѣд-мороз и бабушка-зима: Дѣтская рождественская пьеска в 2 дѣйствіях» (1942) и Александер Сливка из пєсков «Пташинный суд: Дѣточа пьеска в 3-ѣх дѣях» (1944) и др.

¹⁸ Торжественный русский вечерок в унгарском городском театрѣ // Русинський дайджест 1939–1944: III/1... – С. 135.

М. Лугош, В. Грабарь. «Овчарь» (1940)

Другого априля 1940 року в Угро-руському театрі в Ужгороді відбулася прем'єра пєси «Овчарь» у режії П. Н. Алексєєва. Дразу у межичас, коли театр бездієствовав, написали Михайло Лугош и Владимир (Владимір) Грабарь. Пєса стала важним етапом карпаторусинської драматургії. Як написав у передслові до першовидання той пєси директор Ужгородської руської гімназії, голова Театрального дружества Василь Сулінчак, «на 1936 рік уж мали сьме марку профєсiонального театра, профєсiональных актерів, айбо ани єдної властной у повнім смислі слова профєсiональной пєсы, то значит пєсы, искладеної из знатям и беручи до уваги ушиткі досягнення теперішньої драматургії»¹⁹. Таков пєсов стала драма «Овчарь», котра, до кінця, символізувала утверження карпаторусинського національного репертоара. Далє В. Сулінчак пише: «Став на ноги наш театр, и треба нам, обы рушив и ишов, ишов непрерывно навперед – за житєм и провидячи ідеалы народного житя и ушиткого людства»²⁰.

Михайло Лугош (1918–1968) – малозната особність карпаторусинської культури. Їго біографія до теперь не написана. Наша замітка є першов таков провбів. Не знати, де ся родив. На час написання «Овчаря» сповнило ся му лєм двадцять два роки. Як на свій вік, був то уже добрі познаний помеже карпаторусинську інтелігенцію актер и писатель русофілсько-русинофілської орієнтації. Ищи у році 1936 за него доста тепло ся одозвав літератор русофілської орієнтації из Пряшівської Руси Ніколай Горняк. У нарисі «*Molodaja poslivojennaja literatura karpatorossov i ich kulturno-političeskoje položenije*», што го напечатали русини США в єдному из своїх діаспорных журналів, Горняк писав за театралне житя на Підкарпатській Руси, выдтак високо оцінив талант молодых актерів Марії Пілцер и особливо Михайла Лугоша. Такое, гейбы предвидів творчий взлет М. Лугоша, коли писав: «*Luhoš nyní imijet 18 lit, tak čto jeho sposobnosti tolko v načali razvitija. O niskolko lit etot junosa budet hordostju Karpatskoj Rusi*»²¹.

Ай молодый літератор (русофіл, а далє – українофіл!) Андрей Патрус (май знамый у літературі як А. Патрус-Карпатський) у своїй статі од року

¹⁹ Сулінчакъ В. Предисловіє // Грабарь Вл., Лугошъ М. Овчарь: Драма из сельской жизни по сюжету Сиона Сильвая в 4. дѣйствіях. – Ужгород, 1940. – С. 5.

²⁰ Сулінчакъ В. Предисловіє... – С. 6.

²¹ Hornjak N. A. *Molodaja poslivojennaja literatura Karpatorossov i ich kulturno-političeskoje položenije* // Kalendar' organizacii Svobody na hod 1937 / Sostavil ot imeni Organizacii Greko Kaht. Karpato-Russkich Spomahajusčich Bratstv Svobody Stephen Banitsky, III. redaktor "Vostoka", Hod izdanija XI, Perth Amboy, N. J.: Tipografija „Vostoka“, [1936]. – s. 151.

1937 «О карпаторусской литературе», што также была напечатана у США, высоко собі цінує літературный талант М. Лугоша («Лугоша-Погодина»). Він пише: «Особенно треба вспомнить имя Михаила Лугоша, издавшего сего года книжку рассказов «В скаутском лагере». Хотя автор, коли сю книжочку писал, не ставил перед себе серьезных задач, но все же сеся ёго перва книжечка читаеся легко и с увлечением. Она написана живо и жизнерадостно»²².

За М. Лугоша суть раз лем курті біографічні фрагменти. Знаєме, же скончив горожанську школу, дале ся учити не мав за што. Скончив ушиткі три театралні курсы при Земському Підкарпаторусскому народному театрі и визначив ся из своїм творчым амплоа – грати, як за то пише Є. Недзельський, «резонерські» ролі. За режисера Франтішка Главатого М. Лугош заступав функцію помочника діректора. У 1937 році написав и видав в Ужгороді книжочку оповідань під назвов «Въ скаутскомъ лагерь: Рассказы». Возглавив містный союз артистів, много ся старав за рішення їх соціальных проблем. У 1937 році похворів ся на туберкулозу; скоро рік був у болниці и санаторію, де не полишав самоосвіту и много читав. У 1938 році він ся вернув до театра; также сповняв адміністративну функцію секретаря театра. По окупації Чехословакії нацистами и из зачатком малярської іреденты спровбовав одновити діятельство театра и скликав актерів, обы заграли пар пес (задарьмо, без даякой платні), лем жебы представити малярській (новій) владі свою візію будущего театра. Выдтак 30 септембра 1939 року трупа даколишного Земського Підкарпаторусского народного театра заграла дві предствы из містной и російської драматургії – песьы «Кандидат» А. Бобулського и «Предложение» Антона Чехова (обі у режії П. Алексеева). На зачатку 1940 року М. Лугошу ся подарило одновити роботу театра в Ужгороді, айбо уже під стріхов нового театралного «дружества» – Угро-руський національный театр²³. Як діректор М. Лугош повів театер дале. Также у сесь час він ся ангажовав на поприщу радіо як декламатор. Голос актера мож было чути у радіопрограмах «Руським слушачам» на ужгородським радіо²⁴.

Важні зміны у житю М. Лугоша ся стали на зачатку 1942 року. Малярська влада, видав, из ёго кандидатуров была неспокойна и глядала му заміну. Годно быти, же главнов причинов туй были ідейно-політичні орієнтації М. Лугоша. Репрезентант молодшого покоління карпаторусинів,

²² Патрус А. О карпаторусской литературе // Карпаторусский календар Лемко-Союза на 1938 / Составил Ваньо Гунянка. Год издания XIII, Нью Йорк, Н.Й., 1937.– С. 63.

²³ Недзельський Е. Угро-руський театр... – С. 91-92.

²⁴ *Позирай*: 14-го марта высылае радіо Унгвара святочну програму // Русинський дайджест 1939–1944: III/1...– С. 186; Руська передача слѣдуючого тыжня // Русинський дайджест 1939–1944: III/1...– С. 194.

што ся родив и вырос у Чехословакїї, М. Лугош мїг быти чехословакофілом и русофілом, и, главно, русинофілом, але нияк раз не мїг ся согласи-ти из політиков Мадярщини, што ся союзила из нацистськов Німещинов. Коли на дірктора театра дали Е. Сухого, ищи на даякий час, як за сесе пише Ю. Шерегій, М. Лугош обставав у театрі як актер²⁵. Так ся видит, же він доста скоро полишив театр, бо у 1944 році М. Лугоша находиме у Бан-ській Бистриці як активного участника Словацького національного вос-станя (29.08–28.10.1944). Слободне словацьке радіо мало высыланя ай про підкарпатських русинів. Тоты релації як редактор и дїктор приправляв М. Лугош. Люде чули ёго голос в етері; він закликавав населеня до вос-станя, урочисто обявив по радіо за обновленя Чехословацькой Народной Републіки. Русинське высыланя у режії М. Лугоша інформовало населеня за ширеня восстаня. Релації уміщовали также умелецьке слово, музычні творы, межи тым – советські співанкы²⁶.

По войні М. Лугош жив и робив у вароші Златі Моравці (Zlaté Moravce; Нітрянський край). Годно быти, же там и умер. Опыт участника Словацького національного восстаня мав бы го привести до лагра комуністичной просоветської орієнтації. Так то и было! Межи тым, у партійных документах Демократичной партії Словакїї (умірені демократи некоммуністичной орієнтації), котрі не так давно научники дали опубліковати, суть інформації, же дахто «Michal Lugoš», што ся родив у 1918 році, за віров – грекокатолик, 16 януара 1946 року став ся секретарём (tajomník) одділення Демократичной партії Словакїї у вароші Шаморін (мад. Somorja, район Дунайська Стреда, Трнавський край); містом бываня М. Lugoša на тот час ся вказує якоїсь село Kuzminá²⁷. Але, треба повісти, же у Трнавському краї не было такого села! Годно быти, же иде за село на Підкарпатській Руси, де він ся мїг родити, – Кузьмине (нині – Мукачівський район Закарпатської области України). (У тому селі и днесь ся найде файта Лугошів). Кидь є то так, значит, М. Лугош у документах демократичной партії у стовпчику «bydlisko» (місто бываня) з даякой причини указав не реалне місто быва-ня, а своє рідне (?) село на Підкарпатській Руси.

Далші жерела вказувут на то, же Michal Lugoš сотрудив (!) из совет-ськов розвідков, обы не допустити до влады у Словакїї Демократичну партію як главного політичного опонента словацьких комуністів. За сесе

²⁵ Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року... – С. 328.

²⁶ Рудловчак О., Ковач А. На порозі другого півстоліття // 50 років українського ра-діомовлення в Чехословащині / Упорядник: О. Рудловчак. – Пряшів, 1984. – С. 41-42.

²⁷ Syrný M. Slovenskí demokrati '44-48: Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Sloven-sku v rokoch 1944-1948 / Muzeum Slovenského národného povstania. – Banská Bystri-ца, 2010. – s. 103.

пригадавав важный російський шпiон Александр Зорiч (Зорiч – то псевдонiм Александра Святогорова, советського розвiдача, командiра дiверзантського отряда «Зарубежные» у Словацькому нацiональному восстаннi, далe – генерального конзула Советського Союзу у Братиславі). По смертi М. Лугоша вiн писав: «Velku robotu pre vec víťazstva socialistického zriadenia urobil Michal Lugoš zo Zlatých Moraviec, ktorý v súlade s úlohov vstúpil do Demokratickej strany a oznamoval cenné informácie o reakčnej činnosti jej pohlavárov»²⁸. («Велику роботу у ділі побiди соціалістичного ставення зробив Михаил Лугош зо Златых Моравець, котрий мав завдання вступити до Демократичної партії и сообщав цінні інформації за реакційну чинність її главарів»). Годно быти, же драматик М. Лугош и секретарь Демократичной партії вароша Шаморiн Michal Lugoš то тотa сама особа. Межи тым, Михайло Лугош до Ужгорода уж ся веце не вернув и не знати, ци ёго житя по войнi даяк было поязаной из умельцьков літературов ци драматургiїв. В історії карпаторусинської літератури вiн обстав скоро лем як соавтор драмы Овчарь» и дiректор Угро-русского театра.

Єднодумником М. Лугоша у борьбі за Угро-русский театр став артиста театра и режисер **Владимир Грабарь**. Через бiдність ёму ся не подарило учити у гімназії. Робив тiпографiстом, найшов у собі силу до самообразованя. Играв у аматорських кружках. Скончив ушиткi три театралні курси при Земському Підкарпаторусскому народному театрі. Туї зачав глыбоко изучати театралне искусство, історію театра и драматургiї. Свое творче амплоа видiв як исполнитель характерных ролей, примiром, слiпого генерала у «Суєтi» И. Тобілевича, Коршунова у драмі «Бедность не порок» А. Островського, Завялова у комедії «Дорога цветов» В. Катаєва и др.²⁹.

У драмі «Овчарь» В. Грабарь выступив не лем як драматик, айбо также талантливо заграв двi ролі – стродавного глухого дiда Василя и лісного сторожа Юрка. Далші ролі у сёму спектаклі бавили: Ю. Грицюк (овчарь Иван Дуб), М. Гривняк (Олена), Степан Кочаник и Е. Сочка (Запотоцькі, отець и мати Олены), В. Бiдяк и А. Ладані (Палінчаки, сосiды Запотоцьких), И. Фенцик (Екзекутор), М. Лашкай (Гафа – подруга Олены).

Песа «Овчарь» – то сентіментална історія любованя из трагічним фіналом. Се провба драматика вказати своїх Ромео и Джульетту, котрі ся родили и дозріли у райських кущах ідеальной карпатської природи. Поетичні шорикы из трагедії В. Шекспіра пасовало бы туї дати як епіграф до нещастной історії любованя:

Май смутну повість в світі не найдете
Чим за любов Ромео и Джульетты.

²⁸ Zorič A. Nezabudnutelné dni // Život. – 1968. – Č. 9 (26.02). – s. 15.

²⁹ Недзільський Е. Угро-русский театр... – С. 92.

Иван и Олена – честні и чистосердні молоді люде. Ни цяткы лукавства, криводушности, ліцемерства ци двоєротности, ци й скупости не найдеме в їх одкрытых великому чувству душах. Иван до того, хоть и сирота, бідный овчарь, але добропорядный и роботный хлоп. А Олена – сімнадцятьорчне игристе и залюбливе дівча, котре лем днесь дозріло до свого первого великого чувства. На фоні пасторальных карпатських пейзажів двоє залюбених молодых людей високо у горах, під полонинов, присягавут собі на вірность – «до гроба»!

Але доста скоро їх чистой (піднебесной) любованя ся розобе у людському (приземленому) обществі. Каждый из них изробит лем єден нерозважений крок. И того буде доста, жебы любов ся обернула на трагедію. За свою неопытность, подагде непрактичность и прямолінійность ци отвореность, легковірность героям прийде ся поплатити високу ціну. Бо там, де є любовь, там найде ся покуса. А де ся двоє люблят, там усе ся найде третей! Хвилькова слабкость (ани не зрада!) може ся скончити великов кривдов, што ся одозве трагічным ехом у душах обох залюбених.

Сесь тема – вічна, як самое житя, хотяй каждый раз ся повторяє иншак. Паралелно на сцені ся провказувут дві трагічні історії любованя: Ивана и Оленки и діда Василя и бабы Олены. У старого овчаря Василя замолода была велика любовь. И до нєго на полонину, коли овчарив, знала виходити єго Оленка. Айбо дідів отець розлучив їх, бо не хотів тоту сироту до себе за невістку. Лем на старі літа дід Василь и баба Олена ся изыйшли. Сядут собі ведно и мовчат. Легко, пригадувут свої золоті літа?! Тота історія, за котру у селі знає каждый, выкликує в Оленці природный інтерес. Йй з Иваном также віщат несчастье житя, бо Иван – бідняк и сирота. До того, Оленка легковажит: хотяй думає собі, же любить Иванка, ищи й сама не годна до кінця ся вырозуміти на своїх чувствах. На многі вопросы вна не годна однайти отвѣт:

Олена: Слушайте діду, я вам дачто скажу... Жыла-была єдна дівушка... Полюбила она красного легініка... Айбо дівушка та легінь бідны были и родичі не хотіли, чтобы они отдалися. И розошлися дівушка и паробок в разны стороны, так и пережили цілый свой живот. Так и постарілися... Діду, то я про вас кажу! Чуєте? Та скажіть мені, ци не ліпше бы было повінчатися та хоть короткий час быти счастливыми? Не ліпше бы было вмісті бідовати? Но, діду, скажіть!

Песа стала важнов демонстрацієв зміны пріорітетів містной драматургії – од бытописаня до психологічної проробкы характерів дієвых особ. Як за се цалком обективно написав у передслові до первовиданя В. Сулінчак, «сесь тіповый сюжет авторы книжки психологічно проробили и

формально розвили из знатям спеціально-театральной композиції и драматургії»³⁰.

Дійство у песі ся розвиває доста динамічно. Ліричні сцени логічно переходять у комічні історії, а образи любовання змінюють ся сценами самогубства; читання псалтырі над небіщиком переходить у веселі народні забавы при мерці. Розвивання дійства (од стріч на полонині до заручин) доста скоро перейде у кульмінацію. Драматичный конфлікт, означений у заязці песь, вызріє у сценах неуспішних заручин, перейде через сцени забавы при мерцю. У кульмінації конфлікт досягне свого повного розрішення сценами прощання из небіщиком и исплывання героїні из розуму. Фінална сцена (ошаліла Олена подойме ся на полонину) посилює трагічність той любовной історії. Неосмыслено и наосліп героїня глядає страчений час и розбураный світ, у котрім їй было добрі и де в її серцю жила любовь. Але зритель розуміє, же у тот світ ворота уже неє.

Літературна критика того часу справедливо оцінювала песу «Овчарь» як майзначимое видання, у котрому «первый раз широко и точно дало ся выхосновати психологічний матеріал (забава при мерці) и в жанрові сцени уведений психологічний елемент»³¹. Нарубы, сочасный літературознаватель и драматик Ю. Чорі, котрый вцілови високо цінит етнографічний матеріал, уплетений у полотно твору, при тім додає, же забавы при мерці «спомалювуть дійство, бо не спомагавуть кульмінацію, а лем ілюструвуть, одтігавуть розязку»³². Але из тым ся не мож согласити!

Карпаторусинська драматургія и до того плодно хосновала у театральних творах обрядовый матеріал. Находиме го у песах Антонія Бобулського, у «Ворожбі» Ніколая Упоринця, у сценічній обробці (песа на 1. дію) етнографічного матеріала «Над Юрою Коржом псалтырь читают» Фомы Легуна, у «Свадьбі» М. Пілцер, Варвары Лакатош и В. Грабаря, у веселій грі «Коваль Вакула» М. Шіллер и В. Грабаря, у драмі Еміліана Калабішки «Тиса тече» и др.

У песі «Овчарь» авторы выхосновали повноформатный сюжет карпаторусинської забавы при мерці, так называну «лопатку» («лопаткы») (иншакі назвы забавы: свічення, «ходити світити», лопарькы и др.). Лопатка – дохристіанська карпаторусинська традиція, котру звыкли зачинати нараз по тому, як дяк дочитає над выстертым покойником псалтырь.

Знамый на Підкарпатю писатель и етнограф, протоєгумен Мукачевського грекокатолицького монастиря о. Анатолій Кралицький у своїх етнографічних дослідях русинів долины річки Лаборець описав сесь обряд, то значит традицію «ходити світити» над «выстертым мерцем». Він пише:

³⁰ Сулинчакъ В. Предисловіе... – С. 5-6.

³¹ Історія подкарпаторуськой літературы... – С. 62.

³² Чорі Ю. Драматургія Закарпаття (Шляхи історичного розвитку)... – С. 129.

«Якъ смеркнется, приходитъ дякъ читати надъ покойникомъ псалтирю, а за нимъ сгорнется вся молодежь. Тутъ между временемъ, когда для отдыха прерывается чтение, поють жалостныи пѣсни: о судьбѣ души по смерти, о Лазарѣ и проч., послѣ чего родственники посылають присутствующихъ за каждымъ разомъ горѣлкою. Около полунощи забирается дякъ до дому, а молодежь – вѣроятно, чтобы опечалену родину развлечь – принимается за игры, так званныи “лопатки” и “дѣда”»³³.

Фактично, «бити лопатку», се народне театралне дійство ци, мож повісти, едноактова песа из своїм сужетом, дієвими особами и своїм реквізітом. Як писав етнограф Юрій Жаткович у своєму досліді из 1896 року «Етнографическій очерк угро-русских», «на лопатках тулько бывать сяких забавок, ож цілу книжку мож бы из нима списати»³⁴. На теперішній час научники знають за дакілко десятків сужетів лопаток, але ищи у XIX столітю на сесю тему было накладеноє табу – село не дуже хотіло видавати свої секреты, обы ся не наразити на церковні запріты. И лем у 1892–1893 роках ужгородський часопис «Листокъ» напечатав дакілко сценаріїв сяких забавок.

Ціла трета дія песь – то професіонална інсценізація забавы «лопатка». Мож повісти, же сесе песа у пєсі, авадь театр у театрі. Герої драмы хотя-не-хотя ставут участниками той функціональной про селський соціум забавы, котра має свій раціональний (гуманный) смысл – розвлечь опечалену родину. Авторы дали до песь нараз три сценарії лопаток – «Дідо и баба», «Мелница», «Жид, коза и цап», хотяй у реаліях того може быти и вещь.

«Лопатка» органічно вплетена у сужет драмы «Овчарь». Се трета часть дійства; сперед неї стоят романтична ідилія на полонині и любовна трагедія у людському соціумі. Хотяй забава при мерці наслідуеть цалком реалістичный сужет, взятый из традиційного карпатського житя, її появленя у канві романтичной пєсы стає про зрителя даяков сюрреалістичнов інтермедієв. Забава нияк не поязана из сужетом пєсы, але міцно ся яже до карпаторусинського звыва, подля котрого, як на тото прийшли герої пєсы, треба овчаря-покойника Ивана Дуба «похоронити по старому нашему русскому звываю и обряду».

Сяке сюрреалістичне наповнення пєсы при дінамічному дійстві, высокій амплітуді переживаных зрителєм подій, органічно вплетеному пісенному матеріалі наравду односит драму до ліпших на тот час творів карпаторусинської національной драматургії. Сужет пєсы ся розвиват доста дінамічно.

³³ Кралицкій А. Русины Лаборскіи въ Угорщинѣ // Науковый сборникъ, издаваемый литератур. обществом Галицко-русской Матицы. Вып. II. – Львов, 1865. – С. 107-108.

³⁴ Жаткович Ю. Етнографическій очерк угро-русских // Мазурок О. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, 2001. – С. 217.

Куртый переказ сужета пёсы «Овчарь»

Дія перва. Рано на полонині. Сімнадцятырічна Олена из своїм сасідом, старшим чоловіком Палінчаком (ім обом по пути) подоймут ся на полонину, де вівчарят старый дідо Василь и молодой Иван Дуб. Палінчак иде до міста (бо через полонину буде май скорі) зычити гроші. Пилуе ся, бо днесь на село прийде екзекутор и годні за довгы продати ёго послідну корову. Оленка выйшла на полонину навщивити Ивана. Доки він из отаров, Оленка из дідом Василём чекавут у колибі. На тото надходит Екзекутор, котрого Оленка на даякый час приобіцяла ся сасідові Палінчакові здержати на полонині. Екзекутор также мусит ити у село через полонину, бо міст через потік забрала вода. Оленка всяко ся усилуе здержути Екзекутора на полонині. За даякый час він одходит. Оленка и Иван обставут самі. Иван, хоть и бідный хлоп, але роботный и чуе ся щастливым. Він любить Оленку; вона также залюблена у него. Иван и Оленка планувут свое будуще житя. На березі водопада серед красной карпатської природы молоді люде присгнули собі на вірность... до смерти (!):

Иван: Кажы тут, Олено – цы не зрадишь ты мою любовь?

Олена: (Кричит) Не зражду! Не зражду!

Дія друга. У хыжі **Запотоцьких** – Оленчиных вітця и матері. Мало познійше туй ся мают одбити заручины Ивана и Олены. Иван входит до хыж. Туй го стрічае двадцятьчетырирічний **Юрко**, сторож у лісі. Юрко выученый у горожанській школі, має роботу, платню, тримле ся панчуком. Він тыж залюблений у Олену и хоче завадити заручинам. Він роздобив великі гроші и хоче раз ся потокмити из Иваном, цы возьме од него гроші и цы ся одступит од Олены. Хлопы майже ся не побили.

Запотоцький, видячи, як ся вадят хлопы, признае ся сасідові Палінчаку, же не є спокойный из заручинами своей дівкы Олены. Може бы даяк ищи мало почекати из заручинами?! Бо Олена доста молода дівка, и, як ся му видит, не годна вирішити, кого любить – Ивана цы Юрка? (*«Тоті когуты вадятся, а дівка, кажется, и сама не знае за кого итти. С обома фіглюе и не можеме ёй втолковати, ож сама свой живот губит...»*).

Коли Олена обстала у хыжі сама, Юрко ищи раз прийшов ї переговорити, обы ся не оддавала за Ивана. Бо Иван – неошколований, бідняк, сирота, што ани хыжі не має. Из ним Олена ціле житя буде бідувати. Юрко обіщае ся Олені, што буде ся за ню старати ціле житя. Він рисуе Олені красні образы їх щастливой и интересной будучности. Олена на тото нияк ся не соглашае (*«Что я маю ділати? Присягла м ему...»*). Юрко, кидь ся му не подарило извабити Олену перспективов солодкого житя, готовый ити гет из села и навсе. Напоследь просит Олену прияти од него еден красный

перстень (Из піняжниці му wypadут ведно из перстнем и великі гроші!). Юрко обсипує Олену компліментами, дарит їй перстень и просит го провести до загороды. Олена ся росчувствовала и дає себе напослед обняти и поцілювати. У тот час, як Олена и Юрко на прощаня ся цілювуть, до хыж зайшов Иван. Через оболоч овін увидів тоту сцену в загороді. Иван не годен пережити, як му ся видит, таку зраду (*«Як? Она цілується с лісним? Тихо серце! Что маю робити? Біжати! (Кричит в окно) Оленко! Дякую ти за вірність! Бывайте щастливы! Прощай! Прощай!»*).

Олену без тямкы занесли до хыж. Ушиткі довкола неї ся стараवут даяк помочи хворій. Як лем Олена прийде до тямкы (*«Ой, спасіть Івана! Винна єм!»*), нараз просит загнати дакого из хлопів у полонину – там, де гучит водопад и де из шаленой вышини у пропасть знають из горя скакати израджені.

Межи тым до хыж зайшов сосід Палінчак и переповідає Запотоцькому новину: до села зайшли жандарі, глядавуть Юрка – він викрав гроші в нотарськiм уряді. Вчора у вароші купив перстень. А тепер утік до ліса. Олену тота новина ищи май изразила.

Дія третя. У хыжі **Запотоцьких** на ослоні лежить покойник – Иван Дуб. По читаню псалтырі людём у хыжі подавуть закускы и вино. За даякый час по старому русинському звичаю и обряду селська моложава зачинає у хыжі бавити у лопатку (забава при мерці). При последных сценах стає ясно, же Олена исплила из розуму.

Дія четверта. Полонина. Осінь. Вечеріє. **Баба Олена**, што пішла до ліса на дрыва, сіла коло колибы мало спочити. Юркові у потемках привиділо ся, же то ёго Оленка, котру він скоро три місяці не видів, докы жые туй у полонині, де ся испрятав од жандарів. Из бесіды Бабы Олены він узнає, же Олена исплыла розумом. А дідо Василь похворів на гостець [ревматизм – В. П.], видав, не буде кому взимі Юркові вынести їсти на полонину. На прощаня Баба Олена дає Юркові пораду: вертати у село и оддати жандарям украдені гроші.

Такой по тому на полонину вийшла Олена – глядати свого Иванка. Се – фінална сцена у песі. Чудно вдіта, ушиткой шатя на ній білое, Олена выпозірує як невіста. Юрко усе ищи любить Олену, радый тій стрічі, але сесе не приносить му радость, бо Олена уж не та, котру він знав – вна чудно бесідує и увесь час марит. Але Олені Юрко може одкрити свою изранену душу. Він ся кає, признає, же страшно завинив перед Иваном. И признає ся, же не знає, што дале чинити у житю, бо туй у полонині взимі буде му смерть. Олена, котра и собі не годна порадити, чує Юркову біду. Вона хоче му даяк помочи, спасти го и кличе го у долину – там, де тепло и де живут люде. (*«Пой... Мы вернемся на полонину, коли солнце взойде. Пой!»*). Юрко

не може не вірити Олені. Двоє нещаслих бідаків идут єден другому на-стрічу из протягнутыма наперед руками – на сякій новті символічно ся скончит песа.

Драма «Овчарь» наповнила новым содержанием сущность карпатурсинської драматургії. Иппен сесе мав на гадці автор спередслова до первовидання «Овчаря» В. Сулінчак, коли писав: «Сцена не про бесіду дійовых особ, не про розвагу любителів и не про забаву зрителів. Вона мала бы зрити у сущность народну и людське життя и душу, и оживотворёвати тото проникнення через доступні про восприимання зрителём форми, котрі го покличут до высоких ідеалів искусства»³⁵.

На Різдво 1941 року Угро-руський театр під веденєм М. Лугоша заграв в Ужгороді комедію «Коваль Вакула» у 4-х діях. Подля режії, дія перебігає десь на Підкарпатю, герої на сцені одягнені у гуцульські народні крої, діти співають русинські колядки.

Изясь театральна критика у рецензіях підчеркнула високий професіоналізм артистів. Новинка «Карпатска недѣля» писала: «В рамках рождественного представеня заграли комедію Коваль Вакула в 4 дійствіях, в рамках котрої представили руські народні пісні, а при конці народні танці. Руська театральна дружина в теперішном єї составеню дуже способна на представеня народных сцен, як се показала в суботу вечер перед публикою». Далє новинарь пише про обчекованє гостіваня театра у Будапешті: «Як довѣдалися мы, руська театральна дружина в послѣднем часѣ достала позваня до головного города, чтобы на дасколько дней грали в Будапештѣ. Як гостѣ головного города будутъ перебивати в Будапештѣ и в одном из великих пештских театров заграють дасколько представлень»³⁶.

«Руський народный театр» (1942–1944)

Видав, фінансові проблеми не позволили театру ити у престижне турне до Будапешта, як и на далшій гостіваня по русинських селах. До того, по двох роках своєї екзистенції Угро-руський театр дочекав ся у децембру 1941 року на реорганізацію. Не йде за професіоналізацію театра, але за дашто иншаке – театр дістав стабільну державну підпору и мав однайти новий вектор орієнтацій, то значит стати важнов трибунов святоسةфанської ідеології и символом русинсько-мадярського культурного и політичного изближення.

³⁵ Сулінчак В. Предисловіє.... – С. 6.

³⁶ Унгварское представлення руськой театральной дружины // Русинський дайджест 1939–1944: III/1... – С. 169.

Ипен на тото націлѣвав русинські культурні організації уядовый комисарь Підкарпатя Александер Ильницький (1889–1947). Він підчерковав, же «... у подкарпатских русинов маеме говорити не только о религійных и культурных традициях, но важным есть для нас и то, что с времен великого вождя Раковця, с времен борьбы за свободу рока 1848 и у свѣтовой войнѣ показали мы, что есьме «найвѣрнѣйшим народом» Мадярщины, и всѣ инши обычаи маеме держати в согласіи с сею освяченою традиціею, ибо только щира, проста братска руська правица достойна до неѣ простягнутой мадырской братской правицѣ. Только открыта и щира, подпоруюча политика понесе наперед в сей дорогой Отчинѣ дѣло развитія проуспѣванія мадяров. Послѣ двадцятѣлѣтного роздора отже в интересѣ русинов проваджена реална политика мае мати на цѣли не розлученіе, но соединеніе; най не роздѣляє, але най поставит в один ряд всѣ, на конструктивну роботу способни народни и особисти силы!»³⁷.

Театер дістав нову назву: «Руський народный театеръ». Намісто М. Лугоша, новым діректором у театралнім сезоні 1941/42 рр. призначили Еміліана М. Сухого. Из єго біографії, подля книги Ю. Шерегія, знаєме, же скончив словацьку гімназію у Пряшеві, драматичне одділення штатного конзерваторія у Празі (1932–1936). До Ужгорода на роботу прийшов из Будапешта³⁸.

У децембру 1941 року, як писав за тото містный новинарь, кореспондент «Недѣлі» (21.12.1941), «директору театра Сухійови послѣ великихъ тяжкостей удалось составить такую труппу, которой головною цѣлею есть служить художеству. Руський народъ зѣ великою подякою и благодарностью мае относиться до министерства культы и до цѣлого правительства, что вѣ днешныхъ тяжкихъ матеріальныхъ обставинахъ позволило zorganizовати руський народный театеръ, який на народномъ языкѣ производжовавъ бы якъ свою, такъ и чужого народа литературу... Труппа состоитъ изъ 25 членовъ. Позднѣйше узналисьме, что первое выступленія театра отбудется на другой день нашего Рождества»³⁹.

У свому першому радіоінтервю (у высыланю про американських русинів) Е. Сухий 15 марта 1942 року нараз прозрадив (інтервю перепечатала «Недѣля» од 29.03.1942) главну ідею новоствореного театра: «Руський Національный [ипен так! – В. П.] Театръ вѣ повномъ смыслѣ сего слова не есть продолженьомъ ани одного попередного театра и можно сказати, что есть

³⁷ Ильницький А. Условія мадырско-руської братской сполуработы // Календарь «Гандя» на 1941 рокъ / Редаговали: Ю. Золтан; Є. Габріел. Рочник II. – Будапешт, [1940]. – С. 24.

³⁸ Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року... – С. 351.

³⁹ Нашъ театеръ приготавлиаея // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 47.

зовсім новим офіційним театром подкарпатського народу. Тепер, з допомогою мадярського правительства, удалось создати постійні основи серйозного театального искусства для зближення мадярсько-руського братства (и углублення)»⁴⁰. То саме, айбо у май одвертій признателній формі, Е. Сухий повторив у своєму письмі до Ю. Шерегія у 1970 році; він признавав, же влада поставила му умовіє: «передовсім маєме играти пєсы мадярських авторів в русинськїм языку... Але позволили также играти творы містных авторів»⁴¹.

Из старого колектива до труппы під веденєм діректора Е. Сухого перейшли майже ушиткі артїсты, хто ся зголосив на роботу. Театралный сезон 1941/42 року труппа зачала у такому складі: І. Ланґ (режисер), Василь Бідяк, Михайло Віґ, Петро Гоца, Володимір Грабарь (актер и помічник режисера), Юрій Грицюк, Степан Кочаник, Михайло Луґош (актер), Михайло Петрусь (актер и співак, тенор), Павло Уґрин, Іван Фенцик, Іван Феньє, В. Циганин, Василь Левкулич, Михайло Боролич, Єлисавета Боднар, Марія Боролич, Анна Галік, Марія Гривняк, Олена Грицюк, Юлія Кедулич, Анна Котьов, Маргарита Костельник, Анна Ладані, Марія Лашкай, Емма Сочка, Марія Явор, Анна Боднар. За режисера-гостя покликали Павла Ніколаєвича Алексєєва, за театралного умільця, майстра сцени – Федора Манайла⁴². Перву представу заплановали на другий день Різдва.

На далші два театралні сезони домінантов репертоара стали дві пєсы мадярських авторів, обі у русинськїм товмаченю Стефана Драговського: «Сонце гріє» («Süt a nap») Людвиг Зілагія (Zilahy Lajos, 1891–1974) и «Вино» («A bor») Ґейзы Ґордонія (Gárdonyi Géza, 1863–1922). Театрална критика оцінювала русинський переклад як «прекрасный народный язык Подкарпатя». Обі мадярські пєсы грали у парі из новов пєсов карпатурсинського драматика Емілія Калабішки «Тиса тече» (у режії П. Алексєєва).

Януаровый дебют театра в Ужгороді критика хвалила: «...вѣдно радовалися и наслаждались въ художественнымъ чувствомъ инсценированномъ представлению... и не было конца радостнымъ оплескамъ»⁴³. Вѣдно з тым критика убернула увагу на мале число зрителів («унгварськѣ неуспѣхи»⁴⁴).

Почас первого гостєваня по селах и містах края у януару-марцу 1942 року артїсты из пєсами Сонце гріє» и «Тиса тече» перейшли великими мі-

⁴⁰ Робота Руського Національного Театра на провинції // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 66.

⁴¹ Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року... – С. 328.

⁴² Там же. – С. 328–329.

⁴³ Робота Руського Національного Театра на провинції // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 66.

⁴⁴ Там же. – С. 67.

стами Ужанської долини, як то Перечин и Великое Березное, и містами долини Латориці, як то Свалява, Чинадієво и Мукачево. У Мукачеві также представили песу «Вино». 21-22 марца у Середньому грали «Вино» и «Тиса тече»; то самое 24-25 марца заграли у Собранцах.

Подля статистики, котру вів театр, спектаклі попозирав 5071 зритель. Приміром, почас гостіваня у Мукачеві (7-12 марца) весь час грали у заповненому публіков залі. Містный новинарь, што ся підписав у новинці «Недѣля» (5.04.1942) кріптонімом «М. Н.», писав за свої впечаткы; він підчеркнув: «Публика не зовсѣмъ была приготовлена на сѣ представлення, бо и въ газетахъ не была въ достаточной мѣрѣ поинформована... Но, не дивлячися на се, саяя театра кромѣ первого дня, все была заповнена публикою. Художный уровень выконаня самого представления первого дня послуживъ театру налѣпшою рекламою. Появилася интеллигенція зъ околицъ, даже и селянство изъ близькихъ селъ. Мадярська публика тоже появилась въ достаточномъ числѣ, что свѣдчить о желанію сожительства и изъ стороны мадырской обществности. Подборомъ пьесъ и грою артистовъ публика не только что была заспокоена, и была натхнена художнымъ проведеніемъ, а то тѣ изъ публики, что вже послѣднѣ двѣ пьесы видѣли, поровнявши ихъ, сказали, что въ деякихъ случаяхъ гра руськихъ артистов стояла чи не выше. Надѣмеса, что въ будучности театеръ здержится въ Мукачевѣ довше и прииде зъ больше пьесами»⁴⁵.

Драма Емілія Калабішки «Тиса тече» репрезентовала нові досягнення містной драматургії у театралнім сезоні 1941/42 року. За сесю песу мало што знаеме. Главно зато, бо автору не подарило ся її напечатати, а по войні рукопис штуки ся стратив и не знати днись, де би го требало глядати. Інформації за песу черяеме главно из тогочасной карпаторусинської новинки «Недѣля».

Мукачевський рецензент, кріптонім «М. Н.» убернув увагу зрителя на ідею и мотив драмы «Тиса тече». Подля нѣго, ідея драмы – то «первенство благородной любви передъ богатствомъ»⁴⁶. Рецензент также підчеркнув, же автор выхосновав на сцені «старый» про карпаторусинську літературу любовый мотив, коли «бѣдный влюбляеся въ богату або богатый въ бѣдну, [тому] перешкоджаютъ родичѣ. Вконцѣ родичѣ соглашаются и любовь побѣждаетъ»⁴⁷.

У драмі Е. Калабішки богач и бідный влюблявут ся в єдну дівчину. Родичі її, главно мати (доста язуката и неуступчива особа, котра и мужа собі подчинила), хотят оддати ї лем за богатого. При конци пєсы єден

⁴⁵ М. Н. Подкарпатский Национальный Театръ въ Мункачѣ // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 71.

⁴⁶ Там же. – С. 71.

⁴⁷ Там же. – С. 71.

селський дурень одкриває ушиткі злочини багатого и так любов побіждає.

Автор показав картинку из гуцулського етнічного житя; герої – то запальчиві и тверді гуцулы. Сама дія одбыват ся десь коло Рахова. Гриць, чоловік не знающий нияких моралных препон на пути до своєї цілі, любить Катерину и зато хоче підкупити її матір. Він спомагає матір на гроші, коли тота ся пожаловала, же бідує. Любит Катерину и бокораш Микола, звичайный тіп честного легіня. В образі Катерини маєме тіп обычной селської дівчини, котра знає легковажити: вна любить Миколу, але кидь неє Миколы, так готова вийти замуж и за Гриця, хотяй, правда, не по своій волі, а на примус матери – з плачем. Важну роль в драмі грає селський дурень, котрый капчає одділні сюжетні лінії в єдну дію.

Мукачевський рецензент, што писав під криптонімом «М. Н.», зробив дакілко зауваг автору драмы и похвалив режисера П. Алексеева: «Акція розвиваєся мляво, головно въ первой дѣѣ, где переповнено довжезными діялогами, а навіть монологомъ, что не єсть свойственно современной драмѣ, хибить дінамічність. Друга дѣя живѣйша, а спасає цѣлу драму конецъ, котрый прекрасный. Эффектный. Слѣдно руку режисера. Порожнечѣ въ драмѣ выповненѣ вечерницами, сценами изъ народныхъ звичаєвъ. Прекрасно вийшов народный танецъ легіневѣ арканѣ»⁴⁸. У другому місті рецензент підчеркує, же образ главного героя Гриця треба ищи доповнити: «Характеръ вытриманный до конца. Бѣда только въ томъ, что въ его злочинахъ довѣдуємєся напрямую, только отъ дурня. На сценѣ видиме только то, что онъ дуже любить Катерину, а то не злочинѣ. Треба было ему дати больше дѣланя на сценѣ. То, что онъ дає грошѣ Катерининой матери, можеме числити подкупствомъ, неморальнымъ дѣломъ, але знаєме, что помагати ближнему – доброе дѣло, а мати жаловалася, что не має грошей. Се пряма причина, что Гриць дає матери грошѣ. Се треба было оминут и представить такъ, чтобы думка подхлѣблятися матери грошима, подкуповати єѣ не вийшли отъ самой матери, а по обдуманымъ планамъ Гриця, что было лѣпше свѣдчило о подлости его характера»⁴⁹.

Дале рецензент високо оцінив талант П. Алексеева як режисера театра и актера. Він писав: «Режисура слѣдна не лише въ приготовленю артистами своихъ роль, но и въ доповненю того, что хибить въ самой драмѣ... Алексѣевъ якъ артистъ безукоризненный. Незабытна его наполеоновска поза въ ролѣ жандарма въ «Тиса тече»»⁵⁰.

Не знати, ци автор Емілій Калабішка ведно из режисером П. Алексеевым встигли дашто поправили у тексті пєсы «Тиса тече», и ци

⁴⁸ Там же. – С. 72.

⁴⁹ Там же. – С. 72.

⁵⁰ Там же. – С. 73.

акурат поправлену верзію драми, на котру также убернуло увагу будапештське радіо, її роботники записали на воскових плитах? Але, як за сесе написала новинка «Недѣля» (од 3 мая 1942 р.), радіо из Будапешта 24 апріля 1942 року вело трансляцію радіоспектакля «Тиса тече», записаного на восковых плитах⁵¹.

Еміліан Калабішка у карпаторусинській літературі обстав підциненным писателѣм. Хотяй свого часу мав репутацію єдного из майліпшых драматиків Підкарпатя. Лем днись крітика помали зачала убертати увагу на єго творчость. Сочасні літературознательі нахылні високо оцінєвати драматичный талант Еміліана Калабішки. Скоро ушиткі три єго пєсы високо цінит театрознатель Ю.Чорі, а драму «Тиса тече» він признає за «єден из майліпшых творів драматургії Закарпаття до возєдиненя из Украинов»⁵².

У середині мая 1942 года из театра пішов дїректор Е. Сухий. Єго призвали на воєнську службу. Але и там він робив то, што добрі знав – выступав у фронтовому театрі. Межи тым, веденя Руського театра поручили комісії, у котрій было четверо особ: П. Алексєєв, М. Боролич, В. Бідяк и М. Лашкай.

У сєсь час (зачаток мая місяця 1942 року) Руський народный театр пішов на три дни на гостєваня до Хуста. Не знати, ци ищи робив на тот час из театром дїректор Е. Сухий, айбо знаєме, же хустська публіка доста тепло прийняла игру ужгородських актерів. Увидіти пєсы мадярської драматургії также ся посходила містна мадярська публіка. Доста високо зрителі оцінили гру актера В. Бідяка у пєсі «Сонце гріє» Людвига Зілагія. Як писав містный новинарь, єден будапештянський гость, котрый добрі ся розуміє на театрі и видів сєсю пєсу на сцені Національного театра у Будапешті, був так захоплений игров В. Бідяка, же поровняв єго актерський талант из гров легендарного мадярського актера Ровжагеді⁵³. Він также писав: «Хустска щиро-руська интеллигенція за сѣ три днѣ мала нагоду полюбоватися справдѣ мистецькою грою нашихъ актѣровъ. Бо актѣры нашѣ доказали, что справдѣ стоятъ на дуже высокой степени мистецького розвою»⁵⁴.

За даякий час у театр прийшов новый дїректор – Пал Гомокі (на театралных афішах стрічаєме иншаку верзію прозвища – «Павелъ Гомокай»), за котрого мало што ізвістно. Годно быти, же дїректор зачав робити в Руському театрі лем из фебруара 1943 года. Дєсь у сєсь час або мало

⁵¹ Дня 24. апрѣля передавали по радіо зѣ Будапешту // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 81.

⁵² Чорі Ю. Драматургія Закарпаття (Шляхи історичного розвитку)... – С. 133.

⁵³ Иде за мадярського актера Rózsahegyi Kálmán (1873–1961).

⁵⁴ Руський Народный Театеръ въ Хустѣ // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 85.

май по тому до театра также позвали из Сербії режисера Анатолия Федоровича Маслова. За нього мало што знаеме. Быв то російський емігрант из тых, што повтікали до Европы по октовбровому перевороті в Росії у 1917 році. В еміграції в Югославії за А. Маслова знали як за артиста, котрый ся ангажовав у многих штатных и приватных театрах. Фактично, А. Маслов у Руському народному театрі був заступцёв режисера. Главным режисером усе обставав П. Алексеев. (Тото дає ся взнати из афіш на театралный сезон 1943/1944 року, де «Д-ръ Павелъ Алексѣвъ» зазначеный як режисер театра).

Може чудно, але на конець 1943 року Руський народный театр під веденём П. Алексеева усе ищи функціоновав. 13-17 децембра на одкрытю театралного сезона артисты дали в Ужгороді пять спектаклів – каждый вечур по єднів песі. А вже 18 децембра пішли на півдруга тижні на гостёваня по селах Волосянка, Ставное, Кострино, Великий Березный, Малый Березный, Перечин. Як інформовала новинка «Недѣля» (од 19.12.1943), у каждому селі театр вкаже ушиткі чєтыри пєсы свого репертоара. Головными представєнями (на вечур) будут «Вино» и «Коваль Вакула». А про молодежє заграут (по полудню) «Сонце гріє» и «Тиса тече»⁵⁵.

Але старє латинськє присловко уже давало за себе знати: «Inter arma silent Musae»... И музы поступно замовкли. Удержовати театр у сїтуації надходячого фронта не было можности. Из старых актерів обстали лєм чєтверо артистів: Василь Бідяк и Анна Ладані, Василь Левкулич, Иван Фенцик. Далші акторы – то новоприйняті до театра аматоры, котрі не мали за собов ани театралной школы, ани сценічної практики: Олена Грицик, Анна Костьо, Анна Шубець, Марія Боролич, Анна Потушняк, Тібор Бернат, Василь Сіладій, Юрій Солта.

Платня у театрі была мізерна, так што даякі молоді люде, што прийшли у театр, за пар місяців лишали ся той роботы. Як писав за театр на тот час двадцятьрічний безработный Василь Пагирия (1923–2016) из Щербовця, в октобру 1943 года ёго прияли (подля конкурса) до актерської группы. Ведно из ним из даскельо претендєнтів театрална комісія выбрала трєх хлопців и єдну дівку; были то Анна Шубець из Свалявы, Павло Яртим из Щербовця и Василь Мерцин из Зняцєва⁵⁶. В. Пагирия у своїх мємоарах пригадує, же из своїм родаком П. Яртимом вони ся вдержали в театрі лєм два місяці. Поручали їм лєм другорядні ролі, але так ся трапило, же режисер П. Алексеев понукнув В. Пагирию заграти (намісто хворого В. Грабаря) у песі Лайоша Зілагія «Сонце гріє» роль пятьдесятрічного греко-католицького священника. У тій ролі В. Пагирия пар раз выходив на сцену

⁵⁵ III. Открытия Руського Народного Театра // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 155.

⁵⁶ Пагирия В. Руський народный театр // Срібна Земля. – Ужгород. – 2013. – 1 листоп. – С. 7.

у грудні 1943 року. Далі В. Пагіря у мемуарах пише: «Добрі то бути молодим, айбо не усе. У театрі старші артисти Иван Фенцик, Василь Бідяк, Василь Левкулич и даякі другі втягли нас молодых у біліардні игры, и доста скоро мы обстали без грошей. Хлібні талони тыж скоро ся скончили и мы из Павлом мали што їсти лем раз на день... И коли на Різдво артистів пустили домів, мы из Павлом ся у театар вєце не вернули»⁵⁷.

На ярі 1944 року театар рушив на своє послідне гостіваня. Група тогды числила 20 членів (артисти и технічна служба). По селах театралів усе ищи стрічали из великов радостів. Як писала новинка «Недѣля» (12.03.1944 р.), «селяне не только пильно нащивляють театаръ, але и одушевляються нимъ. Напр. у Великомъ Бочковѣ листки вже по полудню были розкупленѣ, село бесплатно дало салю, та ще 100 П. даровало з сѣльской кассы»⁵⁸.

Руський народный театар провбовав даяк оновлєвати репертоар – зачали ладити мадярську комедію Арпада Сабадоша «Соловій» («Фюлемюле») и комедію Андрія Васильєва «Подозрительна особа», а хтось из містных драматиків (?) брав ся написати комедію «Жона из трѣма чоловіками»⁵⁹. Але фронт уже ся наблизив до Карпат...

Гейбы передвидячи трагічний фінал, на зачатку 1944 року новинка «Недѣля» опубліковала емотивну статю «Пару словъ о нашомъ театрѣ»⁶⁰. Карпаторусинський інтелігент и автор статі, котрый не лишив нам своє імня, але котрый добрі знав за многолітну многострадалну долю театру у карпаторусинів, віщовав театру тяжкі часи. Але вказовав также на задачі, котрі має сповняти карпаторусинська інтелігенція, обы театар пережив тяжкий час и надале сповняв свою культурну и націоналну місію. Інтелігенція має душевно и матеріално підпирати театар. Сесю статю вартує перепечатати туй без покуртань:

Пару словъ о нашомъ театрѣ

«Театаръ загално дуже облюблений нашимъ народомъ. Але до свого національного театру въ слова смыслѣ русины довго не могли поднятися. Все складаєся, зложиться, дѣло обѣцяє успѣхъ, а разъ лишь наступає криза. Але де была єѣ причина? Причина была въ матеріальныхъ обставинахъ. Самъ изъ своихъ доробковъ театаръ не могъ удержатися, а стипендіѣ были замалѣ. И падавъ!

⁵⁷ Пагіря В. «Мене веде поклик пізнання...». – Мукачево, 2008. – С. 4-5.

⁵⁸ Нашъ театаръ... // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 174.

⁵⁹ *Позирай*: Ігнатович Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті: Книга перша... – С. 274.

⁶⁰ Пару словъ о нашомъ театрѣ // Русинський дайджест 1939–1944: III/2... – С. 163-164.

Теперь наша влада, знаючи велику культурну ролю театру, основала зъ ласки театеръ русинамъ и хоче, чтобы онъ живъ и працювавъ. Поставила въ его чоло люблячихъ штуку и культуру людей, дала ему первокласныхъ режисеровъ зъ богатымъ досвѣдомъ и запаломъ до дѣла, хоче его финансвати... Театеръ отже нашъ и не має жадну другу цѣль якъ вести культурну працю для народу – розвитокъ спеціально нашей театральной штуки. А нашѣ артисты! Треба только придивитися, зъ якою любовю и щиростю беруться они до дѣла.

Другимъ важнымъ фактомъ есть отношеня нашей публики до театру. И она має тутъ свою задачу, а то: душевно своєю нацивою подпирати свой театеръ, якъ и матеріально. Правда, всякого рода «краденя душ» и «агитацѣи», якѣ были частымъ видовищемъ по нашихъ селахъ, дуже душевно показали нашъ народъ и интеллигенцію. Онъ ставъ индиферентнымъ до всего, недовѣрчивымъ до себе и поддайнымъ всякимъ слухамъ. Наша интеллигенція не научилася въ свою очередь вести народъ – не просвѣтила его на только, чтобы он цѣкавився своимъ, цѣнивъ и подпиравъ свое, а передовсѣмъ любивъ культуру. И самъ до неѣ прямовавъ. Се в многомъ относится и до нашего интеллигента, котрый якосъ ставъ боязливымъ и отупѣвъ, а передовсѣмъ мало цѣкавиться своими культурными справами... Чому?

Прийде руський театеръ разъ въ рокъ на руськое село! Яка се має быти божа благодать для населеня! Може одинока можность дыхнути культурнымъ воздухомъ! А тутъ что видишь? Нашъ интеллигентъ не все поинформуе свое село о семъ, не объяснить ему се, не приведе его до театру. Забуде на то, что народъ еще не есть настолько свѣдомымъ, чтобы самъ явився, не умѣ! Отже, поповнить у всякомъ разѣ страшный культурный грѣхъ, а одночасно покаже свою недисциплинованость культурну. Артистъ въ свою очередь видячи неинтересованость публики, не має охоты до працѣ, до змаганя. И так казаться народное дѣло, так важное...

Тому культурнѣ работники нашихъ селъ и всѣ честнѣ люде, подпоруйте духовно свой театеръ, сю незвичайно цѣнну культурну инстицію, коли разъ еѣ маеме з Божой ласки! Знайме разъ и мы оцѣнити свое, знайме боротися за свое и подпирати свое!

Салѣ, де грае нашъ театеръ, повиннѣ быти биткомъ набитѣ народомъ. Се задача нашей интеллигенціѣ – стати на помочь нашему театру тамъ, де онъ явиться. Посля сего оцѣнитися вашу культурну смѣлость, теперѣшность и будучность.

Нашѣ обставины культурнѣ такѣ, что тутъ мусить каждая одиница напomaгати въ дѣлѣ культуры, наложенъемъ всѣхъ силъ и старанъ, выпнятьемъ всѣхъ сил, але успѣхъ, та еще повный и тутъ можливый».

Анексія сталінським Советським Союзом території Підкарпатя / Підкарпатської Руси в октобру 1944 року засвідчила новий період в історії підкарпатських русинів. Мало хто тогды вірив у добру и світлу перспективу русинського театрального двигання и підпору русинського театра новов російсько-українськов советськов владов. Але реалії ся оказали ищи май трагічні. Держава-анексанти заказала русинську народность. У кліп ока ушиток русинський культурно-національний спадок був заказаний. Из того духовного жерела під страхом смерти не мож было черяти національні скарбы.

У 1948 році вплив тоталітарной системи сягнув западной части історичной підкарпатської Руси – восточнословацьких територій. У рамках політики «советізації» и «комунізації» держав Восточной Европы Советський Союз вчинив комуністичний переворот у Чехословачії. Там также была заказана народность «русин». Ищи до того страшнов трагедієв ся скончила політика мононаціоналізації Польщі, коли ушитких лемків польська влада переселила раз – до советської України (1944–1946), а тых, хто ся противив – на восточнонімецькі землі на западі повойновой Полщі (1947).

Карпаторусинські музи замліли.

ШЕШТЫЙ РОЗДІЛ

ІСТОРІЯ ТЕАТРАЛЬНОГО ЖИТЯ КАРПАТОРУСИНІВ США (КОНЕЦЬ ХІХ – СЕРЕДИНА ХХ СТОЛІТЯ)

Еміграція карпаторусинів-заробників до США

Главні культурні и видавательські центри

Літературне життя у США як об'єкт історіографії

Розвивання театралного життя и драматургії

Е. Кубек. «Olga» (1916)

В. Горзо. Драма «Fedorishinovu» (1925)

С. Варзалій. «Selska svad'ba»

Аматерське театралне двигання у США

Аматерське двигання и театрална критика

Лемківська драматургія у США

Еміграція карпаторусинів-заробників до США

Сесь розділ поязаний из історієв еміграції карпаторусинів-заробників до Соединеных Штатів Америцьких у другій половці XIX – на зачатку XX столітя. Як свідительствувут архівні документи, перві жителі Карпатської Руси, глядавучи роботу, прийшли до Америки ищи у середині XIX столітя. Кореспонденція неозначеного автора віденьської новинки «Вѣстник: Часопись политическа для русиновъ Австрійской державы» за 1854 рік пише за єдну из первых такихъ груп пересельників из Пряшівської Руси. Неизвѣстній автор дає знати, же челядь из околиць Пряшева одходит на бываня за океан. Він пише: «Изъ Пряшева въ Оугорщинѣ доходят вѣсти, що изъ тамошної окрестности до 30 особъ съ родинами и всякимъ добыткомъ выбралося на заселение до Америки»¹.

Масово карпатські русини зачали одходити до Америки на заробок, видав, лем по році 1877 – по заказаню у США так называной «Molly Maguires», то значит ірського тайного общества². Намісто пропущеных з роботи ірів їх робочі міста мали можность обсісти регрутовані жителі Карпатського регіона. Подля считаня изглядователів, межи 1880-ми и 1914 роком близько 225 тыс. карпаторусинів-заробників вийшло до США. Карпатські емігранты ся усідали, главно, по індустріалных центрах на сіверо-востоку державы – у штатах Нью-Йорк, Нью-Джерзі, Коннектікут, Огайо, айбо майбілше їх ишло до штату Пенсільванія³.

Своє бываня в Америці емігранты тримали як дочасне. Як писав за емігрантське житя лемківський изглядователь, «Никто еднaк не виѣзджал до Америки в той ціли, штобы там лишитися на всегда, лем штобы заробити там грошей и вернуть обратно на свою родинну землю и поліпшити в краю своє материяльне положение. Пересічно по 3-4 роках половина емігрантов вертала до краю»⁴. Історичні обстоєня, еднaк, не были хосенні про русинів-емігрантів, котрі ся наміряли по роботах, як лем зароблят доста грошей, пак ся навсе вернуть домів – до Старого края. Раз, бо ся зачала Перва світова война. Далє – по войні в отцюзнині хыбило кваліфікованой и файно оплачованой праці; ищи далє – бо ся зачала Велика депресія 1930-х років, ищи пак – Друга світова війна и, наконець, – приход до влады у

¹ Изъ Пряшева // Вѣстник: Часопись политическа для русиновъ Австрійской державы, Рочникъ VI. – 1854. – Число 54. – С. 210.

² *Позирай: Gulanich G. Iz prošloj žizni našeho naroda // Kalendar' Greko Kath. Sojedinenija v S.Š.A. 1945. Hod izdanija XLIX. – S. 43-51; Gulanich G. Emigranty v Ameriki // Kalendar' Greko Kaftoličeskaho Sojedinenija v S.Š.A. 1946. Hod izdanija L. – S. 57-66.*

³ Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій, Ужгород, 2010. – С. 290.

⁴ Лемкин И. Ф. История Лемковины: В V частях / Издание Лемко-Союза в С. Ш. А. и Канаді. – Юнкерс, Н.Й., 1969. – С. 114.

державх Восточної Європи прокомуністичних тоталітарних режимів и анексія Підкарпатської Руси Советським Союзом (1944). Днесь у США суть близько 640 тисяч карпаторусинських американців – потомків тых, хто до 1914 року вийшов до Америки глядаючи роботу за океаном⁵. Подля иншакого изглядователя, є там омного веце карпаторусинів – 1,3 мільйона особ⁶.

Главні культурні и видавательські центри

Интерес до літературної творчості и до театрального искусства у карпаторусинів доста скоро ся поширив и помеже карпаторусинську діаспору в Америці. У тых варошах, де ся сформовали русинські етнічні громады, усягде русины закладали свої так называні братські (спомагаючи), а дале и церковні, національні, культурні и молодежні організації; суть то «Соєдинєніє», «Собраніє», «Свобода», молодежна організація «Сокол» и другі. Під веденєм священика и учителя церковной школи карпатські русины часто закладали церковні и світські хори, при церквах на Різдво знали ся організовати групи бетлегемешів («віфлєємчиків»). Артїстична моложава заклала также аматерські театральні кружки.

Як то было дома – у Карпатській Руси, читавой число русинської творчої інтелігенції в Америці числили священики. Се легко дає ся обяснити. Первое, из часу як до США за роботов одыйшли десятки, а дале и стовкы тисяч краян, тамошне духовне життя потребовало мати за океаном свою церковь и своїх священиків. Зато до заробітчан за океан слїдовали многі грекокатолицькі священики. Другое, у США доста скоро ся розспрудило карпаторусинське видавательське и печатне діло. Выходило в печать поверх шїстдесят новинок и часописів⁷. Десятки редакцій випущали вшелияку поліграфічну продукцію, як то новинкы, часописы, місяцєсловы-календарі, церковні молитовникы, порадины по газдівству, книжну продукцію. Сеся робота потребовала доста много вученых спеціалістів. Нее што ся чудовати: в Америці помеже русинські видавателі и літераторы доміновали священики.

Єдным из майважных центрів духовной культуры карпатських русинів в Америці стала закладена у році 1892 культурна и братська організація «Соєдинєніє Греко-Кафтолическихъ Русскихъ Братствъ» из центром

⁵ *Позирай*: Magocsi Paul Robert. Our People: Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America, Wauconda, Illinois, 2005, P. 14;

⁶ *Позирай*: Rusinko E. Karpatskorusínska literatura v USA // Studium Carpato-Ruthenorum 2011: Штудії з карпаторусиністики, Пряшів, 2011. – С. 98.

⁷ Rusinko E. Karpatskorusínska literatura v USA // Studium Carpato-Ruthenorum 2011: Штудії з карпаторусиністики, Пряшів, 2011. – С. 98.

раз у Маганой-Сіті (на востоку штата Pennsylvania), а далє – у Гомстед Па (также штат Пенсільванія, днесь близько Піттсбурґа). Важным напрямом роботи братства стало видавельське діло. Шістдесят років «Соединєніє» выдавало новинку «Американскій русскій вѣстникъ» (1892–1952). Ёго редакторами были Павло Жаткович (1892–1914), Михайло Ганчин (1914–1920), Джордж (Юріон) Тегзе (1921–1929), Стефан Варзалій (1929–1937), Михайло Роман (1937–1952). Довгі роки гровинка паралельно печатала дві графічні верзії – кирилицєв и словацьков латиницєв.

Также редакція новинки удержовала каждорочный календарь-місяцєслов (1895–1992), котрый выходив під многима назвами як то: «Американскій русскій мѣсяцословъ. Kalendar Sojedenenija», «Американскій русскій мѣсяцословъ Соединєнія. Amerikánsko-russko-slovenský kalendár Sojedenenija», «Американскій русскій мѣсяцословъ. Amerikánsko russko slovenský kalendár», «Amerikanskij-russkij kalendar», «Kalendar Sojedenenija», «Kalendar' Greko Kaft. Sojedenenija», «Yearbook of the Greek Catholic Union of the USA». Послїдний сакый календарь братство «Соединєніє» (фактично, Greek Catholic Union of the USA) выпустило на рік 1992-й.

Про моложаву, то значит про «Соколський одділ» общество «Соединєніє» выпускало дві новинки и каждорочный календарь: «Sokol Sojedenenija» (1914–1936, редактор Петро Мацков); «Свѣтъ дѣтей – Children's World» (1917–1973, редактор Петро Мацков); «Мѣсяцословъ Амер-руско-го Сокола Соединєнія. Kalendar Amer-russkoho Sokola Sojedenenija» (1919–1936, редактор Петро Мацков).

Другу таку важну братську організацію карпаторусины в Америці заклали у році 1903; было то «**Собраніє Греко-Кафтолическихъ Церковныхъ Братствъ**» из центром у Мак-Кізпорт (штат Pennsylvania). «Собраніє» мало свою каждотыжднєву новинку «Русинъ – Rusin – The Ruthenian» (1910–1917, редактор Йосиф Гануля) и каждотыжднєву новинку «Просвѣта. Prosvita. The Enlightenment» (1917–2000, редакторы В. Горзо, О. Папп, Стивен Лоя и далші). Также общество выпускало каждорочный календарь. По первах він выходив в Ужгороді – під назвов «Kalendar' «Rusina» (у 1913 р. печатало го акц. общество «Унію»), а як ся почала Перва світова война, печать перенесли до Америки. Рочник выходив у рр. 1918–1937 під назвов «Kalendar' Prosvity», а далє – «Kalendar' Sobranija».

Также свою печатну продукцію мали май менші братські організації, як то «**Organizacija Greko Kaftholičeskich Karpato-Russkich Spomohajusčich Bratstv Svobody**» (курто – «Свобода»), што была закладена у р. 1918 из центром у м. Перт-Амбой (штат New Jersey). «Свобода» три десятилітія удержовала новинку «Восток – The East» (1919–1950). Также общество выпускало каждорочный календарь, што выходив из 1925 до 1941 рока під назвов «Kalendar' Organizacii «Svobody»» («Kalendar' Organizacii Svobody»).

Помеже иншакі виданя про карпатських русинів в Америці мож

пригадати новинку «Свѣтъ» (1897–1924) як орган організації «Русское Православно-Кафтолическое Общество Взаимопомощи», новинку «Правда – The Truth» (1902 —) як орган організації «Общество руськихъ братствъ»; новинку «День – Deň» (1922–1926, редактор Михайл Ганчин) як орган Карпаторуської культурної ліги – Carpatho-Russian Cultural League, журнал «Вождь – Leader» (1929–1930) як орган Общества русинської еліти – The Rusin Elite Society и др. Свою продукцію редактори од кінця XIX століття тіражували по русинськи так латиницѣм, як кирилицѣм, але у другій половці XX століття поступно перейшли на англійський язык.

Літературна творба из Старого края доста часто была представлена на сторонах скоро ушитых общественных и молодежных выданъ у США. Иде за публікованя не лем куртых поетичных форм, як то вірш ци народна співанка, але также за прозу (оповіданя, новела), ци й драматичні твори. Само собов уміщували американські карпаторусинські часописы и літературно-критичні изгядованя.

Літературне життя у США як об'єкт історіографії

Літературне життя карпаторусинів у Америці до днесь ни́хто у деталях не перестуді́вав. Бібліографії тамошних поетів, писателів и драматиків не вшорені. Суть лем пар публікацій за карпаторусинську літературу у США; їх мож однести до двох груп:

- 1) літературознательські изгядованя 1920–1930-х років;
- 2) публікації научників кінця XX століття.

До первой группы односимо курті статі ци урывки из публікацій, авторами котрых суть Дмитрій Вергун и Йосиф П. Гануля. Галицький публіцист и поет русофільської орієнтації Д. Вергун (1871–1951) ци не первый, хотяй и курто, написав за літературне життя карпаторусинів Америки. У році 1925 овін опубліковав статю «Карпаторусская литература»⁸, де часточно ся дотуляє теми літературної творчости в еміграції. Публіцист підчеркнув, же скоро ушиткі писателі у США мавут даяке одношеня до редакторської роботи. Овін пише: «Изъ карпаторусскихъ писателей въ Америкѣ стяжали себѣ известность, – изъ старшихъ: Несторъ Воленскій, сотрудникъ Американскаго русскаго Вѣстника и издаваемыхъ имъ Мѣсяцеслововъ; Емилій Коубекъ (ипен так! – В. П.), авторъ беллетристическаго сборника «Наши повѣсти и стихи» 1922 г.; Валентинъ Горзовъ (ипен так! –

⁸ Вергунъ Д. Н. Карпаторусская литература (Краткій очеркъ) // Восемь лекцій о Подкарпатской Руси. Переводъ съ чешскаго Д. Н. Вергуна. – Прага: Иждивеніемъ «Чешской школы политическихъ ученій», 1925. – С. 47-60.

В. П.), редакторъ календарей Просвѣта; а изъ младшихъ: Петръ Ивановичъ Мацковъ, редакторъ сокольскаго Еженедѣльника въ Гомстедѣ (Па) «Соколь Соединенія», авторъ занимательныхъ разсказовъ и стихотвореній; Василій Команъ и Василій Васковъ, сотрудники педагогическаго органа «Свѣтъ дѣтей»; Николай Ивановичъ Пачута, редакторъ православнаго органа «Русскій Вѣстникъ» (прежде «Народная Оборона») въ Питсбургѣ и «Мѣсяцеслововъ»; Юрій Тегза (ипен так! – В. П.), нынѣшній редакторъ «Американскаго русскаго Вѣстника» и Михаилъ Ивановичъ Ганчинъ, редакторъ единственнаго карпаторусскаго ежедневнаго органа «День», издаваемого въ Нью-Йоркѣ съ 1922 г.»⁹.

Підкарпаторусинський священик і письменник русинської орієнтації із Пряшівського регіону, що у році 1904 емігрував до Америки, о. Й. Гануля (1873–1962) добре знав письменське оточення у США. У році 1930 він анонімно опублікував історичний начерк «Korotkij prehľad našej literatury-pismennosti»¹⁰. Штоправда, сесь матеріал є не в ушиткому докус оригінальний. Дає ся видіти многі текстові совпаданя із історично-літературним изглядованям Євменія Сабова «Очеркъ литературной дѣятельности и образования карпатороссовъ» (1893, перевыдания – 1925).

Й. Гануля високо цінит діяльність Є. Сабова, зато доганув му так «кацапство», як А. Волошину – українофілство. Він пише: «Velika škoda, što po vojni o. Vološin dostalsja pod vplyv ukrainskich prišelcov, i pro nich otreksja ciloj svojej minuvšosti; no ne menša škoda, što druhij takij vyznačnyj naš pisatel', o. Eumen Sabov, dostalsja pod vplyv staroruskich, kacapskich prišelcov, i stalsja vodcem veliko-russkoho naprjama!»¹¹.

Й. Гануля также підчеркнув, же письменность в Америці на днесь (1930-й рік!) репрезентувут лем дакілко («duže malo») літературних творів, зато яло бы говорити скорій за містное русинське новинарство. Письменность в еміграції, што до языка, як він за того лем курто споминат, перейшла четири періоди:

- 1) *словацький*: про русинські тексти хосновали словацьку латиницю (писали «slovenskimi bukvami»), свої публікації заганяли до словацьких американських видань;
- 2) *словацько-руський*: хосновали так словацьку латиницю, як кирилицю (писали «ruskimi bukvami»), удержували в США общі словацько-русинські видання;
- 3) *руський*: період майвышшого розвоя культури в еміграції; удержо-

⁹ Вергунъ Д. Н. Карпаторусская литература (Краткій очеркъ)... – С. 57.

¹⁰ [Hanulya Joseph] [автор не зазначений]. Korotkij prehľad našej literatury-pismennosti // Вождь-Leader. – Cleveland. – Vol. II. – 1930. – June: № 5. – S. 10-11; № 6. – S. 8-10; July: № 7. – S. 16-18.

¹¹ [Hanulya Joseph]. Korotkij prehľad našej literatury-pismennosti... – July: № 7. – S. 17.

вали свої карпаторусинські видання; хосновали дакілко варіантів кирилиці;

4) *русько-англійський*: через проблемы асиміляції часть публікацій печатали по англійськи; ближе до середини XX століття карпаторусинські видання перейшли на єден язык – писали лем по англійськы.

Помеже майуспішні писателі літературознатель Й. Гануля спомянув на «bl. p[amjati] o. Nestora Volenskoho, bl. p. o. Viktora Mirossaya, posemu oo. Brinsky, Gorzo, Homicsko, Keshelak, Koman, Kovalchik, Kubek, Petrik, Staurovsky, Thegze, Varzalyi itd., no vsich sich neizmirno prevyšajut dva najslavňijši naši „pisateli“: Juhasz i Pačuta»¹².

Вопросы літературознательства и надале были про о. Й. Ганулю важнов научнов темов. Він видав в Америці «Читанку для амер. руськой молодежи» (два видання: 1919, 1935). А у році 1941 о. Гануля опубліковав монографію за русинську літературу – «Rusin Literature», штоправда американську тематику овін туй не порушав.

До другой групи односимо публікації сочасных сіверноамериканських научників карпаторусинського походження, котрі репрезентувут днесь научні інституції США и Канады. У первім шорі иде за американсько-канадського научника Павла Роберта Маґочія. Як єден из майименитых историків и закладатель Центра карпаторусинських изгядовань у США овін видав у році 1984 научно-популярне анґлоязычне видання «Our People» («Наш народ», 4-е видання выйшло у р. 2005). Книга є доста популярнов у анґлоязычнім світі, вна уміщує доста много цінных інформацій из економічного и духовного житя карпаторусинів, межи тым розділ «Культура» уміщує інформації за літературне житя, курті відомості за писателів и їх творы¹³.

П. Р. Маґочій є автором первого у XX столітію у США, хотяй куртого, спеціального научного изгядованя за карпаторусинську літературу в еміґрації («Rusyn-American Literature»), котре овін написав у році 1974 про спеціальний выпуск часописа «Queens Slavic Papers», што був вінований восточнославянськым літературам у США, але котрый ниґда не увидів світло світа. Потому автор даскельо раз опубліковав сесю анґлоязычну статю в америцьких научных виданнях (1975, 1978)¹⁴, май-

¹² [Hanulya Joseph]. Korotkij perehľad našej literatury-pismennosti... – July: № 7. – S. 17.

¹³ Magocsi Paul Robert. Our People: Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America. – Wauconda, Illinois, 2005. – P. 61-82.

¹⁴ *Позирай* сесю публікацію у американських виданнях: Harvard Ukrainian Research Institute Offprint Series, № 5. – Cambridge, Mass., 1975; Ethnic Literatures Since 1976: The Many Voices of America / Wolodymyr Zyila and Wendell M. Aycok, eds. Volume II. – Lubbock, Texas: Texas Tech Press, 1978. – P. 503-520.

повнійшов и майновшов верзієв стала публікація из 1999 року¹⁵. Далє тота статя, потовмачена по воеводинорусинськы, была опублікована русинами Хорватії (1986)¹⁶ и Сербії (1995)¹⁷ у тамошных научно-популярных виданях. Аж, наконець, за добы Трєтого карпаторусинського возрожєня сеся публікація стала доступнов про широку карпаторусинську громаду дякувучи воеводинорусинській літераторці Наталії Дудаш. Як ушорителька антології карпаторусинської літературы вона завєла сєсю статю до зборника «Русински / руски писні» (1997)¹⁸.

Автор П. Р. Магочій выяснив у своїв статі вопросы общественного організованя карпатських русинів в Америці, їх націоналне, релігійне и языкове орієнтованя. Далє автор аналізує тематичну палітру карпаторусинської літературы в еміграції, про котру усе важнов черьтов обставала новта носталгії. Доста цінні у роботі суть біографічні інформації за писателів.

Почасти автор изглядованя пише за здобыткы драматургії. Главно, убертає увагу на песу о. Стефана Варзалія «Selska svad'ba», рождественну игру о. Орєста Комана «Viflejemskaja noč», драму Валєнтина Горзо «Fedorišinovu» и комєдію анонімного автора «Арендарь в клопоті». (Як ся подарило нам выяснити, иде за комєдію из сєльського житя у чєтырєх актах «Арендар в клопоті» галицького драматика М. Білявського, котра ся указала отділнов книжечков у канадському Вінніпєгу (пров. Манітоба), рік виданя на титулі не зазначєний).

Днесь важным жєрєлом, из котрого мож начєряти доста інформацій за културнє и літературнє формованя емігрантської громады в США и Канаді, є соліднє енциклопєдичнє виданя из історії и културы карпатських русинів під общов редакцієв П. Р. Магочія, што выйшло по англійськы (два виданя, 2002; 2005) у Канаді¹⁹ и в украинськім языку в Ужгороді у році 2010²⁰. Цінні про нашу научну тему в енциклопєдії суть главнє розділы «Література: Сполучєні Штати Америки» и «Друкарство та видавнича справа: Сполучєні Штати Америки», котрі написав П. Р. Магочій, алє

¹⁵ Magocsi Paul Robert. Of the Making of Nationalities There is No End/ Volume One: Carpatho-Rusyns in Europe and North America. – New York, 1999. – P. 430-445.

¹⁶ Магочи Павло. Литєратура русинох з Подкарпатя у Америки // Наукова думка. – Вуковар. – XV. – 1986. – Ч. 55. – С. 34-37; Ч. 56. – С. 23-27.

¹⁷ Магочи Павло Робєрт. Подкарпатска литєратура присєлєнцєх // Рускє слово. – Нови Сад. – 1995. – 24 новємбра. – С. 18. – (додаток «Литєратурнє слово», № 11).

¹⁸ Магочи Павло Робєрт. Литєратура краєнох з Карпатскєй Руси // Русински / руски писні / Вибрала наталія Дудаш. – Нови Сад, 1997. – С. 235-241.

¹⁹ *Позирай другє виданя: Encyclopedia of rusyn history and culture/* Editors: P.-R. Magocsi, I. Pop. – Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 2005. – 570 p.

²⁰ Енциклопєдія історії та културы карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій. – Ужгород, 2010. – 888 с.

и многі другі статі, авторами котрых суть П. Р. Магочій, и также Елейн Русинко, Богдан Горбаль и др.

У дотычности из темов літературного жия карпаторусинів у США не мож не пригадати ищи єдну хоть и курту, айбо доста важну публікацію од американської изгладователькы Елейн Русинко. Иде за статью «Карпаторусинська література», што ї уміщує многотомна американська енциклопедія, котра представляє ушиткі літературы мултінаціональной Сіверной Америки²¹. Авторка начеркала комплексну схему формованя и розвиваня літературы русинів у США.

Межи тым, важно подчеркнути, же до днесь у природі не суть росяглі публікації, котрі бы широко и у деталях розкрывали тему карпаторусинської літературы и почасті драматургії в США. Так ся видит, же наша публікація є первов таков провбов не лем ся дотулити до той темы, айбо у деталях увидіти жанрово-тематичне богатство драматичных творів, означити їх сюжетно-композиційні особенності, прояснити способы и пути літературных контактів русинів Америки из Старым краєм²².

Розвиваня театралного жия и драматургії

У карпаторусинській літературі США себе проявили такі писателі як о. Нестор Воленський, о. Віктор Мірошшай, о. Сігмунд Брінський, о. Валентин Горзо, о. Е. Гомічко, о. Кешелак, о. А. Коман, Василій Васков, о. Ковальчик, о. Емілій Кубек, о. Ніколай Петрік, Михайло Ганчин, о. Ставровський, о. Джордж (Юріон) Терзе (1883–1962), о. Стефан Варзалій (1929–1937), Петро Мацков (1880–1965), Михайло Югас, Ніколай Пачута (ум. 1954), о. Орест Коман (1894–1988), Георгій Гулянич, о. Йосиф Гануля (1873–1962) и др.

²¹ Rusinko E. Carpatho-Rusin literature // The Greenwood Encyclopedia of Multiethnic American Literature. Volume I: A – C/ Edited by Emmanuel S. Nelson. – Westport, Connecticut–London: Greenwood Press, 2005. – P. 392-396. *Позирай также* переклад тої статі по словацькы: Rusinko, E. Karpatskorusínska literatura v USA // Studium Carpatho-Ruthenorum 2011: Штудії з карпаторусиністики, Пряшів, 2011. – С. 98-103.

²² *Позирай также*: Падык В. Карпаторусинська література США // *Їго ж. Нарис історії карпаторусинської літературы* = A History of Carpatho-Rusyn Literature. – Торонто: Кафедра українознавчих студій Торонтського університету, 2016. – С. 142-170; Падык В. Карпаторусинська література США // Музейна загорода = Muzealna Zahoroda : Річник Музею Лемківской Культуры в Зындранові = Rocznik Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej. Ч. 1. – 2016. – Zyndranowa: RuthenicArt, 2016. – s. 103-128; Падык, В. Аматерське театралне дивганя у карпаторусинів як основа формованя національного театру часу меживойня и закладины національного театру: еволюція драматургії од легкых водевілів до складных драматичных форм // Studium Carpatho-Ruthenorum 2015 : Штудії з карпаторусиністики 7. – Пряшів, 2015. – С. 102-121.

Другим конарём карпаторусинської емігрантської літератури були лемківські письменники. Тут можемо видіти таких талантованих письменників як то Степан Телеп (1882–1965), Дмитрій Вислоцький (псевдо: Ваньо Гунянка, 1888–1968), Ніколай Цисляк (1910–1988), Іван Похна, Параска Спьяк, Павел Стефановський (1932—), Степан Кичура (1912–1997) и др. Заганяв свої твори за океан также Іван Русенко (1890–1960).

Давучи до емігрантських часописів пьеси авторів из Старого края, редакторы приспособлёвали тексты до традицій своїх редакцій – латинськими буквами. В Америці двич были напечатані театральні пьеси май-популярного на Підкарпатській Русі драматика Антонія Бобулського: «Kalendar' Prosvity... na hod 1930» напечатав пьесу «Vujko iz Ameriki», а «Kalendar' Organizacii «Svobody» na hod 1940» напечатав пьесу «N'imaja nevista». Тот самий «Kalendar' Prosvity... na hod 1930» умістив «сценічний образок» Марійки Подгорянки під назвов «Sv. O. Nikolaj v hostin'i na Podkarpatskoj Rusi».

Интерес «Kalendar'-a Organizacii «Svobody»» до драматургії Підкарпатя позаяаний из особов главного редактора (у 1922–1935 рр.) новинки «Восток – The East» (Порт-Амбой, NJ) **Ивана Е. Петаха** (Joann E. Petach). Акурат при «Востоку» раз на рік выходив споминаний календарь. Іван Петах и сам мав дяку до перекладацької роботи. Він дакілко раз, як усе зазначеное на титулній сторонці, перекладав пьеси из «halicko-ukrainskoho jazyka na naš karpato-ruskij vyhovor». Приміром, у календарю на 1927 рік овін умістив віфлеємську игру «Roždestvo Christovo» на 4 акты (автор: «L...»). Иде за переробку сценічного образа «Вифлеємскій вертеп: Сценічний образ на Рождество Христове в чотырох актах» (1909, «Написав Л...ъ») галицького письменника-русофіла, василіанського монаха Ієроніма Яковлевича Луцика (1861–1935), котрый также хосновав псевдонім «Роман Сурмач», а в Америці (де перейшов у православіє) знав підписовати свої твори як «Єрофтей Луцик», «Єроним Я. Луцик». І. Я. Луцик доста активно сполупрацовав из карпаторусинськими культурними обществами.

У рочнику «Kalendar' Organizacii «Svobody»» на 1929 рік І. Петах подав комедію из селського житя М. Білявського «Арендар у клопоті», а в календарю на 1934 рік вік опубліковав оперету на 3 дії также галицького автора Антонія Нагоряньського «Oh, ne ľubi dvoch». Про діти редактор «Востока – The East» также ся постарав: «Kalendar' Organizacii «Svobody»... na hod 1933» напечатав «драматическій образ для дітей в 3-х актах» «Tri materi» игумена Єрофтея Луцика.

Продовжательм традиції І. Петаха став далшый редактор рочника – Стефан Банітський. Під ёго веденём «Kalendar' Organizacii «Svobody»... na hod 1937» напечатав єдноактову пьесу «Školnyj inspektor» драматика из Пряшівської Русі Ніколая Горняка (є то переклад драматичной штуки неозначеного сербського автора). Як видиме, «Kalendar' Organizacii «Svo-

body» усе знав умістити дашто из драматичной творбы ци то Підкарпатської Руси, ци од галицьких авторів, ци й пряшівських драматиків.

Традіція давати до емігрантських карпаторусинських новинок великі літературні форми, як то оповідання, повість, песа зачинат ся ищи у 1910-ых роках. З того, што нам ся подарило виглядати у бібліотеці карпаторусиністики Торонтського університета (фонд П. Р. Магочія) аваць у бібліотеці Піттсбургського університета, аваць у бібліотеці семінарії Піттсбургської митрополії Американської грекокатолицької руської візантійської церкви (Byzantine Catholic Metropolitan Archdiocese, Pittsburg, PA), можеме твердити, же ініціатором великих літературних форм був первый редактор новинки «Американскій русскій вѣстникъ» **Павло Жаткович** (1852–1916) – отець будущего первого губернатора Підкарпатської Руси Грігорія Жатковича. У році 1912 (ч. 43) він умістив оповідання болгарського писателя Алеко Константинова (1863–1897) «Великій сынъ», котре по русинськи переклав о. Емілій Кубек. Далший редактор той новинки Михайло Ганчин пішов ищи дале – веце раз давав великі літературні твори у новинці на продовження. Приміром, у році 1915 він умістив (чч. 40-41, 43-44, 46-47) повість о. Е. Кубека «Отець Алексій» (версія латиницѣв: «Otec Aleksij»). А у році 1916 М. Ганчин дав напечатати «романъ-повѣсть» о. Е. Кубека «Миклушъ Милый» оділно вкладки (!), преломленов про книжный формат (64 сторонки). У спередслові до повісті сам редактор выяснив смысл сякой модерной технології, як овін пише: «сиі ... странки читателіе да выберуть и ... да сложатъ ... въ форму одной книги. Такимъ-то способомъ ... каждый читатель «Амер. Русс. Вѣстника» получитъ одну красну повѣсть въ формѣ одной книги, которая будетъ перва того рода угорусска книга въ Америкѣ»²³.

Инакий русинський журнал – місячник «**Niva**», редактором котрого був Павло Жаткович (журнал нерегулярно выходив у Гомстеді, Ра у році 1911 и дале – у Юнкерсі, N.Y. у році 1916 pp.), также уміщовав літературні твори, и то не лем курті поезії, айбо и великі форми, як то песы. Туй суть опубліковані, приміром, оповідання «Dzešec millionov Dollarov» и «Carinus» мадярського писателя Мора Йокаї, начерк «Mezopotamia» Е. Кубека и др. Также у 1916 році редактор умістив дві курті песы: Д. Зубрицького «Na zloj dorohi: Obraz iz narodnoho života v dvoch d'ijstvijach» и о. Е. Гомічко «Srebroľubca son».

Діточі драматичні штуки знали уміщувати также редакторы календаря-місяцѣслова «**Американскій русскій мѣсяцословъ Соединенія**», котрый тримала братська організація «Соединеніе». Редактор М. Ганчин

²³ Ганчин М. (кріптонім: М. І. Г.). «Миклушъ Милый» // Американскій русскій вѣстникъ. Годъ XXV. – Гомстедъ Па (Homstead, Pa). – 1916. – № 17. – 14-го апрѣля (27. Aprila). – С. 9-10.

у календарю на 1917 рік (календарь выходив під назвов «Американскій русскій мѣсяцословъ Соединенія. Amerikánsko-russko-slovenský kalendár Sojedenenija») замістив єдноактову пєсу «Boh so sirotami» («Бог со сиротами») Емілія Кубека. Редактор о. Стефан Варзалій у календарю (выходив під назвов «Американскій русскій мѣсяцословъ. Kalendár Sojedenenija») на 1931 рік замістив курту пєску «Svjatyj Otec Nikolaj» неізнємого автора, потовмачєну по русинськы сєстрами ЧСВВ в Elmhurst, Pa, а у календарю на 1934 рік о. Стефан Варзалій дав напечатати пастырську игру у 3-х актах «Viflejemska ja poč» Й. Бартунека, котру про русинські діти переробив о. Орєст Коман. Редактор Михайло Роман тісно сполупрацовав из Грігорієм Гуляничем (G. Gulanich). Ищи до того літератор ся ангажовав довгы роки у русинській діточій прєсі як одповідальний редактор новинкы «Соколь Соединенія». Тепєрь же овін у календарю на 1947 рік (тогда выходив під назвов «Kalendar' Greko Kaftoličeskaho Sojedenenija v S.š.A.») перєложив из англійського языка про ошколашів рождєственный сєнічний образ «Rachiľ». А у календарю на 1949 рік Г. Гулянич опубліковав про ошколашів свій оригінальний «sceničnyj obraz na Roždestvo Christovo» під назвов «Po doroz' i v Viflejem».

Аматєрськым карпаторусинськым театрам у США было што выбрати собі до репертоара. З того, що ся вдало нам взнати из театралных афіш ци коротких рецензій авадь корєспондєнцій тогдышной діаспорной прєсы, были то пєсы лємківських ци галицьких драматиків старорусинської ци русофілської орієнтації. Также книжный бовт української новинкы «Свобода» у Джєрзі Сіті (Jersey City) понукав читатєлям, приміром, у 1932 році вєцє як 250 театралных штук лємківських ци галицьких драматиків авадь авторів из підросійської України²⁴.

Аматєрські карпаторусинські театры, приміром, грали на сєні «Arendar v klorofí» М. Білявського, «Oh, ne ľubi dvoch» Антонія Нагорянського, «Zňimčenyj Jurko» Ивана Наумовича, «Чортъ въ бочцѣ» Дмитра Дмитренка, «Vojna vo Karpatach» Аскольдовича (псевдонім), чєську пєсу «Čudotvorný lékař» у перєкладі Ф. Обушкевича, «Hostina Sv. O. Nikolaja» Ієроніма Калитовського, «Ne kleni!», «V nevoli temnoty», «Babskij Bunt», «Пєкло въ хатѣ», «Peščena d'itina», «Viflejemska Noč», «Viflejemskij Vertep» и «Roždestvo Christovo» – ушиткі од Ієроніма Луцика и др.

Авторы многих пєс на театралных афішах не зазначєні, днись не ує дає ся опрєділити авторство пєс. Суть то, приміром: «Америкєнецъ» (перєробка пєсы Мєстислава Руса?), «Нотаріушъ», «Seľski buržui», «Oj verše, moj verše», «Sedme», «Dvi sestry»²⁵, «Ne kradi», «Ženske pravo», «Oj ne cho-

²⁴ Театральні твори, котрі можна набути в книгарні «Свободи»! // Свобода: Український єдневник. – Рік XL. – 1932. – Ч. 208 (7 верєсєня). – С. 3.

²⁵ Під назвов «Дві сєстры» (1949) є ищи єдна театрална штука. Иде за єдноактовку из житя лємківської моложавы в Америкі, котру написала лємківська авторка,

dy Hricu ta na večernici», «Vyvorožila», «Svidki», «Amerikanskij šlachtič», «Vol seľanskij», «Hej na Ivana! Hej na kupala!» и други. То самой мож повісти за пєсы рождєстєвєньского ци дїточого репертоара – на театралных афішах ушитки без автора: «Sud Sv. Otca Nikolaja», «Viflejemska ihra», «V tiňach roždestvenskoj noči», «Spjaščeje carstvo», «Roždestvo», «Koladniki na Verchovini», «Roždestvo Isusa Christa» и други.

Мали інтерєс карпаторусинські кружки у США до інсценізацій народной свадьбы, вечорниць а т. д. Туй мож назвати хоть лєм такі представы: «Starokrajeva svad'ba», «Makovicka svad'ba», «Krajovy prjatki», «Starokrajove visila», «Старокраєва свадьба из села Попач», «Starokrajovoje Spišskoje vesila», «Ungvarska svad'ba», «Svidnicka Svad'ba», «Otdanica sama vybirajet», «Krajove Ciganskoje Vesila», «Starokrajeva zabava» и др.

Третов групов пєс у репертоарі аматєрських театрів были творы підкарпаторусинської драматургії, приміром: «Полюбивъ паничъ сєлянку» Е. Калабішки, «Уйко изъ Амекики» и «Нѣмая невѣста» Антонія Бобулського авадь пєсы американської карпаторусинської драматургії, приміром: «Olga» Е. Кубєка, «Selska svad'ba» С. Варзалия, «Eto čelovik!» («Se čelovik») о. Орєста Коман, «Fedorišinovy» Валєнтина Горзо, «Cecilija i krivohlavnyj doktor, ili Nasilu stalsja doktorom» анонімного автора (В. Горзо?) и други.

Тєму репертоара карпаторусинської драматургії в Америці про аматєрські театры доповнявут творы других авторів. Туй яло бы испомянуги за творчєсть Георгія Гулянича – одповідального редактора «Sokola Sojedinєnija». Овин є автор поучительной пєскы «Bomy (nehod'aju)» в 3-х актах про моложаву, котру напечатав «Kalendar' Sobranija ... na hod 1935». Автор означив ї як сценічний образ из житя ошколашів в Америці.

Тыж о. Орєст Коман написав музичну пєсу «Eto čelovik!» («Se čelovik»). Пєсу пар раз заграли актеры хорално-театралного кружка при руськой грекокатолицькой церкви св. Апп. Петра и Павла в Елізабєт (Elizabeth, N.J.), де О. Коман довгі роки (1923–1974) був за священника²⁶. (Тєкст пєсы, видав, обстав у рукопису, не знати, де тепєрь ся находит).

што хоснє псевдонім «Ждынянка». Годно быти, же иде за Параску Спьяк (*Позирай* сторонки сього розділа, де ся пише за лємківську драматургію).

²⁶ Сякі театралні кружки прискіпляли любов до театра, ставали школов актерской майстерности про її участників. Єден из таких истрєвєх фактів – біографія Стефана Гузлея (1917–1999). Він ся родив у родині русинів-ємігрантів у Нью-Йорку (York Floral Park, Long Island). С. Гузлей у 1930-х роках ся записав до театралного кружка при руськой греко-католицькой церкви св. Апп. Петра и Павла в Елізабєт (Elizabeth, N.J.) У соїх мємоарах С. Гузлей из повагов писав за півцєучителя той церкви и наставника кружка И. Молнара, котрый дав му велику заохоту до актерської карєры. Выдтак, у пєсі О. Коман «Se čelovik» він грав Каяфу – єврейського первосвященника. Театрална гра стала про С. Гузлея профєсієв.

Ищи єден літератор – Иван Гриньо (John Hriňo) переклав по русинськы комедію в єдному акті «Zlodiji» неизвістного драматика, годно быти, же из англійського языка. Сесь текст напечатав «Kalendar' Sobranija ... na vysokosnyj hod 1932». Юлій Добра (J. Dobra)²⁷ переклав комедію «Oženilsja s ňimoju» (на два акты) незнамого нам драматика, котра вийшла одділнов книжков (без даты) у серії книжок тіпографії новинкы «Американскій русскій вѣстникъ» у Гомстеду²⁸. Набізувно, иде за переклад пєсы французського драматика Анатолія Франса «Чоловік, што ся оженив на німій» (*La Comédie de celui qui épousa une femme muette, deux actes*, 1908). Сесь текст не мусай было перекладати из французського языка; Ю. Добра міг за основу узяти український переклад, котрый уж екзистовав; пєса по українськы на тот час уж вийшла одділнов книжков – «Чоловік, що одружився з німою».

Е. Кубек. «Olga» (1916)

За даякый час у діаспорі США дозріла плеяда тамошных карпаторусинських літераторів, котрі прийшли в літературу из своїма оригіналными творами. Туй плодними драматиками себе провказали о. Е. Кубек, о. С. Варзалій, о. В. Горзо и Г. Гулянич.

Емілій Кубек (о. Emil Kubek, 1857–1940) – родак села Штефуров на Пряшівській Руси. Годно быти, же в Ужгороді скончив духовну семінарію. Высвяченый на священника у році 1881. Сповняв функції каплана у селах Гомрог (днись у Мадярщині) и Якубьянах, дале жив и служив священником (1885–1904) у с. Снаков (обі села на Пряшівській Руси). Як языкознаватель и лексикограф у 1906 році дякувучи підпорі оо. Емануїла Рошковича, Петра Гебея и Василя Гаджегы выдав в Ужгороді порівналный словник –

Американські зрителі знали го під імням **Stephen Roberts**. Він був актером, грав на Бродвеї, у телесеріалах и кінові. Знавут го за ролями у многих фільмах, приміром, «Дезертеры» (1950), «Юлій Цезарь» (1953), «Браты Карамазовы» (1958), «Днівник шаленого» (1963) и др. До кінця, був то єдиный в американському кінематографі актер, котрый заграв президента Франкліна Д. Рузвельта у чотырѣх рузных фільмах. Мемоары актера *позирай*: Стефан Гузлей (Робертс): Знаний американский театральный и фильмовый актер карпаторусского роду // Карпаторусский календарь Лемко-Союза на 1950 / Составил С. Пыж. – Йонкерс. – С. 127-129.

²⁷ За жита и творчость Ю. Добры мало што знаеме, главно – од проф. П. Р. Магочія. Овін пише, же літератор ся родив в Ужській жупі близько Ужгорода. У США служив дяком греко-католицької катедральной церкви у Гомстеду, штат Пенсільванія. У 1930-х роках одкрыв при катедралі школу про дяків.

²⁸ Oženilsja s ňimoju: Žart v 2-ch aktach / Perevel: J. Dobra. – Homstead, Pa: Typografija Amerikanskoho Russkoho Viestnika, [6. p.]. – 20 s.

«Старославянській-оугорській-руській-нѣмецкій словарь къ священному писанію». Емігровав до Америки у 1904 році. Жив у м. Маганой-Сіті (штат Пенсільванія), де служив у грекокатолицькій церкві. В Америці спробовав себе як письменник, поет, драматик і публіцист. Писав по русинськи, лишив по собі роман-сагу у трьох книжках «Марко Шолтыс» (1915 р.). Опубліковав го у 1922 році. (Сесе первый у русинській літературі роман!). Також о. Кубек знав хосновати у своїх публікаціях восточнословацький (шарішський) діалект. Тоты «віходнярські» тексти давав, главно, до общых про русинів и словаків выдань. Приміром, до рочника-місяцёслова «Amerikansky russko-slovensky kalendar na obyčajny rok 1917» Е. Кубек дав нараз дакіло творів. Туй суть напечатані в русинськым языку вірш «Noč Staroho Hoda», елегія «Їit uže ľubvi?», образчик духовно-християнської поезії «Мама і діта», а по восточнословацькы (шарішськы) напечатані туй полемічна стаття «Ruthenus, Ruthenian – Rusin?», стаття за проблемы и здобыткы аматорського театралного умілства в Америці «Naše amatorské predstavenia: Nedostatky, které na každy pad potrebuju lečenia» и діточа песа «Boh so sirotami». Ушиткі тоты тексти про сочасных карпаторусинських літературознателів суть, мож повісти, *terra incognita* (неизвістні).

За єдноактову песу «Boh so sirotami» («Бог со сиротами»)²⁹, котру Е. Кубек написав в Америці, до днесь літературознателі нич не знали, ани ся не здогадали. Може зато, бо автор опубліковав ї не під своїм імням, але під псевдонімом «Sary Otec».

Штуку «Boh so sirotami» автор означає як «teatralnu ihru dľa dobrych dzeci». Скоро ушиткі дійові особы у песі суть діти од 6 до 13 років. Се свідѣтельство того, што песа не лем написана про діти, айбо самі діти мали бы ї играти. То значит, у песі мали бы ся зучастнити члени театралного кружка карпаторусинської школы при грекокатолицькій церкви у Маганой-Сіті ци й кружки у других містах.

Сужет діточої пескы «Бог со сиротами» доста простый, порозумительный дітѣм, він ся обчековано скончит гепіендом. Песа є ообразчиком поучительной літературы про моложаву, вна прискіплює християнські основы милосердя и любви до ближнёго. Тріє напівсирот, 6- 8- и 12-рочні, уж довгый час чекавут на свою матір, котра ся похворіла и лежит у шпиталю. За квартиру уж неє чим платити, дітѣм неє што їсти. Надзирателька панського дома місис Каді Тіха хоче выгнати дітей на улицу. Спаситель приїде в образі 13-рочной дочки того богатого ґазды, котрый є властником

²⁹ Kubek, o. Emil [під псевдо: *Sary Otec*]. Boh so sirotami: Teatralna igra: dľa dobrych dzeci // Amerikansky russko-slovensky kalendar na obyčajny rok 1917 / Sostavil Michael J. Hanchin, glavny redaktor „Amerikanskoho russkoho viestnika“. – Rok vydania XXII. – [Homestead, Pa]. – [1916]. – S. 101-106. – На обкладинці: Kalendár amerikansko russko slovenský na rok 1917 = Американській русській мѣсяцословъ на годъ (рокъ) 1917.

дома. Як добрий ангел Еліс (Alice) ся зачне старати за сирот. У добрых ділах вна ся бізує на свого нянька; Еліс знає, же в очах свого вітця буде мати порозумєня («*moj dedy bohаты, а on зrobi všitko, со ja ľem chcem, бо ja jedinka jeho dcera, а ja ľem завше добре chcem...*»). Еліс дає розказ надзирательці из сиротами ся заобходити як из своїми дітьми. Діти полюбили свою спасительку. Так ся скончит тота діточа песка.

Аматерський театр у карпаторусинів в Америці потребував нових тем, созвучных проблемам асіміляції. Таку легку комедію-мелодраму під назвов «Olga» («Ольга») также написав Е. Кубек. Автор критикує неоправдане перебераня русинами-емігрантами американських традицій, модных чужых віянь. Автор мав дяку высміяти тоту нову русинську генерацію (Параска в песі «Olga»), котра ся одрікала од ушиткого свого на хосен чужого, на американський манір дала своїм дітєм імня, а свою бесіду засмічувала словами из англійського языка ай там, де мож бы было того избігнути – у родині и помеже свої люде. Драматик до тої проблеми ся поставив серіозно – видав, уж мож было видіти перві результати асіміляції. Штоправда, ёго позиція у тім вопросі доста специфічна, мож повісти – конзервативна; автор ї выразив у текстї песы.

Нич не знаєме за час написаня песы. Угадує ся, же був то 1916-й рік. Знаєме, же 1 юнія 1916 року одбыла ся премєра той песы («первое театральное представление»). Тоту інформацію начеряли съме из новинкы «Американскій русскій вѣстникъ» од 4 мая 1916 року, котра напечатала анонс будущей премєры. Туй ся пише, ож премєра народно-театральной песы из співами из американського житя о. Е. Кубека «Ольга» ся одбуде у залі угро-руської грекокатолицької церкви Успінія Пресвятой Богородиці в Юнгставні (Youngstown, Ohio) під веденєм півцеучителя Василя Могиша. До того, Календарь на 1917. рік помістив фото той театральной представи аматерського кружка в Юнгставні³⁰. Ролі у песі сповняли молоді актеры («аматоры-молодежь»): Юлія Данков, Михайло Грифко, Анна Кушнір, Андрей Сташ, Георгій Євчак, Марія Євчак, Павел Молчаній и др.

Годно быти, же за житя драматика песа «Olga» на два акты (дії) из співами ся не публіковала – ани одділнов книжков, ани на продовження у даякім часописі. Лем у сочасности опубліковав ї подля рукописа літературознатель Франтішек Данцак³¹. Е. Кубек написав комедію по восточнословацькы (шарішськы). Овін означив ї як «*narodnu teatralnu p'esu s pisňami iz*

³⁰ *Позирай: Amerikansky russko-slovensky kalendar na obyčajny rok 1917 / Sostavil Michael J. Hanchin, glavny redaktor „Amerikanskoho russkoho viestnika“.* – Rok vydania XXII. – [Homestead, Pa]. – [1916]. – S. 120. – На обкладинці: Kalendár amerikansko russko slovenský na rok 1917 = Американскій русскій мѣсяцословъ на годъ (рокъ) 1917.

³¹ Kubek Emil. Olga: Narodna teatralna p'esa s pisňami iz amerikanskoj žizni v dvuch aktach / Editor F. Dancak. Prešov, [2007]. – 52 s.

amerikanskoj žizni». На титулі рукопису овін также позначив по русинськы, же у песі иде за «obraz s' žiŭa amerikansko rusскоho naroda».

Автор набобляє дві сюжетні лінії, котрі ся сходять у розязці песьы. Єдна лінія – то наміреня матери (Параскы) из выгодов оддати свою дівку Марту за даякого хлопа-«anglika». Мати хоче, жебы дівка была богачков и зато Марту за Стефана не хоче оддати – лем до «поважного англіцького дому». Не одвернуло ї од тої ідеї ани то, же «богаті, порядні и учені» англікы Біл и Боб суть марнотратники, пяниці и нечесні молоді люде.

И тої ідеї-фікс ся Параска тримала, аж докы вни не выкрали од ней гроші. Друга лінія – то доля Ольгы. Ольга – сирота и вихованиця у домі Параскы и Андрія Боднарів. Сперед 12 роками, коли ї мати умерла, отець, банувучи за жонов, пішов світом, а дочку и хыжу лишив на свого камарата Андрія Боднара. Из того часу Ольга за вітця не чула нич. Кулімінацієв песьы стало вернутя Михайла. И хотяй каждый персонаж сесю новину стрічає наспановано, розязка песьы буде серенчлиов про ушиткых. (Михайло – богач, овін має свій бізнес). Ольга стане богачков; вна ся оддаст за Андрієвого сына Іоана. Марта также ся стане богачков и оддаст ся за Стефана (Михайло перепише на неї свою хыжу). Песа ся скончит гепієндом – таков собі класичнов америцьков тужбов. Андрій Боднар у фіналі песьы не годеи увіровати у щастя, што упало на їх головы, він лем констатує: «Všitko še mi tak vidzi, jak čudesni, mili son». Штоправда, сеся соціална утопія не тіпова про русинів и мало кореспондує из реаліями їх емігрантського житя.

В. Горзо. Драма «Fedorišinovy» (1925)

Емігрантське житя в Америці потребовало філософського осмыслєня новых реалій. Політична нестабільность в Европі и в карпатській отцюзнині привели ид тому, же русины по Первій світовій войні ся не вертали из Америки домів, а обставали туй на довшый час авадь рішали обстати туй навсе. Поступно важнов темов драматичной творчости карпаторусинських писателів Америки стало житя в емігрантських громадах.

о. Валентин Горзо (Valentine Gorzo, 1869–1943) – священник, писатель и общественний діятель, родак с. Білки на Підкарпатю. Абсолвовав Ужгородську грекокатолицьку семінарію, священник из року 1892. Служив у с. Шамудовце на Пряшівській Руси. Емігровав до Америки у 1905 році. Як духовный управитель братської організації «Собрание Греко-Кафтолическихъ Церковныхъ Братствъ» овін довгорочно редіговав єго печатный орган – новинку «Просвѣта. Prosvita. The Enlightenment» (у pp. 1917–1931) и каждорочный додаток-місяцєслов – «Kalendar' Prosvity» (из 1930-х років выходив під назвов – «Kalendar' Sobraniya»).

«Kalendar' Prosvity... na hod 1929» (уж під веденєм нового редактора – о. Валентина Балого из Мукачева) опубліковав любовну комедію «Cecilija i krivohlavnyj doktor, ili Nasilu stalsja doktorom». Фабула веселой гри напминат комедію А. Бобулського «Німая невіста». Главна героїня Цецілія залюблена до худобного хлопа Федоровича. Вна, як и Марія у Бобулського, нараз стає німов, лем же учула, ож отець хоче і повінчати из даяким богачом. Про Федоровича (и Цецілію) фінал сєї історії доста щастливый. У самый критичный момент несеренчливого сватаня Федоровича прийшла новина: помер му вуйко, а свій маєток небіжчик переписав на Федоровича.

Сеся песа была опублікована анонімно. Хотяй авторство ищи треба буде дослідити, айбо даякі стилістичні знаки свідительствувут, же песу написав о. Валентин Горзо. Ищи до того, у 1925 році овін написав и выдал отділнов книжечков песу за «житя американских русинов». Иде за драму у 3-х актах «Fedorišinovu»³².

У вступных ремарках до песьи «Fedorišinovu» автор пише: «Нещастное доконченіе сей драмы не выдуманое. Стало ся 1925-го года меже нашими русинами во одном болшом населенію русинов во Сполученых Державах».

Автор указав на сцені єдну актуалну про заробітчан проблему. Фабула сімейной драмы Федоришиновых доста проста. Автор указав, як деградує честный и робітный челядник, добрый газда, отець великой родины Гриць, коли ся призывчаит до паленки. Старші діти у родині боронят свою матір Єлену од вітцёвой тіранії. У фіналі той драмы почас єдного такого акта грубіянства 17-рочный сын Йосиф стрілит из бруківниці (пушки) вітцёви до ноги. Але легкое пораненя ся обернуло трагедієв, бо куля му перебила артерію: отець стратив много кровли и такой наглі умер на очах цілої родини.

Драматик втіче од моралізаторства и поучень. На сцені він ся намагає психологічно вірно вымалёвати тіпы персонажів. Мож уповісти, же він потрафив реліфно показати характеры главных героїв. Гриць – добрый робітник, в Америці овін твердо стоит на ногах; у ёго хыжі ушитко є зарядженое по новомодному. Родина му живе у достатку, діти ходят до школы и уж ся призывчали до культурного житя. Але Гриць – носитель старых патріархальных пережитків. Овін чоловік некультурный и грубіян. Доста часто без даякой на то причины він ся збыткує из своєї жоны. Ай діти не видят від вітця ласкы и доброго слова, він їх часто бе, кидь прийде домів наптитый.

Ёго жона Єлена, нарубы, добропорядна русинка. Вна терпит сво- му газдові-паниці и провбує го навернути на добру путь; усе го одгваряє

³² Gorzo, o. Valentine. Fedorišinov: Drama vo trech aktach: Iz žitja Amerikanskich Rusinov. McKeesport, Pa: Knihopečatňa Sobrańija Greko Katholičeskich Cerkovnych Bratstv, 1925, 32 s.

од питя. Честнотна многотерпляча жона, вна вірно служит своєму газдові; и діти учит любити вітця. Вна розуміє (и роз'яснює того дітям), же пянство – се тяжка хворота и сякі люде усе суть нещастні. Любляча мати про свої пять діти, вна виховує їх у христіанській моралі, прискіпляє їм любов до ближнього. Не забуває вна за націоналну вихову своїх діти; межи собов у родині ушиткі бесідувут по русинськы, и не терпят мішати до бесіды англійські слова (лем на кінцєві песы, коли до хыж зайдут медик, детектив и полісмен, ушиткі перейдут на англійський язык).

Кулмінацієв драмы стала смерть Гриця – того, хто на своїх плечах удержовав достаток у великій родині Федоришиновых. Алкоголізм и тіранія вітця-паниці ся обернули про єдну русинську родину трагедієв. Німа сцена конець песы (убита горєм Єлена руками ся обопрє на стіл, над нєв ся схылят сын Йосиф и другі діти-півсироты) є доста значущов, вна віщує родині тяжку будучность. Але про зрителя вна стає зачатком духовного очищення (катарзы).

С. Варзалій. «Selska svad'ba»

Родак с. Фулянка на Пряшівській Руси о. Стефан Варзалій (о.Stefan Varzaly, 1890–1957) емігровав до Америки у році 1920. Ищи до еміграції абсолвовав Пряшівську грекокатолицьку семінарію (1915) и був высвяченый на священника. В Америці служив на парафіях у Нью-Кестлі и Ранкін у штаті Пенсільванія; также він публіковав умельцькі твори в емігрантський карпаторусинській пресі. Як дозрітый публіцист и літератор дакілко років був главным редактором майпопулярной в Америці русинської новинки «Американскій русскій вѣстникъ» (1929–1937). (Творчость писателя и драматика на днесь не перестудієвана, бібліографія єго умельцьких творів не вшорєна). С. Варзалій выдав окремов книгов песу «Selska svad'ba» («Селська свадьба»)³³ в 3-х актах – «веселоигру из жита подкарпато-русского народа».

Не знати, чом автор не позначив на титулі книжки рік її виданя. Угадує ся, же песа написана на зачатку 1930-х років. Была то штука на актуалну тематику – автор мав дяку показати сочасне йому жита, то значит конець 20-х років ХХ столітя. Сесе дає ся взнати из сужета песы. Так, главный герой Федор до Старого края (уж до Чехословацькой републики) ся вертат из Америки, коли там діє закон Prohibition – «сухий закон» (1920–1933). То самое, из слов Федора взнаєме, же в Америці днесь жита не такое уже й доброе, як было даколи, бо неє работы. Иде за добу Великой депресії у

³³ Varzaly, o. Stefan. Selska svad'ba: Veseloihra iz žizni podkarpato-russkaho naroda. V trech aktach. – Homestead, Pa: Tipografia Amerikanskoho Russkoho Viestnika, [1930?], 28 s.

США (1928–1933-х рр.). Також «Kalendar Sojedinenija» на 1932-й рік (составитель о. С. Варзалій) помістив дві фотки театральних представ пєсы «Selska svad'ba», котру играли два аматерські кружки у штаті Пенсільванія: єден у селі Конема (Conemaugh, Pa), а другий – у Шарлерой (Charleroi, Pa)³⁴. То значит, же пєса была написана до 1932 року. Ци не у році 1930?!

Сужетні періпетії «веселоигры» Стефана Варзалія повторявуть сужет, котрый до нєго вєще раз наробляли авторы у Старому краю. Фактично, иде за єдну з важных проблем патріархальных пережитків у карпаторусинському обществі, коли одданиця ставала під вінець из тым паробком, которого їв насватали отець-мати. Борьба одданиці за право оддати ся по любви доста часто ставала главнов проблематиков драматичных творів, што показовали селськое житя. Туй мож назвати дакілко авторів и їх пєс, де тота проблематика є централнов. Приміром, то Антоній Бобулський, котрый написав пєсы «Уйко из Америки» (1922) и «Нѣмая невѣста» (1926). Также Борис Мартинович написав пєсу «На свѣтаню» (1930). А Сіон Сілвай опубліковав мелодраму «Маруся» (1930), котра стала доста популярнов штукавом на Підкарпатю. Ї сужет Стефан Варзалій, годно быти, узав за основу про свою пєсу «Selska svad'ba». Сякое заключєня ся напрошує, кидь сопоставити тоты двы тексты. Мож говорити за сужетні паралелі, што їх дає ся видіти в обох пєсах: а) дівка любить бідного селського паробка, але прагматична матір хоче ї оддати за богача – старостового сына; б) бідный хлоп (сирота) є носителєм морально-етичных ціннот карпаторусинського народа («честный», «робітный», «усиловный», «богобойный», «тверезвый»); в) родичі дівки не хочут такого паробка за свого зятя, бо є то бідный челядник; г) дівка не хоче ся оддавати за старостового сына, бо то – «лїнюх», «грубіян», «піяк»; сєсе стане причинов її конфлікта из родичами; д) бідный паробок на пар років мусит одыйти до Америки, обы заробити гроші на зажиточной житя, а дівка буде на нєго вірно чекати; ж) паробок заробит в Америці гроші и верне ся ид своїв любці; з) ися історія ся скончит благословінєм родичів и веселов свадьбов.

Пєса «Selska svad'ba» С. Варзалія удбиває життя из позиції християнського конзервативного світозора. (Тото самое мож уповісти за єго прозу, приміром, за оповіданя из 1924 года «Блудный сын»³⁵, котре наслідує біблійну лєгенду и провказує молодого чоловіка из Підкарпатя, што зганьбив своїх вітця-матір и лем в Америці ся научив честовати їх любов).

Дієві особы у пєсі «Selska svad'ba» суть начеркані за даяков поучи-

³⁴ *Позирай*: Американській русській мѣсяцослов. Kalendar Sojedinenija na rok 1932. Hod izdanija XXXVII / Sostavil o. Stefan Varzaly. – Homestead, Pa, s. 144.

³⁵ Varzaly, o. Stefan. Bludnyj syn // Американській русській мѣсяцослов. Kalendar Sojedinenija na rok 1925. – Homestead, Pa: Tipografia Amerikanskoho Russkoho Viestnika. – S. 125-136.

тельнов контрастнов схемов: «честні – нечестні», «ходят до церкви – ходят до корчмы», «зароблять гроші – обстанут бідні», «свадьба може бути лем з благословеня родителей» и др. Авторськє нравоученя и моралізаторство, котроє веце раз на сцені отворено декларує отець главной діёвой особы Илькы – Петро авадь сам герой Федор, понижає естетичні цінноты пєсы, прімітивізує дію, прогнозує фінал, підмінє собов драматичный конфлікт. У пєсі истина ся виробляє не из протиставеня життєвых позіцій дієвых особ, а є продовженєм християнських догм. Богобойному Федору у такій пєсі просто ґарантований гепіенд – він ся верне из Америки богачом, купит землю, стане ґаздом. Иншак повісти – из нёго ся стане успішний чоловік, за котрого хоць котра мати бы хтіла оддати свою дівку.

Межи тым, пєса «Selska svad'ba» читат ся доста легко. Искрава народна бесіда дійових осіб, колорит підкарпатурсинського села, веселі сценкы свадьбяного обряду – ушитко того оживляє дію, робит пєсу веселым народным дійством.

Щомайменше два аматерські русинські театры у штаті Пенсільванія завели сєсю пєсу до свого репертоара. Были то театры у Конемавґу (Conemaugh, Pa) и Шарлерой (Charleroi, Pa).

Куртый переказ сужета пєсы «Selska svad'ba»

Первый акт. Сужет пєсы доста прямолінійный, без драматичных сітуацій и конфліктів, без різких поворотів у сужетній лінії. Ясноє діло, то кидь не тримати за драматичну новину вістку на самому зачатку пєсы, же Катуса, мати Илькы, хоче оддати свою дівку за старостового сына Юрка и уж ся договорювут за сватаців. А Федор, што давно заплановав ити до Америки, акурат теперь дістав шіфкарту и прийшов ся попрощати из любимов Ильков (на зачатку пєсы вна має лем 15 років, на кінцєві – 18!). Федор дав їв знак, же за два-три рокры, як заробит гроші, так ся верне на село. (Тым ся скончит первый акт пєсы).

Другый акт. Скоро стане ясно, же од Юркового сватаня нич доброго не мож чекати. Почас сватаня він указав себе грубіяном; Илькина мати Катуса нараз порозуміла свою хыбу и веце не силує свою дівку оддати ся за Юрка. Туй треба додати, же драматик нарисовав образ Юрка натілько карікатурно, же зрителю тяжко однайти у нёму хоть лем єдну позітивну черту. Автор дає перед моралізаторству, хотяй зритель волів бых видіти у сів сцені иншакого героя – достойного соперника. Сякоє авторськє абсолютізованя ґанчу привело ид тому, же ся выґумовав драматичный конфлікт и щєзла інтрига як складник композиції. Илька ани ся не мусит бороти за своє личное щастя. Што ся їй убстає? – лем ся супокійно дочека-ти из Америки на богатого жениха.

Третій акт у песі – се приход Федора домів и ёго свадьба из Ильков. Автор ціношно обставив приход Федора домів – тепер він завидный жених: из ореком и мурованов хыжов, из «нісколькo тысячок» доларами и, як овін ся сам признає, «уже лем едно мні хыбит, – а то добра жена». Скончит ся «веселоигра» сценами народной свадьбы Федора и Илькы.

Песа обстала без драматичного конфлікта. Гепієнд нияк не годен компензовати зрителю безідейность сякого дійства. Драматик, захвачений цілєв ошастливити свого героя, порішати ёго проблемы, повів го до Америки заробляти гроші. Пар тысячок доларів герою достачило, жебы купити своє щастя, а фактично – одкупити од родителів свою невісту. Але жия свадьбов ся лем зачинат. И ци будут Федор и Илька щастливі? – на се автор отвiт не дає. Из дійством на сцені контрастувут ёго слова, котрі Федор (и автор через Федора) уповів, одходячи до Америки: «Богатство еще нікого задоволєным, щастливым не зділало», «богатство еще не все на світі».

Автор, видав, повів своїх героїв до щастя не тов путичков! Зритель не увидів драматичных сцен, конфлікта інтересів, радикалізованих протирічій. С. Варзалій (а до нєго и многі другі підкарпатські драматики того часу!) мав перед себов богатый природный матеріал, обы спровбовати показати на сцені истинну любов, природну страсть, муки и страданя люблячої душі. Иншак повісти, показати на сцені карпатських Ромео и Джульєту, котрі свою любов спасали б цінов свого жия. Писателі не вихосновали тоту можность.

Аматерське театралне двиганя у США

Як видимє, у США у 20-30 роки XX ст. карпаторусинські драматики доста ся старали за ширєня драматичного умілства як доста продуктивной формы масовой културы и естетичной виховы емігрантів. Продовженєм той ідеї стало заведеня аматерських драматичных кружків (любительських театрів) при народных школах. Ініціаторами такого діла ставали учителі (півцеучителі) и священники при грекокатолицьких угро-руських («русскіхъ») церквах. Кидь попобзерати на карпаторусинську періодику США того періода (главно – рочні калєндарі), мож видіти, же редакторы реґуларно давали до своїх новинок и часописів ґрупові фоткы сяких кружків, изроблені по представлениях – на фоні декорацій и у театралных кроях. То значит, же новинарі популаризовали сякой двиганя, заохочовали карпаторусинську моложаву до театралного умілства. Сякі фоткы – доста цінный архівный матеріал и важєное жєрєло інформацій за русинське аматерське театралне двиганя в Америці. Тота тема на днесь ищи не перестудієвана. Подля фотодокументів, на котрі сьме то гєв, то ген натрапили у сівероамериканських русинських новинках, мож говорити за вєцє як

пятьдесят аматерських театралных кружків (аматерських театрів). Нижче подаємо список тих театралных груп, за котрі писала тогдышня емігрантська преса и уміщовала фоткы з представ. Первый сякий театр фіксуємо роком 1916, але и по Другій світовій війні (1947 р.) карпаторусинські громады удержовали свої аматерські театры.

Список театрів³⁶

Юнгстаун (Youngstown, Ohio)

- театралный кружок в Юнгстауні (Youngstown, Ohio) при угро-руської церкви Успенія пресв. Богородиці [1.06.1916 року] играв песу «Olga» [автор: о. А. Кубек]. Півцеучитель: Василій Могіш (1917*).
- драматичный клуб при грекокатолицької руської церкви св. Отца Ніколая в Юнгстауні (Youngstown, Ohio). Дякоучитель: Иван Горват (1931*).

Пунксатаун (Punxsutawney, Pa)

- театралный кружок у Пунксатауні (Punxsutawney, Pa) играв песу «Oh, ne ľubi dvoch» [Антонія Нагорянського]. Священик: о. Зігізмунд Брінський (о. Zigizmund Brinskij) (1917*).

Пассаік (Passaic, N.J.)

- театралный кружок при угро-руської церкви св. Архангела Михаила у Пассаіку (Passaic, N.J.). Учитель: Петро Караффа (1917*).
- театралный кружок 101. одділення (числа) Сокольського одділа Соєдинєня у Пассаіку (Passaic, N.J.) (1923*).
- Свідницький аматерський кружок у Пассаіку (Passaic, N.J.) у році 1935 по представі игры «Svidnicka Svad'ba». Ушиткі аматоры суть родакы с. Свіднік Шаришської жупы. (1936*).
- Соколы и соколки 101. и 110. одділень Соєдинєня в Пассаіку (Passaic, N.J.) по представі игры «Krajove Ciganskoje Vesila». Дірігентка: Марія Фединец (1942*).

Браддок (Braddock, Pa)

- угроруський аматерський кружок у Браддоку (Braddock, Pa) по представі песы «Viflejemska Noč» (автор: Й. Бартунек; переробка о. Ореста Комана) (1917*).
- общество при руської церкви св. Апп. Петра и Павла у Браддоку (Braddock, Pa) по представі театралізованої забавы ««Starokrajeva svad'ba» (1936*).

³⁶ Туй и дале у сёму розділі дата «під зіздочков» значит лем то, же фото было опубликовано у даякому из американських календарів-рочників на ... рік.

Роблінг (Roebbling, N.J.)

- кружок при угро-руської церкви у Роблінгу (Roebbling, N.J.) по представі рождественной пєсы «Viflejemska Noč» (автор: Й. Бартунек; переробка о. Ореста Комана). Учитель: Георгій Горны (1920*).

Бріджпорт (Bridgeport, Conn.)

- театральний кружок при угро-руської церкви у Бріджпорті (Bridgeport, Conn.). Учитель: Иван Павлей (1920*).

Плезент Сіті (Pleasant City, Ohio)

- театральний кружок у Плезент Сіті (Pleasant City, Ohio) по представі (1920*).

Бруклін, Нью-Йорк (Brooklyn, NY)

- американсько-руський театральний кружок у Брукліні (часть вароша Нью-Йорк) (Brooklyn, NY). Учитель: Іоан Немеш (1920*).

Дукейн (Duquesne, Pa)

- аматорський кружок при церкви св. Апп. Петра и Павла в Дукейні (Duquesne, Pa) по представі пєсы «Viflejemskij Verter» («Вифлеемський вертеп», автор: Ієронім Луцик). Учитель: Андрей Глеба (1921*).

Портедж (Portage, Pa)

- театральний кружок при церкви св. Апп. Петра и Павла у Портеджі (Portage, Pa) играв песу «Ne kleni» («Не клени!», автор Ієронім Луцик, під псевд. Роман Сурмач). Півцеучитель: Михаил Галас (1921*)
- театральний кружок при церкви у Портеджі (Portage, Pa) играв песу «Ne kleni» («Не клени!», автор Ієронім Луцик, під псевд. Роман Сурмач). Півцеучитель: Михаил Галас (1930-і рр.)
- аматорський кружок молодєжи руськой у Портеджі (Portage, Pa) Півцеучитель: Михаил Галас (1929*).
- аматорський театральний кружок в Портеджі (Portage, Pa). Дякоучитель: М. Галас (1929*).
- аматорський кружок при руськой грекокатолицькой церкви св. Апп. Петра и Павла у Портеджі (Portage, Pa) по представі народной забавы «Otdanica sama vybirajet» по звичаях шарішчан из села Шамброн (1937*).

Ембрідж (Ambridge, Pa)

- театральний кружок при церкви св. Іоанна Крестителя в Ембрідж (Ambridge, Pa) по представі (1924*)
- аматорський кружок Соколиць, одділення ч. 190 в Ембрідж (Ambridge, Pa). Управитель: Гео. Матюх (1931*).

Браденвиль (Bradenville, Pa)

- театралный кружок Соколов Соединения в Браденвиль (Bradenville, Pa). Дирігент: М. Чубирка (1924*).

Філадельфія (Philadelphia, Pa)

- церковный хор и аматерський кружок при грекокатолицької церкви у Філадельфії (Philadelphia, Pa). Священик: о. Андрей Шимко, учитель: Михаил Ленёвський (1929*).
- аматерський діточий кружок у Філадельфії (Philadelphia, Pa) по представі діточой пєсы. Священик: о. Константин Рошкович, півцеучитель: Емил Г. Баран (1938*).

Нью-Йорк (New York, N.Y.)

- театралный кружок 150. и 151. отділень Американського Руського Сокола Соединения. У репертоарі соколов суть пєсы «Пекло въ хатѣ», «Чортъ въ бочѣ» и «Нотариушъ». Дирігент: М. Гайдук, священик: о. А. Вислоцький, душпастырь грекокатолицької руської парафії у Нью-Йорку Сіті (1924*).
- діточий аматерський театр при грекокатолицької руської церкви Покрова Пречистой Богородиці в Нью-Йорку (New York, N.Y.) по представі. Дирігент J. J. Palazy (1930*).

Фриланд (Freeland, Pa)

- театралный кружок при церкви св. Успенія Богородиці в Фриланді (Freeland, Pa) Священик: О. Бринський, учитель: Иван Павлей (1924*).

Клеймер (Clymer, Pa)

- театралный аматерський соколський кружок в Клеймері (Clymer, Pa) Священик: о. М. Рапач, учитель: М. Пецков (1926*).

Уйайтінг (Whiting, Ind.)

- аматерський кружок Соколов Соединения у Уйайтінгу (Whiting, Ind.). Дирігент: М. Морос (1926*).

Гейзелтон, Газлетон (Hazleton, Pa)

- члены театралного и хорального кружка при церкви св. Іоанна Крестителя у Гейзелтоні (Hazleton, Pa). Священик: о. Н. Мартяк, дякоучитель: В. Маргітич (1926*).

Монт Клер (Mont Clare, Pa)

- Соколський театралный кружок у Монт Клері (Mont Clare, Pa). Дирігент: Василий Рацин (1929*).

Юнкерс (Yonkers, N.Y.)

- театральний кружок при руській грекокатолицькій церкві св. Отця Ніколая в Юнкерсі (Yonkers, N.Y.) (1928*).
- аматорський театральний кружок при руській грекокатолицькій церкві св. Отця Ніколая в Юнкерсі (Yonkers, N.Y.) по представі. Півцеучитель: Павел Яцко (1934*).

Піттсбург (Pittsburg, Pa)

- аматорський кружок при церкві св. Іоанна Хрестителя в Піттсбургу (Pittsburg, Pa) по представі. Священик: о. Михайл Ставровський, півцеучитель: Дімітрій Мулесса (1930*).
- театральний кружок при церкві св. Іоанна Златоустого на Forward Ave. в Піттсбургу (Pittsburg, Pa). Священик: о. Стефан Козак, дякоучитель: Петер Корпош (1930*).
- театральний кружок при грекокатолицькій руській церкві св. Іоанна Златоустого на Forward Ave. в Піттсбургу (Pittsburg, Pa) у році 1930. Священик: о. Стефан Козак, дякоучитель: Петер Корпош (1931*).

Тейлор (Taylor, Pa)

- Соколський аматорський кружок у Тейлорі (Taylor, Pa). Священик: Ніколай Бурік, дякоучитель: J. Foma (1930*).

Ендікот (Endicott, N.Y.).

- театральний кружок при грекокатолицькій церкві в Ендікоті (Endicott, N.Y.). Священик: о. г. Коссей, Андрей Шимко, дякоучитель: Иван Леслер (1930*).

Чікаго, Іст-Чікаго (Chicago, Ill.; East Chicago, Ill);

- аматорський кружок св. Вероніки 206. відділення у Чікаго (Chicago, Ill.). Священик: о. М. С. Гранілович (1931*).
- соколський театральний кружок, 206. відділення у Чікаго (Chicago, Ill.). Священик: о. М. С. Гранілович (1933*).
- театральний кружок у Іст-Чікаго (East Chicago, Ill). Священик: о. Й. Ковальчик, дякоучитель: Теодор Березни (1932*).
- общество при руській церкві Покрова Пречистої Богородиці Марії у Чікаго (Chicago, Ill.) 2 юнія 1935 року по представі театралізованої забави ««Starokrajevoje vesila». Священик: о. Євгеній Берецький, учитель: Павло Кабацій (1936*).
- общество при руській церкві Покрова Пресвятої Богородиці Марії у Чікаго (Chicago, Ill.) 20 септембра 1936 року по представі театралізованої забави «Starokrajevoje Spišskoje vesila». Священик: о. Євгеній Берецький, учитель: Павло Кабацій (1937*).

Лансфорд (Lansford, Pa).

- театралный кружок у Лансфорді (Lansford, Pa). Дякоучитель: п. Вапенськи (1931*).
- карпато-руський театралный кружок у Лансфорді (Lansford, Pa). Дякоучитель: А. Вапенськи (1932*).

Алентаун (Allentown, Pa)

- карпато-руський театралный кружок в Алентауні (Allentown, Pa) по представі пєсы «Sel'ska svad'ba» [автор: С. Варзалій?]. Священик: о. Н. Дуда, дірігент: А. Машкаринець (1932*).

Форест Сіті (Forest City, Pa)

- театралный кружок у Форест Сіті (Forest City, Pa) по представі пєсы «Sel'ska svad'ba» [автор: С. Варзалій?]. Священик: о. Андрей Коман, півцеучитель: Михаил Гребінь (1932*).

Міннеаполіс (Minneapolis, Minn.)

- аматерський кружок при грекокатолицької руської церкви в Міннеаполісу (Minneapolis, Minn.). Священик: о. Іріней Долгій, півцеучитель: П. Кабачі (1932*).
- аматерський кружок при грекокатолицької руської церкви в Міннеаполісу (Minneapolis, Minn.). Священик: о. Йосиф Ковальчик, півцеучитель: П. Кабачі (1933*).

Скрентон (Skranton, Pa).

- театралный кружок при грекокатолицької руської церкви Пресвятой Діви Марії в Скрентоні (Skranton, Pa). Священик: о. Ніколай Патрік, півцеучитель: Михаил Демян (1932*).

Олд Фордж (Old Forge, Pa)

- аматерський кружок при церкви св. Отца Ніколая в Олд Форджі (Old Forge, Pa). Священик: о. Андрей Шимко, дякоучитель: И. Матійчин (1932*).
- аматерський кружок при церкви св. Отца Ніколая в Олд Форджі (Old Forge, Pa) по представі народної оперети «Babskij Bunt» («Бабський бунт», автор Ієронім Луцик). Священик: о. Андрей Шимко, дірігент: Иван Павлей (1936*).

Індіана Гарбор (Indiana Harbor, Ind)

- аматерський кружок при церкви Сошествія Святого Духа в Індіана Гарборі (Indiana Harbor, Ind). Дякоучитель: Теодор Березни (1932*).

Донора (Donora, Pa)

- театралный кружок при угро-руської церкви у Донорі (Donora, Pa). Священик: о. Георгій Хегін, півцеучитель: Йосиф Павлей (1932*).

Джесап (Jessup, Pa)

- театралный кружок Соколів Соєдиненія у Джесапі (Jessup, Pa) (1932*).

Конема (Conemaugh, Pa)

- аматерський кружок при угро-руської церкви у с. Конема (Conemaugh, Pa) по представі пєсы «Sel'ska svad'ba» [автор: С. Варзалій?]. Священик: о. Іоан Колцун, півцеучитель: Василій Шарадій (1932*).
- аматерський кружок при церкви св. Тройці у с. Конема (Conemaugh, Pa). Священик: о. Іоан Колцун, дякоучитель: Василій Шарадій (1933*).

Шарлерой (Charleroi, Pa)

- аматерський кружок при угро-руської церкви у Шарлерой (Charleroi, Pa) по представі пєсы «Sel'ska svad'ba» [автор: С. Варзалій?]. Священик: о. Іоан Завала, управитель: С. Й. Левкулич (1932*).

Ранкін (Rankin, Pa)

- аматерський кружок при церкви св. Арх. Михаїла в Ранкін (Rankin, Pa) по представі пєсы «Svitova Vojna». Дякоучитель: Василій В. Васков (1932*).
- аматерський кружок при руської грекокатолицької руської церкви св. Михаїла в Ранкін (Rankin, Pa) по представі пєсы «V nevoli temnoty» («В неволі темноти», автор Ієронім Луцик). Священик: о. Стефан Варзалій, Півцеучитель: Василій Васков (1934*).

Джорджтаун (Georgetown, Pa)

- хорально-театралный кружок при руської грекокатолицької церкви св. Іоанна Крестителя у Джорджтауні (Georgetown, Pa) по представі (1934*).

Ліндора (Lindora, Pa)

- аматерський кружок при руської грекокатолицької церкви в Ліндорі (Lindora, Pa) по представі. Священик: о. Михаїл Вараді, півцеучитель: Иван Матійчин (1935*).

Елізабет (Elizabeth, N.J.)

- хорально-театралный кружок при руської грекокатолицької церкви св. Апп. Петра и Павла в Елізабет (Elizabeth, N.J.) по представі музичной пєсы «Eto čelovik!» / «Se čelovik». (Автор и дірігент игры: о. Орест Ко-

- ман). Настоятель: о. Орест Коман, півцеучитель: Иван Молнар (1936*).
- театралний кружок в Елізабет (Elizabeth, N.J.) по представі пєсы «Sełski burżui». Священик: о. Орест Коман, півцеучитель: Иван Молнар (1936*).

Вол (Wall, Penna)

- общество при руськой церкви св. Трійці у Вол (Wall, Penna) по представі театралізованої забавы ««Starokrajevoje vesila» (1936*).

Меккейспорт (McKeesport, Penna)

- членкині «Женського Руського клуба» и члены «Первого Руського Політичного клуба» в Меккейспорт (McKeesport, Penna) по представі забавы «Mirova Konferencija» (1936*).
- членкині «Женського Політичного клуба» и члены «Мужеського Політичного клуба» в Меккейспорт (McKeesport, Penna) 14 новембра 1937 року по представі забавы «Starokrajevju Priadki». дірігент: Иван Дзвонік (1938*).

Клівленд (Cleveland, Ohio)

- 163. відділення Собранія в Клівленді (Cleveland, Ohio) по представі игры «Starokrajeva zabava». Дірігент и предсідатель: Андрей Лацко (1936*).

Струтгерс (Struthers, Ohio)

- аматерський кружок 741. відділення Соєдиненія у Струтгерсі (Struthers, Ohio) по представі игры «Starokrajeva svad'ba» (1936*).

Данмор (Dunmore, Pa)

- аматерський кружок у Данморі (Dunmore, Pa) по представі пєсы «Sełska svad'ba» [автор: С. Варзалій?]. Священик: о. Е. Runtagh, півцеучитель: А. Парвенски (1936*).

Перт Амбой (Perth Amboy, N. J.)

- общество при руськой церкви у Перт Амбой (Perth Amboy, N. J.) по представі театралізованої игры «Ungvarska svad'ba». Настоятель: о. Іриней Долгій, півцеучитель: Іоан Дикун (1937*).

Сабрейтон (Sabraton, W. Va)

- театралний кружок при грекокатолицької руської церкви у Сабрейтоні (Sabraton, W. Va) играв театралізовану игру «Starokrajeva svad'ba» (1937*).
- театралний кружок при грекокатолицької руської церкви Покрова Пречистої Діви Марії у Сабрейтоні (Sabraton, W. Va) по представі театралізованої игры «Starokrajeva svad'ba» (1938*)

Бейонн (Bayonne, N. J.)

- театральний кружок у Бейонні (Bayonne) – ушиткі актори походять із Маковиці – по представі театралізованої гри «Makovicka svad'ba». Настоятель: о. Е. Бурік, півцеучитель: Стефан Банітський (1937*).

Гомстед Па (Homestead, Penna)

- аматорський кружок при кафедральній церкві св. Іоанна Хрестителя в Гомстед Па (Homestead, Penna) по представі старокраєвої свадьби (1937*).

Нью Сейлом (New Salem, Pa)

- аматорський кружок при грекокатолицької руської церкви у Нью Сейломі (New Salem, Pa) 12 юлія 1936 року по представі забави «Starokrajove visila» (1937*).

Юніонтаун (Uniontown, Pa)

- аматорський кружок в Юніонтауні (Uniontown, Pa) по представі старокраєвої свадьби із села Порач Спишської жупи (1937*).

Фінексвіл (Phoenixville, Pa)

- аматорський кружок у Фінексвілі (Phoenixville, Pa) по представі забави «Krajovu prjatki» (1938*).

Алікуепа (Aliquippa, Penna)

- аматорський кружок при грекокатолицької руської церкви св. Георгія Великомученика в Алікуепі (Aliquippa, Penna) по представі пєси «Selska svad'ba» [автор: С. Варзалій?]. Священик: о. Иван Каллок, півцеучитель: Стефан Дупканич (1938*).
- аматорський кружок при грекокатолицької церкви св. Георгія в Алікуепі (Aliquippa, Pa) по представі пєси «Polubiv Pan Seľanku» («Полубивъ паничъ селянку», автор: Емиліан Калабішка). Священик: о. Теодор Федаш, півцеучитель: Михаил Василько (1942*).

Макаду (McAdoo, Pa)

- аматорський кружок при грекокатолицької церкви св. Арх. Михаила в Макаду (McAdoo, Pa) по представі пєси «Viflejemskij Vertep» («Вифлеемскій вертеп», автор: Ієронім Луцик). Священик: о. Николай Елко (главный духовный управитель Соєдинєнія), півцеучитель и дїрїгент проф. Андрей Парвенскі (1943*).

Гєрі (Gary, Ind.)

- театральний кружок сестринського 515. одділення Соєдинєнія при гре-

когатолицької церкви св. Михаїла в Гепі (Gary, Ind.) по представі пєсы «Fedorišínovu» (автор: Валентин Горзо). Руководитель: Анна Гриц (1947*).

Аматерське двиганя и театрална критика

За став аматерського театралного двиганя у США однайшли сьме лем єдну тогдышну публікацію. Иде за статю Е. Кубека «*Naše amatorské predstavenia: Nedostatky, které na každý pad potřebuju lečení*»³⁷. Автор на-писав ї по восточнословацькы (по віходнярськы), у первім ряді зато, бо иде за ї опублікованя у словацько-русинському печатному виданю. Туй важно знати, же на зачатку ХХ столітя карпаторусинська інтелігенція по-важовала «віходнярів» за свою діалектну групу, што доста близько стоить ид карпатськым русинам. И самі «віходняры» одчасти ся придержовали той позиції. А в Америці на роботах тоты дві етнічні групи усе ся тримали ведно – пути в еміграцію у них были єднакі, єднаков была так емігрант-ська доля, як культурні и церковні потреби. Неє што ся чудовати тому, же Е. Кубек (родак Штефурова на Пряшівській Руси) добрі бесідовав и писав ай по віходнярськы.

Статя пише за ранішний період аматерського двиганя карпатору-синів в еміграції – 1910-і годы. Автор не лишив туй ниякой статістики, ани фактографічної інформації, ани общых характеристик за способы и методы організації сякой культурной работы. Се скорі фахова методична порада, як напрямити аматерське двиганя, изробити го успішным, бо як за то пише Е. Кубек, «*U nas Rusinov dobre predstavenie pp. učiteľm našim trudno pokazac... Dze že chiba, dze nedostatok? Chyba ňe v sposobnosti našej mladeži, ale – prebačajme – v zrozumilosci, ňeposlušnosti leži*» (с. 93).

Автор статі означає за майважні грішки («псоты») в організованю театралной игры слабу дісципліну: не каждый актор хоче играти ролю одповідно свому температенту; акторы-аматоры дост часто ся лінувут добрі выучити свій текст, усе сполігавут на суфлера, порядочно не ходят на репетиції, а кидь приїде час на представу, так себе успокоєвут: «*už ľem da-jak to budze!*».

Дале А. Кубек подає даякі практичні порады: 1) учитель най бы ся не брав за тяжкі компліковані пєсы; 2) докля акторы не знавут напамнять свою ролю, не слобідно зачинати репетиції; 3) гєст, рухы, інтонації на сцені мавут быти натуралні, зато ся треба учити из живота: припозирати ся, як ся вадят бабы авадь як из корчмы выходят пяниці а т.д.; 4) аматорів, котрі у свому житю ищи не были у професіональному театрі, на сцену пушати не слобідно.

³⁷ *Позирай*: Kalendár amerikansko rusko slovenský na rok 1917 – Американській рус-ській мѣсяцословъ на годъ (рокъ) 1917. – Р. 93-99.

У далших шориках автор статі говорить за театралну культуру русинського зрителя. Приміром, овін підчеркує, же «vekša časť publiky, našich amatorskych predstavlenij, v teatru ešči nikda ňe bula» (с. 97), видтак не усе годна порозуміти условности театралного умілства и составити собі образ із дійства. Зато треба, жебы учитель перед представов курто, але ясно розяснив зрителям содержания театралной игры.

Наші русины не люблят ходити до театра, не так як другі – американські тутешні, – котрі «v predstavlenu nachodzaju naslaždenije, udovolstvo». Е. Кубек пригадує, як по конвенціоналній нараді общества «Соединение» у єднім вароші був напланований концерт. На нараді было множество народа – братства, женські общества, делегаты. Айбо на концерт обстали лем пар участників нарады; другі ишли о шток ниже, до салона, – як підчеркнув автор, до нашого «національного» «šove», де ся вчинив великий крик. Самый концерт автор высоко годнотит: «Sam spiev, koncert prevoschodny bul. Spievaki parafii spievali, až radosc. Ale co že pri takom poriadku: v takom kriku jaky efekt mohli buli zrobic? A tak to na mnohich miestach, na predstavleniach, koncertach...» (с. 98). Штоправда, Е. Кубек мало ниже у статі за аматерські театры підчеркнув, же не всягды и не усе то так є. Суть также позитивні образчики театралного житя, за што овін веце раз чув од других русинських активістів, котрі ся му признавали: «My ňe silujeme nikoho. Ale naši lubja svojo, i pišni, hordi su na svojo. Kto ľem može, javi še, prichodzi; a ked' sam ňe može prisc, to pre chudobnejšich kupi tiket. Naše predstavlenu nabitkom napolňene su!» (с. 99). Конець статі автор гордо резумує: «То česť! Radosc buc s takim i medzi takim narodom!» («То честь! Радость быти из таким и межи таким народом!»).

Лемківська драматургія у США

Період меживойня став доста успішным про розвиваня лемківської драматургії... айбо не дома, а за океаном. И то зато, бо главні фігуранты драматичной творчости емігровали до Канады ци США. Іде, межи прочым, за інтелектуалів Степана Телепа (1882–1965; емігровав у році 1903), Дмитрія Вислоцького (1888–1968; емігровав у році 1922) и Ніколая Цисляка (1910–1988; емігровав у 1920-х роках).

Помеже підкарпатські русины в Америці май впливові были церковні и братські інституції. Се не мож уповісти за лемківське емігрантське двиганя. Туй доміновав лівый напрям – комуністичні ідеї и безкритична віра у побіду пролетаріата над капіталістичным обществом, у котрому вни в Америці жили. Преса Лемко-Союза также была схильна до антипопівської тематики и пропаганды вулгарного атеизма.

Перва общественна лемківська організація – **Лемко-Союз** – vznikла

у році 1929 у Канаді (предсідатель Теодор Кохан) під впливом новинки «Лемко», котра акурат у тому році зачала виходити у США (Філадельфія) и котру редіговав Димитрій Вислоцький. Новинка «Лемко» стала органом нової організації. Доста скоро лемківські відділи США и Канади ся об'єдинили (1931, Lemko Association of the USA and Canada), центральный офіс ся находив у Клівленді (штат Огайо). До того, канадські філії ся скапчали (1935) у Лемко-Союз Канади. За п'ятнадцять років (тота доба была росцвітом лемківської культури в еміграції!) Лемко-Союз уж мав під собов (на зачаток 1945 року) веце як 5 тисяч членів, котрі ся справовали у 100 філіях (88 – у США и 12 – у Канаді). Из року 1939 центральный офіс організації перенесли до вароша Йонкерс (авадь Юнкерс; є то днись край Нью-Йорка) и там він обставав аж до 1999 року³⁸.

Лемко-Союз удержовав свою тіпографію, туй ся печатали в лемківським діалекті новинки: «**Лемко**» (1928–1939) и «**Карпатска Русь**» (1939 —), даякі англоязычні журнали, котрі віновали асімілованим лемкам. Довгі роки Лемко-Союз также выдавав свій журнал-річник «Карпаторусский календарь Лемко-Союза» (1926–1971; 1984; 1987–1991).

По рокові 1934 (коли сооснователь Лемко-Союза и редактор «Лемка» Д. Вислоцький навщивив Советський Союз, де тамошнім ідеологічним службам ся подарило представити му перву державу «робітників и селян» у найліпшому світлі!) Лемко-Союз задекларовав свою прокомуністичну и просоветську позицію. Также Лемко-Союз у році 1935 вступив до закладеного Комінтернов «Общества друзей Советского Союза», цілём котрого была пропаганда ідей соціалізма и комунізма, ширення дружбы из Советським Союзом и т. д. Выдтак, просоветські лідери Лемко-Союза активно впливали на рядних членів організації в Америці. Были то у первім ряді активісты Димитрій Вислоцький (псевдонім: Ваньо Гунянка), Симеон Пыж, аж наконець и Ніколай Цисляк.

Сесе пропагандне діятельство активістів Лемко-Союза доста вплинуло на лемківську літературу. Пріорітетом про писателів было соціально-політичне, ідеологічно «зафарблене» у червені фарбы пролетаріата направення їх творів. Тото заключення є платным также про лемківську драматургію, яку підпоровали и на яку позирали як на важный элемент «демократичной» и «прогресивной» пропаганды. (Лемко-Союз ся одказав од комуністичной орієнтації лем конець 1960-х років, дякувучи критич-

³⁸ Веце *позирай*: Десятилітє Лемко-Союза и газеты «Лемко» на емиграции // Карпаторусский календар Лемко-Союза на 1939. – Год издания 14-ый / Составил Ваньо Гунянка. – Нью Йорк, Н. Й. – 1938. – С. 24-27; В 15 годовщину Лемко-Союза // Карпаторусский календар Лемко-Союза на 1944. – Год издания 19-ый / Составил Ваньо Гунянка. – Юнкерс, Н. Й. – С. 29-34; Цисляк Н. А. Лемкы в Канаді (К 20-ой рочниці основания Лемко-Союза // Карпаторусский календарь Лемко-Союза на 1949. – Год издания 24-ый / Составил Симеон С. Пыж. – Юнкерс, Н. Й. – С. 31-40.

ним виступам редакторів новинки «Карпатська Русь» С. Кичури и Теодора Доклі).

Основа творчости писателів-лемків під стріхов Лемко-Союза стали курті драматичні форми. Се так називані єдноактовки (на єдну дію), котрі ся майліпше придали аматерським театральним кружкам. Гев-там по річниках **«Карпаторусского календаря Лемко-Союза»** находиме вещь як півдруга десятка сяких театральних штук. Сесі пєсы на днись суть абсолютно забытов частєв нашого культурного наслідства, зато є потреба тоты театральні штуки туй пригадати (подля хронології):

- (1) «драматичный образок» «Якъ чорты пановъ взяли» Н. Цисляка (1933*, під псевдо: Сынъ Лемка);
- (2) пєса на 3 акты «Вертепъ в Карпатахъ (На Лемковині)» Ивана Русенка (1934*, анонімно);
- (3) «сценичный образок» на 1 акт «Шолтыс» Д. Вислоцького (1936*, анонімно);
- (4) «драма в 3-х актах» «Петро Павлик зо Спиша» Д. Вислоцького (1938*, анонімно);
- (5) драма на 3 акты «Заверуха на Лемковині» (1939*) канадського лемка Нестора Волчака;
- (6) комедія на 3 акты «Женячка по американскы : Написано по «Женитьбі» Гоголя» (1940*, без автора);
- (7) комедія на 3 акты «Така дівка!» В. Тутка (1940*);
- (8) єдноактовка «Дві сестры» Параскы Спак (?) (1949*; під псевдо: Ждынянка);
- (9) комедія на два акты «Нашы спорты» (1950*) канадського автора, лемка Ивана П. Похны;
- (10) єдноактовка-комедія «Так то было» (1950*) пряшівського писателя И. М. Новака³⁹;
- (11) драма на 4 акты «Карпаторусскы партизаны» (1951*) Петра Сокола из 29. отділа Лемко-Союза у Ansonуу, Conn.;
- (12) комедія на 2 акты из народного житя на Пряшівщині «Бача и планетник» (1952*) М. Жака;
- (13) драматична штука на три отслоны «Заверуха на Лемковині» (1952*) Марії Телех⁴⁰ из 6. отділа Лемко-Союза в Клівленд, Огайо;

³⁹ Иван Новак (1897–1974) – родак Вышного Орлика на Пряшівщині. Автор многих єдноактных пєс и монологів, котрі у 1930-х роках грали аматерські карпаторусинські театры. Суть то штуки: «Відьма-босорка», «Дезертир», «Когут на ярмарку», «Кризис», «Тєстамент», «Хвора» и др. Май широко за нєго *позирай*: Ковач Ф. Новак Иван // Краєзнавчий словник русинів-українців: Пряшівщина / під ред. Ф. Ковача, Пряшів, 1999. – С. 242.

⁴⁰ Марія Телех (19.12.1886–?) – родачка с. Воловець, повіт Горлицы на Лемковині. До Америки вийшла у р. 1900. У Клівленд, Огайо прийшла жити у році 1917. Довгі

- (14) штука-єдноактовка (діє ся в старой Галичині) «Сельскы богачы» (1953*) Ніколая Андрухова;
- (15) драма на 4 акты за выселеня лемків «По войні пришла нова біда» (1954*) Марії Тимы⁴¹;
- (16) комедія на 2 акты «Заручины» (1957*) поета и драматика Йосифа Ст. Фрицького из Линден, штат Нью-Джерзі.

Важнов про карпаторусинську лемківську літературу была серія «**Лемковска театральна библиотека**», котру видавав Лемко-Союз. У сів серії (у роках 1933–1960) указало ся 27 книжок; даякы из тых книжок містили дві театралні штуку. Туй также находиме доста єдноактовок. Песы мож розділити на три файты: 1) інсценація фолклорных и етнографічных матеріалів; 2) песы из жита лемків у Старому краю; 3) песы из американського жита лемків в Америці.

До первой ґрупы мож однести песу «Лемковске весіля» (1933), котру вшорив Д. Вислоцький (Ваньо Гунянка), «На чужом весілю» (1938, під псевдо: Сын Лемка) и «Стародавны лемковскы вечиркы и Ламанчик» (1951), котрі вшорив Н. Цисляк, а также «Млоцкы» (Стефан Кичура) и «Вечиркы на Лемковині» (Ярослав Кобан и Игнатій Дурняк), котрі обі суть напечатані у книжці під назвов «Лемковскы вечиркы» (1940).

Майвеце у серії «Лемковска театральна библиотека» напечатано пес од **Ніколая А. Цисляка**. Суть то песы: «Просперита» (1935), «Охотники» (1936), «На границі» (1940), «Женаты женятся» (1940), «Молоды старых ошукали», «Американе», «Клопоты превелебного пана», «Куда сердце тягне» (1950), а также комедія «Ваньо Пепериця» (1960), написана у сполуавторстві из Даниїлом Журавов и Стефаном Кичуров.

Ніколай А. Цисляк⁴² (1910–1988) ся родив на Лемковині у с. Усьце Горлицьке. У 1920-х роках емігровав до Канады, пак пішов жити до Америки. У Лемко-Союзі од самого зачатку сповняв лідерські функції – був управителём тіпографії організації (1935–1943), редаговав новинку «Карпатска Русь» (1957–1965), вів высиланя карпаторусинського радіо на Нью-Йорк и сосідні штаты (1943–1947). Похований у вароші Елізабет, штат Нью-Джерсі. Про свої літературні твори Н. Цисляк хосновав псевдонімы: «Родный Лемко», «Сынъ Лемка», «Лемко от Прадіда» и, годно быти, «Петро от Корнуты».

роки была председателков отділа Лемко-Союза у Клівленді. За її золоте весіля писав «Карпаторусский календарь Лемко-Союза на год 1955».

⁴¹ За себе на титулній сторонці песы авторка Марія Тима написала, же она родачка из «Ганчовы, пов. Горлицы, теперь выселенка на землі Д. Шлезку».

⁴² Веце за нёго *позирай*: Горбаль Б. Цисляк Микола // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій, Ужгород, 2010. – С. 795.

У многих песах Н. Цисляка стрічаємо єден общий сюжетный штрих, ци пак елемент прокомуністичной пропаганды. За што бы автор ни писав, де бы ся ни одбывало дійство, ёго герої-лемкы (бідакы) позитивно оцінювут діятельство Лемко-Союза як пролетарської організації, што заступляє їх інтереси, а новинку «Лемко» вни тримавут за правдиве жерело інформації, котре вказує їм вірну путь соціалістичных (соціальных) перемін. Приміром, у комедії «Просперита» (дійство перебігає на зачатку 1930-х років в Америці) герої песи – то американські безробітні лемкы. Вни вступили до організації «Лемко-Союз», обы їм прийшла «просперита» (англ. prosperity – процвітання).

У штуці «На чужом весілю» (дійство ся одбыват на зачатку 1930-х років на Лемковині) отець одданиці Ганці сімпатизує молодому хлопцу Ванцьові (він пак ся вженит на Ганці). Тот, хоть и бідный чоловік, айбо на політиці ся розуміє и коло нього усе мож прочитати свіже число «Лемка» з Америки.

У песі «Охотники» дійство ся одбыват у році 1920. Герой песи старший газда Андрій одгваряє молодых селських хлопів ити «охотниками» на войну за інтереси панської Польщі против «большеви́ков», бо «большеви́кы то нич иншаке, лем народ, што стоит в обороні своєї землі, котру хотят паны взяти од них».

Штука «На границі» провказує зрителю єден из майтрагічных епізодів історії карпатських русинів – у переддень Другой світової войны. Подля сужета песи, у 1938 році на польсько-чехословацькій границі лемківська моложава так з єдного боку границі, як з другого вчинила збуру, обы зламати границу и обы вшиткі карпатські русины ся споили в єдну державу. Молоді русины тайно перемітуют на польський бік американську новинку «Лемко», бо там ї «польскы паны застановили ище в 1934 р.». Герой Янко начеркав план восстаня: «Чехословакию ділят, а за Чехословакиом возмутся и до Польши. Ту в Словакии плебаны берут власть, а на Подкарпатской Руси поп Волошин... То скоро всьо мусит розвалитися... А в том замішательстві мы со своими шпионами мусиме розправитися и границу зламати силом». У другій мізансцені він додав: «...наши братья в Америкі скликают великий народный конгресс, штобы нам помочи освободитися от tych панов. А головне то, што цілый Совітський Союз буде за нами!». Пропагованя ідей Лемко-Союза мож видіти также у песі Н. Цисляка «Якъ чорты пановъ взяли», котру напечатав «Карпаторусскій календарь Ваня Гунянки на 1933 годъ».

Стілістично (за тов самов ознаков – Лемко-Союз, новинка «Лемко») ищи єдну песу в серії «Лемковска театральна библиотека» мож бы причислити до творчого наслідства Н. Цисляка. Иде за сатіричну штуку на два акты «Просвітителі народа», котра была напечатана (1935) анонімно, під псевдонімом «Петро от Корнuty». Дійство ся одбыват на Лемковині на за-

чатку 1930-х років. Автор в умельській формі (подпоруvучи комуністичні і атеїстичні ідеї) остро критикує церкву, котра усяко ся силує одтягти «бідный народ» од «большевиков» и «Лемко-Союза». Священик и псаломщик (білоемігранты из Подолії и Росії) почас казаня у церкві нагварявут лемків-вірників не ходити на лекцію Ваня Гунянки (засновника «Лемко-Союза») и не брати до рук ёго американсько-лемківську новинку «Лемко». Песа ся скончит на оптимістичній новті – лемкы приставут на то, же мусай боронити свої народні права и думати за просвіту. Ідея песьи навіяна фактом закладаня лемками в Америці на зачатку 1930-х років під веденєм Д. Вислоцького (Ваня Гунянки) так называного «Желізного фонду» – робочой фінансової структури, котра буде ся старати ставити по селах на Лемковині культурні центри. Сякі пролетарські клубы мали бы ширити «робочу освіту». Священикы не підпорили сю ідею; вни закликовали лемків не давати гроші на «Желізный фонд», але давати на божое. Годно быти, же акурат різка и завышена критика церкви (автор карікатурно показав, як священикы «паразитуvут» на бідах худобных и немаєтных людей) принутила го приховати своє авторство під непрозрачным псевдонімом.

Може лем пар пес из свого творчого наслідства Н. Цисляк віновав не соціалній тематиці. Туй у первім ряді мож говорити за комедію «Женаты женятся» и легку ліричну комедію «Куда сердце тягнет». Обі штуки розказувут за лемківське життя в Америці: у первій штуці – за кінець 1930-х, а у другій – за середину 1940-х років. Лем же иде туй не за бідных заробників, але за інтегровані в американське общество успішні лемківські громады.

Комедія на три акты «**Женаты женятся**» (1940) приносить у карпаторусинську літературу США нову проблематику. Герої мавут перейти испыткок богатством и достатком. За даколишну бідность первых русинів-емігрантів, їх бідканя на тяжкой життя туй ани ни йде. «Женаты женятся» – се образчик из життя людей середной класы – ани бідных, ани богатых. Зритель видит сімейну пару, котра живе у достатку. Благобыт родини підчеркувут една-дві дробинкы – пара має свій дом, свого «Форда» и акурат ся герої комедії ріхтувут на свадьбу до сосідного вароша. Їх цімбор – богатый фармер – оддає свою дівку; свадьбовати будут у майфайному ресторані; гости – тыж богаті фармеры, и не лем лемкы – туй ся изыйдут из цілої округы.

Штефка хоче на свадьбі файно выпозіровати, зато думає на модні шаты; на таку гостину мала бы взяти на ся дашто модной. И хоть шіфонер набитый вшеліякым шатям, про жону вдіти ся стає непростов задачов:

«Семан направят Форда, а мі казал ся позберати. Але та до чого? Люде боскы, та ци мам што на ся взяти? О! тот дрес уж рок старый, тот от кермешу не выпранный, тот непрасуваный, тот Параска на мі виділа, а тот Євка на мі виділа, а они обі будут... Тот не пасує на весіля брати... Тот чор-

ний, тот задолгий, тот закороткий, а тамтот заузький. (*Бере за черевикы*): Ани черевик не мам... Тоты грызут, тоты затісны, тоты завеликы, тоты уж стары, а тоты не пасують ани до єдного дреса».

Тота мізансцена, коли жоні неє што на ся вдіти и то ї страшно мерзит, у реалному житю ся стрічає міліоны и міліоны разів. Айбо у песі Штефка в ушиткому винит свого газду, вна чинит легковажно и (намісто ити на свадьбу) рішає втечи од чоловіка до Нью-Йорку, бо там, у богатому вароші, годно быти, їй ся трафит даякий богатый паробок.

«Час – найліпший доктор на глупоту» – каже русинське присловко, котре стає епіграфом той комедії. Бо у Нью-Йорку на Штефку чекавут такі самі легковажні особы, лайдакы и лінюхы, што полишали свої жоны (як от Фильо Авчак) и так само глядавут собі богату пару, обы поправити своє фінансове положення. Лем туй, у Нью-Йорку, Кейда Гуд (Штефка приховала своє імня) и Джон Джонсон (нове імня Филья Авчака) порозуміли, же як то їм было добрі у старому житю. Але до старого воротя нїт и зато каждый «ловець щастя» бавит свою ролю богача и богачкы до кінця. И лем дякувучи краянну Грицю Кочану – управителю готела в Нью-Йорку, де ся притулила Штефка – Семан и Филёва жона Параска ся дізнавут за їх місто бываня. У фіналі, коли на сцені изыйдуть ся ушиткі герої, Штефка взнає од Параскы, же неє ниякого богача Джона Джонсона, а є нероб Фильо, а він ся дознає од Семана, же Штефка не тота богачка, за котру себе выдавала. Бита и потрепана життям Штефка просит Семана и трое свої діти перебачити ї и дати ищи єдну шансу. И Фильо так само ся верне до своєї жоны и дітвака. А што управитель дома Гриц Кочан? На двері свого готела він прикладе карту «Rent». Для будучого легковажного лемка!

Лірична комедія **«Куда сердце тягнет»** (1950) на три акты Н. Цисляка уже вкотре у карпаторусинській літературі вінує ся проблематиці селської свадьбы. На сесь раз дія ся одбыває в Америці у 1945–1947 роках, а герої пєсы – то еманціповані русины-лемкы, котрі гордо осмыслювут себе частєв американського общества и продуктом американської демократії. Ведно из тым, вони обставут добропорядными лемками, бесідувут по лемківськы и підпорувут свою фамелію у Старому краю.

Настя – молода и красна лемкиня-американка, котра як доброволниця чєтыри роки до заду пішла на войну против фашизма, а тепєрь як героїнка Другой світової войны вертає из Европы домів.

Настя ищи не перекрочила поріг родительського дома (за неї почас войны писала містна американська прєса!), а молоді хлопы уж готові межи собов ся товчи за її серце. Теди Твистер – хлопець из сосідной вулиці и, як він сам себе тримле, хотяй и жив по сосідству из лемками, знає по лемківськы бесідовати, айбо «родовитый» американець и добра пара про Настю-емігрантку. Теди од войська почас войны ся оттяг, тепєрь є студентом

на університеті і націлений на успішну кар'єру американського адвоката. Конкурентом му є сусід Насті Яцко – глуптакуватий хлоп, котрому мати прибрала файне наслідство.

Настя делікатно одказує «недозрілим» американським женихам. Вна тайно чекат, коли до Америки прийде 25-річний лемко Василь Сма-лець, из котрым вни ся познакомили у американській зоні окупації Гер-манії, де німці почас войны силов-моцов заберали лемків у робочі лагры. Лірична комедія має ся скончити гепіендом. Простый хлоп из Лемковины порівнано из другыма женихами омного выиграє – має потребу в Америці спеціальность автомеханіка, добрі знає шоферувати, бесідує по англійськы и російськы, розуміє ся на політиці, а до того є сімпатізантом Советського Союза. Молоді люде у народных кроях, на «Форді», котрый скоро стане їх свадб'яным подарунком, ідут собі до Нью-Йорка – на лемківський кон-церт. Тота романтична прогулька ся скончит їх заручинами из вином и лемківськыма співанками.

Настя не циганила, wybierавучи собі жениха – ишла там, «куда сердце тягне». Але ищи една геройка песь – Настіна баба Олена, што ведно из Василем прийшла до Америки навщивити свою дівку и зятя и обстати туй навсе, живе подля того самого принціпа. Жити у чужому світі, хотяй и помеже своїх, вна порозуміла, же не може. Конець песь (на заручинах внучкы) вна ся признає, же рішила вертати домів – на Лемковину. Там, «куда сердце тягне»!

Тота песа Н. Цисляка у 1950 році стала найліпшов на театралнім конкурсі, што го організовав 14. з'їзд Лемко-Союза в Ансонії (Ansony, Conn.). (Из тринадцять пєс од многих авторів ищи дві штукуы стали лавре-атами конкурса: третя ціна за пєсов «Нашы спорты» Ивана П. Похны, а друга – за штуков «Так то было» Ивана М. Новака). Комісія одзначила орігінальність ідеї пєсы Н. Цисляка, а новинка Лемко-Союза зачала печатати штуку на продовження. Читателі новинкы вєце раз написали автору пєсьма, у котрых підчеркнули, же текст «...читатся с великим интересом и читатели наслаждаются ёго содержанием. Гдєкотры удивлялися, одкаль я взял таку тему и выгрюб тоты замічательны характеры для ней»⁴³.

Межи тым, автору ся не подарило избігнути ідеологічних штампів, подагдє він грішит против принціпа історизма. Даякі ёго герої не тіпові про лемківський етнічний регіон, як, приміром, мати Василя, котра парті-занила и была убита німцями, ци баба Олена, котра два роки пересиділа у лісі у партізанів. Антіпатія автора ид фашизму привели го до гіперболізо-вання зла, яке приніс фашизм: «наш край місцями выпалєный, много люда, родини – вымордованы». Наконець, послідна мізансцена цалком фалош-

⁴³ Цисляк Н. Як я написал штуку «Куда сердце тягне» // Юбилейный Карпаторусский календарь Лемко-Союза на год 1951 / Составил С. Пыж. – Год издания 26-ый. Юнкерс, Н. Й. – С. 79.

на. Олені ся не полюбив способ (уклад) американського житя. Вона вертає домів. Напослід (як добра комуністична пропагандістка!) віщує Америці безробітцю, а лемкам-емігрантам – депортацію на Лемковину. Олена втішає їх не боятися депортації до рідного краю, котрый... «ступил на нову дорогу життя и теперь ваши профессиональны руки найдут занятие в будові счастливого будущего вашего родного краю»⁴⁴. Але проникливый читатель знає, же тої довоєнної Лемковини уж неє! Лемковина пережила фашизм, але была «вымордована» народно-демократичнов польськов владов (фактично, польськов націонал-комуністичнов тоталітарнов сістемов!). Лемків силов-моцов переселили из Лемковини и распорошили по степах Украины (1945–1946), а остаток почас операції «Вісла» (1947) выселили на восточні німецькі землі у границях повоєнної Польщі!

Лемко-Союз позітивно оцінював выселеня лемків в Украину (на восток) як факт історичного возєдиненя из своим «русским» народом, але выселеня силов-моцов на приграничні з німцями теріторії (на запад) стало про ёго лидерів шоком. Н. Цисляк-пібліцист добрі розумів, масштабы той трагедії і остро критиковав польську владу. В одній своїй статі він писав: «...стары националистичны стремления у поляков ище дуже сильны. Коруыстаючи из повоєнного замішательства, они постаралися стерти из лица земли ціле наше лемковске племя и в той ціли провели фашистскими методами переселение лемков на Запад»⁴⁵. Але Н. Цисляк-умілець не знав як завести політичні реалії до літературной творчости. Вни нияк не кореспондовали из ідеологієв пролетарського інтернаціоналізма, што і пропаговав Лемко-Союз, подля котрой демократичні Советський Союз и Полща мали быти гарантими світлой будучності лемків на Лемковині (про тых, хто не схотів ся переселити до СССР!). Зато песа «Куда сердце тягнет» грішит нереальным вирішенням драматичного конфлікту.

Серія «Лемковска театральна библиотека», котру скоро тридцять років удержовав Лемко-Союз, стала важнов видавательськов платформов про малопознатых лемківських драматиків в еміграції. Окрем творів добрі познатых авторів – Н. Цисляка и Д. Вислоцького, туй увиділи світло світа штуки, приміром, **Ивана Похны**⁴⁶, **Параскы Спьяк**, **Стефана**

⁴⁴ Цисляк Н. Куда сердце тягнет: Театральна штука в 3-ох актах: Составлена из правдивых приключений в житью лемковских эмигрантов в Америкі послі другой світовой войны. – Yonkers, N.Y.: Издание Лемко-Союза в С. Ш. А., 1950. – С. 40.

⁴⁵ Цисляк Н. Лемкы в Канаді (К 20-ой рочниці основания Лемко-Союза) // Карпаторусский календарь Лемко-Союза на 1949 / Составил С. Пыж. – Год издания 24-ый. – Юнкерс, Н. Й. – С. 40.

⁴⁶ За И. Похну мало што знаєме. Родак с. Устя Русского, повіт Горлицы на Лемковині. Жив у Канаді. Єден из первых членів Лемко-Союза у Канаді и довгорочный ёо член правління.

Кичури⁴⁷, за життя и творчість котрих мало што знаємо. И. Похна напечатав дакілко єдноактовок, як то «Ситизены» (1937), «Конскрипция» (1937), «Братя Коллекторы» (1939), а также білшый «сценічний образок» на 4 акты из життя єдної родини на Лемковині «Мачоха» (1937). С. Кичура напечатав штуку на 2 акты за життя молодых лемків в Америці «Порозуміла» (1939), а П. Спак – штуку на 2 акты из сочасного американського життя емігрантів-лемків «Таки тепер дівчата» (1944)⁴⁸.

Даякы твори у серії «Лемковска театральна библиотека» вийшли під псевдонімом авадь анонімно. Годно быти, же псевдонім «Ждынйанка П. С.» під штук «Стары кавалеры» (1944) належит Парасці Спак. Се песа на 2 акты из життя «карпаторусских емигрантов». Ищи єдну песу за життя лемків у Америці и то горе, што лемкам на Лемковині принесла Друга світова война, під назвов «Весна» (1956) написав псевдонім «Брат лемка». Проблематиці бідных, безработных молодых лемків в Америці, котрих вербувут до лагрів, де їх муштрувут на войну, вінує ся єдноактова песа анонімного автора під назвов «Безработны» (1937). Проблема асіміляції в Америці, упадка моралы и страты старых христіанських и лемківських традицій остро стоить у драмі на три акты «Счастье в Новом Світі» (1956) также анонімного автора. У сесь же час ся вказала у переробці аноніма песа галицького автора Исидора Трембіцького (1847–1922) «Судный день» (Коломыя, 1910, изданіє М. Білоуса). Анонім приспосовив текст під лемківську бесіду и видав песу під назвов «Комета, або конец світа» (1956).

У 1960 році, під конець свого діяльства, редакторы серії «Лемковска театральна библиотека» убернули увагу на творчість новой лемківської літературы («повыселенчой», авадь «на вигнанню»). Иде за песу «Руковины» (1960) Павла Юрковського⁴⁹ (1902–1982) и драму часу войны и вигнання на запад Полщі «Любовь неволю лае» Павла Стефановського⁵⁰ (1932—).

⁴⁷ С. Кичура (1912–1997) родив ся у вароші Детройт, штат Мічиган, але ищи до часу, як выпукла Перва світова війна, мати забрала го на Лемковину и лем у році 1928 він ся вернув до вітця у США. Активіст Лемко-Союзу у 1960–1980-х рр. У 1965–1971 рр. – редактор новинкы «Карпатска Русь». Автор інсценізації обряда «Млоцкы», пєсы «Порозуміла» и соавтор комедії «Ваньо Пепериця». Веце за нєго *позирай*: Горбаль Б. Кичура Степан // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / заг. редакція: П. Р. Магочій, Ужгород, 2010. – С. 334–335.

⁴⁸ Як зазначила авторка на титулній сторонці своїй пєсы, написала вна ї у вароші Йонкерс, штат Нью-Йорк у році 1942.

⁴⁹ П. Юрковський – родак с. Радочина Горлицького повіту. У 1945 році був выселений на Украину и жив у Полтавській області. За даякый час перейшов жити до брата – у селище Рудне коло Львова. П. Юрковський має славу закладателя и старосты хору «Лемковина» у с. Рудне, што активно пропаговав лемківську народну співанку в Україні и світі. Веце за нєго *позирай*: Юрковський Павло // Красовський І., Челак І. Енциклопедичний словник Лемківщини. – Львів, 2013. – С. 694.

⁵⁰ П. Стефановський – родак с. Беланка Горлицького повіту У 1947 році був депор-

У 1930-х роках провказав себе драматиком писатель **Димитрій Вислоцький**, добрі познаний під псевдонімом «Ваньо Гунянка». Д. Вислоцький⁵¹ (1888–1968) – родак с. Лабова (пов. Новый Санч) на Лемковині. Скончив гімназію у Новому Санчі, редагував перву лемківську новинку «Лемко» (1911–1913), почас Первой світової войны був узником лагра Талергоф, у 1918 році був єдним из організаторів Лемківської республіки Флоринки. Выдтак мусив втечи жити аж до Пряшева у Чехословачії. У 1922 році емігрував до Канади, а дале у 1927 році – до США. Став редактором-закладателём новинки «Лемко» (1928) и сполузакладателём Лемко-Союзу (1929). Конец Другой світової войны вернув домів на Лемковину и нараз ведно из другими выселенцями пішов жити на Україну – до Ужгорода, пак – до Львова, де у 1968 році умер⁵².

Д. Вислоцький дебютував як драматик перекладами на лемківську бесіду комедій «Ицко сват» (1933) галицького автора Исидора Трембіцького и «Спаношене хлопство (Мужики аристократы)» (1933) польського автора Владислава Людвіка Анчиця⁵³. Обі тоты пєсы, а также ёго оригінална комічна сценка «Дві натуры» (1933) часу прогібіції («сухого закон») напечатані у серії «Лемковска театральна библиотека» під псевдонімом «Ваньо Гунянка». У тот самый час (1935) Д. Вислоцький пише песку на 1 акт «Шолтыс». Автор вказує на нелегкой соціально-економічне положення лемківського села и віщує народну збуру против селської буржуазії. Тоту штуку Д. Вислоцький напечатав анонімно у рочнику «Карпаторусский календар Лемко-Союза на 1936», а пак ищи раз (під псевдо: Ваньо Гунянка) – у 1945 році⁵⁴.

Майліпшов своєв штуков автор признавав драму на три акты «Петро Павлик зо Спиша», написану у 1937 році⁵⁵. Тот твір Д. Вислоцький

тований на запад Полщі, у 1959 – вернув домів. Є автором вершовых збірвок «Лемківська ікона» и «Лем». Веце за нєго *позирай*: Горбаль Б., Магочій П. Р. Стефановський Павло // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій, Ужгород, 2010. – С. 714-715.

⁵¹ Веце за нєго *позирай*: Горбаль Б. Вислоцький Дмитро // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій, Ужгород, 2010. – С. 87-88.

⁵² Трохановський Демко. Нагробний памятник Гунянки во Львовы знищений // Бєсіда. – 2015. – Ч. 4. – С. 9.

⁵³ Сєсю песу, межи тым, про підкарпаторусинського читателя приспособив єден анонімный автор. Під назвов «*Spansčennoje chlopstvo (Mužiki aristokraty)*» ї опубковав «*Kalendar' Organizacii Svobody na hod 1939*».

⁵⁴ Наша книжка / Под редакциом Д. Ф. Вислоцкого / Лемко-Союз в США и Канаді. – Юнкерс, Н. Й., 1945. – С. 183-207.

⁵⁵ *Позирай*: Мушинка М. Дмитро Вислоцький – несправедливо забутий робітничо-селянський письменник // Репертуарний збірник: До 100-річчя з дня народ-

дав до рочника «Карпаторусский календар Лемко-Союза на 1938», составителем которого він каждорочно був. Иде за остру сатиричну песу, зато автор опубліковав її анонімно. Ищи раз дав її (під назвов: «Петро Павлик»; підпис: Ваньо Гунянка) аж у 1945 році до зберькы «Наша книжка»⁵⁶. Там же опубліковав єдноактову комедію «Німецька Украина», котру написав у році 1938 (?)⁵⁷. Се остра сатира на Августина Волошина и єдноденну державу «Карпатська Украина».

За автора мож бы уповісти, же ушиток свій писательський талант він поклав на комуністичну ідею, онь до побіды пролетарського люду у Карпатах; и тота народна збура мала стати частков світової комуністичной революції. Бо лемкы, скоро ушиткі и за хотькотрого правителя, усе были бідні и голодні, иншак повісти – родили ся и умерали пролетаріями. Се была ідея, котру він брав на віру, безкритично. Сяким образчиком ідейно-політичного вдухновєня про Д. Вислоцького усе обставав Советський Союз, правду за котрый він не знав, у політичні злодіяства котрого не вірив и до котрого він пішов из Америки жити у 1945 році.

Творы Ваня Гунянки мож тримати як ідейно-політичні агітації. Зло у тых творах усе гіпертрофоване. Протиставєня добра и зла сігає максімального поляризованя. А герої творів готові выступити звонарями народных восстань. Автор придумовує утопічні розязкы драматичных конфліктів. Так, у драмі «Шолтыс» під веденєм Ваня Пастырнака («болшевика»), люде вчинили збуру. Ищи май ілюзорным и утопічным є сужет драмы «Петро Павлик зо Спиша». Простый дротарь, што цілою житя страшно бідовав без землі и роботы, пішов просити ся до пекла. А выдти Петро Павлик скочив у будучність – и трафив у своє село часу соціалізма. Дротарь видит, же лем у соціалізмі прості люде стали жити добрі. Фінална сцена пєсы є ілюстраціїєв комуністичного раю:

То го дайме под опіку дівчатам и женам –
Они тепло го обыйдут, накормят, скупают.
Най нам Павлик отмолодне в своем родном краю!

Хотяй як, а признати треба: драма «Петро Павлик зо Спиша» проказує талант автора. Сужет ся розкрыває динамічно. Штука ся легко читає, дякувучи інтригувучому сужету. Чутно руку майстра у сценах пекла. Композиційно пєса розділена на три части (акты): старе житя – пекло – соціалістична будучность. Каждая часть – то иншакый світ и иншакі дієві

ження та 20-річчя з дня смерті Дмитра Вислоцького (Ваня Гунянки). № 2 (127). – Пряшів, 1989. – С. 50.

⁵⁶ Наша книжка / Под редакциом Д. Ф. Вислоцкого / Лемко-Союз в США и Канаді. – Юнкерс, Н. Й., 1945. – С. 208-241.

⁵⁷ Там же. – С. 265-271.

особы; ушиткі три части до купы капчае образ дротаря Петра Павлика. Наконець, од языка прозы (у первому акті) автор перейде до поетичного языка (у далшых актах). У руках писателя-некомуніста сесь умелецький матеріал міг бы стати драмов у жанрі фантазмагорії, але обстав образчиком наивного соціалістичного реалізма.

Ищи єднов особностѣв лемківської літературы в Америці бив **Стефан Ф. Телеп**⁵⁸ (1882–1965) – новинарь, редактор часописа «Любовь», писатель, просвітник и выдаватель. Родив ся у с. Перегримка, повіту Ясло на Лемковині. У році 1903 вийшов до Америки – до вароша Майнфілд, штат Пенсільванія, де прожив ціле своє житя и де умер. Туй ся выучив на печатника, робив у печатні. Быв сполузакладателѣм братського (запомогового) общества «Русска православна любовь», редактором часописа «Любовь». За ідейне направеня часописа усе знав уповісти так: «Я выдаю газету для хлопов, а не для панов»⁵⁹. За даякий час організовав свій бізнес – властну тіпографію.

С. Телеп написав (и выдав у своїй тіпографії) дакілко пес про любительські театры, главно за американські реалії житя лемків. Приміром, комедію на три акты «Хитра дѣвчина» (1927), трагікомедію на 4 дії «Бог свѣдок» (1929), п'єску про діти «Якъ глядати счастья» (друге виданя, 1934) и другі. Скоро вшиткі єго творы мали дідактичне направеня. Придержовав ся русофілства и писав язычієм.

У С. Телепа бив брат **Петро Ф. Телеп**, котрый вийшов до Америки, до Майнфілда, у році 1917. Туй він ся многому научив од свого брата Стефана. Знав не лем читати и писати, айбо робив у тіпографії ведно из братом, любив театр, грав у містному аматорському театрі, співав у церковному хорі⁶⁰. За даякий час пішов жити и робити до Детройта, а на старі роки вернув до Старого краю и доживав у рідному селі Перегримка. У році 1934 у серії «Лемковска театральна библиотека» у Клівленді была напечатана комедія (из американського житя) на 1 акт «Муж умер» П. Ф. Телепа. Годно быти, же акурат иде за Петра Телепа – брата С. Телепа.

Перва половка XX столітя была періодом успішного формованя карпаторусинської театралной културы у США. Основов того двиганя стали аматорські драматичні кружки. На любительській сцені карпаторусинська моложава играла песы так підкарпатських драматиків из Старого

⁵⁸ Веце за нѣго *позирай*: Горбаль Б. Телеп Степан // Енциклопедія історії та култури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій, Ужгород, 2010. – С. 728.

⁵⁹ Лялюсь П. Стефан Ф. Телеп // Карпаторусский календарь Лемко-Союза на 1967. – Год издания 42-ый. – Юнкерс, Н. Й. – С. 153.

⁶⁰ Там же. – С. 154.

края, як тамошних карпатоамериканських. Аматорські кружки зачинили из майпростых форм драматичного уміства – пастырської игры (віфлемської игры). Были то так называни в Америці «бетлегемчики», а на Підкарпатю – «бетлегемеші». Далшов таков порозумительнов про аматорів драматичнов игров бив сценарій карпаторусинської селської свадьбы в ушитых її регіональных варіантах. Выдтак опытни аматорські театры провбовали себе у творах професіональной драматургії.

За даякий час в США ся появили «домашні» драматичні твори, котрі про підкарпаторусинські и лемківські аматорські театры застачили писателі-емігранты Е. Кубек, В. Горзо, С. Варзалій, О. Коман, Г. Гулянич, С. Телеп, Н. Цисляк, Д. Вислоцький, П. Спьяк, И. Похна и другі.

Важнов про карпаторусинську лемківську літературу стала серія «Лемковска театральна библиотека», котру выдавав Лемко-Союз. У сів серії (у роках 1933–1960) указало ся 27 книжок драматичной творбы. Также регуларно пєсы (скоро два десяткы) уміщовав на своїх сторонках «Карпаторусский календарь Лемко-Союза»; главно иде за едноактовкы, котрі пак играли тамошні русинські аматорські театры. Вцілови, театралне уміство, прискіплєне в еміграції, стало важнов формов културно-національной выховы, естетичного образования, што позволило русинськым громадам довгі рокы в еміграції удержовати русинський язык, свою културу и свою віру.

СЕМЫЙ РОЗДІЛ

**ДОБА СОВЕТСЬКОГО ТОТАЛИТАРИЗМА
И НИЩЕНЯ КАРПАТОРУСИНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРА
(1945–1989)**

Політична ситуація по 1945 році

«Народный театр Закарпатской Украины» (1945)

Експорт советської драматургії и театра

Політична ситуація по 1945 році

Під кінець Другої світової війни Союзний Союз, котрий поважав територію Підкарпатської Руси (дале – Закарпатської області України) за вигідний про себе воєнсько-стратегічний плацдарм у Європі, анектував тту землю. Анексію Союзний Союз прикрывав ідеологічним тверженєм «обективной» потреби возєдінєня ушитких «історичных» українських земель. Подля термінологічної еквілібрістики російських и українських советських ідеологів было то (*цитуєме по українськи*): «торжество історичної справедливості возз'єднання усіх українських земель в єдиній державі».

Анексія території фактично: а) випроковувала заказаня (без хотьякого плебісцита) національности «русин» и зміну на національність «українець», б) породила політику асиміляції автохтонного русинського населєня, ци пак заказаня русинського языка и наслідне зрушеня русинських школ на анектованій Підкарпатській Руси. Такой на осінь 1945 року намісто русинських школ зачали функціонувати нараз 636 школ з українським языком вучованя. Ведно из 65 школами из малярським языком (про малярів) и молдавським (!) про містних румунів тоти школы забезпечували школованя 113 488 ошколашів. Єдночасно в школськїм році 1946/1947 из Росії и восточных областей України до споминаних школ влада загітовала прийти робити учителів. Доведна пришло до Закарпатської області 1200 російськоязычных учителів¹, котрі мали вимінити ідеологічно «слабых» містних учителів.

Тота модель геополітичного вплива Союзного Союзу на території южных схилів Карпат не была спонтаннов реакцієв тріумфуючої у Другій світовій війні советської державы. Быв то выслідок многих поступных політичных кроків анексанта, зачинавучи из часу вытворєня Союзного Союзу у 1924 році. Тоти крокы мали изреалізувати важну (нароблену ищи у середині ХІХ столітя) геополітичну стратегію царської Росії, котру основатель марксизма Фрідріх Енгелс ищи у 1853 році означив як планы Росії закласти «славянськый рейх»². Російські царі мали амбіцію припоїти ку своїм землям територію так званої «Карпатської Руси», то значит

¹ Падык В. Закарпатьє (Подкарпатская Русь): проблемы и особенности функционирования русинского литературного языка в контексте национального возрождения // Славянские литературные микроязыки и языковые контакты : Материалы международ. конф., организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международ. Комитете славистов. Тарту, 15-17 сентября 2005 г.; под ред. А. Д. Дуличенко, С. Густавссона. – Тарту, 2006. – С. 265-284.

² Иде за статью Ф. Енгелса «За что наравду ся бесідує у Турції» («Worum es in der Türkei in Wirklichkeit geht») у новинці: New-York Daily Tribune. – 1853. – 12. April (Nr. 3740).

етнографічні території Буковини, Галичини, Лемковини, Угорської Руси³. Пригадаймо собі лем єден факт. Націонал-патріотичні демонстрації у Петербургу и в далших містах Росії на підпору агресивной політики посліднього російского царя Миколы II на зачатку Первой світової війны проходили під гаслом «Свободу Карпатської Руси!», то значит пророкували анексію⁴.

Советська політика анексованя «Карпатської Руси», враховано території Підкарпатської Руси, была сформулована у 1924 році на Пятім конгресі Комінтерна (Комуністичного інтернаціонала) у Москві и потвержена у децембру 1925 року на IX з'їзді Комуністичной партії (большевиків) України. Подля комуністичних ідеологів у Москві и на Україні, котрі мали туй свої геополітичні інтереси, вшиткі восточні славяне Карпатського регіона, мимо того як ся вони самоідентифікуют у народностнім контексті, про Советський Союз суть українцями⁵.

У контексті высшеспомянутой тези советська влада зачала ідеологічно цілено впливати на автохтонних жителів Підкарпатської Руси (ай других регіонів Карпатської Руси), зачинаючи од осени 1944 року. Репресивна машинерія советської влади робила наповно, обы ізолювати (аж фізично винищити) русинську народну інтелігенцію, активістів політичних партій и рухів, представителів грекокатолицької церкви, властників малых фабрик, заможных гасдів и простых жителів краю, які ся осмілили быти незалежныма у своїх поглядах и ділах.

У сусідных соціалістичных країнах-сателітах СССР, таких як Чехословацька соціалістична республіка (ЧССР), Мадярська народна республіка (МНР), Соціалістична республіка Румунія (СРР) и Польська народна республіка (ПНР) народность «русин» тиж была заказана, хотяй у май мягкой формі. Односно Польщі, туй ся (по підписаню договора из СССР) зреалізовала операція выселеня из території Лемковини вшитких лемків (у тім моменті – офіціално уж «українців») на Україну, а тых лемків-русинів, котрі ся категорично одперали опустити свою домовину, у ході операції «Вісла» (1947) насилно вывезли на території запада Польщі, выдкы перед тым было депортоване ушитке німецьке жительство.

Єдино бывша Югославія (СФРЮ) своєв независимов позицієв ку

³ Падяк В.: З історії діяльності Слов'янських комітетів поміж русинів: невідоме листування А. Кралицького з М. Раєвським 1865–1866-го років // Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX–XX ст.: Доповіді наук. семінару, присвяч. 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. – Ужгород, 1999. – С. 62-78.

⁴ Падяк В. Перша світова війна: Карпатські спомини// Старий Замок Паланок. – 2004. – 22-28 жовт. (№ 15). – С. 15.

⁵ Скрипник М. Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України// Прапор марксизму (Харків). – 1928. – № 1 (2). – С. 229-230.

політиці Советського Союзу дала можливість розвою карпатським русинам, котрі иши у 1742 році на росказ австрійської імператорки прийшли на землі Войводини зо своїх матірних земель, то значит из «горниці» на історичній підкарпатській Руси (днишня сіверовосточна часть Словакії). Неприятя політики Югославії Советським Союзом спричинило в тім періоді ізоляцію русинів в области Войводини (тогдашньої Югославії, днишніх Сербії и Хорватії) од їх історичных матірних територій на Пряшівщині и на Підкарпатю (в тогдашній ЧССР и в Закарпатській области Украинської ССР, сочасных Словацькій республіці и Україні), хоць у самій Югославії русины мали право створёвати свої русинські общественно-културні організації, удержовати видавательські центри и розвивати свій материнський язык, творити в тім языку літературу; и тоты інституції войводинські русины успішно утримувут собі до днись.

Політика Холодной войны спричинила розділення людей, котрі жили близько себе и творили єдину етнокултурну общость. Русины, што обстали по два боки междержавной границі, котра одділєвала Советський Союз од «країн соціалістичного табора», не мали елементарных свобод и можностей контактовати и нащивляти свою родину за границёв. Иши май одчули того родаки по обыдва боки границі, котра одділєвала СССР ведно из країнами-сателітами од так называного «імперіалістичного табора», то значит од Западной Европы и Сіверной Америки. Мимо права на вольне поштове контактованя, їх письма из Западной Европы и Сіверной Америки были перлустровані, гет часто – у грубій формі, жебы на такой спосіб дати знати адресатови, же ёго переписка из родинов є під кукером «компетентных органів». Тым, котрі почас Холодной войны приходили из США и западной Европы навщивити свій рідный край дякувучи офіціальным туристичным агентурам, позволяло ся стрічати из родинов лем на публічних містах и в притомности одповідного сполупрацовника КГБ.

Писателі и научники не мали права на свій россуд заганяти выслідки изглядовань або літературну продукцію до заграничных часописів ци инших періодичных выдань, докінця ани в межах соціалістичных країн. На то доглядали спеціальні одділення на ректоратах універзитетів и областных (ци окресных) організацій Сполку писателів. Лем по контролі сякой кореспонденції в КГБ (на Словакії – ШТБ) дашто из творів могли пустити до редакцій заграничных часописів або видавательств.

До того, писателі мали провказовати у своїх творах лояльність до советської комуністичной ідеології. Ідеологічні інституції «завдавали тон» писателям – о чім мають писати и як мають писати. Вшитка творчость мала бы ся змістити до «рамоч единой дозволенной умелецькой методы» – «соціалістичного реалізма», што неодмінно декларовав советський оптимізм и ославлєвав комуністичні ідеали.

Писателям (в Україні из 1945 року, в Чехословачії – из 1952 року) мусай было перейти на український язык и декларовати українську ідентичность. Державні видавательства (иншакых не было!) русинськязычні твори ігнорovali; таксамо вни не схвалёвали твори містных русофілів (писані по російськы), а російські «білі» емігранты сперед наступаючой Красной армії из страху перед комуністичным терором скоро вшиткі емігровали на Запад. Советська влада чинила также репресії против членів украинофілських організацій – культурно-общественных діятелів, новинарів, писателів; їм ся інкріміновав український буржоазный націоналізм.

Мимо закона была поставлена грекокатолицька церков, а священників той церкви нутили перейти у московське православіє. Як знаєме, православні парохії краю из 1920-х років были під Константинопольськым, а пак Сербськым патріархатом. Из часу советської анексії православні парохії (на розказ комуністичного Кремля!) підпорядив собі Московський патріархат.

Атеїзм був визнаний безальтернативнов формов сполоченського самоосмыслення будователя комунізму. Влада таков політиков ізолювала церков од державы, обы духовенство стратило свій вплив на карпаторусинську сполочность.

До того, як добрі знаєме, карпаторусинське писательство за традиційв ся у минулости исклададо майже усе из священників, и теперь політика атеїзма накладала табу на культурну дідовизну літераторів-священослужителів; твори пережых епох не мож было тіражовати; наспак, было заказане їх хоснованя в середніх школах, педагогічних інститутах, універзітетах и т.д.

Нові учителі из востока Украины и Росії, котрых туй направили, масово заводили до школ (намісто старой учебной літературы) советські учебники. Была зліквідована бібліотека Мукачевської грекокатолицькой єпархії, бібліотеки и архівы при монастырях, сполоченських організаціях и т. д. Тота література была выложена в Закарпатськім областнім архіві и архіві Ужгородського універзітета. Доступ до неї мали лем ідеологічні кадры авадь катебісты, што выглядовали у публікаціях матеріалы, котрі компромітовали русинську творчу інтелігенцію. Єдина категория научників, кому ся позволяло хосновати архівні фонды, были прийші спеціалісты; вни ся заподівали «переписованём» історії карпатських русинів, в тім часі уж «закарпатських украинців». Про містну інтелігенцію, професорів и аспірантів вступ до архіву був заказанный и у своїх научных роботах їм не слобідно было цитовати досоветські публікації «буржоазных» істориків, літературознателів, соціологів и т.д.

Тоталітарна система изліквідовала ушиток літературный и культурный карпаторусинський світ, а тыж інституції, котрі го підперали,

як то видавательства, новинки, часописы, національний театр, театралні аматорські кружки, літературні надації и общества, сполоченські організації, партії, церков, читалні, бібліотеки и т.д.

«Народный театр Закарпатской Украины» (1945)

За важну ілюстрацію, як ся зліквідовала Советським Союзом русинська народность, може послужити образчик ліквідованя русинського театру на Підкарпатській Руси у 1945 році. Тот факт є годный позорности, бо в історії європейського театру подобні припады не суть зареєстровані. На Підкарпатській Руси, як знаєме, у 1936 році був заснований карпаторусинський національний театр – Земський Підкарпаторусский народный театр, котрый грав переважно у карпаторусинським народнім языку. По роспаді Чехословакії театр підпорила нова мадярська адміністрація. Реорганізований Угро-руський національний театр (дале – Руський народный театр) функціонував аж до середини 1944 року. По анексії Підкарпатської Руси Советським Союзом в октовбру 1944 року и прикапчаню її території (новоствореной Закарпатської области) до Советської України тоталітарна власть нияк не выказовала інтерес підпоровати русинський театр.

Межи тым, нараз по войні стихійно ся подагде возродило аматорське театральне двиганя. Приміром, у Мукачеві єден из майактивных театралів часу ЧСР адвокат М. Павлюк заклав «Театралне общество». Сесь аматорський кружок зачав из песь «Верховинская кровь» А. Бобулського. У Сваляві домашній аматорський театр играв «Марусю» С. Сілвая, в Иршаві – «Бородате непорозумѣня» А. Сливки. Зачали своє діятельство кружки в Ужгородській гімназії, у Дравцях и Горянах під Ужгородом, Середньому, Перечині, Тячеві, Воловому (днись – Міжгіря) и др. Новинка «Закарпатська правда» 2 марта 1945 року (№ 26) писала, што «у 30 селах Мукачевської округы суть одкрыті хижі-читалні. Туй роблят драматичні, співочі и др. кружки масового самодіятельства». У свому репертоарі аматорські кружки мавут песь не лем містных драматиків, але также штуку «Назар Стодоля» Т. Шевченка (Ужгородська гімназія), «Ой, не ходи Грицю...» М. Старицького (Воловий), «На сіножаті» Л. Яновської (Тячево), «Партизани в степах України» А. Корнійчука (Перечинський хімзавод) и др.

На першому етапі анексії Підкарпатської Руси, докля ищи ишла война, Советський Союз боячи ся негативной реакції союзницьких держав, главно США и Англії, провбовав на Підкарпатю кокетовати из містныма лоялыма політичныма елітами. У так называній «державі» – Закар-

патській Україні (вона курто екзистувала в октовбру 1944 – януару 1946 року) были позволені елементарні форми самоуправляння. Колективний управитель той гейбы державы – Народна рада Закарпатської України – провбывав ся старати за економічні и культурні проблеми. Помеже иншакі культурні вопросы вызрів вопрос діятельства театра. Заступця головы Народной рады містный русофіл Петро Лінтур у новинці «Закарпатская Украина» опубліковав статю «Создаме Народный театр!» («Создадим Народный театр!»). Автор спровбывав выяснити, як ся має вытворити новый професіональный театр: «... треба позберати и выхосновати ушиткі майліпші театралні силы, котрі дали за ся знати у послідні 10 років». И «кобы ся сполягти на созданое», за два-три місяці мож буде зачати играти», – так резумовав П. Лінтур. Далє він поінформовав громаду, же своїм Постановеням од 3 марта 1945 року «Народна рада Закарпатської України ... організує Театер Закарпатської України ... в Ужгороді»⁶. Нараз по тому рішеню дакотрых артистів даколишнього Угро-руського театра покликали до Народной рады («Кабінет міністрів») на заключеня контрактів. Позванку дістали М. Пілцер, Е. Сочка, В. Бідяк, М. Боролич, П. Гоца, А. Ладані, М. Костельник, Г. Щербинська, А. Шубець, М. Осуцька, А. Потушняк, І. Фенцик, В. Левкулич, С. Кочаник, В. Циганин, М. Петрус.

Про далшых актерів, котрі бы ся хотіли записати до театру, призначили конкурс. У рецензіях напланованых спектаклів стрічаєме также имена новых артистів, котрі, годно быти, прийшли до театра через конкурс. Сесе Ю. Бецанич, А. Гумбург, П. Милославська, И. Шутко, И. Дудинець, Ю. Керекеш. На главного режисера нового театра покликали росіянина-емігранта П. Алексеєва, даколишного главного режисера Руського народно-го театра.

У трупі будущего театра не находиме имена главных вдохновителів народного карпаторусинського театра за послідні десять років, які себе проявили также як талантовані артисты, драматики и режисеры, організаторы театралной адміністрації. Главно иде за М. Лугоша, В. Грабаря, И. Ланга, драматурга и вчительку М. Шіллер. Вони тримали себе як «угро-русины» – не были поязани из українським направеням на Підкарпатю.

У сесь час ідеологічна советська машинерія уже зачала громити народне карпаторусинство. В ужгородській пресі йому ся приписували майстрашні ідеологічні гріхы. У статі «Надаремна суперечка» псевдонім «З. Юрко» критикує русинство у народній культурі Підкарпатя: (цітуєме в оригіналі:) «Якщо віковічні вороги закарпато-українського народу не наслідуються тепер одверто виступати проти ідеї возз'єднання, то вони не від[мовляються від] того, щоб перенести цю боротьбу в різні наукові об'єднання, в учительські й викладацькі колективи гімназій, семінарій.

⁶ Лінтур П. Создадим Народный театр! // Закарпатская Украина. – 1945. – 6 марта.

Ця боротьба ведеться в тонко завуальованій формі. Цю боротьбу особливо можна простежити в галузі мовної політики. І хоч ця проблема цілком ясно й повністю тепер розв'язана, все ж ще трапляються, з дозволу мовити, вчені, які намагаються ускладнити питання, загальмувати духовний розвиток народу. Мова йде про намагання дакого з учителів, вихованих у душі «рутенства», вчити в школах мовою народного нарiччя, місцевими діалектами й говорами»⁷ (підчерк наш – В. П.). Іншак повісти, автор націлює на боротьбу против карпаторусинства и намаг учителів, вихованих у духові «рутенства», учити у школах на языку народной бесiды, хоснувучи містні діалекты.

Театер дістав назву: «*Народний театр Закарпатської України*». За логіков містного урядника-русофіла Народной рады П. Лінтура, што ся опіковав театром, сякий театр про русинів (за новов термінологієв – українців) мав бы давати представеня главно... по російськы и даколи по українськы. Зато первым представеням *Народного театру* 30 априля 1945 року стала актуална на тот военный час песа «Русские люди» російського писателя Константіна Сімонова. Ладили артисты также песу К. Сімонова «Так и будет». А по українськы ладили песьы И. Франка «Украдене щастя» и И. Карпенка-Карого «Сто тисяч», котрі містный зритель добрі знав ищи из часу «Руського театра Общества «Просвѣта» в Ужгородѣ».

Містні русофілы-колаборанты выношовали політичні фантазії вытворити на Підкарпатю «Карпаторусскую советскую республику» и прикапчати ї до Советського Союза, а не до Украины. Сталін не лем же не позволил реалізовати тоту ідею, але й понизив статус підкарпатської території до рядной области у складі Советської Украины. Русофілам гет скоро мусай было помiнати языкову політику театра. Бо анексія на способ «воззединеня» Підкарпатя из «українськими землями» значила не лем тотальный заказ русинського языка, заказ русинської національности, але также одказ од публічного домінованя на сцені (ци майшироко – у культурі) російського языка! Бо сяка домінація противорічила офіційній політиці и політичному курсу на хоть лем декоративну «українськість» края!

По Другій світовій війні у Пряшеві также заклали (1946 р.) професіональний театр про потреби містного русинського населеня. Хоть театр дістав назву «Український народний театр» (*курто*: УНТ), представеня він давав як в українськiм языку, так и по російськы. Подля політичного рішення чехословацької комуністичной влады по року 1952 УНТ перейшов выимково на український язык и далші веце ги три десятилітя був єднов

⁷ Цитуєме подля виданя: Ігнатович Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті: Книга перша. – Ужгород, 2008. – С. 282.

из важных форм ідеологічного засобовання асиміляції підкарпатських русинів у регіоні так названої Пряшівської Руси⁸.

У тім самім часі, коли влада закладала основи професіонального УНТ, просоветська Чехословачія, фактично, калічила аматорське театралне уміство. Репертоар, що живив селські театри скоро тридцять років, одтеперь влада означовала як нетребний, ідеологічно застарілий ци даже гет реакційний (христіанська тематика). По року 1948 аматорське театралне двигання остаточно деградовало⁹.

Експорт советської драматургії и театра

По війні стало ясно, што держава-анексанти не буде ся старати возродити карпаторусинський театр. Але и театр, котрый ся снажили закласти містні русофілы-колаборанти, є дочасний. Начим 29 юнія 1945 року Советський Союз и Чехословачія підписали договір про передачу Підкарпатської Руси (Закарпатської України) Советському Союзу, туй ся зачали процеси советізації театрального життя и поукраїнення театру. И то на специфічний спосіб!

Уже 20 юлія 1945 року на Закарпатську Україну прийшла на гостіваня українська театрална група из міста Запоріжжя, што на востоку України, то значит «Запоріжський музикально-драматичний театр імені М. Щорса» (орігінална назва: «Запорізький музично-драматичний театр імені М. Щорса»). Як то выяснив у містній пресі сам умелецький руководитель того театру В. Магар, прийшли вни до Ужгорода у повнім зложіню, то значит 125 осіб (!).

Запарднів В. Магар уже руководив двома театрами – и Запорізьким, и Народным театром Закарпатської України. Фактично, прийшлий театр пролыгнув театр містний. Режисером (намісто опытного П. Алексеева) поставили актера театру ім. Щорса молодого В. Авраменка, доста слабого як режисера¹⁰.

Наконець, Рада народных комісарів УРСР 12 новембра 1945 року прияла узнесеня створити од 1 януара 1946 року, намісто старого, новий театр – *«Закарпатський обласний державний музично-драматичний*

⁸ Магочій П. Р. Театр імені Олександра Духновича // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій. – Ужгород, 2010. – С. 726-727.

⁹ Šelepec J. Rusinsko-ukrajinské ochotnícke divadlo na Slovensku (1919–1949). Русько-український аматорський театр на Словаччині (1919–1949). – Prešov, 2012. – s. 15.

¹⁰ Ігнатів Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті: Книга перша. – Ужгород, 2008. – С. 287 с.

театр». Читава часть прийшлих актерів Запорізького театра (а также из других украинских театрів) нараз перейшла на роботу до ужгородського театра. Репертоар сього театру, як дві капки води, був похожий на репертоар хотькотрого областного театру в Україні. Таким він ся обставив многі десятилітя, лем десь-колись ся ставила ідеологічно напрямлена песа на містну тематику.

Советська політична адміністрація у маймолодії Закарпатській області України (туй доміновали прийшли из України урядники) матеріально підпорилла новоприбывших актерів, у переважній векшынї людей гет незаможных. Напримір, из ужгородського варошського фонду їм нараз виділили 5 квартир на три избы и десять квартир на дві избы.

Гостіваня Запорізького музикально-драматичного театру М. Щорса, котрый обсадив простори Ужгородського варошського театру, на тому ся не скончило. Домів вни ся вернули лем на ярь 1947 року, коли їм у Запоріжю оправили розбитый почас войны театер. До того часу каждоденно грали нараз на двох сценах – в Ужгороді и Мукачеві, тогды як «ужгородський» театер на репетиції бігав гев-там по непридатных просторах¹¹.

По двох роках советської (російсько-української) анексії Підкарпатської Руси, коли ся дало видіти, же США и европейські державы уж извыкли на прикапчаня тої території до Советського Союзу, на Підкарпатю завели єден російський театер. Главно, обы изрівноважити український офіціальний напрям, не дати му переважити и поступно ся переоначити на «український буржоазный націоналізм». До того, власть завезла до Закарпатської області много переселників из востока України и Росії; туй ся «уквартировали» многі советські армадні корпусы, и про тот контингент требало ся постарати из культурнов російськязычных програмов.

Подля «специфічно советського» сценарія, на Підкарпатя «привезли» и лишили туй єден російськязычний театер. Быв то Белгород-Дністровський російський драматичный театер. Рішенєм Ради Міністрів УССР и ЦК КПУ «О мероприятиях по развитию народного хозяйства в Закарпатской области на 1946 год» Белгород-Дністровський театер перевели до Мукачева на постоянну роботу. Туй го переименовали на «Закарпатський областной російський драматичный театер»; він нараз обсадив простори Мукачевського варошського театру, представивши перву песу 23 августу 1947 року. Таким театер зістав доднись¹².

На середину XX столітя русины ся дістали під грозьбу тотальной асиміляції и заникну з етнічної мапы Европы. Практично, півстолітя

¹¹ Ігнатович Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті: Книга друга. – Ужгород, 2011. – С. 11.

¹² Давыдова И. Театр над Латорицей. – Ужгород, 1991. – С. 5.

(1944–1989/1991) в умовах тоталітарного режиму русини не екзистували. Не функціували русинські громадські, культурно-просвітні товариства та організації, не видавалися новинки, книжки, не було чути русинську бесіду у релативах радіа та телевізії, не було народних шкіл. Репрезентанти маїрїтних народів формували думку за невалушність русинської народної бесіди, котрів ся одводила ніша другої сорти, што викликавало у свідомості нових поколінь русинів комплекс неповноцінності та снаги перейти на язык «тітульного народа». На офіційній уровні Советська Украина, Чехословакия, Польша, Румунія, Мадярщина декларували, же русини из доброй волі ся зрєкли «застарілого» етноніма та прїяли украинську ідентичність.

Єдиним простором, у котрім ся захранив русинський народний код та русинська бесіда, зістала селська родина. Якраз у родині дітвак діставав основи устної народної бесіди, котра ся дале розвивала у малім соціумі – рідному языковому просторі – селі, малому містечку, варошику. Притім, зачинавучи 1944-им роком, выросли чєтєри генєрації русинів, котрі добрі знали устну русинську бесіду та активно межє собов «по своему» комунікували, але не знали норм русинської орфографії. Єдиним публічним жєрєлом, де русинська народна бесіда функціувала, був пісенний фолклор.

За таких умові мож лєм тяжко говорити за русинську літературу другої половини ХХ століття. Єдночасно замовкли вшиткі русинські писателі. Дакотрі из них емігрували, дакотрі ся снажили приспособити, приставучи на перевидання своїх творів, гєт поуукраинєних. Позавчєрашні українофіли, котрі ищи вчєра плотно сполупрацювали из русинським «Подкарпатським товариством наук», днись хотє-нехотє назад ся вертали до української писемності; було їм тяжко извикнути на чужі духом та природов советські реалії. У Закарпатській області за даякий час ся изъявила генєрація літераторів (русинів од діда-прадіда), зорганізованих до областного Сполку писателів України («Союзу письменників України»): українських – подля хоснованого языка, советських – духом, приспособників – подля характеру.

Нєє ніякої причини аналізувати їх умєлєцьку творчість у рамках карпаторусинської літератури. Яло бы писати за тих авторів у контексті української периферійної літератури. Подобна ситуація была характерна та про Пряшівську Русь. Ищи май гірков была доля лємків, котрі пережили етноцид, што го вчинила повоенна Польша.

Карпаторусинський театр поступно ся возродив лєм по паді советського тоталітаризма по році 1989.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

По паді советського тоталітаризма ситуація докус ся змінила. Из 1989 року у бывших державах-сателітах Советського Союза, де на своїх історичных землях живут русины, перебігли демократичні революції. Державы молодой демократії (Словакія, Польша, Мадярщина, Румунія, Чехія) офіційно визнали національність «русин». Сесь період означуєме як **добу Третёго карпаторусинського культурно-національного возрождения (1989—)**.

Из 1991 року, коли ся розпадавав Советський Союз, на мапі Европы также ся появила независима **Украинська держава**. Украина днись єдина из помеже держав, што ся возродили по паді Советського Союза, котра не признає русинську національність. Хотяй русины в Україні дискриміновані як етнос, ліберална політична система у державі позволяє підкарпатським русинам закладати русинські общественні організації, вести культурно-просвітницьку роботу, айбо лем своїм коштом. Сяка ситуація (без подпори державы) не позволяє русинам межи прочым закласти в Ужгороді русинський професіональний театр. Днись у Закарпатській області лем пар фактів издалека пригадуют, же даколи екзистовав національний театр и активно ся розвивала карпаторусинська драматургія. Може майзначимов (за ущыток час екзистенції підкарпатського регіона у складі Украинської державы) стала постановка пєсы А. Духновича «Добродитель превышает богатство» (зрителю ї указали під назвов «Покаяня»), котру заграва на своїв сцені в Ужгороді у 2003 році Закарпатський музично-драматичный театр – на честь славных двасто років од нароження драматика. Также в Закарпатській області не суть можности про ширєня аматерського театралного двиганя.

Діаметрално иншаков є ситуація у **Войводині**. По Первій світовій войні Войводина (*стара назва*: Бачка) стала частёв новой державы – Югославії. Дякувучи подвижництву Г. Костелника доста скоро (1923) сесь регіон бываня «югославських русинів» заклава новий літературный стадард (на основі свого діалекта) и од того часу научники аналізуют сесь анклав Підкарпатської Руси як окремішний и доста специфічний регіон карпаторусинського етноса.

То самое культура и література войводинських русинів. Од часу Г. Костелника и М. Ковача вона зажила доста інтересантных періпетій як окремішна література и окремый объект научного изгядованя.

Драматургія войводинських русинів doby меживойня процвітала. Вна ся підняла на високу рівінь, и то дякувучи подвижництву украин-

ського емігранта из Російської імперії Петра Різніча (1890–1966), котрого войводинські русини прозвали «Дядём» и котрый по році 1919 заклав аматерські театралні кружки у Руському Керестурі, Коцурі и других войводинських русинських селах. У 1933 році у Вербасі він заклав русинський театр «Руська драма», а по Другій світовій війні у Руському Керестурі – аматерський театр. У репертоарі аматерських кружків были пєсы «Єфта-йова дзивка» Г. Костелника, «Ой не ходи Грицю» М. Старицького, «Верховинци» Ю. Коженёвського, «Мац» Романа Сурмача (І. Я. Луцика), «Сон о Вифлеєму» М. Ковача, «На синокоусу» П. Різніча, «Кандидат» и «Чийо то долари» А. Бобулського и многі-многі другі¹.

У 1970 році войводинська русинська інтелігенція заклала аматерський театр «Дядя». Назвали го на честь П. Різніча-«Дяді». Театер має дві сцени – у Нові Саді и Руському Керестурі². Од року 2003 театр екзистує як професіональний під назвов «Русски народни театр Петро Ризнич-Дядя». Основу репертоара исклали творы містных драматиків Г. Костелника, Михала Ковача, Дюры Папгаргаї, Мирона Канюха, Михала Рамача, Дюры Лятяка, а на новій етапі также – сюрреалістичні пєсы Звоніміра Павловича.

Кус иншаков є ситуація **на Пряшівській Руси**. По 1989 році у Пряшеві, де суть позберані скоро ушиткі културні інституції «словацьких» русинів, під веденём Ярослава Сісака заклали русинськоязычний Театер Александра Духновича (ТАД). Є то первый по паді тоталітаризма професіональний русинський театр у підкарпатських русинів. Театер не став експериментувати (як то было у пережі епохы) из языком творів – од самого зачатку екзистенції театра на сцені звучит русинська бесіда.

На первій етапі театр ся убернув ид творчости класика русинської драматургії А. Духновича: у 1992–1993 роках режисер ТАД Я. Сісак представив пєсу «Добродітель превышает богатство».

Важнов але была робота драматика того театра Василя Турка-Гетеша (1940–2005). Про свій театр він переложив по русинськи дакілко пєс світової драматургічної класики, як то «Гамлет» В. Шекспіра, «Дядя Ваня» А. Чехова, «Історія єдного міста» М. Салтыкова-Щедріна, «Село Степанчиково» Ф. Достоевського, «Паразиты, авадь Ода радости» Ф. Шіллера и другі. Премера каждой пєсы зримо доказовала валушность и природность русинського языка на сцені, а хоць бы ишло за майвызначні творы світової літературы!

У тім контексті важным актом было гостёваня Театра А. Духновича

¹ Веце *позирай*: Лятяк Д. Театрални живот Руснацох. І часц. – Нови Сад, 2008. – 376 с.; Лятяк Д. Театрални живот Руснацох. ІІ часц. – Нови Сад, 2011. – 648 с.

² Веце *позирай*: Лятяк Д. Дваец пейц роки АРТ-РНТ «Дядя» (1970–1995). – Нови Сад, 1995. – 304 с.

у Братіславі у році 1994 (24-28 марта), видав, на п'ятьдесятини закладання театра УНТ-ТАД. Почас тых стріч из братіславськов словацьков публіков театр презентовав пять інсценацій так світових класиків, як наших сочасників. Были то: «Скрат» М. Караска, «Женитва» Н. Гоголя, «Блудиско» Л. Смочка, «Мандрагора» Н. Макіявеллі, «Зага» Б. Углара и М. Караска у русинськім товмаченю В. Турка, Я. Сісака, Ф. Віцо.

2 марта 1996 року театр указав зрителю уже п'ятнадцять інсценацій своїх майуспішних театралных выстав, як то «Ой не ходи, Грицю» (М. Старицький), «Три сестры» (А. Чехов), «Маріша» (брата Мырштіковы), «Запорожець за Дунаєм» (С. Гулак-Артемовський), «Король Лір» (В. Шекспір), «Добродітель превышает богатство» (А. Духнович), «Женський закон» (Й. Таєвський), «Кырвава свадьба» (Ф. Г. Лорка) и далші.

Важно, же Театер А. Духновича, котрый днись у свому репертуарі має широкий спектр так класичной, як сочасной европейської драматургії, популяризує на своїв сцені ліпші образчики карпаторусинської драматургії. Таков важнов візитнов картов суть творы войводи́норусинського драматика Дюры Папгаргаї (1936–2008), котрі многі роки задержувут ся на сцені ТАДа. Иде за песьы «Агафія, старого попа дівка», «Два листкы до Єрусалима» авадь за нову постановку – «Змучена кавалерія» («Сконана кавалерія»; премера 17 юнія 2011 року).

Вцілови, русинський театр пише лем перві сторонкы своєї історії, хотяй уже має свого достойного театрознателя – Мирона Пукана, котрый пише історію сёго русинського театраи видав монографію під назвов «В перемінах часу»³.

Але се уже нова історія професіонального карпаторусинського театра. ТАД як перва (и доста успішна!) ластовойка театралного ренесанса у підкарпатських русинів, хоче ся вірити, выкличе інтерес мати по русинських містах и селах свої далші професіональні ци аматерські театралні групи. Выкличе але также інтерес возродити свою драматургію. Жебы ядром репертоара русинських театрів стали драматичні творы сочасных авторів, котрі добрі знавут житя свого народу, його біды и драматичні сторонкы екзістенції. Бо «театер, – як за то писав А. Духнович, – єсть душа цивілізації». Додаме од себе: «Душа русинської цивілізації»!

³ Pukan, M. V premenách času: Ukrajinské národné divadlo / Divadlo Alexandra Duchnoviča. – Prešov, 2007. – 180 s.

ГЛАВНІ ЖЕРЕЛА

Монографії за історію карпаторусинського театру и драматургії

- АНДРІЙЦЬО, В. «Нова сцена» : Театр Карпатської України. – Ужгород, 2006. – 128 с.
- АНДРІЙЦЬО, В. Руський театр Товариства «Просвіта» в Ужгороді (1921–1929): Перший український професійний театр на Закарпатті. – Ужгород, 2012. – 232 с.
- АНДРІЙЦЬО, В. Августин Волошин і український театр на Закарпатті: (До 140-річчя з дня народження А. Волошина). – Ужгород, 2014. – 64 с.
- АНДРІЙЦЬО, В. Український театр Закарпаття у творчій спадщині Василя Греджі-Донського (До 75-ї річниці Карпатської України): Монографія. – Ужгород: Карпати, 2014. – 208 с.
- АНДРІЙЦЬО, В. Микола Садовський і Закарпаття: До 160-річчя з дня народження М. Садовського. – Ужгород, 2015. – 48 с.
- ДАВЫДОВА, И. Театр над Латорицей. – Ужгород, 1991. – 210 с.
- 25 – Українському народному театру / Упорядник: Й. Фельбаба. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі; Відділ української літератури в Пряшеві. – 224 с.
- 10 років УНТ / Уклав та упорядкував І. Мацинський. – Словацьке видавництво художньої літератури, 1958. – 246 с.
- Закарпатський вертеп / Упорядкування текстів І. Хланта. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – 237 с.
- ІГНАТОВИЧ, Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті. Книга перша. – Ужгород, 2008. – 344 с.
- ІГНАТОВИЧ, Г. Від гасниці до рампи: Нариси з історії українського театру на Закарпатті. Книга друга. – Ужгород, 2011. – 168 с.
- ЛАТЯК, Д. Двацц пец роки АРТ-РНТ «Дядя» (1970–1995). – Нови Сад, 1995. – 304 с.
- ЛАТЯК, Д. Театрални живот Руснацох. І часц. – Нови Сад, 2008. – 376 с.
- ЛАТЯК, Д. Театрални живот Руснацох. ІІ часц. – Нови Сад, 2011. – 648 с.
- Любов глядача – найвище визнання : Золоті сторінки історії та сьогодення театру Срібної Землі / Упорядник: В. Кобаль. – Ужгород, 2010. – 258 с.
- НЕДЗЪЛЬСКІЙ, Е. Угро-русскій театр. – [Ужгород]: [Уніо–Г. Миравчикъ], [1941]. – 112 с.
- ПАДЯК В. Історія карпаторусинської літератури и культури: драматургія и національний театр на Підкарпатській Руси (1848 – 1989): високошкольський учебник / Пряшівський університет у Пряшеві, Інститут русинського языка и культури. – Пряшів, 2015. – 186 с.
- Піонери Українського професіонального театру в ЧССР / Упорядкування: Ю. Дацко. – Пряшів, 1981. – 120 с.
- PUKAN, M. V premenách času: Ukrajinské národné divadlo / Divadlo Alexandra Duchnoviča. – Prešov, 2007. – 180 s.

- Різдово на Лемківщині: Фолклорно-етнографічний збірник / вшорила текст М. Горбаль. – Львів: 2004. – 216 с.
- РУСНАК, В. Театр Срібної Землі: Закарпатський обласний український музично-драматичний театр на півстолітньому рубежі. – Ужгород, 1996. – 184 с.
- Русская свадьба или свадебны рѣчи для сватовъ (старостовъ) и дружбовъ и свадебны пѣсни. Собрал А. Бобульскій. – Ужгород, 1926. – 48 с.
- УНТ на службі народу / Упорядник: Ю. Дацко. – Братіслава – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1976. – 72 с.
- ФЕЈСА, М., Међеши, Макаји Ђ. Талија у Куцури: фотомонографија. – Куцура – Нови Сад, 2013. – 84 с.
- ЧОРИ, Ю. Драматургія Закарпаття (Шляхи історичного розвитку). – Ужгород: Карпати, 1996. – 212 с.
- ŠELEPES, J. Rusinsko-ukrajinské ochotnícké divadlo na Slovensku (1919–1949). Русько-український аматорський театр на Словаччині (1919–1949). – Prešov, 2012. – 96 s.
- ШЕРЕГІЙ, Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – 414 с.

Монографії за історію карпаторусинської літератури (включно театер)

- АРИСТОВЪ, Ф. Карпато-русскіе писатели: Изследование по неизданнымъ источникамъ: Въ трехъ томахъ. – Т. I. – Москва, 1915. – 305 с.
- БАЧА, Ю. Літературний рух на Закарпатті середини ХІХ століття. – Пряшів, 1961. – 274 с.
- БИРЧАК, В. Литературнѣ стремлѣнія Подкарпатскоѣ Руси. – Ужгород: Типографія Акціонерного Товариства «УНІО», 1921. – 96 с.
- БИРЧАК, В. Літературні стремління Підкарпатської Руси. – Ужгород, 1937. – 186 с. – [Перевидання: 1993].
- HARTL, A. Literární obrození podkarpatských Rusínů v letech 1920–1930: Zvláštní otisk ze Slovanského přehledu. – Praha, 1930. – 69 s.
- DUĆ-FAJFER, H. Literatura Łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku / Polska akademia umiejętności; Prace Komisji wschodnioeuropejskiej, Tom VII. – Kraków, 2001. – 418 s.
- Історія подкарпаторуської літератури [Степан Добош] / Издание Регентского Комиссаріята. – Унгвар, 1942. – 64 с.
- МИКИТАСЬ, В. О. В. Духнович: Літературно-критичний нарис. – Ужгород, 1959. – 104 с.
- МИКИТАСЬ, В. Давня література Закарпаття: Нариси літератури Закарпаття доби феодалізму. – Львів, 1968. – 256 с.
- МИКИТАСЬ, В. Галузкамогутнього дерева: Літературний нарис. – Ужгород, 1971. – 208 с.
- МИКИТАСЬ, В. 3 ночі пробивалися... – Ужгород, 1977. – 160 с.
- МИШАНИЧ, О. Загальноукраїнський контекст літератури Закарпаття: Літературно-критичні студії. – Ужгород, 1996. – 100 с.

- НЕДЗЬЛЬСКИЙ, Е. Очеркъ карпаторусской литературы. – Ужгород, 1932. – 289 с.
- ПАДЯК, В. Нарис історії карпаторусинської літератури XVI–XXI століть. – Ужгород, 2010. – 204 с.
- ПАДЯК, В. Нарис історії карпаторусинської літератури XVI. – XXI. стороча. – Пряшів, 2012. – 140 с.
- ПАДЯК, В. Нарис історії карпаторусинської літератури = A History of Carpatho-Rusyn Literature. – Торонто : Каф. українознавчих студій Торонтського університету, 2016. – 256 с.
- PADIAK, W. Historia literatury karpakorusińskiej / Przekład: Katarzyna Jopek; Słowo wstępne: Magdalena Lachowicz. – Krosno: RuthenicArt, 2017. – 318 s.
- RUSINKO, E. Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'. – Toronto – Buffalo – London, 2003. – 560 p.
- ТАМАШ, Ю. История русской литературы. – Београд, 1997. – 752 с.

Статі за карпаторусинський театр и драматургію

- АЛМАШІЙ, М. Музикально-педагогічна діяльність русинки Марії Шіллер из Поляны Свалявського русинського округу // Алмашій М. Еволюція світозора. – Ужгород, 2016. – С. 467-468.
- БАГЛАЙ, Й. Квітка відродження: Українському професійному театрові на Закарпатті – 70 років // Новини Закарпаття. – Ужгород. – 1991. – 12 січня (№ 7-8). – С. 8-9.
- БЕЗУШКО, В. Театр «Просвіти» в Ужгороді // Хороб С. Українська драматургія 20-30-х років у Західній Україні та діаспорі. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 162-164.
- ВАРХОЛ, Й. Лопатки // Дружно вперед. – 1995. – № 9-10 (вересень-жовтень). – С. 26-27.
- ГУРАЙЧИК П. Деякі мовно-художні особливості драми О. Духновича «Добродитель превышает богатство» // Науковий збірник музею українсько-руської культури у Свиднику. – Вип. 23: Олександр Духнович і наша сучасність: Матеріали міжнародної наукової конференції Пряшів, 20-21 червня 2003 р. / Упоряд.: М. Мушинка та М. Сополига. – Братислава, 2005. – С. 125-128.
- ГРЕНДЖА-ДОНСЬКА, З. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Гренджа-Донський Василь: Твори: У 2-х томах. Т.1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 5-68.
- ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ, Й. Спостереження над складом лексики драми О. Духновича «Добродитель превышает богатство» // Олександр Духнович: Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня смерті (1865–1965). – Пряшів, 1965. – С. 151-169.
- Дні русинського театру: Братислава '94. Dni rusínskeho divadla : Bratislava, 24.3 – 28.3.1994 / Театер Александра Духновича в Пряшові; Русинська оброда в Пряшові; Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove; Rusínska obroda v Prešove; Zodpovedný redaktor: V. Turok. – Prešov, [1994], 24 с.
- ДУЦЬ-ФАЙФЕР, О. Два життя – дві смерті в часі и поза часом // Річник Руської бурси 2016. Rocznik Ruskiej bursy 2016/ зредагувала О. Дуць-Файфер. – Горлиці – Gorlice, 2016. – С. 17-26.

- JIRÁSEK, J. A. V. Duchnovič jako básník a dramatik // Podkarpatská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi / Redagoval J. Zatloukal. – Bratislava, 1936. – С. 203-207.
- Карпаторусский Народный Театр // Народная школа: Журнал Учительского Товарищества Подкарпатской Руси. – Ужгород. – Годъ изданія: XVI. – 1937. – Апрель. – С. 16-18.
- КОЛЕСАР, Г. Театер – фундамент руснацкого ества: Театрална діялносць югославянских руснацох у сезони 1990/91. року // Русин : Культурно-християнський часопис. – Пряшів. – 1991. – Рочник 1. – Число 3. – С. 16-17.
- КОНТРОШЪ, А. Духновичъ – учитель и воспитатель угрорусского народа // Голос Русина: Культурно-белетристичный часопис Русинів / Світовий конгрес Русинів. – 2015. – Рочник 5. – Число 1. – С. 20-23.
- КОПОРОВА, К. Язык професіонального русиньского театру // Русиньский язык межді двома конгресами: Зборник рефератів з III. Меджінародного конгресу русиньского языка, Краків, 13. – 16. 9. 2007 / ед. А. Плішкова. – Пряшів: Інштитут русиньского языка і культури ПУ, 2008. – С. 113-126.
- KUBEK, E. A. Naše amatorské predstavenia: Nedostatky, které na každý pad potřebuju lečení // Kalendár amerikansko rusko slovenský na rok 1917 = Американській рускій мѣсяцословъ на годъ (рокъ) 1917. – Rok vydania XXII. – [Homestead, Pa]. – [1916]. – Р. 93-99.
- ЛИНТУР, П. Драма Е. А. Фенцика «Покорение Ужгорода» // Матеріали XXI наук. конф. Ужгородського держ. ун-ту. Сер. філологічна. – Київ, 1967. – С. 67-70.
- МАГОЧІЙ, П. Р. Театр і мистецтво // Магочій, П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994. – С. 101-104.
- MARKO, M. Sučasné rusínske profesionálne divadlo // Rusínska kultura a školstvo po roku 1989: Zborník vedeckých a vedecko-populárnych príspevkov 1. / Zostavovateľka A. Plíšková. – Prešov, 2008. – S. 138-146.
- МЕДВІДЬ, П. Театер Александра Духновича – жрідло літератури і языка // Річник Руской бурсы 2015. Rocznik Ruskej bursy 2015. – Горлиці, 2015. – С. 163-170.
- МИГАЛКА, И. Вифлеемскі игры в роках 1870–1910 в Тересвянской долині // Все-державный Русинський Вісник. – Будапешт. – Рочник III. – 2001. – Ч. 12 (децембер). – С. 11.
- НЕДЗЬЛЬСКИЙ, Е. О сельскомъ театрѣ // Огоньки: Художественный сборникъ. Составленный группой писателей.– Ужгород: Изданіе Комитета Красного Креста, 1940. – С. 45-49.
- НЕЛЛИНЪ. Карпаторусский Национальный Театр // Заря: Иллюстрированный журнал Карпатской Руси / Редакція: С. Анталовскій, П. Цибере, М. Поповичъ, Е. Микита, В. Лендбель, В. Колесниковъ, І. Жупанъ, А. Фариничъ, И. Гогна; Издательница: А. Ладани. – Ужгородъ – Прага-Винограды. – 1938. – № 1 (28 июля). – С. [4].
- НЕЛЛИНЪ. Театр: Памяти К. С. Станиславскаго // Заря: Иллюстрированный журнал Карпатской Руси / Редакція: С. Анталовскій, П. Цибере, М. Поповичъ, Е. Микита, В. Лендбель, В. Колесниковъ, І. Жупанъ, А. Фариничъ, И. Гогна;

- Издательница: А. Ладани. – Ужгородъ – Прага-Винограды. – 1938. – № 2 (10 сентября). – С. [5].
- Новая книга [«Основы театрального творчества» П. Н. Алексѣева] // Народная школа: Журналъ Учительскаго Товарищества Подкарпатской Руси. – Ужгород. – Годъ изданія: XVI. – 1937. – Май. – С. 13.
- Общее Собрание Карпатор. Нар. Театра // Народная школа: Журналъ Учительскаго Товарищества Подкарпатской Руси. – Ужгород. – Годъ изданія: XVI. – 1937. – Май. – С. 12.
- ПАГИРЯ, В. Драматург Олександр Сливка // Пагирия В. Народжені для творення історії. – Ужгород, 2006. – С. 55-57.
- ПАГИРЯ, В. Руський народний театр // Пагирия В. Слідами «Карпатської України». – Ужгород, 2010. – С. 9-12.
- ПАГИРЯ, В. Руський народний театр // Срібна Земля. – Ужгород. – 2013. – 1 листоп. – С. 7.
- ПАДЯК, В. Йосиф Кизак и аматерський театер у карпаторусинів часу меживойня // Кизак, Йосиф. Свадьбов ся начинат и свадьбов ся скончит : селська игра з музиков у 3-х діях. – Факс. видання подля: Кизак, Йосиф. Свадьбой начинается и свадьбой кончится. – Книгопечатня “Св. Николая” в Пряшевѣ, 1937. – Ужгород, 2013. – С. 49-59.
- ПАДЯК, В. Незнамый сценарій русинського віфлеєма из села Ставне на Підкарпатській Руси // Народны новинки. – Пряшів. – 2013. – Ч. 12 (4 децембра). – С. 4.
- ПАДЯК, В. Незнамый сценарій русинського віфлеєма из села Ставне на Підкарпатській Руси и ёго відповідник из села Великий Липник на Пряшівській Руси // Studium Carpato-Ruthenorum 2013: Штудії з карпаторусиністики 5. / Зост. К. Копорова. – Пряшів, 2013. – С. 152-162.
- ПАДЯК, В. Серію «Русинське факсміле» отворяє драма Александра Духновича // А. Духнович. Добродітель превышає богатство : Игра на три дії: на честь 210. роковин народження А. Духновича. – Ужгород, 2013. – С. 65-67.
- ПАДЯК В. Амаатерське театралне двиганя у карпаторусинів як основа формованя національного театру часу меживойня // Studium Carpato-Ruthenorum 2014 : Штудії з карпаторусиністики 6. / Зост. К. Копорова. – Пряшів, 2014. – С. 132-150.
- ПАДЯК, В. Амаатерське театралне двиганя у карпаторусинів як основа формованя національного театру часу меживойня и закладины національного театра: еволюція драматургії од легкых водевілів до складных драматичных форм // Studium Carpato-Ruthenorum 2015 : Штудії з карпаторусиністики 7. / зост. К. Копорова. – Пряшів, 2015. – С. 102-121.
- ПАДЯК, В. “Лопатка”, авадь забава при мерці // Музейна загорода : річник Музею Лемківской культуры в Зындранові = Muzealna Zahoroda : rocznik Muzeum kultury Łemkowskiej w Zyndranowej / редакция : Б. Гоч, С. Дубель-Дмитришин = pod redakcją : B. Gocz, S. Dubiel-Dmytryszyn. – Zyndranova, 2017. – № 2. – s. 55-73.

- ПАДЯК, В. П'єса "Овчарь": любовна драма на порозі світової трагедії: (карпаторусинський театр доби Другої світової війни) // Грабарь, Владимир; Лугош Михайло. Овчарь: драма из селського жита подля сужета Сіона Сільвая на 4 дії; Изглядовательный центр карпатістики. – Факс. вид. за: Овчарь: драма из сельской жизни по сюжету Сіона Сильвая въ 4-х дѣйствіях. – Ужгородъ: 1940; серію веде В. Падяк. – Ужгород: Выдавательство В. Падяка, 2017. – С. 81-110.
- ПАДЯК, В. Театралне дійство авадь містика (за еден давный обычай у карпаторусинів) // Studium Carpato-Ruthenorum 2017: Штудії з карпаторусиністики 9. / зост. К. Копорова. – Пряшів, 2017. – С. 120-134.
- 50: Театер світа : Фрагменти з п'ятнадцятѣх найуспішніших інсценаций. Divadlo sveta: Fragmenty z pätnástich najúspešnejších inscenácií. Program DAD v Prešove. – Prešov, [1996]. – 24 с.
- РУДЛОВЧАК, О. Історична прем'єра [Рец. на постановку пєсы «Головный тарабанщик» А. Духновича на сцені УНТ, 27 арпіла 1963 р.] // Дукля. – Пряшів. – 1963. – № 3. – С. 67-68.
- СІРАК, Й. Духнович і розвиток драматургії на Закарпатті в ХІХ ст. // Літературна та педагогічна спадщина О. Духновича: Тези доповідей та повідомлення до наукової сесії, присвяченої 100-річчю з дня смерті О. Духновича: травень, 1965 р. – Ужгород, 1965. – С. 41-45.
- СЛИВКА, О. Позашкільна культурно-освітня робота в Велятині в 1931–1935-их роках // Сливка Олександр. На цій тяжкій дорозі: Спогади і роздуми. – Ужгород: Гражда, 2008. – С. 48-51.
- ФЕДИНИШИНЕЦЬ, В. Духнович залишається... [вистава «Покаяння»]. – Трембіта. – Свалява. – 2003. – 25 листопада. – С. 14.
- ФЕДИНИШИНЕЦЬ, В. Реанімація Духновича-драматурга поза волею офіціозу: Есе до річниці вистави «Покаяння». – Трибуна. – Ужгород. – 2004. – 3 квітня. – С. 13.
- ФЕДОР С. Театральное дѣло на Подк. Руси // Подкарпатская Русь за годы 1919–1936. – Ужгородъ, 1936. – С. 141-143.
- ФРАНЦЕВ В. Изъ исторіи письменности Подкарпатской Руси ХVІІІ–ХІХ ст. (Посвящается о. архидіакону Е. Сабову) // Евменій Ивановичъ Сабовъ. Критико-біографическій очеркъ жизни и дѣятельности, изданный ко дню 70-лѣтняго юбилея писателя, критика и публициста. – Ужгородъ: Типографія «Школьной помощи», 1929. – С. 41-48.
- ЧОРІ, Ю. Лопатки (Усно-етнографічна пам'ятка народу) // Новини Закарпаття. – Ужгород. – 1992. – № 102-103 (25.07). – С. 9.
- ЧОРІ, Ю. Література, про яку забули: ретроспективний огляд драматургії Закарпаття // Новини Закарпаття. – Ужгород. – 1995. – 13.07, 20.07, 27.07; 3.08, 17.08, 26.08, 31.08; 14.09, 21.09; 05.10; 28.11, 5.12, 21.12, 28.12.

ЮРИЧКО, В. Принципи побудови художніх образів у драматичних творах О. Духновича в контексті будительської традиції XIX ст. // Науковий збірник музею українсько-руської культури у Свиднику. – Вип. 23: Олександр Духнович і наша сучасність: Матеріали міжнародної наукової конференції Пряшів, 20-21 червня 2003 р. / Упоряд.: М. Мушинка та М. Сополіга. – Братислава, 2005. – С. 125-128.

**Статі
за карпаторусинську літературу
(включно театер)**

BIRČAK, V. Dnešní stav podkarpatské literatury // Podkarpatská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi / Redagoval J. Zatloukal. – Bratislava, 1936. – С. 193-202.

ВЕРГУНЪ, Д. Н. Карпаторусская литература (Краткій очеркъ) // Восемь лекцій о Подкарпатской Руси. Переводъ съ чешскаго Д. Н. Вергуна. – Прага: Иждивеніемъ «Чешской школы политическихъ ученій», 1925. – С. 47-60.

[HANULYA, Joseph] [автор не зазначений]. Короткій perehľad našej literatury-pismenosti // Вождь–Leader. – Cleveland. – Vol. II. – 1930. – June: № 5. – Р. 10-11; № 6. – Р. 8-10; July: № 7. – Р. 16-18.

HARTL, A. Písemnictví podkarpatských Rusínů // Československá vlastiveda. Díl VII. Písemnictví. – Praha, 1933. – С. 273-290.

HARTL, A. Přehled literárního hnutí na Podkarpatské Rusi // Podkarpatská Rus: Sborník hospodářského, kulturního a politického poznání Podkarpatské Rusi / Redagoval J. Zatloukal. – Bratislava, 1936. – С. 181-187.

HORNJAK, N. A. Molodaja poslivojennaja literatura Karpatorossov i ich kulturno-političeskoje položenije // Kalendar' organizacii Svobody na hod 1937 / Sostavil ot imeni Organizacii Greko Kaht. Karpato-Russkich Spomahajusčich Bratstv Svobody Stephen Banitsky, III. redaktor "Vostoka". – Hod izdanija XI. – Perth Amboy, N. J. : Tipografija „Vostoka“, [1937]. – S. 142-156.

DUĆ-FAJFER, H. Literatura Łemkowska – zagadnienia badawcze // Łemkowie i łemkoznawstwo w Polsce / Pod redakcją A. A. Zięby; Polska akademia umiejętności; Prace Komisji wschodnioeuropejskiej, Tom V. – Kraków, 1997. – S. 87-98.

KUSIJ, L. Łemko Hryhorij Hanulak: działalność okresu lwowskiego (1907–1941) // Od-krywcy i budziciele Łemkowszczyzny. Materiały konferencyjne. – Sanok: Oficyna Wydawnicza Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Grzegorza z Sanoka w Sanoku, 2007. – S. 14-21.

КУСИЙ, Л. Видавнича діяльність Григорія Гануляка у Львові (1910–1939) // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. – 2010. – Вип. 1. – С. 139-153.

КУФЛЬОВСЬКИЙ, В. Визначні постаті минулого. Спиридон Черкасенко // Черкасенко Спиридон. Батьківська бандура: Байки, вірші, інтермедія, драма-казка, оповідання, статті. – Городок: Бедрихів край, 2013. – С. 5-12.

- Література / Е. Русинко, О. Дуць-Файфер, Н. Дудаш, П. Р. Магочій // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій. – Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. – С. 412-426.
- МАГОЧИ, П. Р. Литература крайних з Карпатской Руси // Русински / руски писні / Вибрала наталия Дудаш. – Нови Сад, 1997. – С. 235-241.
- MAGOCSI, Paul Robert. Rusyn-American Literature // Magocsi, P. R.. Of the Making of Nationalities There is No End/ Volume One: Carpatho-Rusyns in Europe and North America. – New York, 1999. – P. 430-445.
- MAGOCSI, Paul Robert. Our People: Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America. – Wauconda, Illinois, 2005. – p. 61-82.
- МАГОЧІЙ, П.- Р. Культури слов'янських іммігрантів в Північній Америці: Мовний фактор // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Серія «Історичні науки». – Випуск 23. – 2015. – С. 274-279.
- МИШАНИЧ, О., ЧУЧКА П. Августин Волошин (1874–1945) // Волошин Августин: Твори / Видання підготували О. Мишанич, П. Чучка. – Ужгород, 1995. – С. 5-36.
- НЕДЗЕЛЬСКИЙ, Е. [під псевд.: СРЕДИН И.]. Десять лет карпаторусской литературы // Центральная Европа: Ежемесячник. – Год издания III. – № 12. – Прага, 1929. – С. 8-9; № 13. – С. 8-9; Центральная Европа. – 1929. – III. – № 13. – С. 8. *Позерай также перепечатку статі: НЕДЗѢЛЬСКИЙ Е. Десять лѣтъ карпаторусской литературы // Карпаторусскія достиженія: Юбилейный сборникъ статей по поводу 10-лѣтія добровольнаго присоединенія Подкарпатской Руси къ Чехословакии / составитель А. В. Поповъ. – Мукачево, 1930. – С. 117-121;*
- НЕДЗЕЛЬСКИЙ, Е. Современная карпаторусская литература // Центральная Европа: Ежемесячник. – Год издания IV. – № 4 (апрель). – Прага, 1931. – С. 201-212;
- НЕДЗѢЛЬСКИЙ, Е. Л. Культурная жизнь на Подкарпатской Руси // Русский народный календарь на 1935 годъ. – Ужгород: Школьная Помощь, 1935. – С. 30-35.
- ПАДЯК, В. Емілій Кубек: 160-річчя від дня народження письменника, лексикографа (1857–1940) // Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2017 рік : рекомендації бібліотек, посіб. / Закарпат. облас. універс. наук. б-ка ім. Ф. Потушняка. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2016. – С. 210-219.
- ПАДЯК, В. Карпаторусинська література США // Музейна загорода = Muzealna Zahoroda : Річник Музею Лемківської Культури в Зындранові = Rocznik Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej / Редакция Богдан Гоч і Себастьян Дубель-Дмитришин. Ч. 1. – 2016. – Zyndranowa: RuthenicArt, 2016. – s. 103-128.
- ПАНЬКО, Ю. Князь Лаборець в художній літературі (Соціо-культурна аналіза) // Панько Ю. Князь Лаборець в художній літературі: Художні твори о князіві Лаборцєві / Русинська оброда на Словенську. – Пряшів, 2008. – С. 5-30.
- ПАТРУС, А. О карпаторусской литературе // Карпаторусский календар Лемко-Союза на 1938 / Составил Ваньо Гунянка. – Год издания XIII. – Нью Йорк, Н.Й.: Печатано в типографии Лемко-Союза, 1937. – С. 62-63.

РЕБРИК, Н. Письменницька спадщина Августина Волошина // Дукля. – Пряшів. – 2014. – № 4. – С. 50-62.

РУДЛОВЧАК, О. Літературні стремління українців Східної Словаччини у 20-30-х роках нашого століття // Рудловчак О. Біля джерел сучасності: Розвідки, статті, нариси. – Братіслава – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво у Братіславі; Відділ української літератури у Пряшеві, 1981. – С. 117-146.

RUSINKO, E. Carpatho-Rusin literature // The Greenwood Encyclopedia of Multiethnic American Literature. Volume I: A – C / Edited by Emmanuel S.Nelson. – Westport, Connecticut – London: Greenwood Press, 2005. – P. 392-396.

СОЧКА-БОРЖАВИН, В. Духовный отец Подкарпатских Русинов (К 190-летию со дня рождения Александра Духновича) // Сочка-Боржавин В. Коло колыскы патріотичного ренесанса. – Ужгород, 2008. – С. 193-197.

Додаточні жерела

БОДАК, Я. Календарні свята, обряди, пісні Горличчини (Лемківщина) // Музейна загорода: річник Музею Лемківской культуры в Зындранові = Muzealna Zahoroda: rocznik Muzeum kultury Łemkowskiej w Zyndranowej / редакция: Б. Гоч, С. Дубель-Дмитришин = pod redakcją: B. Gocz, S. Dubiel-Dmytryszyn. – Zyndranova, 2017. – № 2. – С. 79-95.

ЗАЛЕСЬКА-ОНИШКЕВИЧ, Л. Українська драматургія на Північно-Американському континенті// Хороб С. Українська драматургія 20-30-х років у Західній Україні та діаспорі. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 167-173.

Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / укладачі П. Р. Магочій, І. Поп; заг. редакція: П. Р. Магочій. – Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. – 856 + XXXII с.

HORBAL, B. Lemko Studies: A Handbook. – New-York: Carpatho-Rusyn research center., 706 s.

Opportunity Realized: The Greek Catholic Union's First One Hundred Years 1892–1992. – Beaver, Pa: Greek Catholic Union of the U.S.A., 1994. – 286 p.

ПАГИРЯ, В. Незабутні (Нащадки Івана Сільвая). – Мукачево, 1999. – 22 с.

ПАГИРЯ, В. Антонін Гартл // Пагіря В. Народжені для творення історії. – Ужгород, 2006. – С. 73-74.

ПАГИРЯ, В. Іван Мураній: прозаїк, перекладач, драматург // Пагіря В. Народжені для творення історії. – Ужгород, 2006. – С. 20.

ПАГИРЯ, В. Антоній Бобульський: До 130-річчя від дня народження // Пагіря В. Сторінки золотого фонду Карпатського краю. – Ужгород, 2008. – С. 24-25.

ПРИХОДЬКО, О. Пробудилась Русь...: Закарпаття 50 літ назад (Спомини). – Нью Йорк: Накладом Карпатського Союзу в ЗСА, 1972.– 32 с.

ROSKO, Daniel. The Impact of Carpatho-Rusyn Immigrants and Their Descendants on the United States // *Saber and Scroll*: Vol. 6 : Iss. 2, Article 6. – 2017. – P. 77-88. Available

at: <http://digitalcommons.apus.edu/saberandscroll/vol6/iss2/6>

- СТЕПОВА, І. Коломийська видавнича серія «Театральна Бібліотека» (1898–1914): Книгознавчий аспект // Вісник Львівського університету: Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»: Випуск 8. – 2014. – С. 149-161.
- ХОРОБ, С. Українська драматургія 20-30-х років у Західній Україні та діаспорі. – Івано-Франківськ, 2008. – 192 с.
- ШМАЙДА, М. А щі вам вінчую : Календарна обрядовість русинів-українців Чехо-Словаччини. Том І. – Братіслава – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво у Братіславі; Відділ української літератури у Пряшеві, 1992. – 502 с.

Методичні приручники про аматерські театри

- АЛЕКСЕЕВ, П. Основы театрального творчества. Краткое руководство для театральных кружков, начинающих режиссеров и актеров. – Ужгород: Школьная Помощь, 1937. – 48 с.
- Д. А. Сельский театр. Подручник для сельских театральных кружков. – Ужгород, 1924. – 32 с.
- ПАТЕК, Фр. Драматизація // Учительскій Алманахъ на рокъ 1923–24 : Рочникъ II/ Составивъ: А. М. – Ужгородъ: Книгопечатня «Викторія». – С. 65-67.

ПРИЛОГЫ

1. ІЛУСТРАЦІЇ

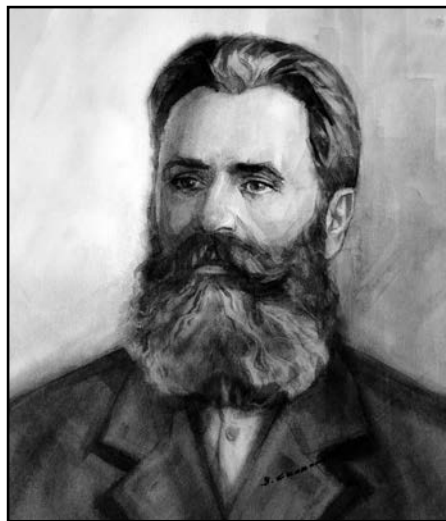
2. СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ОРІГІНАЛНИХ ПЕС И ПЕРЕКЛАДІВ, ДІТОЧЫХ ПЕС ПІДКАРПАТОРУСІНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ЧАСУ МЕЖИВОЙНЯ (1919–1944)

3. СПИСОК ОРІГІНАЛНИХ ПЕС И ПЕРЕКЛАДІВ, ДІТОЧЫХ ПЕС ПІДКАРПАТОРУСІНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ЧАСУ МЕЖИВОЙНЯ, ШТО ОБСТАЛИ (ЦИ ДОВШЫЙ ЧАС ОБСТАВАЛИ) У РУКОПІСУ (1919–1944)

Драматикы второй половины XIX – зачатку XX ст.

А. Духнович

Є. Фенцик

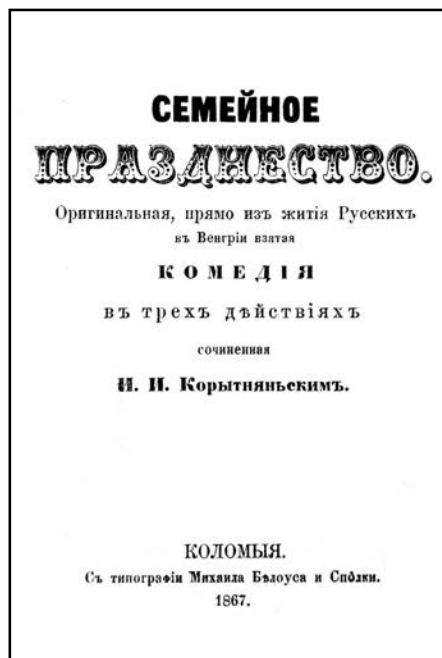
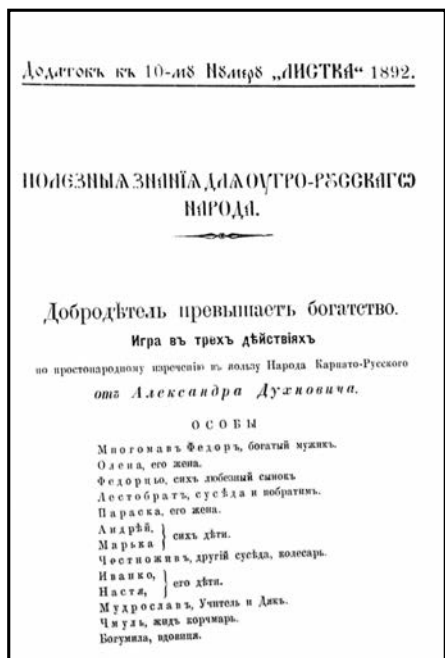
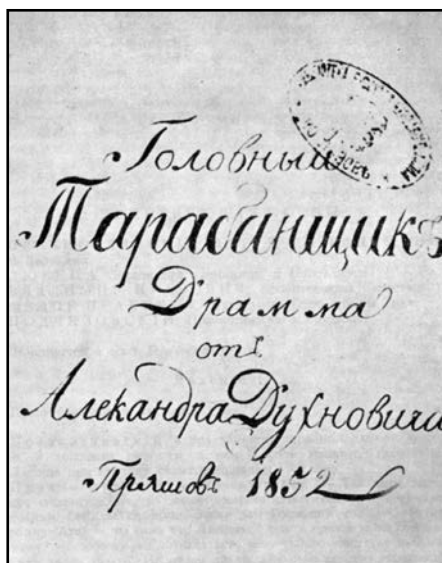
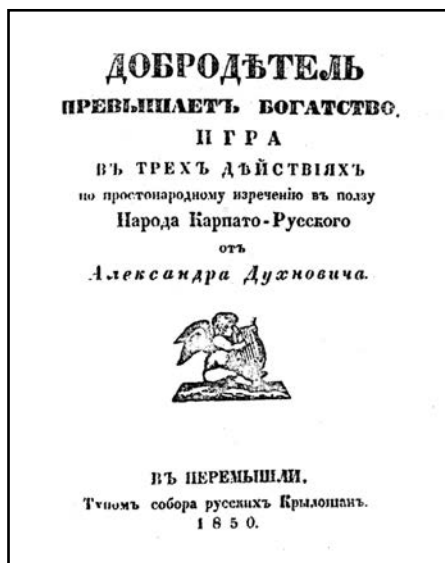

И. Корытнянский

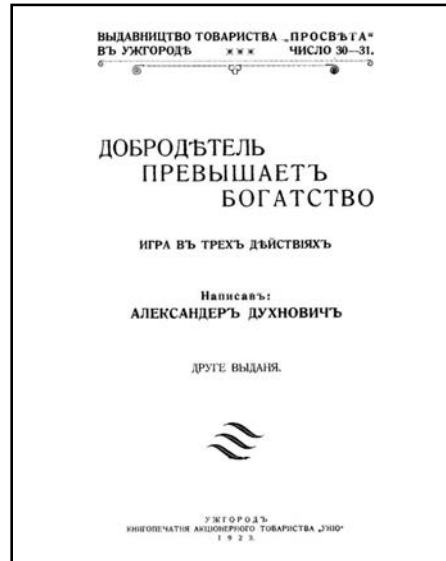
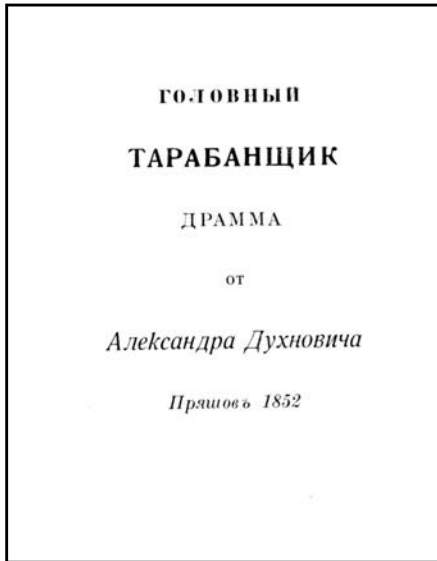

К. Алексович

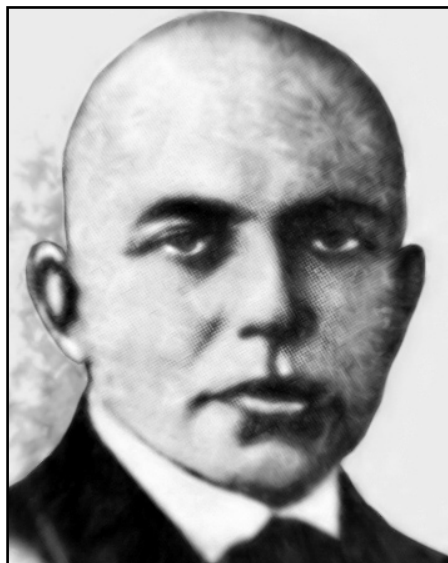
Драматичні твори XIX ст. ...

... и їх перві перевыдання

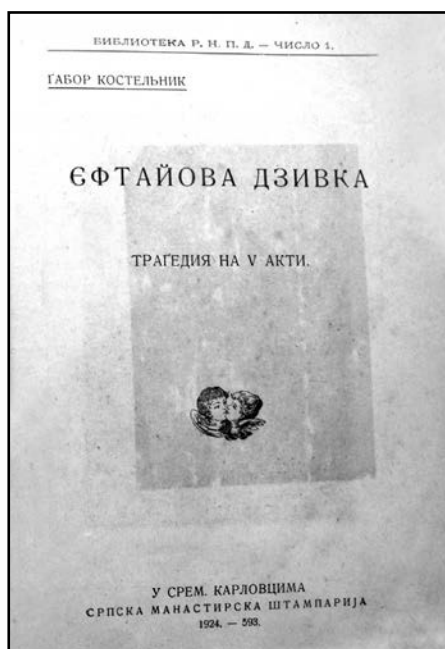
Лемківські и войводинські драматики зачатку XX ст.

Г. Гануляк

Г. Костелник

Підкарпатські драматики першої половини ХХ ст.

С. Сілвай

А. Бобулський

И. Мураній

П. Федор

Й. Кизак

І. Невицька

В. Гренджа-Донський

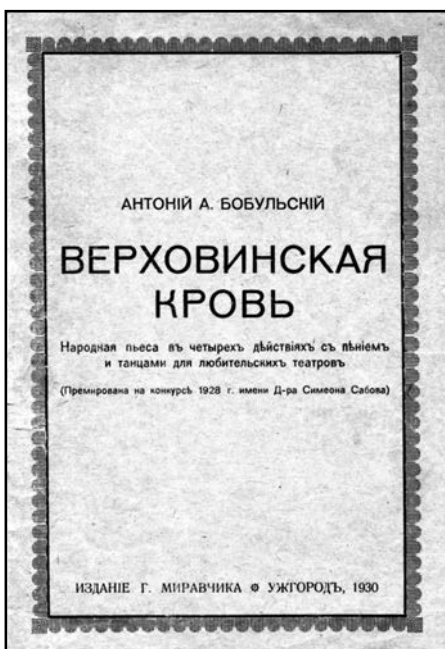
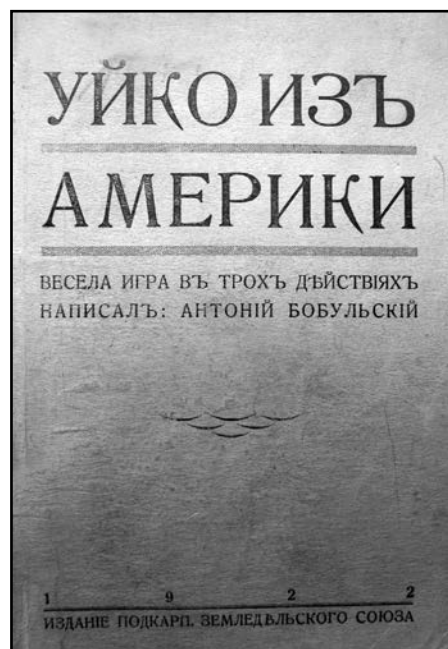
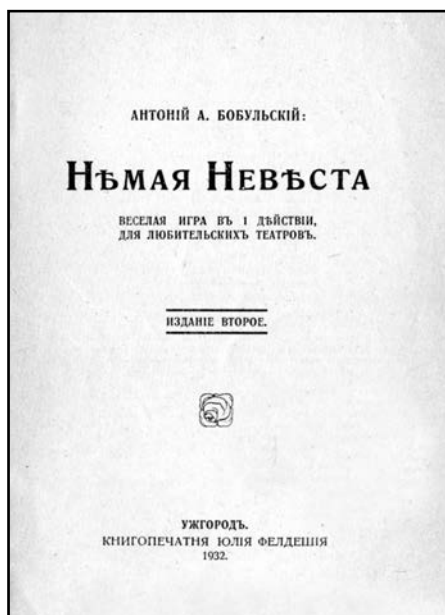
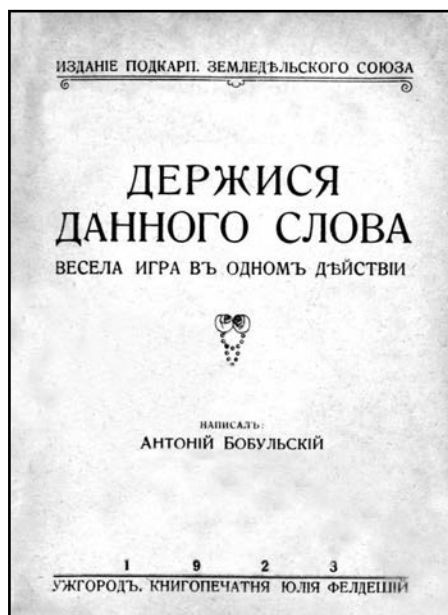

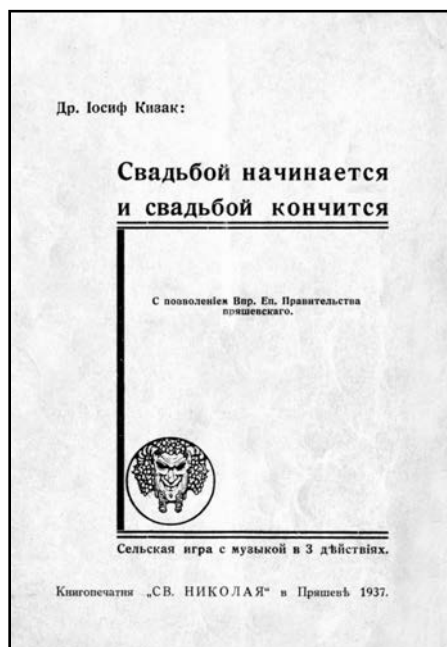
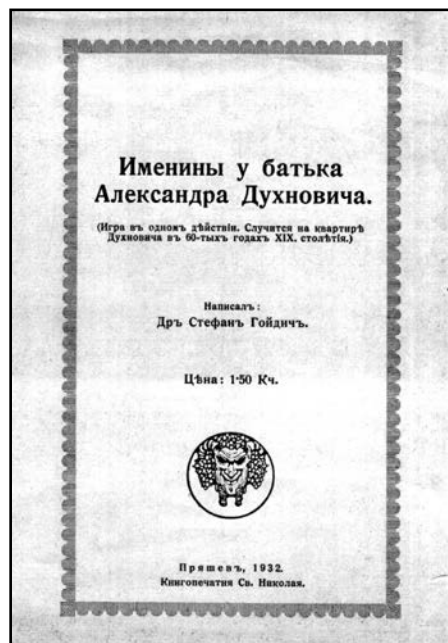
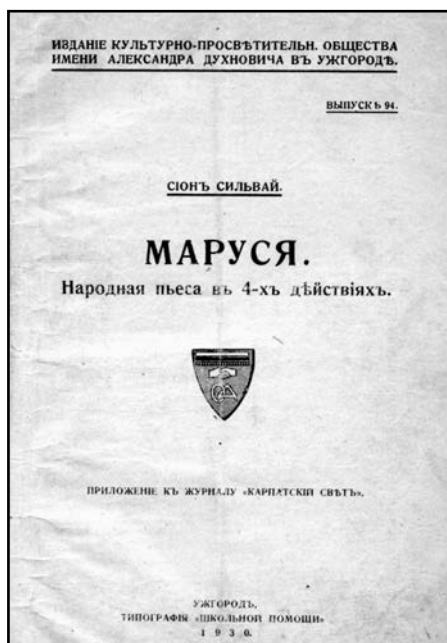
А. Волошин

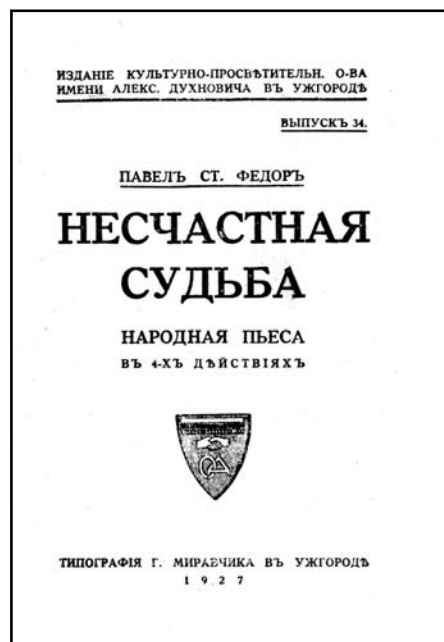
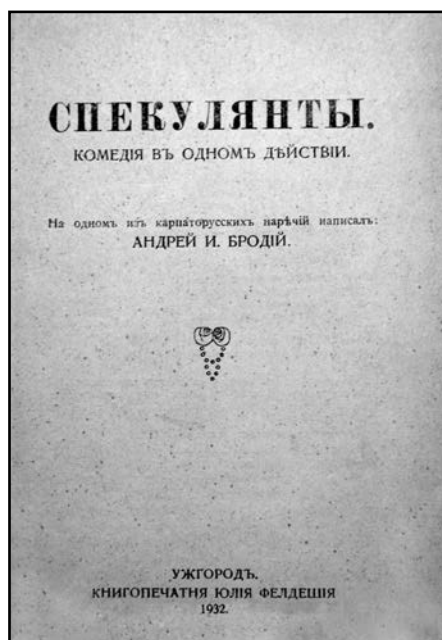

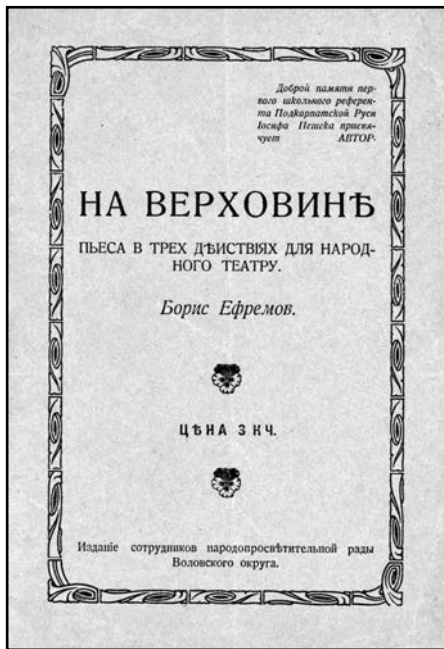
А. Сливка

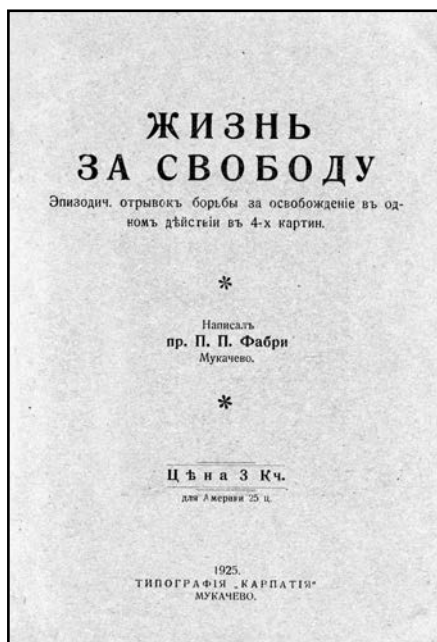
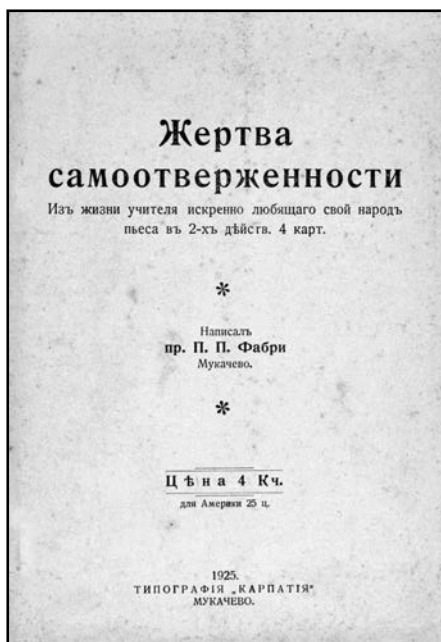
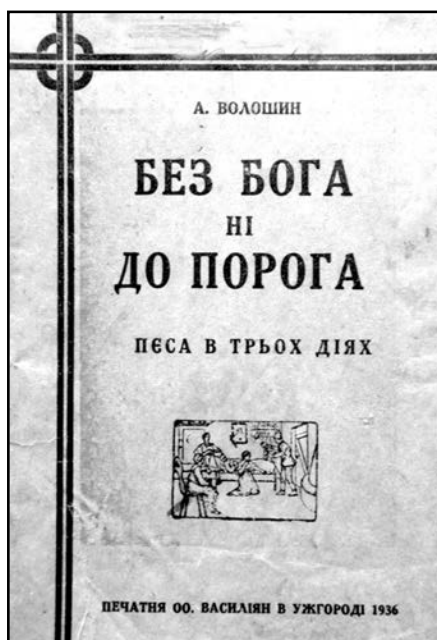
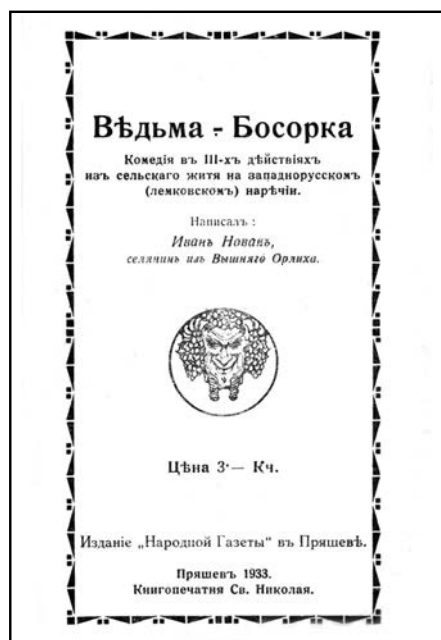
Драматичні твори доби міжвоєнної (1919–1939)

Аматорські театри доби міжвоєнної (1919–1939)

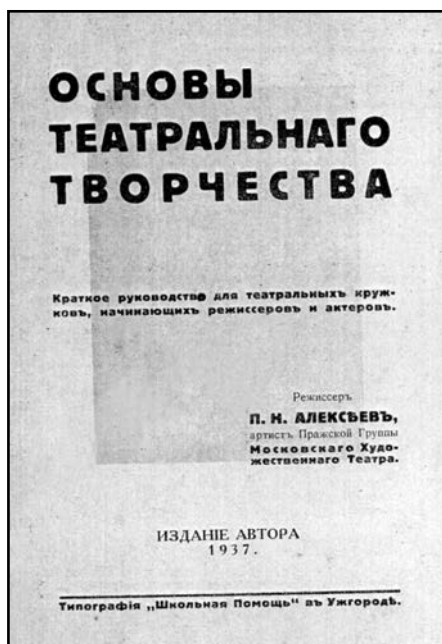
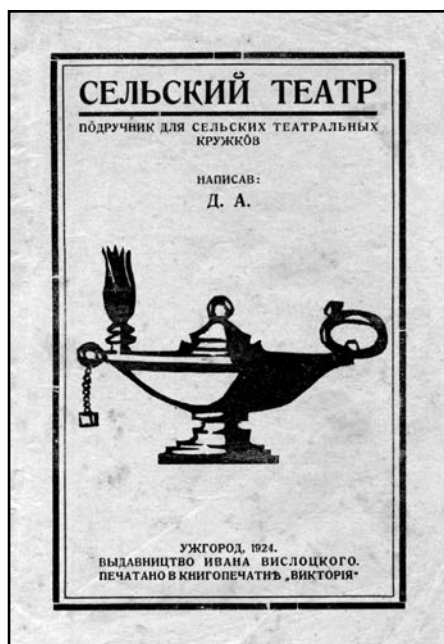
Театральный кружок с. Середне, режисер А. Булеца (1928 р.)

Діточий театрално-хоровий кружок с. Поляна,
режисер М. Шіллер (1927 р.)

Театральный кружок с. Доманиці, режисер Н. Малеца (1927 р.)

Методичні приручники про аматорські театри Підкарпаття

**Руський театр Общества “Просвіта” в Ужгороді
(1921–1929 рр.)**

Руський театр Общества “Просвіта” в Ужгороді
на чолі із режисером М. Садовським (1923 р.)

Варошський театр в Ужгороді перед Першою світовою війною

**Земський Підкарпаторусський народний театр
(1936–1938 рр.)**

Л. Кайгл

В. Кліма

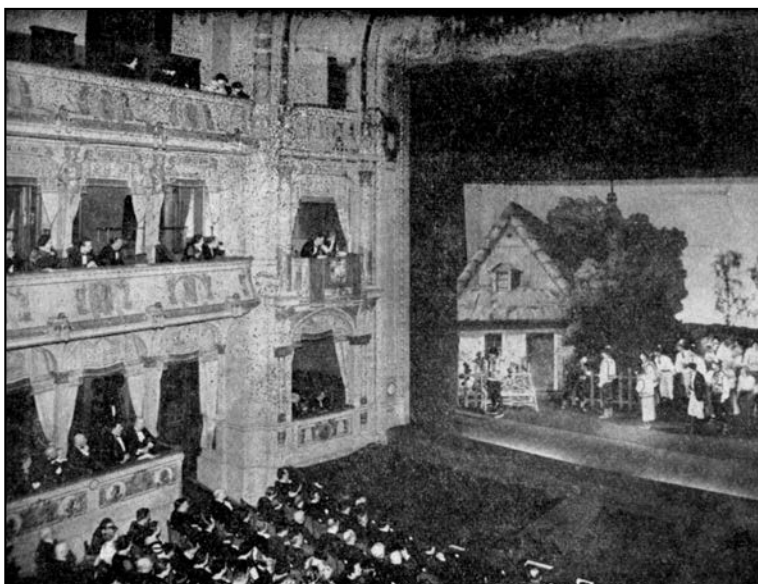

Ф. Главаты

Місячний драматичний курс.

Сидят изліва: Я. Чейка, П. Алексеев, О. Куфтіна-Полуектова,
Л. Кайгл, В. Іванова-Старуха, Є. Недзелський (1934 р.)

Премера
чеськой пєсы
“Маріша”
братів Мрштїков
у Виноградськїм
театрі Прагы
(1936 р.)

Трупа ЗПНТ
на чєлі из
Ф. Главатым
у редакції
програм про
Підкарпатську
Русь Кошицько-
го радіо почас
награваня
радіоспєктакла
(1936 р.)

На годині фехтовання почас репетиції

Дочасний режисер ЗПНТ
П. Алексєєв у ролі Клеща у
песі М. Горького “На дні”

Звізды чеського кіна
В. Фербасова и Г. Бушова
(сидят) на навщиві ЗПНТ.
Стоять (изліва) містні актеры
М. Пілцер, В. Чех, М. Лу-
гош и О. Батько (1937 р.)

Песа
“Староконицький
дударь”
Л. Строупеж-
ницького,
режисер
Л. Либовицький
(сидит у центрі)
(1938 р.)

**Афіша Земського Підкарпаторусского народного театра
(театральный сезон 1937/1938 гг.)**

МІСЯ С. Г. ВЪ
Начало въ 20 часѣхъ

Дорога цвѣтовъ

Комедія въ 4 дѣйствіяхъ В. Катаева. Режія: В. Грабарь.

Искренняя М. Кукурузова	Бабушка Тани Е. Сочка
Ее дочь М. Гринякъ	Женя Гусевъ, комсомолецъ В. Цыганитъ
Молодой мужъ Маши, популярный Г. Щербинская	Подруга Тани О. Батько
Докторъ В. Грабарь	Поля, домработница В. Бидякъ
Курьеръ П. Гоца	Курьеръ М. Пилцерь
М. комсомолецъ Ю. Вышний	Вѣра Газгольдеръ С. Поповичъ
В. Тани В. Лакатошъ	Мужъ Вѣры Газгольдеръ

МІСЯ С. Г. ВЪ
Начало въ 20 часѣхъ

Верховинская кровь

Народная пьеса въ 4 дѣйствіяхъ съ пѣніемъ и танцами.

Написаль: А. А. Бобульскій. Режія, хореографія и сцена: В. В. Либовицкій.

Ахмедъ Бей, фабрикантъ В. Грабарь	Иванъ А. Бачкай
Марфа, его дочь М. Кукурузова	Ю. В. Цыганитъ
Марица И. Фешикъ	П., скена О. Батько
Морина М. Гринякъ	Ксенія Ю. Вышний
Иванъ І. Данканичъ	Степанъ І. Данканичъ
Ахмедъ Ю. Качуръ	Михаиль Ю. Качуръ
Ахмедъ, староста В. Бидякъ	Павель И. Фешикъ
Марфа, его жена В. Лакатошъ	Первый полицейскій І. Данканичъ
Сера Г. Щербинская	Второй полицейскій Ю. Качуръ
Марица Е. Сочка	

Балетный танецъ въ 1. дѣйствіи исполнить: В. В. ЛИБОВИЦКІЙ.

Представленіе одбудетъ

Цѣны мѣстъ: Кч 10'., 8'., 6'., 4'., 2'.

Гварительная продажа билетовъ:

Актеры Земського Підкарпаторусского народного театра

М. Пілцер

И. Фенцик

М. Лашкай

А. Ладані

В. Бідяк

М. Гривняк

Е. Сочка

М. Лугош

Ю. Вышний

В. Грабарь

Ю. Грицюк

С. Кочаник

В. Чех

В. Левкулич

С. Попович

О. Батько

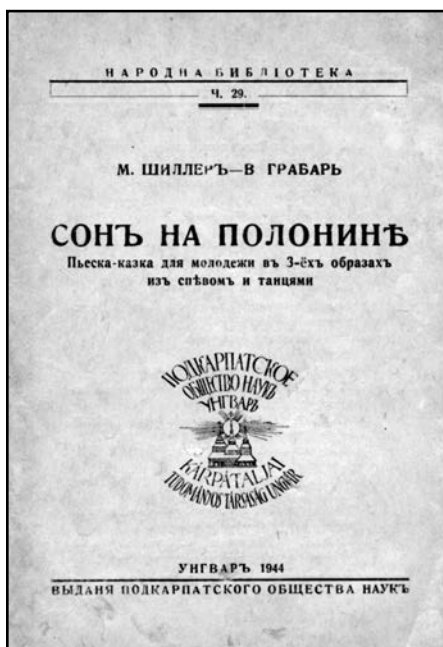
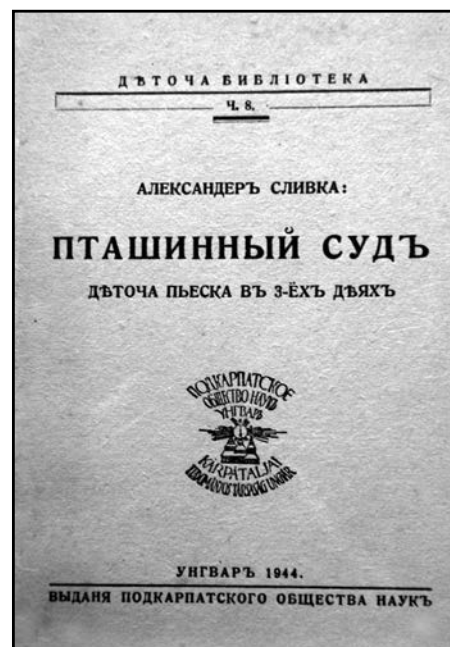
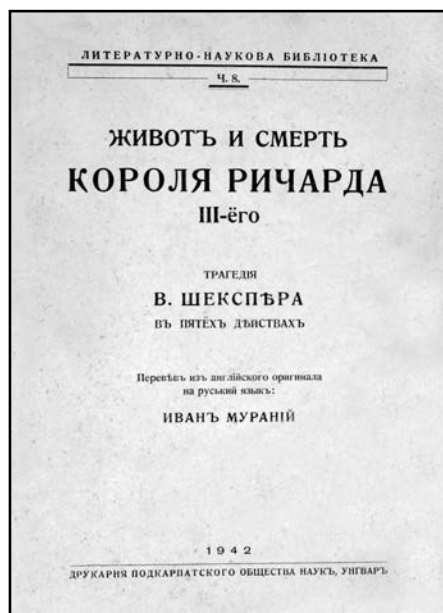

Ф. Маланка

Г. Щербинська

Драматичні твори доби 1939–1944 рр.

Угро-руський національний театр (1939–1942 рр.)

Драма
“Овчарь”
М. Лугоша и
В. Грабаря
(1940 р.)

Делегат Коморы
мадярських артистів
Балінт Бенько
на прем'єрі “Овчаря”
в Ужгороді.
Сидять зліва:
П. Алексєєв,
Б. Бенько,
М. Лугош.

Комедія
А. Коцебу
“Недорозуміння”
(1941 р.).
Изліва:
М. Костелник,
В. Левкулич,
М. Лашкай,
В. Цыганин.

Руський народный театр (1942–1944)
на театралных афішах

РУСЬКІЙ НАРОДНИЙ ТЕАТЕРЪ

въ Городскомъ Театрѣ

Директоръ: Павелъ Гомонай.

Телефонъ: 466.

Открыта сезоны!

Дня 13-го декабря 1943. г., понедѣлокъ въ 7 ч. вечера
Премьера! Тутъ першій разъ!

ВИНО

Пьеса въ 3 дѣйствіяхъ. — Нависавъ: Гейда Гардонъ. — Перевелъ: Стефанъ Драгошскій.

ДѢВЬ ОСОБЫ:

мис Барачъ — — — Гаврилъ Вайда
Удъ, его жола — — — Марія Лашкай
лѣтъ, нѣхъ сыла — — —
атый, Иириовъ братъ — — — Вас. Левкулъчъ
укагова, мати Юли — — — Анна Ладанъ
кзика, сестра Юли — — — Анна Котъо

Мих. Пасолдъ, вуйко Юли — — — Дръ Иванъ Ишенио
Естерта, сусѣдка Барача — — — Елена Грицонъ
Габораъ Герге, староста — — — Василь Бидельъ
Его жола — — — — — М. Боролинъ
Павелъ Дурбинъчъ, врисежи — — — Иванъ Феминъ
Павелъ Пеглейда, коваль — — — Юрій Сога

Режиссеръ: Дръ ПАВЕЛЬ АЛЕКСѢЕВЪ

Кача — — — — — Вас. Меридиъ
Битъ | цигане — — — — — Василь Пигири
Тепиъ | — — — — — Павелъ Яртинъ
Жуки, служница — — — — — Марг. Батъе
Книбировъ — — — — — Василь Складъ
Жоны, сеяние, народъ.

Дня 14-го декабря, вторникъ въ 7 ч. вечера.
Реприза! Въ новомъ розпредѣленю роли!

ТИСА ТЕЧЕ

Карпаторуська пьеса въ 3 дѣйствіяхъ. — Нависавъ: Емилъ Калабинъ.

ДѢВЬ ОСОБЫ:

Андрій Петрихъ — — — Василь Складъ
Азриъ, его жола — — — Анна Ладанъ
Катерина, бахъ домка — — — Марія Лашкай
Ола, сестра Марин — — — Елена Грицонъ
Кероника, еѣ домка — — — М. Боролинъ

Микола Юдикъ — — — Вас. Левкулъчъ
Гриць Канюкъ — — — Гаврилъ Вайда
Василь, дурчюкъ — — — Василь Бидельъ
Тереса | приятельки — — — Анна Шубецъ
Маруся | Катерины — — — Анна Котъо
Дѣвчата, хлопцѣ, жоны, народъ.

Режиссеръ: Дръ ПАВЕЛЬ АЛЕКСѢЕВЪ

Петро | — — — — — Иванъ Феминъ
Иванъ | хлопцѣ — — — — — Юрій Сога
Матъ | — — — — — Василь Складъ
Жоландъ — — — — — Дръ Иванъ Ишенио
Юрко — — — — — Вас. Меридиъ

дня 13-го децемора, среда въ 7 ч. вечера.
Обновлено! Реприза! Въ новомъ розпредѣленю роль.

Солнце грѣе

Иеса въ 3 дѣйствія. — Писанъ: Лайонъ Знагій. — Перевелъ: Стефанъ Драговскій.

Вас. Пагиря		ДѢВЬ ОСОБЫ:		Режиссеръ: Д-ръ ПАВЕЛЬ АЛЕКСѢЕВЪ	
Панъ преселобный	— — — — — Агит-Мешковъ	Учитель	— — — — — Иванъ Фенчикъ	Ференцъ, лавочаръ	— — — — — Василь Сказатъ
Фетерова, его мати	— — — — — Анна Шубецъ	Его жена	— — — — — Елена Гришюкъ	Мария	— — — — — М. Борозинъ
Шарко, донка преселобн.	— — — — — Мария Лашкай	Поней Югасъ Яковъ	— — — — — Василь Бидель	Майоръ	— — — — — Д-ръ Иванъ Бискупъ
Потарка	— — — — — Анна Ладикъ	Юзюпка, его донка	— — — — — Марг. Батко	Дайтъ	— — — — — Вас. Меринъ
Иванка, съ донка	— — — — — Анна Котко	Михалъ Шашионъ	— — — — — Гавриль Байда	Пухло	— — — — — Павелъ Ярникъ
Кочай, жла-дор. урядникъ	— — — — — Вас. Лескулъ	Шашинова, его мати	— — — — — * * *	Селяне, народъ	— — — — —

Дня 17-го децембра, пятко въ 7 ч. вечера.
Послѣдное представленіе! Послѣдное представленіе!
Въ предплатѣ. Въ новомъ розпредѣленю роль!

Коваль Вакула

Иеса въ 4 дѣйствія и 1 образъ. — По сценарию М. В. Гоголя драматизовали: М. И. Шахлеръ и Ва. Грбаръ.

Гавриль Байда		ДѢВЬ ОСОБЫ:		Режиссеръ: Д-ръ ПАВЕЛЬ АЛЕКСѢЕВЪ	
Иванъ Чубъ	— — — — — Гавриль Байда	Татчъ, гелда	— — — — — Василь Сказатъ	Василь, клопецъ	— — — — — Павелъ Ярникъ
Засна, его донка	— — — — — Мария Лашкай	Татчина	— — — — — Марг. Батко	Переперка	— — — — — Ирена Грутъ
Зарара, вдовца	— — — — — Елена Гришюкъ	Иосифъ, дикъ	— — — — — Ив. Фенчикъ	Чортъ	— — — — — Юрийъ Сога
Заула, коваль, съ сына	— — — — — В. Лескулъ	Детица	— — — — — Мария Горданъ	Писаръ	— — — — — * * *
Зароста	— — — — — Василь Бидель	Настя	— — — — — Анна Котко	Пашокъ	— — — — — Анет. Масковъ
Завла, кукъ Чуба	— — — — — В. Меринъ	Мария, приятелька Олены	— — — — — Анна Шубецъ	Дѣтята, клопцы, колядки.	
Адаотъ, его жена	— — — — — Анна Ладикъ	Машко, клопецъ	— — — — — Василь Пагиря		

Цѣны мѣсть: отъ 1 до 5 Пенгевъ.

Мѣста почт. предплатчиковъ резервуются на каждое предст. до 12 ч.

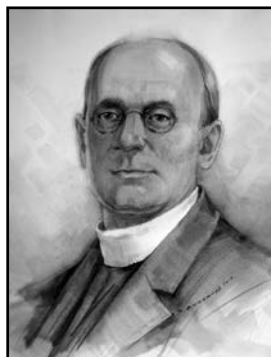
В. п. предплатчики достанутъ 20% знижку. Предплатити можно у кассы.

Касса открыта: отъ 10 до 13 ч. и по полудню отъ 5 до зачатку представл.

**Укончая представлениа проявляемо подяку В. п. городскому представи-
 гельству, прессъ и публикъ города Унгвара**

Дирекція.

Карпаторусинські драматики у США

Е. Кубек

В. Горзо

С. Варзалій

І. Гулянич

И. Петах

О. Коман

Д. Вислоцкий

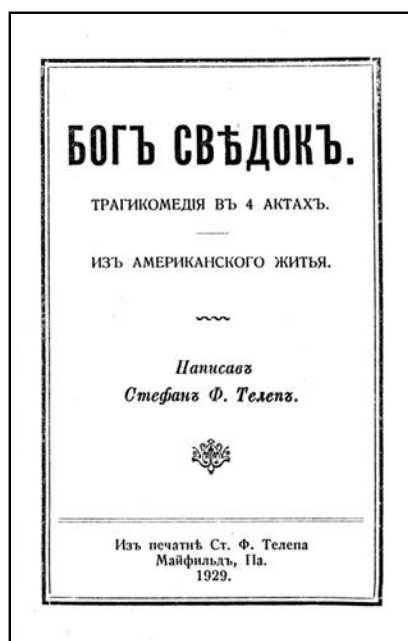
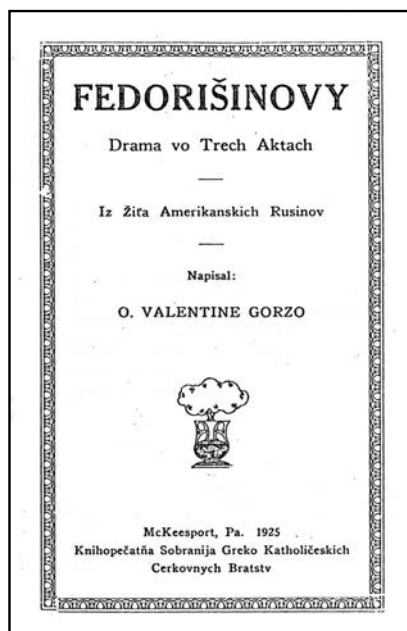
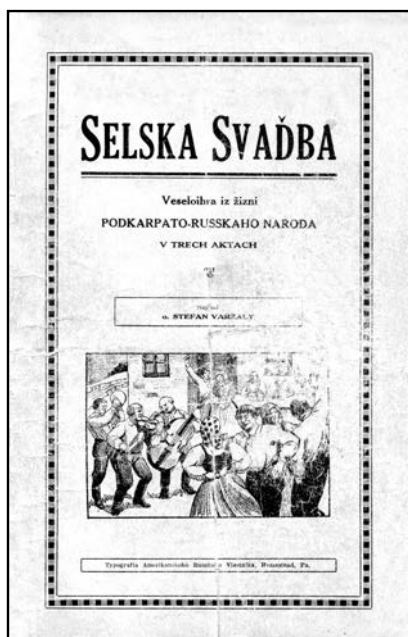

Н. Цисляк

С. Телеп

Книжні видання карпаторусинської драматургії у США

Серія “Лемковська театральна бібліотека”

ВЕРТЕП В КАРПАТАХ

(На Лемковині)

Театральна Пьеса в 3-х Актах

Дієся в Карпатах на Лемковині, третя отслона в Вифлеємі.

ОСОБЫ:

ОТСЛОНА I.

Сліпий Дід и малый хлопец
Бача и три югасы
Дротар Павлик
Амроз Ковач
Старый Лемко и Стара Лемканя
Два Паробци и дві Дівчата
Три Цыгане и дві Цыганкы
Жыд Мошко
Триє цари: Лев, Роман и Данило
Святый Йосиф и Мария
Два Ангеле.

СЦЕНА 1.

Бача, Триє Югасы, потом Ангел.

(Сцена представлят вольну околицу --- гористу. На середині сцены, ку переду стоиґ смерек. Коло смерека камені, на каменях горит ватра. Єден югас в глубині сцены стоиґ на варті. Два югасы співають, бача помагат. Потом югасы танцуют чардаша, пак сідают коло ватры и бесідуют).

Театрална песа И. Русенка, котру опубліковав у США
«Карпаторусский календар Ваня Гунянки на 1934»
(Cliveland, Oh., 1933)

Аматорські театралні кружки у США

Театральный кружок в Юнгстаун (Youngstown, Ohio) під веденєм В. Могіша по премері пєсы Е. Кубека “Ольга” (“Olga”), котра ся одбыла 1 юнія 1916 року

Театральный кружок в Елізабет (Elizabeth, N.J.) під веденєм дірігента И. Молнара и настоятеля містной церкви о. О.Комана по представі музичной пєсы О. Комана “Se čelovik” (1935)

Історики русинської драматургії и театралні критики

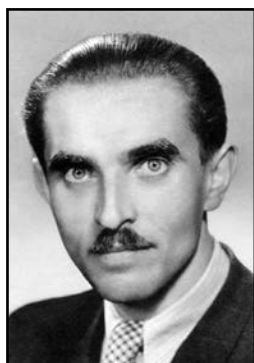
А. Гартл

Е. Недзельський

В. Сулінчак

Ю.-А. Шерегій

Г. Ігнатович

Ю. Чорі

В. Микитась

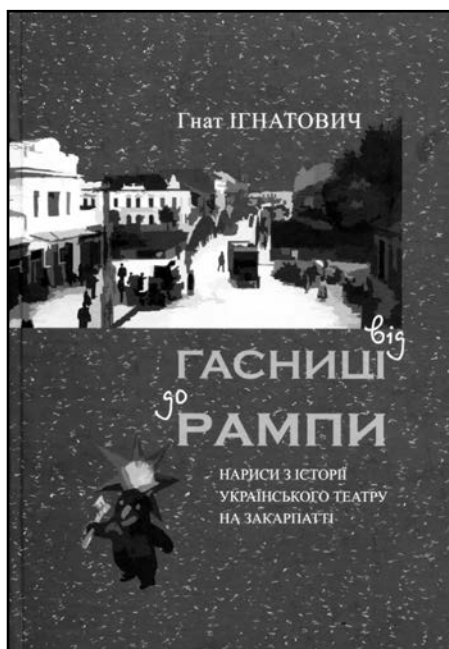

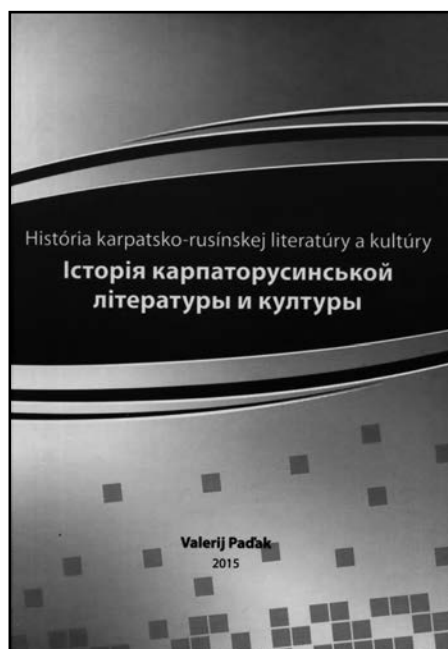
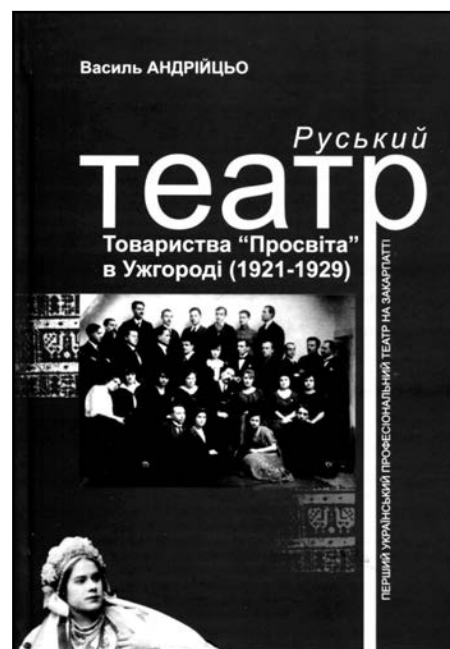
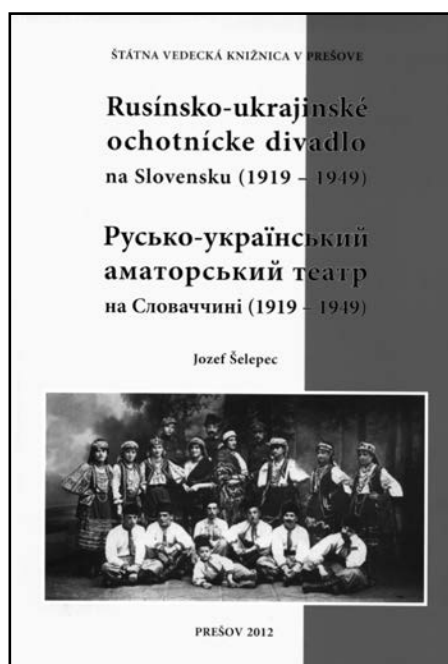
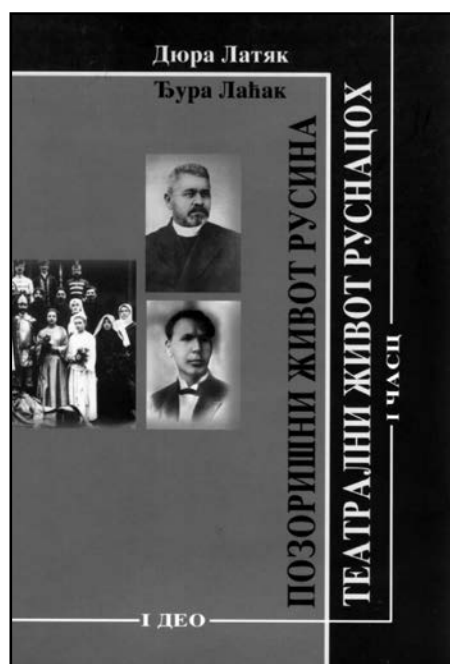
В. Андрійцьо

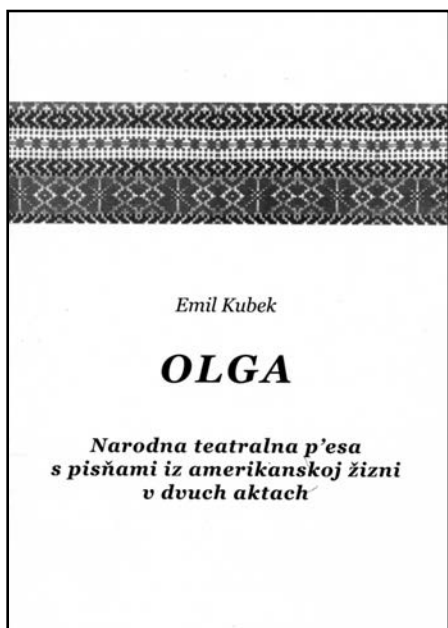
Й. Шелепець

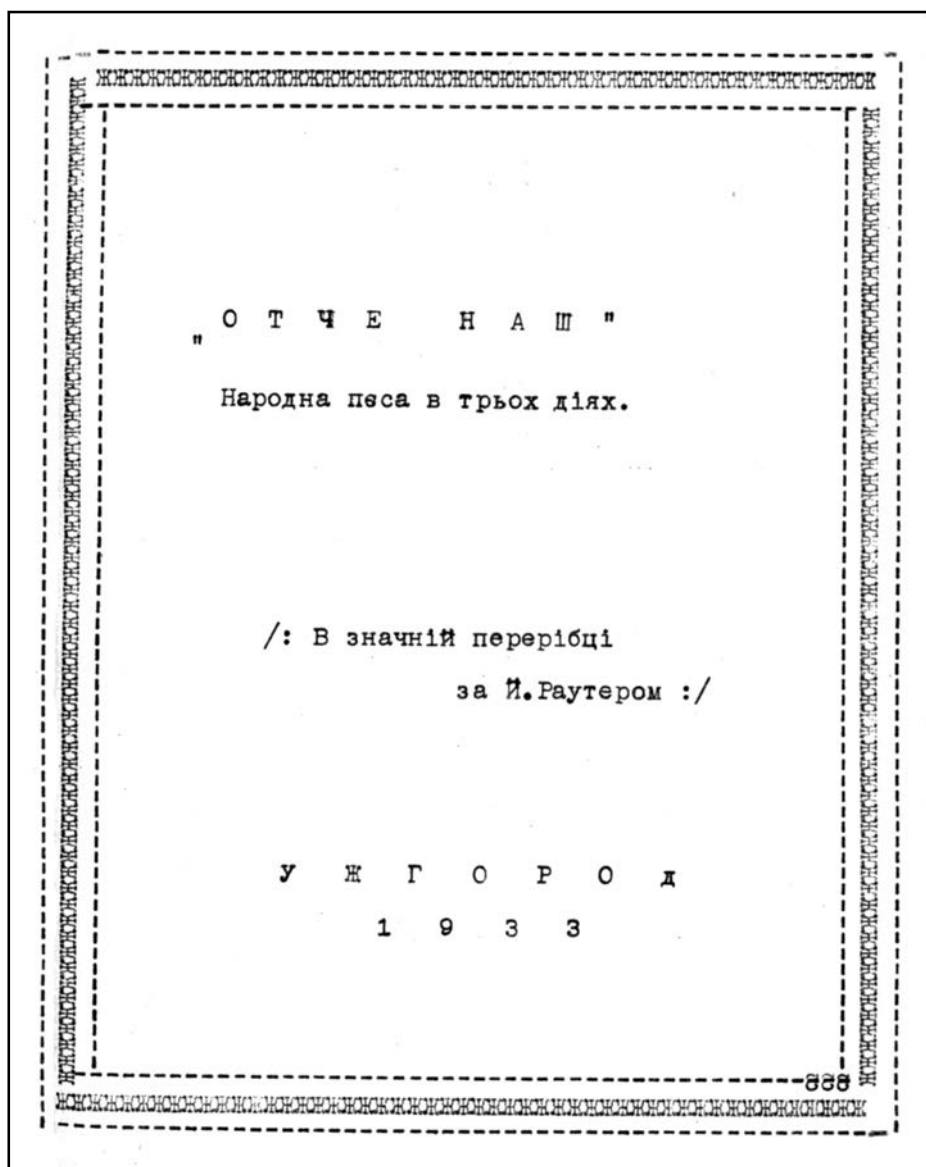
Майважні публікації за карпаторусинський театр

Сочасні перевидання драматичних творів XIX–XX ст.

Обкладинка рукописної пєси "Отче наш",
угадує ся, же автором є А. Волошин (1933 р.)

2.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ОРІГІНАЛЬНИХ ПЕС И ПЕРЕКЛАДІВ¹, ДІТОЧИХ ПЕС ПІДКАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ЧАСУ МЕЖИВОЙНЯ

1919–1938

Анталовскій Д. Рождественская елка: Пьеса въ 2 дѣйствіяхъ / Изданіе Культурно-Просвѣтителън. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1927. – 16 с.

Баланчук Михайло. Не кради!: Жарт в одном дѣйствіи. – Ужгород, 1928. – 8 с.

Баланчук Михайло. Муза: Жарт в одном дѣйствіи. – Ужгород, 1928. – 8 с.

Баланчук Михайло. Новое житье: Комедія в 2-ох дѣйствіях. – Ужгород, 1928. – 8 с.

Баланчукъ Михайло. Крива присяга: Драма въ 3 дѣйствіяхъ съ прологомъ. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1929. – 48 с.

Баланчук Михайло. Святый отецъ Николай: Песа для дѣтей въ 1 дѣю / Выдавництво Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ. – Ужгородъ, 1930. – 16 с.

Баланчук Мих. Вѣра: Сценичный образ из всемирной войны: в 1 дѣйствіи. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1932. – 16 с.

Баланчук Михайло. Перехитрив: Жартовлива картина на 1 дію. – Ужгородъ, 1932. – ? с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 13).

Баланчук Михайло. Свѣтлый день 28-го октября: Песа на одну дію. – Ужгородъ, 1932. – 10 с.

Баланчук Михайло. День Свободы: Песа на 1. дѣю. – Ужгородъ, 1934. – 16 с.

Баланчук Михайло. Привіт з Карпат Другому Президентови: Сценічна картина з програмою святкування дня народження президента Чехословацької республіки д-ра Едварда Бенеша. – Ужгород, 1937. – 22 с.

Берегій Георгій. Воскресеніє: Мелодрама в 3-хъ дѣйствіяхъ // Русскій народный голосъ. – Ужгородъ. – 1935. – № 157 и далші.

* *Бобульскій Антоній. Людвикъ Зигарій. Вол:* Селянска комедія въ одномъ дѣйствіи («написал Людвикъ Зигарій. Перевелъ Антоній Бобульскій») / Изданіе Подкарп. Земледѣльскаго Союза. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1922. – 16 с.

¹ Переклади пес позначені зірочкою (*), што стоить спереди прозвища автора.

Бобульскій Антоній А. Уйко изъ Америки: Весела игра в трохъ дѣйствіяхъ / Изданіе Подкарп. Земледѣльскаго Союза. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1922. – 48 с.

Бобульскій Антоній. Держися данного слова: Весела игра въ одномъ дѣйствіи / Изданіе Подкарп. Земледѣльскаго Союза. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешій, 1923. – 16 с.

Бобульскій Антоній А. Кандидатъ: Весела игра въ 1. дѣйствіи / Изданіе Подкарп. Земледѣльскаго Союза. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешій, 1923. – 16 с.

Бобульскій Антоній А. Чіи доллары?: Весела игра въ 1. дѣйствіи / Изданіе Подкарп. Земледѣльскаго Союза. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1925. – 28 с.

Бобульскій Антоній. Коляды съ рождественной игрой для колядниковъ / Собралъ А. Бобульскій. – Ужгород: Изданіе Юлія Фелдешія, 1925. – 40 с.

Бобульскій Антоній А. Нѣмая невѣста: Веселая игра въ 1 дѣйствіи для любителей-скихъ театровъ:

— *Изданіе первое:* Изданіе Культурно-Просвѣтительнаго Общества имени Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 27. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1926. – 16 с.

— *Изданіе второе:* Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1932. – 24 с.

Бобульскій Антоній А. Верховинская кровь: Народная пѣса въ четырехъ дѣйствіяхъ съ пѣніемъ и танцами для любительскихъ театровъ (Премирована на конкурсѣ 1928 года имени Д-ра Симеона Сабова) / Культурно-Просвѣтительное Общество имени Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 68. – Ужгородъ: Изданіе Г. Миравчика: Число 1, 1930. – 48 с.

Бобульскій Антоній. Пастырская игра: [Пѣса в 1. дѣйствіи] / Изданіе Культурно-Просвѣтительн. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ: Приложение къ журналу «Карпатскій свѣтъ». – Ужгород: Типографія «Школьной помощи», 1930. – 12 с.

Бобульскій Антоній А. Мессія: Рождественская игра в 3 дѣйствіяхъ съ двумя перемѣнами. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1930. – 32 с.

Антоній Бобульскій. Въ Святой вечеръ: Рождественская пѣса въ 2-хъ дѣйствіяхъ для любительскихъ театровъ (Премирована на конкурсѣ 1928 года имени Д-ра Симеона А. Сабова) / Изданіе Культурно-Просвѣтительн. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Ужгородъ: Книгопечатня Г. Миравчика, 1929. – 22 с.

Бобульскій Антоній. Царевичъ Альфонсъ: Пѣса для сельскаго театра в 5 дѣйствіяхъ / Изданіе Культурно-Просвѣтительн. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Ужгородъ: Типографія «Школьной помощи», 1931. – 24 с.

Бобульскій Антоній А. 1. Добрый свидѣтель: Сценка въ одномъ дѣйствіи; 2. **Сплетницы:** Сценка въ одномъ дѣйствіи. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1938. – 32 с.

Бродій Андрей И. Спекулянты: Комедія въ одномъ дѣйствіи: На одномъ изъ карпаторусскихъ нарѣчій. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1932. – 32 с.

- Бродій Андрій І. Первый поцѣлуй:** Монологъ для дѣвушекъ. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1932. – 8 с.
- Булеца Иван Св. о. Николай mezi сиротами:** Пьеса на 1. дѣю. – Ужгород, 1930. – 24 с.
- Волошин Августин.** [під псевдо: Андрій Верховинський]. **Маруся Верховинка:** Песа на три дії. – Ужгород: Накладом та друком Книгопечатнѣ Акц. Т-ва «Унію», 1931. – 74 с.
- Волошин А. Без Бога ні до порога:** Песа в трьох діях. – Ужгород: Друкарня ОО. Василіян, 1936. – 94 с.
- Др. Волошин Августин. Фабіола:** Исторична драма в 4 діях, 6 картинах (За Виземаном). – Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1942. – 68 с.
- Ворон Андрій / Люня Нерѣшена. Слѣдами Батька:** Сценичний образ з дѣточого життя в 2 дѣях. 3 спѣвами и грами. По Люни Нерѣшеной переробив Андрій Ворон, учитель / Накладом новинки «Наш родный край», Тячево. – Ужгород: Викторія, [рік на зазначений]. – 40 с.
- Восыкова Романа. Цвѣт щастя:** Фантастична картина на 1 дѣю // Наш рѣдний край. – Тячево. – 1927–1928. – С. 623–629.
- Дрѣ. Гойдицъ Стефан. Именины у батька Александра Духновича:** Игра въ одномъ дѣйствіи. Случится на квартирѣ Духновича в 60-тых годах XIX. столѣтія. – Пряшевъ: Книгопечатня «Святого Николая», 1932. – 16 с.
- Горнякъ Николай. День рожденія сельскаго учителя:** Игра въ трехъ дѣйствіяхъ (1934).
- Горнякъ Николай. Нашѣ дни:** Пьеса въ четырехъ дѣйствіяхъ. – Пряшевъ, 1935. – 40 с.
- Горнякъ Николай. У кого больше:** Шутка въ одномъ дѣйствіи. – Кошицы, 1936. – 14 с.
- * **Hornjak Nikolaj A. Školnyj inspektor:** Štuka v jednom dijestviji (pervod iz serbsaho) // Kalendar' organizacii Svobody na hod 1937 / Sostavil ot imeni Organizacii Greko Kaht. Karpato-Russkich Spomahajusčich Bratstv Svobody Stephen Banitsky, III. redaktor "Vostoka". – Hod izdanija XI. – Perth Amboj, N. J. : Tipografija „Vostoka“, [1937]. – S. 158–173.
- * **Губанек К. Пластунки:** Жарт в 1 дѣѣ. 3 ческого переклав Богдан Заклинський / Выдана Жупноѣ пластовоѣ управы. – Ужгород: Издавництво «Ватра» 1926. – 16 с. – (Пластова бібліотека під редакцією Л. Бачинського; ч. 12).
- Гузенный Георгій Д. Св. Николай въ школѣ:** Одноактная пьеса для дѣтей / Издање Культурно-Просвѣтительнаго Общества имени Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 111. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1933. – 8 с.
- Гренджа-Донський Василь. Сиротина:** Драма на 1 дѣю. – Ужгород, 1928. – 32 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 10).
- Гренджа-Донський Василь. Останній бѣй:** Исторична драма на 1 дѣю. – Ужгород, 1932. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 11). – [драма тѣж была напечатана на продовження у часописі «Пчілка», Рочник X (1931/1932), чч. 3–9].
- Гренджа-Донський Василь. Сотня Мочаренка:** Песа на 1. дію. – Ужгород, 1932. – 20 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. ?).

Долгошова Маргарета. О кто, кто Николая любить: Пьеса на 3 дѣѣ. – Ужгород: Друкарня ОО. Василян, 1934. – 30 с.

Ефремов Борис. На Верховинѣ: Пьеса в трех дѣйствіях для народного театру / Изданіе сотрудников народнопросвѣтительной рады Воловского округа [без року, 1925 р.?]. – 32 с.

Иванцовъ Федоръ В. Обманство: Шутка въ одномъ дѣйствіях (1936) / Изданіе культ. и спорт. о-ва «Карпаторусскій Орелъ» въ Мукачевѣ. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1936. – 16 с.

Иванцовъ Федоръ В. Что поѣшь, то пожнешь: Пьеса в двухъ дѣйствіяхъ / Изданіе культ. и спорт. о-ва «Карпаторусскій Орелъ» въ Мукачевѣ. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1937. – 32 с.

*** Ирасекъ Алоисъ. Отець:** Драма въ 3-хъ дѣяхъ: Къ 70-лѣтнимъ именинамъ. – Ужгородъ, 1921. – 64 с.

Калабішка Емилианъ. Полюбивъ паничъ селянку: Комедія въ 3-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе газеты «Русскій народный голосъ». – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь», 1935. – 44 с. – (Русская народная библіотека, № 3).

Калабішка Емилианъ. Буря над хатою: Драма въ 3-ехъ дѣйствіяхъ / Изданіе газеты «Русскій народный голосъ». – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь», 1937. – 80 с. – (Русская народная библіотека, № 11).

Калиновъ Николай. Иванъ Мудрецъ: Пьеска в 1. дѣйствіи / Изданіе Культурно-Просвѣтителн. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Ужгород, 1933. – 6 с.

Кейпаза Ирина. Сирота: Драма въ 3-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе Культурно-Просвѣтителн. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Ужгородъ, 1933. – 32 с.

Кейпаза Ирина. Свобода: Пьеса въ 1. дѣйствіи (ко дню 28 октября) / Изданіе Культурно-Просвѣтителн. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Русскій народный календарь на 1933 годъ. – С. ?

Кейпаза Ирина. Седьмое марта: Сцена для учениковъ въ 1. дѣйствіи / Изданіе Культурно-Просвѣтителн. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Русскій народный календарь на 1933 годъ. – С. ?

Дръ Кизакъ Іосифъ. Присташъ: Сельская оперетка въ 3 картинахъ. – Пряшевъ: Книгопечатня «Святого Николая», 1935. – 28 с.

Дръ Кизакъ Іосифъ. Сельскій суд и другія шутки. – Пряшевъ: Книгопечатня Святого Николая, 1937. – ? с.

Дръ Кизакъ Іосифъ. Свадьбой начинается и свадьбой кончится: Сельская игра въ 3 дѣйствіяхъ. – Пряшевъ: Книгопечатня «Святого Николая», 1937. – 32 с.

*** Копецъкий Матей. Пан Франц из замку:** (Кукольный театр) в двухъ дѣях / Переклав Е. Чермак. – Тячово, [без рока]. – 24 с.

*** Лангер Франтішек. Грандъ-отель Невада:** Пьеса въ 3-хъ дѣйствіяхъ / перевод с чешск. К. Коханнаго-Горальчука, изд. «Зоря». – Ужгород, 1926. – 106 с.

- Легунъ Фома С. Надъ Юрою Коржомъ псалтырь читають:** пєса въ 1-мъ дѣйстви / Изданіе газеты «Русскій народный голосъ». – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь», 1934. – ? с. – (Русская народная библіотека, № 4).
- Легунъ Фома С. Канцелярская сила:** Комедія въ 1-мъ дѣйстви // Русскій народный календарь на 1935 годъ. – Ужгород: Школьная Помощь, 1935. – С. 77-92.
- Мартинович Борис. Малый артист:** Сценичный етюд з житя Тараса Шевченка / Выдавництво Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ, ч. 142. – Ужгород, 1930. – 24 с.
- Мартинович Борис. На свѣтаню:** Пєса на 4. дѣѣ добы перевороту на Подкарпатской Руси / Выданя Педагогичного Товариства на Подкарп. Руси, ч. 38. – Ужгород: Книгопечатня Акц. Т-ва «Унію», 1930. – 48 с.
- Мартякъ Аврелія. Торжество в нашемъ селѣ:** Сцена въ 2-хъ дѣйствіяхъ изъ жизни сельскихъ дѣтей / Изданіе газеты «Русскій народный голосъ». – Ужгородъ, 1935. – 10 с.
- Маруся. Оленчина тайна:** Сценичний образок на 1 дѣю // Наш рѣдный край. – Тячово. – 1931-1932. – С. 172-180.
- Матисъ Михаилъ. Соня:** Драма въ трехъ картинахъ. – Ужгородъ: Типографія «Викторія», 1937. – 44 с.
- Міговк Петро. Вінок матери:** Сценична картина для дѣтей на свято матери / Выданя «Пластуна». – Севлюш, 1933.
- Міговк Петро. Подвѣйна радѣсть:** Пєса на 1 дію. – Севлюш, 1936. – ? с.
- Міговк Петро. Михля:** Пєса на 1 дію з селянського життя. – Ужгород: Друкарня «Новіна», 1938. – 20 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 17).
- Міговк Петро. Малѣ каты:** Діточа пєса в 1 дії. – Ужгород, 1936. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 8).
- Міговк Петро. На дорогу щастя:** Сценична картинка в 1-й дії. – Ужгород, 1938. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 7).
- Молнаръ Михаилъ И. Злый Петро:** Дѣтская пьєска въ одномъ дѣйстви къ празднику св. Николая / Изданіе газеты «Русскій народный голосъ». – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь», 1935. – 32 с. – (Русская народная библіотека, № 5).
- Мураній Иван Ів. Тарасович:** Исторична пєса в трьох образахъ. – Ужгород: Печатня Е. Лам акц. тов., [1936]. – 40 с.
- Мураній Иван. Тестамент:** Комедія в 3. дѣяхъ. – Ужгород, 1936. – 44 с.
- Надъ А. Три сценичнѣ образки:** Особливо для преподаваня в народных школах з выкладовым языком мадярским: **Василько и Оленка:** Весела забава в двоих дѣях з одною перемѣною; **Медвѣдь и чоловікъ:** Драматизація казки; **Окулярѣ:** Діалог. – Ужгород: Книгопечатня «Свобода», 1925. – 32 с. – (Бібліотека новинки «Наш рѣдный край»).
- Новакъ Иванъ, селянинъ изъ Вышняго Орлика. Вѣдьма-Босорка:** Комедія в III-хъ дѣйствіяхъ изъ сельскаго житя на западнорусскомъ (лемковскомъ) нарѣчїи /

Изданіе «Народной Газеты» въ Пряшевѣ. – Книгопечатня «Святого Николая», 1933. – 32 с.

Новакъ Иванъ. Больная: Комедія въ 1-мъ дѣйствіи / Изданіе газеты «Русскій народный голосъ». – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь, 1934. – ? с. – (Русская народная бібліотека, № 3).

* **Ньяри. Заяць въ корчѣ:** Пьеса въ 1 дію / перевод з мадярського / Изданіе Автономного Земл. Союза. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1929. – 48 с.

О'Коннор-Вилинська Валерія. Марусина ялинка: Рѣздвяна песка для дѣтей. – Ужгород, 1926. – 12 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 5).

О'Коннор-Вилинська Валерія. На великдень: Песка на 1 дію з віршу Т.Шевченка. – Ужгород, 1930. – 14 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 6).

О'Коннор-Вилинська Валерія. В школѣ: Сценка на 1 дію. – Ужгород, 1930. – 12 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 4).

Подгорянка Марія. Святой отецъ Николай въ гостинѣ на Подкарпатской Руси: Сценичный образокъ. – Ужгородъ, 1920. – 20 с.

Пѣдгорянка Марійка. Вертеп: Рѣздвяна игра на три дѣѣ / Издавництво Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ. – Ужгородъ, 1921. – 24 с.

Подгорянка Марія. В чужом пѣрю: Сценичный образокъ на три діи для дѣтчого театру / Издавництво Учительскоѣ секціи при Комитетѣ допомоги украинскимъ збѣгцямъ. – Число 1. – Ужгород, 1922. – 48 с.

Попович-Кумятскій Гейза, Дулишкович-Голубинскій Виктор. Будь готов!: Пьеса изъ жизни скаутовъ въ 3-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе газеты «Русскій народный голосъ». – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь», 1935. – 32 с. – (Русская народная бібліотека, № 2).

* **Пуха Ярослав. Як Петрушка Фенцика оженив:** Комедія в 2-хъ дѣйствіяхъ. Игра для кукольного театру / Приспособив Сергій Шевченко; Приложение к «Зорѣ», ч. 13-14. – Ужгород, 1926. – 16 с.

Рада Алойс. Царь з ледовой горы: Игра в 4. дѣйствіяхъ для кукольного театру. – Ужгород, 1928. – 16 с.

Сильвай Сіонъ. Маруся: Народная пьеса въ 4-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе Культурно-Просвѣтителън. Общества имени Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 94: Приложение къ журналу «Карпатский свѣтъ». – Ужгородъ: Типографія «Школьной помощи», 1930. – 32 с.

Сильвай Сіонъ. Не добре кота в мѣхѣ куповати: Пьеса въ 3-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе Культурно-Просвѣтителън. Общества имени Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 105. – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь», 1931. – 24 с.

Сильвай Сіонъ И. Юсифъ Египетскій: Часть I. Его униженіе и страданіе: Пьеса въ 3-хъ дѣйствіяхъ. Часть II. **Возвращеніе:** Пьеса въ 3-хъ дѣйствіяхъ / Русское Культурно-Просвѣтителъное Общество им. А. В. Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 113. – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь», 1933. – 48 с.

Сливка Александер. Бородаче непорозумѣня: Комедія на 3 діи. – Ужгород, 1938. – 46 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 16).

Сливка Александер. Святий Миколай: Песа на 1 дію в 3-х картинах з селянського життя. – Ужгород, 1938. – 20 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 15).

* **Соколова Вільма. Казка про золотий ключ и живу воду:** Дѣточа гра в 3-х дѣях з спѣвами и танцями (перевод з чеського). – Ужгород, 1927. – 32 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 14).

Станкова-Фотул Гелена. Иванко и Юлинка: Драматична казка // Наш рідний край. – Тячово. – 1927–1928. – С. 248-253.

Станкова-Фотул Гелена. Бѣдна родина: Дѣточа забава в 3 дѣях // Наш рідний край. – Тячово. – 1929–1930. – С. 134-138.

* **Ступка Ольд., Жемла І. Варташ и нечистое:** Игра для лялькового театру в 4 дѣях / Из чешского вольно переведено и к мѣстным обставинам приспособлено Ольд. Ступкою, управ. держ. нар. школы в Исках; Приложение к «Зорѣ». – Ужгород: Типографія «Школьная помощь», 1928. – 16 с.

* **Терекъ Р. Бездождье:** Сельская исторія въ 1. дѣйствіи (переводъ) / Изданіе Русскаго вѣстника. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1928. – 20 с.

* **Терекъ Р. Бахтарня № 72:** Веселая игра въ 1. дѣйствіи (переводъ) / Изданіе Карпато-русскаго Орла. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1928. – 16 с.

* **Терекъ Р. Продали коня:** Сельская исторія въ 1. дѣйствіи (переводъ) / Изданіе Русскаго вѣстника. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1928. – 20 с.

* **Терекъ Р. Кружится – некружится:** Сельская комедія въ 1. дѣйствіи (переводъ) / Изданіе Русскаго вѣстника. – Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1928. – 16 с.

* **Толстой Лев. Отъ нея всѣ качества:** Комедія въ 1 дѣйствіи. Приспособил для Подкарп. Руси Федор Скраль / Изданіе редакціи «Зорѣ». – Ужгород, 1928. – 24 с.

* **Толстой Лев Н. Першій палѣнчар:** Сценичный образ в VI. дѣях / 3 російского языка переклав Михайло Грамяк / Накладом Роботничоѣ Академіѣ. – Ужгород: Книгопечатня Крживанек и Миравчик, 1924. – 16 с. – (Библіотека Роботничоѣ Академіѣ в Ужгородѣ; ч. 1).

* **Томек Фердинанд. Принцеса «Пчолка» :** Игра в 3. дѣйствах для кукольного театру / Приспособив ко нашему Сергѣй Шевченко / Приложение к «Зорѣ», ч. 13-14. – Ужгород, 1926. – 16 с.

Упоренець Николай. Ласточки: Пьеса изъ карпаторусской жизни въ 3-хъ дѣйствіяхъ; с пѣніемъ, музыкой и танцами / Изданіе дружества «Русская земля. – Ужгород: Типографія Общества «Школьная помощь», 1934. – 24 с.

Упоренець Николай. Ворожба: Пьеса въ 3-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе В. Колоколовой. – Ужгородъ, 1937. – 76 с.

Устіянович Иван. Сон Ивасика або в царствѣ русалок: Песка на одну дѣю з прологом. – Ужгород, 1925. – 16 с.

Устіянович Иван. Пробуджене або сила любви: Фантастична феерія в 4. одслонах з спѣвами и танцями на основѣ гуцульскоѣ демонологіѣ: 3 нагоды 125-лѣтних уродин Александра Духновича, наибольшого будителя Подкарпатскоѣ

Руси 10 річного ювілею Чеськословенської Республіки. – Ужгород: Книгопечатня «Свобода», 1928. – 32 с. – (Бібліотека новинки «Наш рідний край»).

Фабри П. П. Життя за свободу: Епізодич. отривокъ борьбы за освобожденіе, въ одномъ дѣйствіи въ 4-хъ картинахъ. – Мукачево: Типографія «Карпатія», 1925. – 16 с.

Фабри П. П. Жертва самоотверженности: Изъ жизни учителя искренно любящаго свой народъ; пьеса въ 2-хъ дѣйствіяхъ 4-хъ картинахъ. – Мукачево: Типографія «Карпатія», 1925. – 36 с.

Федоръ Павелъ Ст. Несчастливая судьба: Народная пьеса въ 4-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе Культурно-Просвѣтителън. Общества имени Алекс. Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 34. – Ужгородъ: Типографія Г. Миравчика, 1927. – 88 с.

Федоръ Павелъ. Скромность побѣждаетъ: Пьеса въ 2-хъ дѣйствіяхъ / Изданіе Культурно-Просвѣтителън. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 57. – Ужгородъ: Типографія Г. Миравчика, 1929. – 32 с.

Федоръ Павелъ. Верховинець: Пьеса въ 3-хъ дѣйствіяхъ. – Ужгородъ, 1935. – 64 с.

Федотъв П. Рукавичка: здраматизована казочка в 1 дѣѣ // Наш рідний край. – Тячово. – 1932–1933. – С. 153–157, 184–187, 228–230, 239–242.

Черкасенко Спиридон. Лѣсовѣ чары: Пластова комедія на 2 діѣ. – Ужгород, 1924. – 80 с.

Черкасенко Спиридон. Вечѣрній гость: Драматична картина в 1. дѣѣ / Накладом книгарнѣ Лаврова в Празѣ. – Прага, 1924. – 32 с.

Черкасенко Спиридон. Смѣх: Драматична казка в 1 дѣѣ / Накладом «Пластуна» в Ужгороді. – Ужгород: Друкарня акціонерного товариства «УНІО», 1924. – 32 с.

Черкасенко Спиридон. Чудо св. Николая: Пластова интермедія / Накладом Жупноѣ пластовоѣ управы під редакцією Л. Бачинського. – Ужгород, 1924. – 32 с.

Черкасенко Спиридон. Бѣдный Лесько: Драматична картина в 1 дѣѣ. – Ужгородъ, 1926. – 14 с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 1).

Черкасенко Спиридон. Хай живе житя!: Драматична фантазія в 1. дѣѣ. – Ужгородъ, 1930. – ? с. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 2).

Черкасенко Спиридон. Ой хто-хто Миколая любить: Драматична картина в 1. дѣѣ / Виданя «Книга». – Ужгород, 1936. – 16 с.

Черкасенко Спиридон. Вигадливый Бурсак: Комедійка для молоді в 2 діяхъ / Виданя «Книга». – Ужгород, 1937. – 16 с.

Черкасенко Спиридон. До свѣтла, до волі: Сценка в 1. дѣѣ. – Ужгородъ, 1937. – (Театральна бібліотека «Пчілки», ч. 3).

Черкасскій Вл. Правда побѣдитъ: Картины изъ Карпаторусской жизни въ 3. дѣйствіяхъ съ пѣніемъ и танцами / Написалъ и подобралъ музыку Вл. Черкасскій / Изданіе А. Ю. Геровскаго. – Ужгородъ, 1923. – 32 с.

Чуж-Чуженин. Барнуля: Пьеса в 1. дѣйствіи в переработкѣ Г. Д. Гузенного / Изданіе Культурно-Просвѣтителън. Общества им. Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Ужгород, 1933. – 16 с.

Шубертъ Николай М. Николай Шугай: Драма в 4-хъ дѣйствіяхъ / Русское Культурно-Просвѣтительное Общество им. А. В. Духновича въ Ужгородѣ. – Выпускъ 92. – Ужгородъ: Типографія «Школьная помощь», 1934. – 52 с.

1939–1944

Грабарь Владимір, Лугош Михаил. Овчарь: Драма изъ сельской жизни по сюжету Сіона Сильвая въ 4 дѣйствіяхъ. – Ужгородъ: Лито- и типографія «Ламъ», 1940. – 72 с.

Комлошій Иванъ. В корчмѣ: Весела сцена въ одномъ дѣйствіи. – Унгварь-Ужгородъ: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1942. – 16 с.

* **Мадачъ Емерихъ. Трагедія чоловіка** (Уривокъ зъ драматичной поемы «Трагедія чоловіка» / Переклавъ: Иванъ Мураній // Зоря-Нојна: Часопись Подкарпатского общества наукъ. – Рочникъ II. – Число 1-2. – Унгварь, 1942. – С. 187-193.

Миговкъ-Снѣжникъ Петро. Учителъка (Сценична картина) // Великий сельско-господарский календарь Подкарпатского Общества Наукъ на рокъ 1943. / Зложивъ Др. Иванъ Гарайда. – Унгварь: Друкарня Подкарпатского Общества Наукъ. – С. 160-165.

Молнаръ Михаилъ. Дѣдъ-морозъ и бабушка-зима: Дѣтская рождественская пьеска въ 2 дѣйствіяхъ / «Библіотека современныхъ угро-русскихъ писателей. – Ужгородъ, 1942. – 32 с.

Сливка Александеръ. Пташиный судъ: Дѣточа пьеска въ 3-ѣхъ дѣяхъ. – Унгварь: Выдания Подкарпатского Общества Наукъ, 1944. – 54 с. – («Дѣточа библіотека», ч. 8).

Чепинецъ. В. И. Офферты: Пьеса въ 4-хъ дѣйствіяхъ // Карпаторусскій голосъ. – 1941. – № ?

* **Шекспиръ В. Жизнь и смерть короля Ричарда III-ѣго:** Трагедія въ пятѣхъ дѣйствахъ / Перевѣвъ: изъ англійского оригинала на русскій языкъ Иванъ Мураній. – Унгварь: Друкарня Подкарпатского общества наукъ, 1942. – 132 с.

Шиллеръ М. В ночь св. Николая: Пьеска в 2-хъ образкахъ изъ спѣвомъ и танцами. – Унгварь: Выдания Подкарпатского общества наукъ, 1942. – 50 с. – («Дѣточа библіотека», ч. 1).

Шиллеръ М., Грабарь В. Коваль Вакула: Комедія въ 4-ѣхъ дѣяхъ. – Унгварь: Выдания Подкарпатского общества наукъ, 1942. – 86 с. – («Народна библіотека», ч. 11).

Шиллеръ М., Грабарь В. Сонъ на полонинѣ: Пьеска-казка для молодежи в 3-ѣхъ образахъ изъ спѣвомъ и танцами. – Унгварь: Выдания Подкарпатского общества наукъ, 1944. – 52 с. («Народна библіотека», ч. 29).

3.

СПИСОК ОРІГІНАЛЬНИХ ПЕС И ПЕРЕКЛАДІВ², ДІТОЧИХ ПЕС ПІДКАРПАТОРУСИНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ЧАСУ МЕЖИВОЙНЯ, ШТО ОБСТАЛИ (ЦИ ДОВШЫЙ ЧАС ОБСТАВАЛИ) У РУКОПИСУ

Др. Волошин Августин. Князь Лаборець, послідній володар самостійної «Країни Русинів» (*Marchiae Ruthenorum*): Історична драма з IX століття, на чотири дії. [Написана у Празі у 1942 р. Упервинку напечатана у 1995 р.]. *Позерай:* Волошин Августин. Твори / Видання підготували О. Мишанич, П. Чучка. – Ужгород, 1995. – С. 342-371.

Волошин Августин. Вечір святого отця Миколая. [Рукопис ся сохрanyaє а архіві видавательства «Гражда». *Жерело інформації:* Н. Ребрик. Письменницька спадщина Августина Волошина // Дукля. – Пряшів. – 2014. – № 4. – С. 61-62.

Волошин Августин. Син Срібної Землі. Юрій Дожа. [Песа, написана у Празі на зачатку 1940-х рр., рукопис ся не сохранив]. *Жерело інформації:* Волошин Августин. Твори / Видання підготували О. Мишанич, П. Чучка. – Ужгород, 1995. – С. 431.

Волошин Августин (?). Отче наш: Народна песа в трьох діях (В значній переробці; за Й. Раутером). [Песа, як ся зазначає на титулі, написана в Ужгороді у 1933 р. Машинописну копію (54 сторонки) однайшли сьме у бібліотеці семінарії Піттсбургської митрополії Американської грекокатолицької руської візантійської церкви (Byzantine Catholic Metropolitan Archdiocese, Pittsburg, PA) у Піттсбургу].

Гренджа-Донський Василь. На зеленій Гуцульщині. [Песа, написана у 1920-х рр., рукопис ся не сохранив]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Василь Гренджа-Донський: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 42.

Гренджа-Донський Василь. Як сади зацвітуть. [Народна оперета на три дії, музика Є. Шерегія, написана у 1935 р. Первий раз ї грали на сцені театра «Нова Сцена» 8 августа 1937 р. у с. Великий Бичків. Упервинку напечатана лем у сочасну добу]. *Позерай:* Гренджа-Донський Василь: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 345-398.

² Переклади пес суть позначені зізвездочков (*), што стоить сперед прозвища автора.

Гренджа-Донський Василь. Св. о. Николай. [Песа про діти, написана у 1930-х рр., рукопис ся не сохранив]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська, Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Гренджа-Донський Василь: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 47.

Гренджа-Донський Василь. Святий вечір. [Песа про діти, написана у 1930-х рр., рукопис ся не сохранив]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Гренджа-Донський Василь: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 47.

Гренджа-Донський Василь. Соняшники малого Тараса. [Песа про діти, написана у 1930-х рр., рукопис ся не сохранив]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська, Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Василь Гренджа-Донський: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 47.

Гренджа-Донський Василь. Дід Мороз. [Песа про діти, написана у 1930-х рр., рукопис ся не сохранив]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська, Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Василь Гренджа-Донський: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 47.

* **Гренджа-Донський Василь, Барнич Ярослав. Барон Кіммель:** Оперета на три дії. [Переклад из німецького языка: Валтер Колло (музика), Герман Галлер, Віллі Вольф, Александер Пордес (лібретто). Потовмачена у 1920-х рр.; песу играв «Руський театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ» у 1925–1926 рр.]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Гренджа-Донський Василь: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 48.

* **Гренджа-Донський Василь, Барнич Ярослав. Пергач:** Оперета. [Переклад из німецького языка: Йоган Штраус; потовмачена у 1920-х рр.; песу играв «Руський театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ» у 1925–1926 рр.]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська, Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Гренджа-Донський Василь: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 48.

* **Гренджа-Донський Василь, Барнич Ярослав. Пташник з Тиролю:** Оперета. [Переклад из німецького языка: К. Целлер; потовмачена у 1920-х рр.; песу играв «Руський театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ» у 1925–1926 рр.]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Гренджа-Донський Василь: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 48.

* **Гренджа-Донський Василь, Барнич Ярослав. Морфій:** Драма. [Переклад из німецького языка: Гарцер (?); потовмачена у 1920-х рр.; песу играв «Руський театр Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ» у 1925–1926 рр.]. *Жерело інформації:* Гренджа-Донська Зірка. «Ми є лишень короткі епізоди...» // Гренджа-Донський Ва-

силь: Твори: У 2-х томах. Т. 1: Шляхом терновим / Упорядкування, підготовка текстів та передмова З. Гренджа-Донської. – Ужгород, 2004. – С. 48.

Калабішка Еміліан. Тиса течє: Карпаторуська пьеса в 3-х дїйствіях. [Была у репертуарі «Руського народного театра»; премєра: театралный сезон 1941/1942 рока].

Лакатош В., Пілцер М., Грабарь В.. Свадьба: Сцена в 1 дії. [Інценізація народного обряда; была у репертуарі «Земського Подкарпаторусского народного театра» у театралнім сезоні 1935/1936 рока; режисер В. Грабарь]. *Жерело інформації:* Недзільський Е. Угро-русскій театр. – [1941]. – С. 101.

Невицька Ірина. Боже провидініє. [Песу играв кружок с. Удол на Пряшівській Руси у р. 1912]. *Жерело інформації:* Šelepec, J. Rusinsko-ukrajinské ochotnícke divadlo na Slovensku (1919–1949). Русько-український аматорський театр на Словаччині (1919 – 1949). – Prešov, 2012. – С. 58.

Невицька Ірина. Рождественний дарунок. [Песу играв кружок с. Удол на Пряшівській Руси у р. 1918]. *Жерело інформації:* Šelepec, J. Rusinsko-ukrajinské ochotnícke divadlo na Slovensku (1919–1949). Русько-український аматорський театр на Словаччині (1919–1949). – Prešov, 2012. – С. 58.

Невицька Ірина. Судьба: Песа. *Жерело інформації:* Краєзнавчий словник русинів-українців: Пряшівщина / Під ред. Ф. Ковача. – Пряшів, 1999. – С. 239-240.

Невицька Ірина. Радости майстра Фулярдино: Комедія в 1. дії. [Песа была у репертуарі театралных курсів 1934/1935 рока; режисер В. Иванова-Старуха]. *Жерело інформації:* Шерегій, Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року, 1993. – С. 254-256.

Невицька Ірина. Непорозумініє: Песа. *Жерело інформації:* Краєзнавчий словник русинів-українців: Пряшівщина / Під ред. Ф. Ковача. – Пряшів, 1999. – С. 239-240.

Невицька Ірина. Федір Корятович: Песа. *Жерело інформації:* Краєзнавчий словник русинів-українців: Пряшівщина / Під ред. Ф. Ковача. – Пряшів, 1999. – С. 239-240.

Невицька Ірина. Безнадійні: Песа. *Жерело інформації:* Краєзнавчий словник русинів-українців: Пряшівщина / Під ред. Ф. Ковача. – Пряшів, 1999. – С. 239-240.

Невицька Ірина. Все в порядку: Песа. *Жерело інформації:* Краєзнавчий словник русинів-українців: Пряшівщина / Під ред. Ф. Ковача. – Пряшів, 1999. – С. 239-240.

Невицька Ірина. Огонь: народна песа (драма) из селянського житя в 3 діях. [Написана у 1930 р.; песу играв 14 децембра 1930 рока драматичный кружок «Верховина» из Праги у будові ужгородського театра; режисер Михайло Біличенко]. *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 214.

Невицька Ірина. Свята ніч: Песа. *Жерело інформації:* Краєзнавчий словник русинів-українців: Пряшівщина / Під ред. Ф. Ковача. – Пряшів, 1999. – С. 239-240.

Немарта Александер [псевдонім?]. **Заручини на свят-вечір:** Жарт на 1 дію. («Манускрипт Т-ва «Просвіта в Ужгороді. Грудень 1935»). [Песа, як то є зазначеноє

на титулі, написана в Ужгороді у 1935 р. Машинописна копія (14 сторінок) ся зберігає у Фонді карпаторусиністики П. Р. Магочія у бібліотеці Торонтського університета].

Шерегій Юрій Августин. Нова генерація: народна комедія з співами й танцями на 3 дії (1929). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Флірт і кохання (Танго для тебе): комічна оперета на 3 дії (1933–1934). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Голодний: трагікомедія на 1 дію (1933). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Діти двадцятого століття: оперета на 3 дії з танцями (1937). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Часи минають: драматичні картини на 3 дії (1938). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Слово і серце: пластова комедія на 3 дії з співами й танцями (1934). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Рафі-Мафі, божок гніву: скеч на 8 картин з співами й танцями (1935). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Бен-Гур: драматичні картини з часів Ісуса Христа на 5 дій: Інсценізація історичної повісті Л. Вволлеса (1936). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Невінчані: народна драма з селянського життя в Бачці; на 1 дію зі співами (1939). [Песа напечатана в воеводинорусинським языку у Календарю на 1940 рік, што выходив у Руському Керестурі]. *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. На порозі охрещення Русі: історична драма в двох картинах (1939). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Чорний братчик: Миколаївська сценка – пролог і 12 картин з співами (1939). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Пан (Про сирітку він співав): п'єса з селянського життя зі співами й танцями у двох картинах з прологом і епілогом (1940). [Пєса напечатана у Календарю українців Боснії на 1941 рік]. *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 370.

Шерегій Юрій Августин. Три проби оперети «Маруся Полтавка»: пародія в трьох картинах з співами (1943). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 371.

Шерегій Юрій Августин. Біла княгиня Тонги: оперетка-казка на 3 дії (1938–1939). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 371.

Шерегій Юрій Августин. Гра з подружжям: музична комедія на 3 дії (1943). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 371.

Шерегій Юрій Августин. Голгота: картина про смерть Г. І. Христа на 1 дію зі співами (1945). *Жерело інформації:* Шерегій Ю. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року.– Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Пряшів – Львів, 1993. – С. 371.

DEJINY KARPATORUSÍNSKÉHO NÁRODNÉHO DIVADLA A DRAMATURGIE
ІСТОРІЯ КАРПАТОРУСІНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕАТРА І ДРАМАТУРГІЇ

Autor:

Mgr. PAĎAK Valerij, CSc.

Recenzenti:

prof. Dr. Paul Robert Magocsi

prof. Dr. Elaine Rusinko

Obálka :

Jenej Janoš

Peter Szombathy

Sadzba:

Peter Szombathy

Vydanie:

1.

Počet strán:

344

Autorské hárky:

17,75

Náklad:

150

Vydal:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity

Tlač:

GRAFOTLAČ, Prešov

VDAVATELSTVO
PREŠOVŠKEJ
UNIVERZITY

ISBN 978-80-555-1974-6

9 788055 519746